

GOVERNMENT OF INDIA
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA.

Class No.

Te
792

Book No.

Su 888

N. L. 38.

MGIPC-84-33 LNL/56-22-5-57-50,000.

487. C. 13.
విద్యానిలయ పుస్తకము 1

నాట్యాంబుజము

పురాణం సూరి శాస్త్రి

విద్యానిలయము (13)

బంధు

దేశవాద ఆంధ్ర గ్రంథాలయ పెన్ (లిమిటెడ్) యంకు

క. కోదండరామయ్య చే ముద్రింపబడియె.

1923

Te

792

8u 888

SHELF LISTED

అవతారిక

తెలుగురిల్లి యడుగుదమ్ములకు విధేయుడనై నను సమర్పించు తొలికానుక “నాట్యాంబుజ” మను నీచిన్నిపుస్తక మై యున్నది. నే నింతదనుక తెలుగుపత్రికలలో ప్రచురించినవ్యాసములు, విమర్శనములు, కొన్నితావుల నిచ్చిన యుపన్యాసములు, సంభాషణలలో వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయములు ఏవిలో నాటకకళనుగూర్చినవాని నిందు బొండ్లుపడి యున్నాను. ఇట్టివే కావ్యములగూర్చిన నాయనుభవములు “కావ్యాంబుజ” మను మరియొకపుస్తకములో ప్రచురించుచున్నాను. ఈ రెంటియందును ఆధునికకావ్యనాటకకళలందు ఆంధ్రులొనర్చు ప్రయత్నములు విమర్శింపబడియున్నవి. ఈ కళలపోషణార్థము శక్తియుక్తులను సమర్పించుచు నాంధ్రలోకమునకు నుపకారమొనర్చు నానాదరదేశ సేవకుల సత్ప్రయత్నముల సవిమర్శగ నెంచుటయే యీపుస్తకముల యుద్దేశ్యము.

“నాట్యాంబుజము” కళయం దభిమానముచే గూర్పబడిన వ్యాసమాలికగాని నాట్యశాస్త్రపు నిగ్గులేల్చు “నాట్య సుశాసనము” కాదు. ఇదియు ననతికాలమున ప్రచురించి యాంధ్రనాటకకళాపోషకుల సంస్కారాభివృద్ధికి శాస్త్రీయమైన మార్గముల జూప యత్నించుచున్నాను.

ఈవ్యాసములలో నటులు, కవులు మున్నగువారి నామముల నేకవచనప్రయోగమున వాడియున్నాను. వాక్య

సారస్వతముకొఱకును, పృథ్వీధారమునను, ప్రేమపంపునను నిట్టి
ప్రయోగక్రమమువలంబించితిని. నావిమర్శకనియమములలో
గుణసమృద్ధిచే నుత్సాహమిచ్చుచు నెవ్వయో యొకటి రెండు
లోపములుగల కవులను, నటులను, విషయములను నైకొని,
నా ప్రపంచానుభవము, శాస్త్రపరిచయము, కళాపరిజ్ఞానము
ననుసరించి వీలైతవలయుననుభావముతో విమర్శించుట
ముఖ్యదర్శమై యున్నది. అయినను నెక్కడనైన, నేరికైన,
నేవిధమైన సంశయమేర్పడినను మన్నింప వేడుచున్నాను.

ఆంధ్రనాటకసమాజములలో కొన్నిటినిమాత్రమే నేను
చూచియున్నాను. నేను చూడని నటులు, నాటకము లెన్నేని
కలవు. నా యనుభవముననుసరించి యీపాత్రము కూర్చుబడి
నది. ఈపద్ధతిలో నాంధ్రదేశపు నలుదెసలనుండి నాలుగైదు
పుస్తకము లిట్టివి నెలువడినగాని ఆంధ్రనాట్యరంగము సంపూర్ణ
ముగ తెలియనేరదు. ఇందులో జేర్చబడని పెద్దనలులందఱు
పరిచయానుభవములు లేనందున విడచితిని మన్నింపవలెను.

నాపుస్తకములు తెలుగుదేశమున విజ్ఞాన మభివృద్ధి
జేయురేలంపుతోమాత్రమే ప్రచురింపబడుచున్నవి. నా సోద
రులు ఈప్రయత్నములో తగిన సలహాలందించి నా జీవితము
నకు కృతార్థత నొనగూర్చ వేడుచున్నాను.

విద్యానిలయము.

—పురాణం సూరిశాస్త్రి.

విషయ సూచిక

—•—

మొదటి దశము (నాటకానుభవములు).

భాగవతములు - బాల్యములు - దేశీయవిశేషములు - గద్యనాటకములు - సవయోగము - నాట్యకళాపరిచయము - ఆంధ్రనాటకపరిచయము - ఆంధ్రనాటకముల వికాసము - ఆంధ్రప్రతిభ. పేజీలు 3—19

రెండవ దశము (ఆంధ్రనాటకములు)

తెలుగునాటకముల పూర్వరూపములు - వాని పరిణామము - చరిత్ర - విషయవిభజనము - మండలములందు గాభాఢదములు - కర్తవ్యము. పేజీలు 23—37

మూడవ దశము (నాటకసమాజములు)

సుగుణవిలాసపథ - బళ్ళారి, మైలవరం, రాజమండ్రి సమాజములు - కర్ణాటకనాటకములు - అరవనాటకములు - చెన్నపురి పాఠశాల - సటరాజాచారి - పతారాంధ్రపదర్పనము - సింహాశిపునాటకములు - బొంబాయి నాట్యకాలము - కలకత్తా - ఆంధ్రనాటకములు - కామిడిలు - ఆవర్తనలు - బయస్కాపు మూకాభినయము. పేజీలు 41—74

నాల్గవ దశము (ప్రసిద్ధనటులు)

ఈవిని లక్ష్మణస్వామి - నెల్లూరి నగరాజరావు - కృంగారాభినయము - భావల రసానుభూతి - పనానుజేషము, రామరాజ్యవివాదము - పాదుకాపట్టాభిషేకము - దశరథుడు - ప్రహ్లాద - హిరిణ్యకశిపుడు - ఘోరగంటి సుబ్బారావు - బండరు హాస్యగాంధు - ఇతర హాసములు - పెదనరామయ్య, పుత్రి సీతాపతి - మంజులూరి కృష్ణరావు - పింగళి వెంకటనరసయ్య - భీష్ముడు - గూడపాటి నరసింహారావునాయుడు - సావిత్రి, యముడు - దేవతకొండ వెంకటసుబ్బారావు - చైత గోపాలము - డిప్పలూరి పంజీవరావు - పింగళి అక్షీకాంతము - ధర్మరాజు - హరిప్రసాదరావు - మల్లాది గోవిందకాశ్రి - శ్రీకృష్ణుడు - రాయచోరము - యవమండ్ర శీనయ్య - కర్ణుడు - అంకరాజు రామారావు - ముప్పిడి జగ్గరాజు - పోరేపల్లి సుబ్బారావు - రామకృష్ణయ్య - నారదుడు. పేజీలు 77—176

చదవదళము (పదార్థవిమర్శనములు)

శబ్దప్రవాసలో దుష్టములు - డి. వి. నుబ్బరావు - ముద్రారాక్షసము - మంత్రగ్రాక్షుడు, పింగళి, లక్ష్మీకాంతము - నాటకపురుషులు, నటులు - చారిత్రనాటకములు - ముగ్ధుల ప్రణాసలు - తిమ్మరసు - పశానురుసు - రామరాజ్యవివాహము - కంచెగోపరాజుగారి భక్తిస్వభావము - శివాజీ రామదాసులు, బళ్ళారి రామవాచాస్పద్యులు.

పేజీలు 179—246

తెలుగు దళము (ఆంధ్ర) నాటక విమర్శనము

కోలాచలు శ్రీనివాసరావుగారి ప్రణాళిక - శ్రీరామ కామ్యరరావు గారి ఆభిప్రాయములు - ఇవటూరి వీరేశ్వరశర్మగారు - చామగూటి లక్ష్మీనిరంజనరావుగారి సాక్షిలోని నాటకాభిప్రాయములు - వింజయూరి రంగాచారిగారు - మత్తరాజు నుబ్బరావుగారు - శ్రీనివాసరావుగారికి నా జవాబు.

పేజీలు 249—288

ఏకవ దళము (నాటక సమస్యలు)

ఆంధ్రనాటక విమర్శకులు - నవ్యభావోదయము - ఆంధ్రుల సంతాపములు - నాటకపరికరములు - రంగము - దుస్తులు - పాత్రసాహస్యము - నాటకదేశములు - నాటకముల ప్రకృతికి ప్రతిబింబములు - స్వాభావిక, అదర్శ, సాంకేతిక నాటకములు - ఈశ్వరగుల ప్రత్యేకనాటకరాజములు - ప్రకృతి-కళ - నిరంకుశా కవయ - నాటకముల గద్యరచన - పద్యముల యుపయోగము - రాగములు, వృత్తములు - పాటలు - కథాంశము, హాస్య సంగీతప్రసంగములు - సారాంశము.

పేజీలు 291—313

అష్టమదళము (నాటక విమర్శనము)

తెలుగునాటకములలో శిష్యుడు - కర్ణుడు - నాటకనాయకులు - ముద్రారాక్షసములోని నాయకనాయకులు - ప్రహ్లాదుడు - చంద్రకాంత - సారంగధర - అవిరక్తితదైవికములు - దేవతలు నాటకాంతము - వర్ణుడు కారణములు - ధీరనాయకులు - ఆనందము, కళ్యాణాంతము - విసాదనాటకములు - మహమ్మదీయగాథలు - చింతామణి - వేదాంతము - సంఘసంస్కరణము, నాటకములు - నాటకపురుషుల అదర్శములు.

పేజీలు 317—399

మొవటిదళము
స్నాతకానుభవములు

విషయసూచిక

మొదటిదశము: నాటకానుభవములు

భాగవతములు-జాతీయములు-దేశీయవిమోచములు

గద్యనాటకములు - నవయుగము - నాట్యకళాపరి

చయము-ఆంధ్రనాటకపరిషత్తు-ఆంధ్రనాటకముల

వికాసము-ఆంధ్రస్మృతిభ.

మొదటి దశ ము నాటకానుభవములు

చిన్నతనములో నాటకములను పాటక చేరీలను దర్శించు వీలు కలుగకుండెను. నా యువనయువనందర్భమున కూచి పూడి భాగవతులచే నాడింపబడిన ప్రహేళికనాటకము, రామ నాటకము నా ప్రథమానుభవముల నేర్పరచెను. బాల్యజైజమున వీరి జరకాల మనుకరించుచుంటిమి. సుమారు పదేండ్ల ఈమన వలందపాలెముకొనెనీవారి స్టేజినాటకము “శశిరేఖా పరిణయము” చూడగలిగితిని. కూచిపూడి భాగవతులు బాడిద చెక్కనగలను, కీర్తిభుజకీర్తులను, మొగలాయిలరహదనులను, హరితాళవర్ణమును విరివిగా నుపయోగించుచుండిరి. నాటకము ముగిసిన తల్లెవారి రంగమంతయు నద్దపుపెంట్లలో నిండియుండెను. హంగులోని జనమంతయు పాలీసంభాషణము, కీర్తనలు అంచుకొని గందరగోళముగ బాడుచుండిరి. హాస్యగాడు ఎవ్వయో వర్ణించిన వాక్యములతో కొందర నానందింపజేయుచుండెను. స్త్రీవేషము ప్రవేశించునపుడు తెరయొకటిపట్టి కాగడాలమీద గుగ్గిలము జలికించి భామను తిళుక్కున బ్రకటించుచుండిరి. ఈ భాగవతములో మిక్కిలి వికృతముగ నాకు తోచినపట్టు రాజుచేసిన ప్రతిచేష్టను, అభినయమును మంత్రి నిరర్థకముగ ననుకరించుచుండుటయే. వీధి భాగవతములందలి యంగవిన్యాసము, అభినయరీతులు నే నెప్పుడెరుగకుంటిని. మా

నాయన నాటకపు మధ్యాహ్నముల నటులకు గద్యములను, దరువులను, జన్మవలసిన రాగముల నిర్ణయించుచుండును. అప్పుడు వాడు తలచుకుండిన రాగములు చాలవరకు శర్మాటక సంగీత శిశులవేయని మాత్రము జ్ఞాపకమున్నది. శ్రీరాగము విభానముగానుండును. సరిసిహమూర్తి వేసినవాడు అదివము ఉపవాసముండును. ఆకాలములో గ్రామములోని శిష్యమనుష్యులనేకులు భాగవతమందలి రసాభినయముల వెక్కువ ప్రార్థన పొందుచుండిరి.

ఎలందపాలెపు కంపెనీ చెప్పునగిరిపేటలో నొకఁడెదిరిలో నుండును. ఎదుట తెల్లని సైదుతెరలోపల చుట్టిములులేని గుడ్డపీలికల రంగవక్షములు, విక్రమముగ భీకరముగ డాబురంగులతో జల్లొపబడిన తెరలు యీపంజిరిలో నమర్చబడి యుండును. అప్పటికి బుడకులో రామానాయుడు పేట హిందూధియేటర్, గొడగుపేటలోని ఛత్రీపూర్ జగన్మోహన్ధియేటర్ ప్రసిద్ధములై హైందవపురాణ గాథలను గద్యములలో నాడుచుండిరి. కాని వీరి గద్యావస్థ నేను చూచి యుండలేదు. ఎలందపాలెపువారి శశిరేఖాపరిణయము ఆనాటి నాట్యవైఖరుల సామాన్యలక్షణములు ప్రతిబింబించునని నమ్ముచున్నాను. ముందు గజాననదర్శనము, సరస్వతీప్రసన్నము, సూత్రీధారునకు శలిగెను. తాంబూరాశృతితో తెలుగు కీర్తనలు, అప్పుడప్పుడు హిందూస్థానీ కీర్తనలు పాడబడుచుండును. రాక్షససాత్రీములు చినాలిరంగు పూసుకొని, జెవలువేలాడ, వలవల కేకలిమిచు, నాపేటలోని నిద్రాయత్తులెల్ల రులికిపడు

నట్లుగా బొబ్బలికచుండిరి. గద్యము పెట్టిపెట్టి ప్రత్యేకరిగో
చ్చురణములతో నవన్యసింబడెను. ఈనాటకములో
హాస్యగాడు వేపమాడ నొకదాని నెత్తికి తగిలించుకొని యసం
దర్భపు వాక్యములతో నాడుల నవ్వింప జూచుచుండెను.
వైర్ వర్కు విశేషము వాడబడెను.

1898 లో గడ్డిపూడిభాగవతులు మావాక్కిట దాష్టీక
పంతులు నాటకమును, రెడ్డికథను ప్రదర్శించిరి. వీరిలో కొంద
రివ్వడవ్వడు యాచనార్థము బుద్ధులవచ్చి మాయుంటిపాటికి
జాతీయములు చెప్పిపోవుచుండిరి. కూచిపూడి భాగవతులు,
అభినయ సమయసింకేతముల ప్రకటించుటకు, తమ ముఖ
నేత్రోహస్తముల, నేవిధి కష్టించి యలవరచిరో, అటులనే పగ
టిభాగవతులు, ఈప్రాంతముల మొగలాయీకాలపు ప్రభు
త్వవర్గమును, జననామాన్యమును యథారూపముగ ననుకరిం
చుటలో బాటుపడిరి. తరువాతి ప్రేక్షనాటకముల హాస్యాభినే
తలు జాతీయములు జెప్పయత్నించినను, వీరి హాస్యపంద
ర్భములు కాలోచితముగ నున్నను, హాస్యవాక్యములం
దెక్కువ స్వాంతంత్ర్య సమయస్ఫూర్తులుండినను, జాతీయాను
కరణమును నవీనహాస్యగాండ్రకు ప్రత్యేకశిక్ష లేదు. పగటిభాగ
వతులు ప్రదర్శించినట్లు, అధునాతనసంఘ పరిస్థితులకు సం
బంధించినవి కాకపోయినను, ఆయా జాతి మానవులకు నాయా
వృత్తులలో నుండువానికి నైజమైనవనియే చెప్పవచ్చును. జెల్లా
పీఠములో పగటిభాగవతుల జాతీయానుకరణ మీనాడు
కాలదోష వనుభవించినను, తెలుగుదేశపు మెట్టజల్లాలోను

హైదరాబాదు ప్రాంతములలోను నివసించిన వర్తించు ప్రజాజీవనమున కివి యథారూపచిత్రములని భావించదగును. పగటిభాగవతుల దుస్తులును, పాత్రోచిత్రమును, స్వరాభ్యాసమును, ఈసాటి ప్రజాజీవనములు సమీపించలేకున్నవి. ఈపగటిభాగవతములు పూర్వము బ్రాహ్మణవటులచే నభివయింపబడెను. మానాయునితనములో నిందు తాజేపల్లి విస్సయ్యమిక్కిలి పేరొందియుండి బందరులోని పెద్దఅధికారుల ప్రాంతమనభవించుచుండెను. నేనెచూచిన మేళముకూడ బ్రాహ్మణులదే. ఇటీవలబ్రాహ్మణులు జాతీయవాదకాభివయ శిక్షాభ్యాసములను నడలినట్లు కనపించుచున్నది. ఈనాడు పగటిభాగవతము గొల్లలు, మాలలు, మున్నగు వీధాదరిదుల యాధీనమున జేరి ప్రతిభాసంపత్తి చెడియున్నది. ఇరువదియేళ్ల క్రిందటివరకు అభివయ శాస్త్రసంకేతముల సభ్యసించి, భావరాగతాళముల యలకారపరిజ్ఞానముతో, కూచిపూడిభాగవతుల ప్రాంతమున నుత్తమరసాభివయముల జేయుచుండిరి. పగటిభాగవతులు ప్రత్యేకశిక్షనొంది నాట్యక జాతీయస్వరూపమును బ్రదర్శించుచుండిరి.

ఆకాలములో తోలుబొమ్మలు, దొమ్మరవాండు, విప్పివినోదులు, భట్టాజులు, విశేషముగ వచ్చుచుండిరి. బహుస్కృతులు తోలుబొమ్మలను చెంపినవి. దొమ్మరవాండు సర్కసుకంపెనీల డేరాడ్రెస్సులు కీల్లినవి. విప్పివినోదుల స్థానమును నవీనమాణిక్య, మెస్మరిజములు, ఆకస్మించినవి. ఆకాలములో వల్లెటూర్లయందు, సామాన్యపట్టణములందును

జంగముకథలు చెప్పి తందనాలవాడు అన్ని కలముల పెద్దలచే
 గౌరవింపబడుచు, మిక్కిలి యుత్సాహముతో, సభినయ కౌశ
 లముతో, సమయస్ఫూర్తితో, వేషసౌష్ఠ్యముతో నాంధ్ర
 మరాటిగాథలను జెప్పి మెప్పించుచుండిరి. వీరి కథాప్రసంగము
 చాలవరకు భాగముల పోలిక నడచుచుండెను. ఆంధ్రుల
 నాటకాంకురము శిట్టి జంగముకథాబీజములనుండి యుత్పన్నమై
 నవనటకు సంబంధములేదు. ఋంజలవాడు, సుద్దులవాడు,
 కొన్ని కులపురాణములను, తెలుగు సీమల గ్రామదేవతల
 కథలను, రసపుష్పిగల చిక్కని తెలుగువలుకులతో, ముచ్చటగా
 శివకళ లుట్టిపడ జెప్పుచుండిరి. వీరందరు కృమముగ పెద్దలు
 రెండ్లుల యాదరణబాసి, కష్టతీవులగు సామరుల నిద్రావిలుంతి
 తినికోవినోదముల కుపచరించి హీనదశ యందున్నారు. 25 యేండ్ల
 క్రింద, బందరులో కవితాప్రదర్శనములు తరచుగ జేకుండెను.
 ఘంటులవారివేడిలో తిరుపతి వెంకటేశ్వరుల కళావధానము
 నకు నేను పోయియుంటినిగాని పెగసెట్లు పంచిపెట్టుట, శాలు
 వలకప్పున పండితి విగ్రహములు సభాస్తారులై గూర్చుండు
 లుము మాత్రమే నే నప్పటికి తెలిసికొనగలిగిన విషయము.
 పెండ్లిండ్ల కాలములో మాత్రము భట్టాజులనేకులు గ్రామము
 నకు వచ్చుచుండిరి. వీరు వసుచరిత్రలోని పద్యములను, రాయన
 బాష్కరుని త్యాగసంకీర్తనము, తలలు మార్చిన స్తుతిపద్యము
 లను, చక్కని శ్రీరాగశోభితమగు పల్లెటి తెలుగుపురాణ
 తైలితో పద్యములు జదివి, దాన కుతూహల మేర్పరచుచుండిరి.
 భట్టాజు లిప్పుడు వినోదమునకైన గానరాకున్నారు. బాల

కవులు, ఆశుకవులు, అనఘానచతురులు, జంటకవుల గీతమా
లికలు, దేశమునం దమేయాపరిధివంబుల నల్లికొన, తెలుగు
దేశపు నైజకవితాభినయములు పితలై రూపుమాసినవి. ని
ధార్యాడకంపెనీ బందరుకు రావడము నేనెరుగను. వీ
ఆదర్శమున బందరులో మూడు నాలుగు కంపెనీలు వెలసినవట.
వీని తొల్లిటిరూపముల నేనెరుగను. నాచెల్లె పురుషోత్తముగారు.
మల్లాది అచ్యుతరామశాస్త్రిలుగారు మొదలైన తెలుగుకవులు
గిద్యక్తరైన స్లోకమయముగ, నాటకములువాసి ఆడించుచుం
డిరి. ఈనాటకముల గద్యవైఖరి నిటీవల చూచినాను. అప్పటి
ప్రజానాటకములు అభినయమునకు యెక్కువ అవకాశమిచ్చు
చుండెనటకు సంశయములేదు. బందరులో నాటకసమాజ
ములచే యువకులకు గలిగిన నష్టములు నా కొకసంఖ్య పక్షవలన
తెలిసినవి. ఒకనాడు మానాయన పెందలకడ రాత్రిభోజనము
చేయుచు, బండికట్టించుమని యాజ్ఞాపించెను. మాతాత“యెక్క
డకు పోయెద”వని అడిగిరి. “నాటకమునకు” అనగా “ఊళ్ళోవాళ్ళ
పిల్లలు చదువుసంధ్యమాసినగాని” యెత్తుకవచ్చినాటకాల
డడము! వాళ్ళవాళ్ళ పూరించడము! మీవాటి ఉద్యోగస్థులు
ఆనాటకాలు చూచి మెచ్చుకొనడంవల్ల, వాళ్ళచేసేపని ముంచిది
అన్నట్టే అర్థమవుతుందిగదా! కాదా?” అని మాతాతగా రాక్ష
పించిరి. అప్పటికే బందరులో ప్రధానపాఠశాలగనండిన మాలిం
డి మిన్నక తలపాల్చి “బండి ఎక్కడలే” దని చెప్పుచు నెను.
1899-1900 లో గుంటూరు ఫస్టుకంపెనీ బందరువచ్చి
ప్రదర్శించిన నాటకములలో నడ్డాది సుబ్బారాయుడుగారి

వేణీసంహారము, పిరేశలింగముగారి శకుంతల, కృష్ణచూచార్యులుగారి సారంగధర చిత్రీకరణములు, జనరంజకములై బరిగి యిచ్చటి నాటకపుకంఠెనీలకు శ్రద్ధ వట్టు నిమన్వితిమై సమాధినాభినయము లలవరచినవి. మీ నాటకము నొకదాని నేను చూడకలిగితిని. దినవహి కృష్ణమూర్తియను నాతడు రాజమండ్రిమునండి వచ్చి గొడుగుపేట క్విజేనీవారికి వేణీసంహారము నేర్పుచుండెను. గుంటూరు శంపేనీవారిలో వియ్యన్న, హన్యమునకు గోపాలరావు, శాస్త్రులు, పినాదరావు మిక్కిలి పేరొందియుండిరి. గుంటూరువారు హిందూస్థానీతోడి, ఖిల్, కాపీ, మొదలయిన రాగములను, హార్మోనికలును, మట్లను, బందరులో ప్రవేశకెట్టిరి. చట్రీములు కట్టిన శీనరీ, పేని జూచియు వీరి తరువాతి బాదరువచ్చిన పార్శ్వకంఠెనీల వలన యిచ్చటినా రవలంబించి. మాగంటి సుబ్బారావు హరిశ్చంద్రపాత్రమును నభినయింప నొకమారును, యెవ్వరు పట్టాభిషేక సమయములో బుట్టయ్య పేటవారి శకుంతలను, లక్ష్మణస్వామిగారి ఘమేరుసి గు నొకమారును, లి గమూర్తికి విద్యార్థులు సతక మొసంగిన చిత్రీకరణము మాత్రమే మెట్టుకొనను ప్యాసగుసరికి నేను చూచిన నాటకములు.

మదరాసులో నుండుగా ఒకటి రెండు పార్శ్వనాటకములను బి. యే. పరీక్ష దాటులోపల జూచియుంటిని. బి. యే. దాటినవెనుక బందరులో రికామిగా నుండిన సమయములో యిచ్చట నాటకములను చాలా చూచియు, గుంటూరులో

సెకండుకంపెనీ పేతు కనకరత్నంగాఁదానితో విశేషసాం
గత్య ముండియు, నాటకకళాభినయముల సందర్భములను
తెలుసుకొనగలిగితిని. అప్పుటికి దేశములో జాతీయభావము
లంక్షరించి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము, తిరుపతి వెంక
టేశ్వరులు రచించిన భారతభాగవతగాథల పద్యనాటకములు
అభివృద్ధిలోనికి వచ్చెను. వీనికితోడు ఈవన లక్ష్మణస్వామి
గారు బదరలో ప్రతాపరుద్రీయము, రణప్రతాప మొద
లగు నాటకముల నభినయించుచుండిరి. చరిత్రీనాటకము
లలో అత్తప్రభు బిడ్డమీద తీర్చిసట్లుగా మహమ్మదీయులపై
ద్వేషమునుట నాకు దొల్లిటినుండియు నసహ్యముగజే దోచు
చుండెను. గుంటూరు సెకండుకంపెనీలో ప్రసిద్ధవయ్యలై యుం
డిన పెద్ద చిన్న లక్ష్మీకాంతములు, మల్లది గోవిందశాస్త్రి,
యెనమండి శీనయ్య, యడవల్లి సూర్యనారాయణ, బంద
రులో దేవరకొండ సుబ్బారావు, సామర్లపండివరావు మొద
లగు నటుల స్నేహ మా కాలములో నేర్పడి, నాటకము
లం దెక్కువ యభిరుచియు, విమర్శకీర్తియు నేర్పరచినవి.
ఈకాలమందే తెలుగుసారస్వతమం దభిరుచియు, తెలుగులో
శాస్త్రవిషయములగూర్చి వుత్తరములు వ్రాయుటయు నారం
భించితిని.

1911-1915 చెన్నపురిలో రసాయనశాస్త్ర మధ్యస్థి
చుచు సాంధ్యసారస్వత ప్రియత్నములతో బాల్సానుచుండిన,
కాలములో తమిళ, కర్ణాటక, పారశీక నాటకములను, బల్లారి,
రాజమండ్రి మున్నగు ప్రదేశముల ప్రసిద్ధసాంధ్యనాటక సమా

జములచారియౌటలను, బయస్కృపులో జూపబడిన జగద్వి
భ్యాతపటుల అభినయములను, కొన్ని అంగనాటకములను, అన్ని
కతులసంగీతకీతులను అనుభవించియుంటిని. ఇటీవల బందరులో
నెర్తియో యొక నాటకసమాజమున కెల్లప్పుడు సంబంధిస్తే
యింటయేగాక హిందూదేశమం దెల్లాడ గల వివిధభాషల
నాటకప్రదర్శనములు చూడగలిగితిని.

నేను నటుడనుకాను. కవిని గాను. సంగీతమం దావంత
యేనియు నాలాపి చలేను. నాట్యరంగముల జిత్రించు నేర్పరి
నికాను. కాని కావ్యసంగీతాభినయముల రసస్వరూపమును,
సరసముగ ననుభవించు విమర్శకవిచక్షణ మొదటినుడియు
నా కెట్టులో అలవడినది. నవలలు, నాటకములు, పద్యకావ్య
ములు విశేషముగ జనివియు చిత్రప్రసంగమందలి భావప్రక
టనము మనపార గోలియు, నుత్తమనాట్యసంగీత విద్యా
ప్రదర్శనంబు లనేకముల జూచియు, నాటకములందలి మంచి
చెడ్డలు గుర్తించు వివేక మొప్పుచుంటిని. రసలక్ష్యములచే
కన్న, గ్రంథావలోకనముచే కన్న, ప్రసంగమును నవరస
భరితమైన ఆవస్థలో జక్కగ బరికించి చూచుటవలన
నాకు కావ్యనాటకకళాక్షణములు విస్తృతముగ బోధపడి
నవి. కళలన్నిటియందును సమానమైన ఆదరణాభిమానములు
వానిలోని యందచందములారయు విజ్ఞానానుభవములు నా
విద్యాభ్యాసకాలాంతమునకు జక్కగ కుదిరినవి. “సీప్రయంత
చక్కని విమర్శకసూత్రము లెక్కడ చదువుకొన్నావు?” అని
చెన్నపురిలో నుండగా నిప్పటి తెలుగు కవులలో వన్నెగాంచిన

కొండరిడిగిరి. “అన్నిరకాల మనుష్యుల జీవితాంశములను లక్ష్యముతో, సానుభూతితో విచారించుట వలనను ప్రకృతిని కనులు తెరచుకొనిచూచి అందలి రసభావములను లోతుగ ననుభవించుటచేతను కళారహస్యముల గుర్తించగలిగితిని. ప్రకృతియే నేనువయోగించెడి యలంకార లక్షణము.”

భారతీజీలలో గావ్యనాటక విమర్శనమునకు ఉత్తమ గణ్యత నొందుచు, నుపాధ్యాయుల మెచ్చి ఎడయచుంటిని. బి. యు. లో నుండగా సంస్కృత నాటకములందలి స్వభావాదర్శ గుణముల గూర్చి వ్రాసిన ఆంగ్లవ్యాసము (The Real & Ideal in Sanskrit Drama) పండిత మాలూరు యుగాచార్య గారిచే మిక్కిలి ప్రశంసింపబడినది. సారస్వత శిల్పములం దెట్లొ అటులనే నాటక విమర్శనమందు లభ్యమైన మహావిమర్శకుల నెల్లర జదువుచుంటిని. తరువాత సందర్భశతమున వ్రాయబడిన రూపకాభీనయవిమర్శనములలోగొన్నిటి నిందు నొందు పరచియున్నాను.

1915 డిశంబరులో బందరుపురమందు కానుకొలను వెంకటాద్రిమయ్యగారిచే నెలకొల్పబడిన ఆంధ్రనాటక ప్రోత్సాహక సంఘపు పోటీపరీక్షలు జరిగినవి. ఆ వెనుక సీ సంఘము నకు నేను కార్యదర్శినియై రెండుసంవత్సరములు దీనివ్యవహారములు నాటకపరిషత్తును పేరుతో జరుపుచుంటిని. గుంటూరు, నెల్లూరు, విశాఖపట్టణము మొదలైన తావు లనేకములందు నాటకపరీక్షల గురించియు నాటకసంస్కరణమును గూర్చియు మహావ్యాసముల నిచ్చుచుంటిని. నాటకాభిలాషు లనేకులచే

నాటకాభినయములగూర్చి విమర్శనలు తెప్పించి కృష్ణాపత్రికలో ప్రచురింపజేసితిమి. మరియు నాటకసాహిత్యవిషయముల జర్పించు నువన్యాసములను, పథలను, బీదకులను, యితర తావులను జరిపించి వీనిలో ప్రముఖులగువారల కొందర గౌరవించుచుంటిమి. నాయాజమాన్యమున బంధువులో, స్నేహితులో పోటీపరీక్షలు పెట్టు మూడు జరిగినవి. కాని పోటీపరీక్షలవలన మాత్సర్యమున కవకాశము చొడము చుంజెను. నాటకసమాజముల పెద్దలెంతి వివేకాన్విత్యములుగల వారయ్యను, సామాజికులలో పెక్కురు సామాన్య సంస్కారులగుటచేతను, పరీక్షాసమయమున కొందరు నటులు అదీవర కెవ్వరు జూచి తలచియుండని ప్రతిభావిర్భావమున విస్తరించుటచేతను, పరీక్షాధికారులు వేషభాషాభినయసంగీతముల కేర్పరచిన గణనపద్ధతులలో నన్నిటియందు సమానసౌకర్యముగల సామాన్యనటులకు మొత్తముమీద యేదో ఒక దానియందు విశేషలక్షణముండి మిగిలినవానిలో జాతుచుండిన సలనాయకులకన్న యెక్కువ ఫలితము వచ్చుట చేతను, పర్యవసానము అవజతుల కాశాభంగముగ నుండుట చేతను పోటీపరీక్షలు విరోధముల కాకరమై పరిణమించెను. చిరకాలము నాయునుంగుమిత్రులగు కొందరతో ఏకారణమున నౌదాసీన్యమేర్పడెను. ఈపని బాగుండిలేదని నాసంబంధము 1918 లో వదలుకొంటిని. నాటకపరిషత్తుకార్యదర్శివై యున్న కాలములో “ఆంధ్రనాటకనామావళి” అను చిన్నిపాత్రమున నప్పటికప్పులోనున్న నాటకాదులను విధజించి ప్రాంత

రసేతివృక్షముల భేదమును సహేతుకముగ నేర్పరచియుంటిని. మరియు ననేక పెద్దల రావించి యువన్యాస ఎరంపరలతో నాంధ్రనాటక సాహిత్యసంధర్భముల బంధరుపౌరుల కందించుచుంటిని.

నేను సభ్యుడనైయుండిన “చిత్రీకళాభివర్ధనీ” సంఘము న్నామాన్యనాటకసమాజములకన్న కొత్తదారులు తొక్కినారక కాళధర్మ మొందినది. దినవహి కృష్ణమూర్తి వచ్చిన కాలములో నయ్యంకి శ్రీరాములను యువకునితోకూడ నాటకములందు అభినయింప నిచ్చుగొనిచితిని. కాని సంగీతములేమిచే నాటకాభినయమున కుపయోగింపక చదువులలో బాగుపడ గలిగితిని. 1911 లో నేను, న్యాపతి మాధవరావుగారు, వేమూరి చిన్నయారావుగారు మొదలగు బాలుర మొక జంతునాటకాభినయ సమాజ మేర్పరచితిమి. ఇందులో గొడుగుపేటలో నిమిత్తుల నేకులుచేరి చంద్రహాస, మృచ్ఛకటిక మొదలైన నాటకము లభినయించుచు వచ్చిరి. ఈసమాజమే క్రమముగా చిత్రీకళాభివర్ధనీ యైనది. ఇది కార్యజడత్వమును పొంది యావలముత్యరాజు సుబ్బరాయనిపేర మొలకెత్తి ముద్రారాక్షసాది నాటకముల ఒగ్గదర్శించినది.

కూచిపూడి నాటకములు 1900-1915 లో అ.క.గం.క. జనాదరణలేక క్షయించుచుండెను. ఈవెళక విద్యాధికుల కభినయసాంప్రదాయములందు అభిమాన మెక్కువ వికసించినది. వైజనాటకములు కొంతకాలము పద్యములతోను, మల్లతోను, హూరున హర్షనీమోతలిడ, తలలాపభోధమున వీనులు

తల్లడిల్ల తమకాల మనుభవించినవి. 1900-1908 లో కృష్ణ
మాచార్యులగారి నాటకములు అప్పులులో నుండెను. 1909-
1916 వరకు భారతనాటకములు, సనవుశ్రీగాథలు వాడుకలో
ప్రబలియించెను. ఇంతవరకు తెలుగుజిల్లాలలోని నాటకసమా-
జములు ఆయా గ్రామములందలి యువకుల యుత్సాహ
సహాయములచే చిన్నవిగ బయలుదేరి కృమముగ కొంచెము
ధనార్జనముసేయుచు శాశ్వతభవనములను రంగపరికరములను
సంపాదించుకొనుచుండెను. కొన్నితావుల నాటకములతో సం-
బంధములేని ధనికులు నాటకశాలలను వేయించి యుద్దెలకిచ్చు-
చుండిరి. స్వకీయభవనములుగల సమాజముల శాలలను ఊరి
లోని తక్కుడుకంపెని లద్దెకుతీసుకొని ఆడుచుండిరి. నాటక
సమాజములో తోలుబొల్ల సభ్యుల ధర్మప్రతిఫల మపీక్షింపక
తమనాత్మనే వ్యయపరచి నడిపించుచుండిరి. బల్లారీ కంపెనీలు
ప్రప్రీతమమున జీతిగాడ్చి గు వేషభూసుల సేవయోగించు
పద్ధతి యేర్పరచినది. 1912 ప్రాంతముల రాజమహేంద్ర
వరములో గున్నేశ్వరరావు, నాగేశ్వరరావు గార్ల నాటక
సమాజము వర్తకవ్యవహారలక్షణములతో నారంభించినది.
విశాలమైన నాటకభవనము, ప్రకృతి నతిశయించు రంగస్థ-
లము, దివ్యమైన దుస్తులు, నానాప్రాంతములనుండి మంచి
నెత్తనములిచ్చి తెప్పించిన నటవర్గము, పార్శ్వపద్ధతులలో బాం-
బాయి, కలకత్తా పురములందలి యార్థికనాట్యశాలల ననుస-
రించు శిక్షాపద్ధతులు గున్నేశ్వరరావుగారిచే నాంధ్రదేశ-
మున ప్రవేశపెట్టబడినవి. వీరిమార్గ మవలంబించి మైలవరం

మోక్షకంపెనీలు బెజవాడలోను, దుగ్గిరాల, తెనాలి, అట్టూరు మొదలగు తావులందును పెద్దనాటకవ్యాపారములు మొలచినవి. ఈసంస్థలు త్రైతరస్కారులలోని మంచినటుల నందర వాకర్షించుచు, స్వతంత్రినాటకసమాజములకు, పాత్రీ దారిద్ర్య మేర్పరచినవి. కృష్ణా, గుంటూరు, గోదావరి జిల్లాలు జలవాహినిసౌకర్యమున పంటలకుదురులై, సుభిక్షముగనుటచే నిచ్చట్టి జనులన్ననమ్మద్ధిగలిగి బాలురకు విద్యసంస్కార మియ్య గలిగి యున్నారు. అందుచేత బల్లారి, ఉడిపిసీమలలో ఎలె నాటక కంపెనీలకుబాలస్త్రీవేషగాంధ్రు దొరుకుట దుర్లభమగుచున్నది. దొరకిన కొద్దియందిని నాటకవ్యాపారసంస్థలీక్షుకొని పోవుచు న్నువి. ఇట్టి పెద్దకంపెనీల శిక్షవలనగాని యాంధ్రనాటక పెద్ద తులుక కళావిరామ మొందనేరవని యెడవల్లిసూర్యనాథాయణ మొదలగు ప్రసిద్ధనటులు చెప్పుచున్నారు. నిజమే! ఏదో యితరవ్యాపారములందు దినమంతయు పొట్టకూటికై బాలు పడుచు కళాభిలాషచే నొకింతకాలము అభివ్యాభ్యాసము నకు వినియోగించెడి నాటకాభిమానులచేతిలో తెలుగునాట కములు పదునుచేరజాలవు. వ్యాపారనాటకము లొసంగు నిరంతరశిక్షావిధానమునగాని నటులీలారితేరరు. కాని ఈ వ్యాపారనాటకసంస్థలందు వేలకొలది మూలధనమువేల్చింప బడి సమాజపోషణమునకు విశేషద్రవ్య మవునరమగుటచే ప్రజాశంజకమగునీతి నాటకముల నొడి జనసామాన్యమును మె ప్పించి ద్రవ్య మార్జితచవలసిన యగత్య మేర్పడినది. ఈనాటకసంస్థాపకులు వ్యాపారధీరత నొప్పియు, నాటకాభినయకళాకోవి

దులు గానవారగుటచే, వీరి నాటకాభివృద్ధియు బాంబాయి, కలకత్తా పురముల నాటకవ్యాపారరీతుల ననుసరించి జనించుటచే రంగుటింగుల జననమూహమును మోక్షింపవలయుటచే, నీ పెద్దకంపెనీలు నటులకు నిత్యప్రత్యేకశిక్ష నొసంగుచున్ననా, మంచి నటుల నొక చో గూర్చును, విజాతీయ సంగీతపద్ధతుల కాంధ్రభాషను లోబరచి నాటకసాహితీ విసౌకళన మొనర్చి యున్నారు. తెలుగుపలుకుల తేటపదులును నైజనంగీతలావణ్య మొప్పుచు భక్తిశృంగారకరుణారసవాహక సామర్థ్యమున ప్రగించుచులోని బాసలన్నింటి మించి యున్నవి. ఇట్టి సుకుమారాంధ్రపదసౌప్త్యము, వ్యాపార నాటక సమాజముల తపలాదరువులకు, బెడలి బొప్పికట్టి యున్నది. తెలుగుబాస బాపట్ల కాంతయ్యగారి లయప్రస్థరణోత్సాహదంభత్వమున సొంపుపెంపుల వదలీ జిక్కి యున్నది. సీరిసాగను, నటులసామర్థ్యము, రంగరచనా కౌశల్యము, హంగుబలము, మొదలగు నంగనమృద్ధిచే తళుకులాడెడి వ్యాపారనాటకము లీప్రాంతముల ప్రేక్షకుల మానస మాకర్షించి జనసామాన్యమునకు వ్యాపారనాటకరీతులే యభినయాదర్శము లను భ్రాంతి కలిగించినవి. 1914-1922లో మనప్రాంతముల నాటకములన్నియు, పైవానిపద్ధతుల నవలంబించుకొనుచుండెను. పోటీపరీక్ష లెల్లెడల వ్యాపించి, నాటక విమర్శనము పరిధివిల్లిన, 1915-18 లో నాటకాభినయబ్రతుములు కొంతవర కూహింపబడినవి. సంగీత మభినయమున కవకాశ మొసంగదనియు, నాటకములలో సంగీతమును, హాస్యనీ

మున్నగు దుష్కరోపవాద్యములను తగ్గించి పార్శ్వముట్ల యొత్తిడిచే తెల్లగుబాస నలుగఱుండ కావాడవలెననియు, పండితజనాభిప్రాయము ప్రకటించుచుండెను. కాని నాటకముల ఆదరణరసజ్ఞులను, కళాసామర్థ్యము విజ్ఞులను అగు విద్యాధికులవలన గిలుగక, టింగురంగుల నాలకించెడి యాంస్కారుల ప్రోత్సాహమున జరుగుచున్నది. నాటక మనగానే పెబ్బుతోపని; ద్రవ్యసంపాదన యుండినగాని, నాటక సమాజములు నిలువనేరవు. విద్యాధికులు, ఉద్యోగిజనులు నాటక కళను బోషింపని వ్యవస్థలో, నాటక సమాజములు శీవనాథారమునకు పామరజనానందకరముగ వర్తించు తొకతెప్ప కానేరదు.

గుంటూరు, బందరు మొదలగు పురములలో సంగీతసాహిత్యములందు శిష్యవడసిన స్వతంత్రోపనోపాధులనొప్పి పెద్దమనుష్యులనేకు లభినయకుమారులమేర్పడ నాదర్శ పరిణామమున సభినయింప నుద్దేశించి నాటకసమాజముల నెలకొల్పిరి. కాని వీనిలో బాల శ్రీ వేషధారులు లభించకుండుట చేతను, ఈ పాత్రములు లేనిది నాటకములు జనరంజకములు గకపోవుటచేతను, నామాజకులు స్వకీయావృత్తులందు నిరణృతమనాట్యవిధుల సక్రమముగా నెరవేర్పవలయునను, యద్యోగిభరితమైన నాటక ప్రయత్నములు కృషముగా జచ్చుచున్నవి. బల్లారికంపెనీలు, చెన్నపురి సుగుణవిలాససభ, తేనాలి కంపెనీలు, కొంతవరకు వ్యవహారిక పద్ధతులమీద నడుపబడి, ప్రధానపాత్రములు రసజ్ఞులగు స్వతంత్ర విద్యాధికులచే నడుపబడుచున్నవి. ఎట్లయినను, మొదటినుండియూ,

పెద్దవర్తకశాఖా విరాణమందుగాని, రాజ్యధూర్వహణము
నుగాని, చిరకాలమునుండి తిరిగిద్దు లేకుండిన, అంధులు పార
శీక మహారాష్ట్రులవలె విప్రుసంస్థాపనల నిర్వహింపజాలకు
న్నారు. అంధ్రదేశమంతటను ఆదర్శప్రాయమైన విద్యాసం
స్థాపనముకాని, గ్రంథభాండారముగాని, నాటకశాలగాని
నిర్మింప నవకాశములు గన్పట్టవు. స్వకీయనామర్థముచే నేర్పడు
నల్పసంస్థల సమాదర్శనార్హతనముచే, నాంధ్రులు తమ సీం
కల్పముల సీడేర్చుకొనవచ్చును. సమస్త విషయములలో నిట్టి
సతీయే గోచరించు చున్నది. పై వ్యాసములలో స్వానుభవ
మున దెలిసెడి నానారాష్ట్రనాటకలక్షణములవలన నాంధ్రులే
నాటకకళయందు ఆదర్శనామీష్యమును జేరియున్నారని
విశదమగును. అంధ్రనాటకరంగమున వలయు మార్పులను
ముందు సూచించెదము.

—

రెండవ పకము
ఆంధ్ర నాటకములు

విషయసూచిక

రూపరచనము: అంధనాటకములు

శైలునాటకముల పూర్వరూపములు - వాని

పరిణామము - చరిత్ర - విషయభజనము - మం

డలముల దుగా, వచనములు - కర్తవ్యము.

రెండవ దశము ఆంధ్రనాటకములు

(గ్రంథాలయ సర్వస్వము 1916)

మనుష్యునకు స్మృతియును జ్ఞానకళి కల్గి యేవాడు కలిగెనో, అనా . నాటకము లారంభమైనవి అని చెప్పవచ్చును. స్మృతివలన నెవరికజరిగిన సంగతులు మరొకరిములై వలయు నపుడెల్ల గోచరించును. దీనివలననే మనుష్యుడు తన ప్రస్తుతావస్థచే కలుగనోపని రాగద్వేషములను బుద్ధిపూర్వకముగ దచ్చొక్కటగాని, వానిని తిల మనుభవింపకయే అనుభవించెడి నానందగిది కనుపించుచుండును. కోపములేకయే కోపముండిన వాసవలె నగుపించు, ధయము, శోకము, హాస్యము, శృప్తి, ()ను మున్నగు మనోచేష్టలను ఆవేశించి యభినయించుటయే నాట్యము. “అవస్థానుకృతీః నాట్యం.” తేలుకుట్టినప్పు డేడ్చుట నాట్యముకాదు. కుట్టినప్పుడు కుట్టినవాసవలె నాచరించుటయే నాటకారంభము. మనుష్యుని యవస్థల ననుకరించుటయే రాక సంతుచేష్టల నభినయించుటయు వానినిగాతల ననుకరించుటకూడ నాట్యమనుచున్నది.

జ్ఞాతియల్పోత్పత్తిగల నాట్యము మనుష్యుని మనోవిశ్వాసము ననుసరించి యనేకరూపముల దాల్చినది. మన

అంధ్రదేశములో గొల్లగంతులు, చెంచుకటలు, జంగము కథలు, పంబలనుగ్గులు, తోబొమ్మలు. పెగటిభాగవతములు, జాతీయములు, నృత్యనృత్యచయమగు భాగవత కలాపములు, సురుచిర భావపూరితములయి మానవనృత్తుల దలుకుటద్దములవలె ప్రతిఫలింపజేయు నాటకములు మున్నగు పరిణామముల జెందియున్నది. ఇందులో ఏది ముందు? ఏదివెనుక? నవరసములతోగూడి ఘనస్వని మనోవ్యాపారములను, గూఢాలోచనలను, సుఖదుఃఖములను, ప్రజ్ఞావిజయములను, విధబలిమయు వనేకకథానందరములలో నతి చమత్కారముగను, సంతోష దాయకముగను జూపట్టు నాటకరాజము లేతెరవున తొల్లికి కోతిగంతులనుండి పరిణమించినవి? ఈవర్ణనము, ఈనాటకవిన్యాసము మనయాంధ్రమున నాత్మప్రీతినికలిగినదా? లేక సంస్కృతాంశముపొంది వాక్యముల సంపర్కమున నుగయించినదా?

హిందూదేశమునకు ఇతరదేశములకు నొక గొప్ప భేద మగుచుచున్నది. ఇతరదేశములలో నొక్కొకకాలమున ఒక్కొకరితి రుచులు భావములు నడచుచుండి వాని కనుగుణ మగు శబ్దము, చిత్రములు, ప్రబంధములు, నాటకములు వెలసి యావల నవి నశించి వామకలో దప్పపోవును. వాని తావున నిభిసంభావగర్భములై విలసదసపూరితములైన నూతనకల్పనము లేర్పడియుండును. ప్రాతవి చచ్చి కొత్తవి యుండును. కాని కొత్తవానియందు ప్రాతకల్పనల పరిణామస్థితియు ఇంకను ముందు రానున్నవాని బీజములును

గోచరించును. అందుచే ఒక కల్పనచూచినంతచే ద్వానికాల
సర్పము చేయవచ్చును. హిందూదేశమున నిట్టి యాధార
ములేదు. కాలావస్థలచే సూతనకల్పనలు యేర్పడుచు వచ్చిన
వి. సంపర్కముచే కొత్తపోకడలు జరిగినవి. కాని ప్రాంతవి
నశించలేదు. వేదయుగము దేయాచారములు ఏకల్పనాత్మములు
వచ్చినప్పుడు నిట్టినిబాధలు హిందూదేశము నావరించుముం
దినో, గామాయణకాలమున నెప్పి వర్తించెనో, ద్వీపరమున
కేవి ప బలుచుండెనో, కలియుగమున నానాశకములలో యవ
నముచ్చు ఇంగ్లీయాదిజాతుల సంపర్కమున నేమనోవికారము
లేర్పడియెనో, అవియున్నియు నిండుయవ్వనముతో, నిండాదు
కలివితో సేనాడు వెలుగుచున్నవి, వాడుకలోనున్నవి. అభిజ్ఞాన
శాకుంతల మెట్టిదనిచితో నాధరంబుడుచున్నదో పంబల
మొప్పులుకూడ నట్టి జనసమ్మతమునే బొందుచున్నవి.

ఇట్టి కలగోలుగంపదశలో, ఇట్టి బీకరిచ కిరయవస్థలో
చారిత్రకమును నిహపించుటకు “వటవృక్షవ్యాయము”
అనుతాత్కమార్గ మేర్పడియున్నది. దీనియాధారముననే సర్
పలియం హెచ్ సెల్ అనునాయన విశ్వవిద్యాలయచరిత్రమును
సలిబుచ్చగలిగెను. దీనిప్రభావముననే సర్ హెన్రీమెయిను
అనువారు సాంఘికధర్మవిద్యాలయమును చిత్రింపగలిగెను. ఈ
వ్యాయమును ఆంధ్రసంస్కృతినాటకముల విమర్శన కుపయో
గించినచో వాని తుది మొదలులు, విద్యాసక్తిమము కొంతవరకు
తెలియగలదు. సంస్కృతనాటకాలంకారికు లంగీకరించు దశ
విధరూపకములు వాస్తవమున నాటకవిద్యాలయములోని వివిధ

సోపానములనియు, ఆంధ్రరూపకములగు జంగమకథలు మున్నగునవి యభినవనాటకముల పూర్వరూపములే యనియు, నివియున్నియుగలిసియుండటచే “ఇది బీజము, ఇది పరిణామము” అని చెప్పజాలకున్నామేగాని వాస్తవముగ హిందూదేశవాప్తయమందు ఇతిరదేశముల సాహిత్యమందువలెనే పరిణామసిద్ధాంతము వర్తించుననియు నొక వక్కాణింపగలను.

పటవృక్షన్యాయమును, పరిణామసిద్ధాంతమును ఆంధ్రరూపకములపై బ్రయోగించి, భావవిమర్శనజేసి లోతుకు దిగినచో నేను మూడువేరాలో ఇచ్చిన విన్యాసము ననుసరించియే ఆంధ్రనాటకములు పరిణమించినవని స్పష్టమగును. ఇందు క్రమముగ నెవరో చేసినారని, అసాధారణమైనది తానే చేయుట కలగుచున్నది. కోతులో, చెతలో, దయ్యములో చేయుచేష్టలు క్రమముగ జరిమానవస్తులకును వ్యాచారములకును నిలువతా విచ్చినవి. కొక్కభావముదయించి యొక్కొక్కరసము వన్నె కెక్కినపుడు “పరిణామముల ననుసరించెడి యంగ విక్షేపణము” వదలి “అర్థము” సాధించినది. ఇదియు వదలి ఆయవస్థలలో నరు డెరీతి నడుచుచు దానినే యభినయింపు వాడుక లేర్పడినవి. ఇతివృత్తిములలోగూడ నమ్మజాలని పురాణగాథలు కాలక్రమమున వదలి యంతకన్న విశ్వసనీయమైన చరిత్రాంశములును, వీరికన్నచు స్మృత్యక్షమైన సాంఘిక విషయములును నాటకములలో జేరుచున్నవి. ఆంధ్రనాటకము రాష్ట్రరాను సాంఘిక వ్యావహారికగాథల సంకీర్ణించినాటకపరిణామమును సమీక్షించుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

ఆంధ్రదేశమునకు గంజాముజిల్లాలోని శ్రీకాకుళము పట్టణము నాగావళినదిని యుత్తరసరిహద్దుగ నంగీకరింప వచ్చును. దక్షిణమున నాంధ్రము కాంచీపురము పోలారు నదులవరకు ఆక్రమించియున్నది. చెన్నపురినుండి బల్లారివరకునుబోవు సరళరేఖము నాయెడనుండి హైరాదబాదుమీదుగా జయపురమువరకు జనునదియు పశ్చిమసరిహద్దులు. ఇట్టి యాంధ్రదేశములో తెలుగునాటికముల పూర్వరూపము మూసముగ న్గాపించి యుండును. కృష్ణా నదావరి తుంగభద్రా పెన్నానదుల పల్లపుములు తొల్లిటినుండియు ఫలవంతములై విద్యాంసుల కునికిప్పులై యుండెను. ఈప్రాంతములయందు భరతశాస్త్రాల్లకృతములయిన హుషకములు ఆడబడుచున్నవి. ఇచ్చటి వారలే బొగ్గిలి మొదలు కాకాహస్తి పర్యంతము వ్యాపించు ఆంధ్రరాజ్యస్థానములకరిగి భరతశాస్త్రవిలాసముల జూపుచుండిరి.

తురకలు, అంగ్లేయులును మునుముందు నివీరములగల ముఖ్యపట్టణములనే న్యాసెవరచికొని యూరూతావుల తమ రాజ్యముల స్థాపించుచు వచ్చిరి. అందుచే బంగారు, రాజసుండి, బల్లారి, నెల్లూరులోని ప్రజలును ఆయురుల సమీపదేశమంతలివారును ఎక్కువ నాగరికులై నూతనమార్గముల నవలంబించగల చలాకితో కూడియున్నారని శంకరనాయకుగా రొక తావున చెప్పిరి.

1870 లో మొదలిడి, 1896 నుండి గడచిన యిరువది యయిదుసంవత్సరములలో మిక్కుటముగ వ్యాపించి ఆంధ్రదేశమును నాగరికపరచిన విద్యావ్యాప్తియు, దేశభివృద్ధియు

పూర్వవిద్యతో స్థానములను రాజ్యసీమలను విమిక్తిలిగ జాగ్రత్తగా చూడ. రోడ్లు, కాలువలు, రైల్వేలు, పోస్టు తెలుగు సీమల జట్టపాటి రాకపోకల కెంతయు వీలుకలిగించినను— విద్యాభివృద్ధియు విద్యాలయప్రతిష్ఠాపనమును నదీతీరములను పూర్వవిద్యతో స్థానములందును ఎక్కువగ జరుగుచున్నవి. విద్యావ్యాప్తి ననుసరించియే ముద్రాణాయంత్రములు సెలయు చున్నవి. ముద్రాణాయంత్రవిస్తరణము ననుసరించునట్లు గ్రంథప్రచురము జరుగుచున్నది. అభివృద్ధి యాంధ్రప్రదేశ్ మంతట నున్నది. గాని కొన్ని తావులయందు మిక్కుటముగను మరి కొన్నిట నల్లముగను జరుగుచున్నది. పోస్టాఫీసు పనిచేయు చున్న దేశాని యొకతావున ప్రచురములు పుస్తకములు మరి యొకతావున రుచించు చున్నట్లు గోచరించదు. విద్యావ్యాప్తి యచ్చటచ్చట ప్రచురములవలననే జరుగును గాని యన్యమైన వానిచే జరుగదు.

కనీసము 25 సంవత్సరములలో నాంధ్రదేశమునకు గలిగిన విద్యాసంస్కారమును, అందుచే న్నాటకరంగమునకు గలిగిన మార్పులను భావభేదములను విమర్శించినచో సీపాతిక సంవత్సరములను మూడుకాలములుగ విభజింపవచ్చును.

మొదటి 10 సంవత్సరముల ప్రథమ కాలమునందు (అనగా 1891 - 1901) ఆంధ్రులకు ఆంధ్రమునకు దళిమానములేక యుండెను. మన ప్రబంధములు బూతులనియు, మన శాస్త్రములు కల్లలనియు, మన యాచారము లమానుష్యములనియు నేర్చుకొనవలసినది, ప్రేమింపవలసినదెల్ల యా స్థానములందును

సభిప్రాయము జనసామాన్యమున వ్యాపించియుండెను. ఈ కాలములో వ్రాయబడిన నాటకములు చాలభాగము చేత వాల్మీకి ననుసరించి పూర్వరూపకములుగ నుండెను. మాలిన పద్ధతుల ననుసరించినవి సంస్కృతనాటకములకు భాసాంతరీ కరణములుగ నుండును. సంఘములోని యాచారములను నిరంకుశముగ నిర్దయతో దెగడు ఘర్షణలు కలువడుచుండును. ఆంగ్లేయనాటకముల ననుసరించి కొందరు వ్రాయుచుండిరి. నిజముగ నాంధ్రమైనది ఎక్కడను గానరాకుండెను.

విక్టోరియా రాజ్య ముతికొందె. ఆపెతో నాంగ్లేయ ప్రభుత్వపు శాసనములు అస్తమించెను. 1901 మొదలు 1906 వరకు జరిగిన ఆ సంఘముల ద్వితీయకాలములో హిందూ దేశములోని విధమైన శిక్ష సమస్తవిషయములగు కల్పింపఁగ. మనకేవిధమైన నాగరికత, శాస్త్రములు, మర్యాదలు, శిల్పాది కళలు ఉన్నవి? మనము మనుష్యులమేనా? పశువులమా? మన ప్రభువులు మనకన్న ఎక్కువకాదా? మన ధైర్యవ్యవహారమునంద ముహూట నిజమా? మన అభివృద్ధి మన మానసమునకే యున్నదా? అను శింకలు కలుగనాగెను. ఈ కాలములో ఎ. గా. రామహారాష్ట్రభాషలను కొందరు ఆంధ్ర లభ్యపించిరి. అచ్చటి విద్వాంసులు హిందూవిద్యలను గరచి యుండలి భాగంభిర్యమును రసపుష్టిని వెల్లడింపనాగిరి. ఈ కాలములో కొన్ని చరిత్రనాటకములును కొన్ని ప్రబంధాత్మకములయిన గాథలు నాటకములుగను ప్రచురింపబడుచుండును.

1906 తో మూడవకాలము ప్రారంభమగుచున్నది. మన మంచిచెడ్డలు మనచేతిలోనే యున్న వనియు మన సంఘముభివృద్ధిలోనికి రాదలంచినయెడల సంఘసంస్కరణముకన్న సంఘములోని పూర్వచరిత్రలను విద్యలను ఆచారములను తురల బ్రతికించి వానివెలుగున నూతనమార్గముల నరయవలయుననియు ప్రజలకు దోచినది. చక్కని ప్రబంధములన్నియు నాటకములుగ మార్పబడినవి. వీరరసమును బుట్టించు భాగతకథలు విక్రమముగ నాటకములలో జేరినవి. దేశచరిత్రల ననుసరించియు బంగాలీ మరాఠీ హిందీ భాషలలోని నవలల ననుసరించియు చరిత్రాత్మకములయిన నాటకములనేకములు బయలుపడెదలినవి. దేశములో జరుగునృత్యంతములు నాటకములుగ వ్రాయబడుచున్నవి. ఈవిధసంస్కరణములలో నూతనపద్ధతులు పెచ్చినవిగదాయని పూర్వగాఢలు పూర్వపు వీధిభాగవతపురాణాదిలో నాటకములు మానిలేదు. ఈదిగువ పట్టికలన నేజాతినాటకము లెన్ని బయలుపడెదలినది తెలియగలదు.

(1906—1915.)

ఇతివృత్తము.

క్రొత్తరకపుస్తక ప్రచురికపు మొ
నాటకములు. వీధిభాగవత్తము.
తములు.

పురాణగాథలు	48	3	51
భారత కథలు	38	2	40
రామాయణకథలు	32	5	37

నృప్తకథలు	20	8	28
హరిశ్చంద్రులు	15	5	20
శాకుంతలలు	8	5	13
భోజప్రబంధములు	5	0	5
తెలుగుప్రబంధముల ననుసరించినవి	14	1	15
సంస్కృతములోనివి	20	0	20
ఇంగ్లీషులోనివి	14	0	14
పార్సీలోనివి	5	0	5
ప్రజారంజకములు	53	13	66
ప్రహసనములు	16	0	16
చరిత్రలు	38	0	38
నాంఘిక విషయములు	54	0	54
ఎందులోను చేరనివి	5	5	10

మొత్తము 388 42 430

ప్రాతనాటకము లను నవి చాలభాగము మదిరాసులో బ్రచురింపబడి చాకలపేటి తిరువట్టూరు మొదలగు తావుల నివసించుచు పంగనామాలుపెట్టి రేఖలాబండ్లపై పడుగిడు “వీటుకారు”లచే నునియోగింపబడుచున్నవి. ఇందులో కొన్ని చిత్తురు, కార్వేటిపగిరి, కాళహస్తి, అమృతబాళి మొదలయిన తావులగూడ వాడబడుచున్నవి. ఈ ప్రాతనాటకము లన్నియు పురాణగాథలు, ప్రజారంజకములగు కథలు కల్గియున్నవి. నాటకవిషయములలో చెన్నపురిది మిక్కిలి యనాధసితి.

నూతననాటకములలో కర్నూలు, అనంతపురము నుంచి నాటకములు ప్రచురింపబడినవి. కడపజిల్లాలో ఏమీ కనుపించవు. కృష్ణా గోదావరి విశాఖపట్నం జిల్లాలలో బాటు బస్తాదికూడ సర్వవిషయములందు నాటకాభివృద్ధిని జేయున్నది. ఘోషాలు చాలభాగము పల్లెటూళ్ళలో పోరాడి కాని, రాగద్వేషములు ప్రచురింపబడినవి కాని వ్రాయునట్లే యున్నవి. స్థానికవిషయమైన నాటకములు చాలభాగము మన సభ్యులలోని దురాచారిముల గూర్చియు సభ్యుల సంస్కరింపజేయుత్పత్తిములను, గూర్చియు వ్రాయబడినవి. పురాణ గాథలలో ప్రస్తావన వామనచరిత్ర, మోగాడిక వివాహములు, అంతరకథలు వేరుయున్నవి. రామాయణ కథలలో తరుచుగ సీతాకథా మూలము, వాడుకాష్టాభిషేకము వచ్చును. వీనివెనుక ఉత్తరరామాయణ కథలు, ఆగుడుగ రామప్రసాదము, యుద్ధము, సుపురారామాయణము, భారతి నాటకములలో విరాటపర్వము, సుధాద్రోణపర్వము, శశిదేవీ పరిణయము ఎక్కువ వాడుకలో వచ్చును. ప్రస్తుతాధ్యాయంలో రుక్మిణీకల్యాణము సర్వసాధారణము. దీనివెనుక శృంగారము, మణికథ, పారిశ్రామికము, కుచేలోవాఘానము యొక్క కృష్ణముగ ప్రచురింపబడినవి తొలుతున్నవి. ప్రచురింపబడినవి లగు నాటకములు సామాన్యముగ స్థానికారంభముతో గూడి యేకాగ్రముచేతనే విస్తారభావమును కలిగింపునవిగ నున్నవి. ఇందు సారంగధర, తానాకథాంకవిజయము, బిల్వము, ము, ఉపాపరిణయము, సావిత్రికథలు, పరిధిమణి కథలు,

దమయంతి, చంద్రకాంత, చంద్రహాస, శ్రీసాహసము మున్నగునవి యథాకృమముగా గారవింపబడుచున్నవి. తెలుగు ప్రబంధములలో నాటకముగ రచియింపబడి పేరొందినది మనుచరిత్ర. దీనివెనుక హరిశ్చంద్ర, శాకుంతల, వైజయంతీవిలాసము, పారిజాతాపహరణము, కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నములు వచ్చుచున్నవి. ప్రబంధకములగు గాథలలో చాలభాగము ప్రబంధముల ననుసరించినవేగాని, వానిజనరంజకము మనుచరిత్రవలె కవియందలి గంభీరమువలన నేర్పడినదికాదు. ఆకథలు దేశములో ప్రాకి ప్రబంధకరైతే గైకొనబడినట్లు నాటకకవులచేగూడ స్వీకరింపబడినవి.

1905 వ సంవత్సరములో మొత్తముమీద 10 నాటకములు ప్రచురించబడెను. 1891-1905 లోపల నూరునాటకములకన్న నెక్కువ వెలువడలేదు. ఇందులో 70 నాటకములకు గైగా ప్రాతఃఫణితిచే. దీనిచే గడిచిన 10 సంవత్సరములలో వెనుకటి 15 సంవత్సరములలోకన్న నాటకముల సంఖ్య 11 పదిమొదలుండి 1½ పదిమొదలు పడిపోయినదనియు తేలుచున్నది. ఇట్లు పడిపోవుటచే అభినవనాటకములు మదరాసు, దక్షిణనెల్లూరు, పల్నాడు, పాకనాడు, తిరుపతిసీమల చొచ్చినవని యెంతమాత్రము నలపకూడదు.

మైదరాబాదులోను మరికొన్నితావులను కలపెన్నలకథలను డ్రామాగా వ్రాయువాడుక కలదు. చిక్కయ్య, లక్ష్మీనరసింహసామయ్యలు, శివరామబ్రహ్మం, రామమోహనరాయి

మొదలగువారి బీవితములు రూపకములుగ జేయబడినవి. వాని రుచి నే నెఱుగను.

కడదిన పదివఱత్రైమాసికములో

1906లో-20	1911—59
1907—20	1912—49
1908—20	1913—60
1909—44	1914—56
1910—42	1915—49

నాటకములు ప్రచురింపబడినవి. నాటకప్రచురములకును సంవత్సరసంఖ్యకును సంబంధములేదు. కాని అంధ్రదేశము లోని ముద్రాణాయత్రిముల సంఖ్యగాని నాటకసమాజముల సంఖ్యగాని దొరకినయెడల. సంఖ్యలకును నాటకప్రచురములకును గణితనిబద్ధమైన సంబంధము గోచరింపవచ్చును.

తెలుగుదేశమున ఎన్ని నాటకసమాజము లున్నదియు అవి యేనాటకము లాడునది తెలిసికొనెదల అంగ్లీలనాటకాభిరుచుల దెలుపు మ్యూపులనే గీయవచ్చును. ఇట్టిమ్యూపులను మాసంఘమువారు ప్రచురించు క్యాటలాగులతోబాటు వెలిబుచ్చ నుద్దేశించియున్నాము. ఇండస్ట్రియల్ మ్యూపును జూచినచో నేదేశమున కేవిధమైన వస్తువులు కావలసియుండునో తెలియును. అటులనే అంధ్రదేశమందలి నానాప్రాంతములలోని నాటకకంపెనీలు, ఆడ ఆటలు, వాని ప్రదర్శనాక్రమములు దెలిపెడి మ్యూపు లుండినచో మనము సులభముగ నచ్చటి ప్రజల రుచులను గుర్తెరిగి పనిచేయుగలుగుదుము.

ఆంధ్రదేశములోని కృష్ణా గుంటూరు గోదావరి జిల్లాలలో
సభివ ప్రదర్శనారీతుల చెచ్చిపెట్టినది ధారాడకంపెనీ.
ఇది షుమారు 25 సంవత్సరములక్రింద నీదేశమువచ్చి యప్పు
టివారివేత్తముల భ్రమింపజేసెను. ఇది వెలగనే ఆంధ్ర
కంపెనీలు వెలసెను. పెద్దమనుష్యుల పల్లలు ఇండ్లలోనుండి
సగలెత్తుకుపోయి తమ విద్యావ్యాసంగములవీడి నాటకముల
పాటైరి. అప్పుటి నాటకములలో సినలు తక్కువ. తీగెనలు
పెక్కువ. సూత్రీధారుల సంస్కృతపు స్తకములు, గజానన్
చర్యసే, రాక్షసులు “పలవలవలా” అని గొంతుక దినిగిపోవు
నట్లు కేకలువేయుట, హాస్యగాడు లొకోక్తుల గుఱిమృత్యుచు
లయు అప్పటిపికారములు. నాటకములు సామాన్యముగ వచి
నములోనుండెను. ఆ సమక వచనము వర్తనలు కలిసియుండెను.

ఇంతలో బ్లైండ్ కంపెనీవారు పార్సీనాటకముల నలన
ప్రదర్శనారీతుల గరించి చెన్నపురికరిగిరి. నితరప్రదేశముల
కేరియు తమనాటకముల విరివిగ నాడనగిరి. పరి నాటకముల
లో పద్యములు, కీర్తనలు విస్తారముగనుండి నాట్యగృత్యముల
తో ధగధగలాడుచుండెను. విరివితి తెలుగుదేశమంతట
వ్యాపింపనగెను. ఎక్కడచూచిన నాటకములు వ్రాయవారి
పార్సీమట్లు, పద్యాలు నిండిపోయినవి. ఈవిధముగ కొంతకాల
ము సాగినది. నాటకములలో చేరినవారు చాలమంది యపగీ
తులుగనుండి ఇంట్లను, బళ్ళును గుల్లచేసియుండుటచే నాటకపు
కంపెనీల కొకవిధమగు కళంక మేర్పడినది. పూర్వము రంభా
నృత్యము చేసినవారు యిప్పుడు ముసునలులయినారు. ఇప్పుడు

వారితావునకు శేరువారు కానరాకున్నారు. దేశము సుభిక్షముగ నుంటున్నచే మనజిల్లాలలో నాడువేషము ధరించువారును బాలురును నొరకకున్నారు. దొరకినవారు ఒకచో నిలువక ఇచ్చవచ్చినరీతి సంచరించుచున్నారు. ఇందుచే నాటకకంపెనీలు దుర్దశి చెందియున్నవి.

కొన్నితావులలో విద్యాధికులు నాటకసమాజముల నిలిపి యందు సాంప్రదాయపగులగు బాలురనే చేర్చి, వారినీతి నియమముల కాపాడుచు, నాటకప్రదర్శకుల కొకనూతన గౌరవమును దెచ్చుచున్నారు. ఇట్టి ప్రయత్నములు ప్రముఖముగా డెల్లూరు, రాజమండ్రి, బళ్లారి, బందరు పురములలో జరుగుచున్నవి.

విద్యాధికులు నాటకములందు పాత్రములు గైకొనుటచే నవిచనయుక్తముగనూ, అపద్మములులేకుండును. ప్రదర్శింపఁబడుటయేకాక వారి ప్రదర్శనములు పాశ్చాత్యముల గూర్చిన యవస్థానములవి చెప్పనోవును. వీరలు పిల్లవాండ్లు దొరకనికారణమునను, చెడుదురను భయమునను స్త్రీపార్శ్వ పిల్లలపార్శ్వ యెక్కువగ లేని నాటకము నభిలషించుచున్నారు. విద్యాంసు లేర్పఱచిన కంపెనీలలో ఆనేక హేతువులచే నరిత్యాత్యకమైన నాటకములు, సాంఘిక ప్రహసనములు ఆదరింపబడుతున్నవి. ఇట్టివే మిగుల దేశోపకారకములైన నాటకములు. ఆంధ్రమున నాటకవిమర్శనము లేదు. అందుకు లెగిన పరిభాష యేర్పడలేదు. విమర్శములు వ్రాయువారు పాశ్చాత్య విమర్శకుల సిద్ధాంతము లవలంబించిరి. హిందూదేశపు ప్రత్యేక

భావమును మన ప్రాచీన సంస్కారములకు, రుచులకు గుర్తెఱుగక నాటకములను దెగడుచున్నారు. ఆంధ్రకవులకు ప్రాచ్యపాశ్చాత్య నాటకలక్షణములపరిజ్ఞాన మేర్పడి జాతీయ సాంప్రదాయములను గుర్తించి ఆధునిక జీవితార్థములతో సమన్వయ పరిచగల శక్తియేర్పడినగాని మన నాటకములు బాగుపడనేరవు. విమర్శకులకూడ నిటులనే యుభయ నాంప్రయోగముభిజ్ఞులై నాటక సంస్కరణమునకు గాఢ చూపు చుండవలయును.

మూడవ దశ ము

నాటక సమాజములు

విషయసూచిక

మూలవదళము: నాటకసమాజములు

సుగూఢ విలాససభ - బల్లారి, మైలవరం, గాజు.

మండ్రీ సమాజములు - కర్ణాటకనాటకములు -

అరవనాటకములు, - చెన్నపురి పౌరులు - సటరా

జాహ్నవి - సతారా ప్రదర్శనము - సింహళపునా

టకములు - గొంబాయినాటకశాలలు - కలకత్తా

అంగ్లనాటకములు - కామిడిలు - ఆవర్తలు -

బయస్కోపు మూకాభినయము.

మూడవ దశ ము నాటక సమాజ వ్యుత్పత్తి

చెన్నపురి సుగుణవిలాసనభ

చెన్నపురిసాంఘికజీవనముగో పెద్దవామూల నభిల
షించువారు, కాస్తాపోలిటక్లబ్బులోచేరి తమయాశల సిద్ధిజేసి
కొనుచుందురు. అటలలో రుచిగలవారు యున్న పెడ్ స్టబ్బు,
యన్. ఐ. ఎ., యం. సి. సి. మొదలైనవానిలో జేరుచుందురు,
సంగీతమందు అసక్తిగలవారు మైలాపూరు, తిరువళిక్కేణి,
ముత్యాలపేటలలో గాయక సంగఘములను యేర్పరచుకొని
యున్నాఁగ. హాసవిధాలు జరిపించు సంగఘములు కొన్నికలప్పు
సుగుణవిలాసనభలో, యిన్నిలక్షణములు చేరియున్నవి. చెన్న
పురిగోని రసజ్ఞులగు విద్వాంసులు, కళాపోషకులగుధనికులు
కూడి, కలసిపనిచేయునది సుగుణవిలాసనభయే.

సుగుణవిలాస నభలో తెలుగు, ఇంగ్లీషు, అరవము,
కొన్ని సమయములలో సంస్కృతము-ఈభాషలలోనాటకముల
నడిపించు ప్రత్యేక శాఖ లున్నవి. ఈనభవారి నాటకములు, ప్రభా
నముగా సభాసభ్యుల వినోదము కొరకేర్పడి. పై సంపాదన కదిత
ప్రాముఖ్యతలేదు. నాటక ప్రచారము పేక్కుపియరు ఉత్సవము
లవారములోను, దేవీనవరాత్రిములు, శ్రీరామనవమి, కృష్ణా
ష్టమి, గణపతిపూజ, కీర్తనమును శలవులలో జరుగుచు నా
యాపట్ల ఖర్చుతయు కొందరుధనికులచే భరింపబడును. అందు

చేత సుగుణవిలాస పథవారి నాటక ప్రయత్నములకు దృష్ట్యాటకములు గలుగక, సరళముగ నడుచుచుండును. సభ్యులు వారివారి పాయా యెట్టిదైనను, సభాకార్యనిర్వహణమందు హెచ్చుతగ్గులెచక అందరు పూనికతో, కట్టుతో కలిసి యేదనిన ననుజేయ సంసిద్ధులై యుందురు. నటులు కూడ యిష్టి ధమైన సమభావమునే అన్ని కాలముల యెడ జూపుచుందురు. నటులలో కొద్దిమంది జీతగాండుగ నున్నను, చాలమంది వేతనము కన్న నిభాసభ్యులవలన గలుగు నుద్యోగాభివృద్ధినే, గమనించి ఊరకే వని చెయుచుండురు. సుగుణవిలాసపథ స్వతంత్రజీవనముగల పెద్దపానుష్యులనాటక సమాజమైనను, యింట్లో కట్టుదిట్టములు, శిక్షాక్రమము, వ్యాపారనాటక సమాజముల వలె తులన మించి గూర్చువి.

బళ్ళారీసీమలో గానకతూహల మొప్ప గాలికాటకులు సరనివి నోదిన పథవారి వార్షికిత్తు, తెలుగుపట్లను పాడుకొనుచుండురు. మనస్థలలో రాత్రివేళ నొంటరిగా దిగుగు తెరువరులు 'ఖలులైనాడు' 'అల్లుడారమ్మని' 'జాగయ్యనను కొట్టునోగురుండని' కొండలయండ, చింతామణిలోని పాద్యలు, కొన్ని మైలవర కీర్తనలు, పాడుకొనుచు నిశానంచారభీతిని పోగొట్టుకొన చుండురు. అనగా తెలుగుజిల్లాలలోని సంగీతభిలాషుల ప్రథమవాదనభరతలక్షణ మొప్పని నాటకసారస్వతములో దేలచుండును. వ ఘర, లెజాపురు మొదలైన అరవ జిల్లాల పిల్లవాడు నింగీతవిన్యాస మెక్కువగనున్న ఉత్తమగీతములను, కృతులను, రాగములను, శల్లవులను పాటక చేరీలలో

తాము విన్నవాటిని అనుకరింప యత్నించుచుందురు. దక్షిణాది జనసామాన్యపు గానాదర్శములు తెలుగువారికన్న యిటీవల వరకు చాల విశుద్ధముగ నుత్తమగానలక్షణములతో నుండుననుట సామాన్యమధవము. దక్షిణాదిదేవాలయముల నాశ్రయించి సంగీతకళాపరిశోధనమొనర్చు మహాగాయకుల ఆదర్శములే అచ్చటి జనసామాన్యము నూరించుచున్నవి. అందుచేత విశుద్ధమైన దక్షిణాది స్వార్థవైష్ణవకులజులతో నిండియున్న సుగుణవిలాససభవారి సంగీతాదర్శములు తెలుగునటుల గానసాహిత్యములకన్న యెన్నోరెట్లు సరసముగను, శ్రావ్యముగను, లక్షణసమన్వితముగను యేర్పడియున్నవి.

దక్షిణజిల్లాలలో సంచరించువా రొకవిశేష మచుభవింతురు. సాకశాలవనలి గుంపులుగా వీటికేగు బాలురలో పెక్కుమంది లలితకోమల సుందరాకారములనొప్పుచు, బొద్దుగను, అందముగ స్త్రీరూపమునను, కనుపెరుచుచును. ఇది నేను చూచినంతలో దక్షిణాది బ్రాహ్మణబాలుర సామాన్యలక్షణమైయున్నది. అచేయి డేగల తెలుగుబాలురు సన్నగా పొడుగుగా, స్వతంత్రపుగులక్షణములతో నగుపడుచుచును. పెద్ద యెదిగినతరువాతకూడ దాక్షిణాత్యుల శరీర మెక్కువ కోమల సౌందర్యతేజస్సులను చూపుచు, తెలుగువారిదేహములు బలవీర్యపాటరాటు పరిమాణగాంభీర్యమును కలిగియుండును. ఇది సామాన్యలక్షణము. ఈ హేతువుచేత దక్షిణాదినాటక సమాజములకు తెలుగువారికేర్పడని స్త్రీవేషసౌకర్యము కలిగియున్నది. సుగుణవిలాససభవారి అంగ్లాంధ్రీతమిశ్రనాటక

ముల నాయకాస్వరూపలావణ్యముల నందికొనబాలు శ్రీవేమ ధారు లాంధ్రీదేశములో లేరనియే చెప్పవచ్చును.

ఈనభవారి నానాశాఖల సూత్రీధారులు ధనికులై, విద్యాధికులై, చెన్నపురియు, భారతభూమియు, నొసంగగల నాటకకళాప్రసిద్ధస్వరూపములను జూచి విమర్శింపగల యవ కాశము లొప్పియున్నారు. సంబంధమొదలియారు, భవానందరి ప్తిలై, మొదలగువారు సామాన్యజాతుకారు. సంగీతపరిజ్ఞానము, నాట్యలక్షణానుభవము, కావ్యాలంకారపరిచయము, విమర్శ కళాసము కల ఏరలు తమకు ఆజ్ఞానువర్తులగు నైచ్చిక్ నటవర్ణ ముతో, విపులమగు ధనసహాయముతో జనసామాన్యమును రంజింపజేసి డబ్బుసంపాదించుటకుగాక కులవిద్యాధికార ధన సంస్కారము లొప్పు తమసభ్యుల వినోదముకొరకు రచించి యభ్యసించిన నాట్యవైఖరులు మనరాజధానికెల్ల నాదర్శప్రాయముగ నుండుటకు సాధేహములేదు.

సుగుణవిలాస సభవారి సీతీకర్ణాటక సమాజముల సీతదీపిగాని, బొంబాయి యింపీరియల్ నాటకమండలివారి దానినిగాని, కలకత్తా ఆల్ ఫ్రెండ్స్ కరింతియను రంగవైభవముల గాని, సీలోను కంపెనీల యంత్ర సమ్మర్థినిగాని యొప్పుకు న్నది. సుగుణవిలాససభనాటకాభినయములం దెట్టి సాధుసం స్కార మగుపడుచుండునో, అట్టి లలితరామణీయ మే వీరిసీన రీయం దగుపడును. వెజ్జిరంగుల వింతతథుకు లీరంగమున గాన రావు. చుస్తులు పాత్రోలితమగు రీతులలో సవిమర్శగ చక్కని సంస్కార మేర్పడినట్లు గూర్చబడినవి. ఈనాటకములో హాస్య

సీ కేవలము శృతికారకే సన్నని సరసమోతల సూచన,
నలులచాటలతో ఘడిలునినాదము విభిత్తమైయుండును. ఘడిలే
ప్రధానానుకరణమని చెప్పవచ్చును. కథాసంస్కృతిలో
సంగీతము అభినయమునకును రసప్రకటనమునకును ఉచిత
మైనంతవరకు సన్నని లేతవాణములో నుపయోగింపబడుచున్నది.
మధ్యమధ్య హాస్యపు షట్లలోను, నారదుడు మొదలగు గాయ
కమూర్తు లేతెండినపుడును, సుగుణవిలాససభవారి ప్రధాన
గాయకులు లేమ గానవిద్యానైపుణ్యమును విస్తరించి జూపు
దురు. ఈవిషయములో శర్ణాటకులు కూడ సటులనే ప్రవ
ర్తించుచున్నారు. కథా సంవర్ధమును బట్టి శృతి, గానవై
ఖరి, నీనా, దుస్తులు, వటప్రవర్తనము, అభినయవిశేషము
కూర్పబడి అన్నియు నారంగములోని ప్రధానరసభావముల
నుద్దీపించు మేళవింపులో కలిసి కలిగి యొక్కటై, మిక్కిలి ప్ర
భావముగను, రమ్యముగను, రసవాహకముగను ఉండును.

సుగుణవిలాససభవారి షేక్కుపియరునాటకము ఖైదా
రు జూచియున్నాను. లీలోవతీసులోచనై, అల్లీఅర్జునా అను
తమిళనాటకములను, స్వారోచిషమరుసంభవము, రామరాజ్య
వినాశనము, చిత్రసభాము తెలుగునకు జూచియున్నాను.
అన్నిటిలో అభినయము ప్రధానాంశమై, సరసప్రశాంతరాసు
లముక మెంచదగినవిషయమై, పాత్రోచిత్య మెన్నడగినదై
యున్నది. అందరుపాత్రధారులు, తమతమ భాగములను
కూడికతో నిర్వహించినందునను, వేషభాషగీతాభినయముల
కుచితమైన సరసావకాశనియమము లేర్పడుటచేతను, శాంత

రుచులనీనరీ, యశాచిత్తమొప్పు దుస్తులు గల్పించినందుననా, శిక్షాకృతిమములో నివి యన్నియు చక్కగ మేళవించి, యొక సుందరాకార చిత్రప్రదర్శనము, చక్కని కాంచినేవనతో గూర్చునందునను సుగుణవిలాససభవారి నాటకములాదర్శి ప్రాయములై యున్నవి. ఈసభలోగాని, మైలవరం, గున్నేకర్వరి రావు, మోతే, రామవిలాస్, బళ్ళారి నాటకసమాజములలోగాని, మన చింపిరి బందరునాటకాలలో నగుపడునట్టి స్వకయాభినయప్రభావముగల నటులు, గాయకశిఖాముఖులు కనుపడరు. కాని వారిలోని సర్వాంగసౌష్ఠ్యము, మేళవింపు మనయందగు పడమరచే నీ నాటకములు వికృతముగ, భీభత్సముగ, ననన్యముగ నున్నవి.

చెన్నై నాటకము లభివర్ణించుటలో అచ్చటి ప్రజాదృశ్యములు సరిసమని చెప్పియుంటిని. ఇది నిజమే. జనసామాన్యపు నాట్యార్థము లెట్టివే. సుగుణవిలాససభ చెన్నపురి ప్రజావిర్రపు నాటకసమాజముకాదు. అవివేకయున్నది. ఇది చెన్నపురిలోని రకకర్మానులమండలియై ప్రజాజీవితము నేదిధము ననైనను మార్చుటకున్నది.

బళ్ళారి, మైలవరం, రాజమండ్రి నాటకసమాజములు

వీర నరు తెలుగుపలుకుల నై జనత్వ మెఱుంగు పార్శ్వమల్లవితరకృత నాంధ్రభాషకుజేర్చి, పార్శ్వముల లైములైటుపోజుల నాశ్రయించి తెలుగుదేశములో పార్శ్వనాటకములరీతు లేర్పరచినవారలు. జనసామాన్యమును మెప్పించుకొర కిట్టి పద్ధతుల

నవలించితిమని వారినుకొనవచ్చును. కాని మన మీది జనులకు నేర్పిన మో అదియే వారయబడుచులు గూర్చి మండును. జనులు పిళ్ళాంతికొరకు, వినోదముకొరకు నాటకముల కేగుచుందురు. నటు లెట్టి తులలవరుదుదురో వానిలోనే జనులు సంతోషించుదురు. వానినాటక పద్ధతులు, ముచ, మొదలు బట్టానినాటకములలో బింబి చి యీవల రాజమందిరము, బెజవాడ సంఘాలలో వికృతవైకీర్త్యమును పొందినవి. కీర్తనలతోగూడిన గద్యనాటకముల స్థానమును గద్యపద్య గీతిమయముగు వ్యాతరహా బృహదీ నాటకము లొకప్పుడు, కేవలపద్యమయమైన చాకప్రభు భారతనాటకము లొకప్పుడు ఆశ్రియించినవి. తిరువాత, వి తప్పల తుంపుచుట్టలో, తపలామోతీ ఘముక్కు ఘముక్కులలో, హర్మనీ పీఠమున, నీరంతరము వీనుల శ్రమపెట్టు మైలవరం, రాజమండ్రి నాటకవైఖరు లేర్పడినవి. ఇవియే స్ఫుటికిలి, యసంస్కృత పీఠముల పరమాదర్శమై యున్నవి. పండిత విమర్శక జనములీ విధముగు నాటకముల నభినందింప కున్నారు. పద్యము, గీతిము, సంగీతము లొంది, అభినయమున కక్కు వవకాశమిచ్చు నాటకములు, నటులు యీనాడు గౌరవస్థాన మూక్రిమించు చున్నారు. బట్టాది, రాజమందిరి, మైలవరం కంపెనీల నాట్యలక్షణ పరిభావ ముస్తమించినదని చెప్పవచ్చును. వీరినాటకము లనేకములు చూచియున్నాను.

కర్ణాటనాటకములు

బెంగుళూరులో ముందటేను నివసించుకాలములో కర్ణాటకనాటకములను సవిమర్శముగ జూడగలిగితిని. కర్ణాటకము అరవముకన్న అందమైనభావ. ప్రాధనాక్యములలోకన్న, విరసంభాషణములోకన్న, పరిపిల్లల ముద్దుపలుకులలో కన్నడ కస్తూరి పరిమళి మిచ్చును. కర్ణాటకుల పద్యగీతములు తెలుగులోని మార్గన ముప్పకుండటచే ఏరు వీలైనపుడెల్ల సుప్రసిద్ధముగు తెలుగుపద్యములగు, పాటలను, లలితముగు సంస్కృత శ్లోకములను నిశ్చయముగజేర్చుకొని తమనాటకముల ప్రజారంజకముగను పండిత జనాదరణముగను, బోధితీపంపన్నముగను జేయుచున్నారు. కర్ణాటక నాట్యరంగమునకు ఉడిపి, కొంకణనేతముల చక్కని మేల్నివన్నెలబాలు రెండిరోకూడి సృత్యముచే ప్రస్తోద, కృష్ణలీలమున్నగు కథలకెంతయు హాగు నేర్పరచుచున్నారు. ఇది కర్ణాటకుల మొదటియదృష్టము. రెండవది మైసూరురాజ్యములో పెక్కుగాంధులు నివసించుచు పోతన, గోపన, త్యాగరాజులు కావ్యసౌందర్యమును కర్ణాటకుల కెరుగదెలుపుచుందురు. ఇందుచే నాంధ్రభాషలోని పద పద్యలాలిత్యము చాలవరకు హింసితముకన్నడలో చేరియున్నది. మూడవలాభము మైసూరు స్వంత్రరాజ్యముగుటయే. నాలుకొకమార్తెన భూవాలకుని నిండోలగపుచందము లారాప్రములోని జనులు చూడగలిగియున్నారు. రాజసభలు, మంత్రులు, చమూఃతులు మొదలు పాటకపుజనమువరకుగల

వివిధతరగతుల జను లెట్టిమర్యాదలతో మెలంగవలయునో మహిసూరు కర్ణాటకులు తమ నిత్యజీవనములో శిక్ష నొందుచుందురు. అందుచేత వీరినాటకములు తమగుణాభివ్యంజనమునకు సహజముగను, ఉదారముగను ప్రవర్తించుచుండును. నాల్గవది మహిసూరులో హైదర బాదునందువలెనే ఇక్కుమందీ జాగ్రుదాహుని, భాగ్యవంతులగు వీరశైవులు కలరు. వీరు నాటకసమాజములకు వలయు మూలధనమును వెచ్చించి, యనునగు దుస్తును, రమ్యముగు రంగసామాగ్రిని జేకూర్చి కర్ణాటకనాట్యరంగము నొంబాయి, కలకత్తాల న్యాసారి నాట్యాలయములతో దుల్యముగ వెలిగించియున్నారు. అయిదవ పునంగతి మైసూరులో సమస్త శాస్త్రములు, నాటకసంకేతములు, అందలి రసభావములతోతరి గిన పండితివర్యుల కేతులున్నారు. విశిష్టతాచేతను రాజ్యాధికారుల సామ్రాజ్యవిమర్శకరసజ్జతను సంతృప్తిపడచవలసియు కర్ణాటకనాటకములు, సీత, దుస్తులు, సంగీతము, వేషభాషాభినయములు, సందర్భపరి మనస్కారమున నేర్పబడుకొనుటయేగాక, కిరణాదర్శమును బట్టియు, వాల్మీలక్షణములబట్టియు వీనినుపయోగించు నియమము లలవరచికొనియున్నారు. ఇన్నిసాభాగ్యము లేకమై వెలసినందున కర్ణాటకనాటకములు, దక్షిణాపములొనెల్ల సర్వాంగసౌప్తవ మొప్పియున్నవని చెప్పవచ్చును.

మైసూరు రత్నావనాటకసమాజమువారు దసరా మహోత్సవ సందర్భమున లంకాదహనమాడ జూచితిని.

వరదాచారి హరిశ్చంద్రాచారి మిప్పు డభిషేకులయందును
 హరిశ్చంద్రాచారి భూమికను, పండితమావ్యయుగ నిర్వహించు
 ప్రహేళికానాటకము నాదురదృష్టమున చూడనైతిని. లంకా
 దహనములొ వరదాచారి రావణుడై యభిషేకులయందును.
 మాగంటి సుబ్బారావుగారి పోలికను, అంతకన్న ననునగు
 లక్షణములతో, వరదాచారి నలుబదియేండ్లు గడచిన పెద్ద
 మహారాజువలె నగుపడుచుండెను. నగరాజరావుహరిశ్చంద్ర
 కళిపవేషమునందుకన్న యెక్కువ భవనైకనాథ దర్పములు,
 ఉచితమగు నాత్మనిగ్రహముతో వరదాచారి ముఖమునం
 దమరియుండెను. రసాభినయమందును, భావవ్యాఖ్యానమం
 దును వరదాచారి ముఖముద్రలు నగరాజరావుతో పోల్చు
 దగినవికావు. మైసూరు నాయకులందరు మనయాంధ్రసట
 శ్రేణుల తరువాతివారనే చెప్పవచ్చును. కాని యేవేషమున
 కెట్టినటు దుచితమో అట్టివారొకచో జేరిన సర్వాంగసహ
 కారసౌందర్యము మైసూరువారి కట్టియున్నది. వరదాచారి
 సంగీతనిపుణుడయ్యును నాటకోచితమైనరీతిగా పాడుచు, పెద్ద
 పద్యములను, గీతములను, సమాసఘటితవాక్యములను, ఉచ్చ
 రించునపుడు నిత్యసంభాషణవైఖరులలో సహజసౌందర్య మొ
 ప్పించుచుండును. వరదాచారి పెద్దవాడై, సంసార విపర్యయ
 ముల తాకిడిదాకినప్రాయమున నేనుచూచినను, నటునకుండ
 దగిన సర్వాంగశిక్షయు బొందితివలక్షణయు జూపు నేర్పరిగా
 దోచెను.

మహారాజాశాసనీవారి వృద్ధకటికా ప్రదర్శనములో గాయకశిఖామణియగు చిట్ట రామారావు చారుదత్తపాత్రో మభినయించెను. చిట్టరామారావు కొంచె మెరుపుగ పలు చని బ్రతితో చాలవరకు హరినాగభూషణముగారిని పోలి యుండును. గాత్రీవైఖరులు, అభినయము కూడ నాగభూషణముగారివివలెనే యుండును. ఈసంఘాతంలో గోపాలర్పు అను నతడు శకారపాత్రీమును, మహానైష్యామొప్ప నిర్వహించెను. అర్జుననుకనే రాజప్రసాదముల నిత్యవర్తనము తెరిగినవాడు కనుకనే, యిట్టి నిరుపమపాత్రీ నాద్యశ్య మొందగలిగెనని యూహించితిమి. వాళ్ళాత్మవిమర్శకుల యభిప్రాయములో “వృద్ధకటిక” హైందవనాటకము లన్నిటిలో మేటి గౌరవ మొందియున్నది. ఇందులో శకారపాత్రీ మణిచిత్రిమైనది. శకారుని వైభవము “భగినీభగ భాగ్యభవము.” రాజరికము లేని రాచపోకడలు, సంపదలేని డంబము, ధైర్యమొదవని దుఃఖతనము, శీలమెరుంగని యధికారము, ధర్మమేర్పడని పెద్దరికము, నిలుకడలేని యుత్సాహము, నీతిలేని తంత్రీము, పిరికితనము, క్రూర్యము, నైష్యము, నలప్రకారంబులయని మోహవర్తనము, రాజవామకులకుండనోపేడి దుర్గుణములన్నియు రాజీ భూతమైయొప్పు, శకారుని హైందవనాటకములకేకాక, నాట్య ప్రపంచరంగమునకూడ మహావిచిత్రమైన పాత్రీముగ నెంచదగును. వీనిగుణరూపములతో సంపూర్ణసాదృశ్యమొంది, శకారపరాజమగు రసభావవైఖరుల సతిరమ్యముగ నిర్వహించిన రాచబిడ్డ మిక్కిలి మెచ్చదగియున్నాడు.

బెంగులూరు వొడ్డన్నహాటలో పామ్రాజ్యలక్ష్మీనాటక సమాజమువారు రత్నానల్లిని బ్రహ్మాంధరి. ఇందు నర్తకిరాజ భూమిక ధరించిన నా గేవ్వరరావు మైసూరు వరదాచారివద్ద నాట్యశిక్ష నొందినవాడు. ఈతని విగ్రహ సామ్యమ మిదివరకే ప్రశంసించియున్నాము. నాటకములో పాటక చేరీలుసలవు దూరల వాటి తీరిక బిచ్చనది. గాత్రము గాంభీర్యమైనది కాకపోయినన, సన్ననిగానశిక్షలో మనోహరముగ నుండును. అభినయముతగా భావించదగదు. ఈతనితో రత్నావలివేషమునైన నుండరి యాచార్యులక్షణము జక్కగానభినయించె ననుకొంటిని.

సి.హట్టి, విశ్వగుణాదర్శ నాటక సమాజముల, కృష్ణలీలను చూచితిని. సరిహట్టిలో గానహాస్య ములవడిన హాస్య నటుడొకడు విచిత్రముగు పినోడము లేర్పించుచుండెను విశ్వగుణాదర్శలో కృష్ణలీలకూపిన నీనర్ మహద్భుతముగ నుండెను. అందలి కృష్ణబాలుకును నిజముగ శ్రీకృష్ణుడో యను నట్లు ముగ్ధులమూటయై, చేతలపోడయై లేనగవు మొలకయై, జెప్పనలవిగాని యభినయ మొనర్చెను. బొంబాయిలో నాగదుబజారువెనుక గుడరాతీల కృష్ణాలయ మొకటి యున్నది. ఇది బొంబాయి గుడరాతీల ప్రాధాన పవనానము. ఇం దొక జయపురపు శిల్పిచే తెల్లరాతిలో చెక్కబడి కొంచెము పగ్గాలంకార ముద్దయున్న గోపాలవిగ్రహ మున్నది. బొంబాయి భాగ్యము, జయపురపు శిల్పము చేరి యమర్చిన యీ కృష్ణవిగ్రహము విశ్వగుణాదర్శలోని బాలునిజూచి చెక్కబడినదో, లేక కృత్రిమకృష్ణవిగ్రహపు పాలుపున

భగవంతు డాబాలుని గల్పించెనో జెప్పజాలము. కాని యి
డియా మొత్తముమీద, బాలకృష్ణుని లేరిమద్దు బొలికించు
సాధన లీరెంచే. ఆబాలుడు ఆవిగ్రహము. పనితో రాధ
వేషము దాల్చిన గంగమ్మ సుకుమారశోమలసౌందర్య మొ
ప్పుడు, బాలనితో గొడ్డిచు నిష్కళంక ప్రణయసభూ
తుల సభినయించి, రాధ ప్రేమియైందున్న కృష్ణసింగమదోష
మును వారించి, మాతృసమమగు, సాదరిసహజమగు నిర్మల
ప్రణయతత్వము నదృష్టించియున్నది గొబ్బికింపెనీవారి
యాటలు చెందుచూచితిని. నీనిలో ప్రహ్లాదనాటకమున కుప
యోగించిన సనరి హిందూస్థానీలిముకంపెనీవారు కృష్ణ
లిల కుపయోగించినదానితో సమానముగ నుండెను. వాసు
దేవనను శ్రీవేషధారి సర్వసమర్థుడని చెప్పుచున్నను. ఇందలి
నారదుడు కడునేర్పరి.

కర్ణాటకనాటకమాలలో గానశిక్ష యెక్కువగ నున్న
ను, సరసముగ నుచితముగ, సర్వాంగసుందరముగ సభినయిం
చుచుందురు. శిక్ష, అంగసౌకర్యమువలన నేర్పడు సరసలాలిత్య
ములే లేవు తెలుగుదేశములోని ప్రధాననాయకులవలంబించు
భావాభినయములు కర్ణాటకనాట్యరంగమున నింకను జేర
లేదు.

అరవనాటకములు.

మనరాజధాని అంగ్లేయుల వర్తకసౌకర్యముకొర కేర్ప
డియున్నది. చెన్నపురి నిలచియుండుపట్టు తమిళదేశపు నాంప్ర

దాదాములకును సంబంధించియుండలేదు. తెలుగువకును అతక లేదు. కన్నడమునుకాదు. తురకమునుకాదు. ఏభాష, యేనాగరి కతి, యేశీలము, యేసద్గుణము, చెన్నపురికూముకంపు నపన యింప నీస్థలము నాశ్రయించియుండలేదు. మదరాసుపరీభు త్వపురాజధాని మధురలోనుండినగాని, రాజమంధిరములో నుండినగాని, దాని నాశ్రయించెడి విద్యాలయములు, శత్రీకా రాజములు, పడితమండలి, విద్యారీవర్గము ఆస్థానముల నాగరికతను, శిల్పమును, కావ్యనాటకములను, అచ్చటి చాతీ యసంప్రదాయముల కనుకూలముగ పెంచియుండురు. చెన్న పురిలో నానాగోత్రీయుల నానాభాషల పలుసంప్రదాయముల యుద్యోగులు తమజాతీయతచెల్లమఱచి, అట్లప్రసాదమున జీవించుచు ప్రజాసంఘమునకు దూరముగనున్నారు. బంసరు, రాజమందీరము, విజయనగరము, తిరుచునావల్లి, మధుర, కుంభ కోణముమొదలైన అచ్చపు పుటుకగల పట్టణములలో విద్యాధి కులకుచు, ప్రజలకును పగస్పరసంబంధము లున్నవి. ఈవిషయము గామావతారిము, వీరేశలింగము, వెంకటప్పయ్య, రఘునాథ రావు, శేషయ్యశాస్త్రి, సుందరరామన్ మొదలగువారి ప్రజా హితజీవనమువలనను ప్రజలకు వారియందున్న యనురాగము వలనను స్పష్టమగును. చెన్నపురిలో తురక మెఱుగని బబ్బీ నాహెబులు, పూడిప్పిని యను తెలుగుగోవతులు, కులగోత్రీ ములనిర్ణయింపజాలని మొదలియార్లు, పుదుప్పేటమాలవాండ్ల, వంకరదొరలు ఇంకెన్నె. ఈదేశము ఈభాష అని చెప్పజాలని సాంకర్యప్రజాసంఘము జనసమితి. నేర్పఱచుచున్నది. విడిచి

యద్యోగాపేక్షచే నానాదేశసమాగతులై తాత్కాలికముగ చెన్నపురిలో నివసించు విద్యాధికులకును విశేషసంబంధములేదు. అందుచేత చెన్నపురిపైజల యభిరుచులు విద్యాసంస్కారమునకును, కాలప్రవాహమునకును భిన్నముగనుండుట యొకవిధముగాదు.

చెన్నపురిపైజలు అందువలన పాశ్చాత్యనాటకముల రంగుటింగులను, శాస్త్రవైఖరులను జూచి నాటకలక్షణములను తెలుసుకొనుచుండిరి. తరువాత బాలామణి మున్నగు తమిళనటుల రంగమర్యాదలవలనకుకొనిరి. చెన్నపురి తెలుగుకోమట్లు, నామళ్ళి బళ్ళారి నాటకసమాజములరీతుల కచ్చెరువందుచు నదియే నాటకపరమావధిగ నెంచుచుండిరి. బళ్ళారివారు తెలుగు, కన్నడము, హాళిరాష్ట్రము, తురకము, కొన్నిపట్టల అటవము ఈపంచముఖముల మాతృభాషలు మాటాడుజనులు. అంధ్ర, కర్నాటక, నిజాం, కొంకణసంప్రదాయములుకలియు కూడలి బళ్ళారి. ఇట్టి బళ్ళారివాస్తవ్యుల నాటకశిక్షయొప్పటి చెన్నపురివారు లెంతవఱకు ఆంధ్రజాతీయుల నెఱుగగలరో చెప్ప సవసరములేదు. చెన్నపురి యటవకంపెనీలుకొన్ని భాగవత, వారి కథా, నాటకచ్చేరి, రంగూణభాగంపాకి, పార్శ్వంగీషు, తెలుగు, తమిళ, తుఱకం, బయస్కపు, గ్రామ్యును, బాల్ డాన్సు యొకటి లన్నిటిని ప్రపంచములోని సాంకర్యమంతయు నెఱుఁగి మొట్టి దారులలో నీతినియమాలు లేకుండ కలిపి ముద్దచేసి చౌచౌ అట పసంసులతో చెన్నపురిపైజల నానందివలచుచుండిరి. ఈలోపుగా సినిమాకంపెనీలు పాశ్చాత్యవిటదుర్నీతిని, సిగ్గు

లేని వలపును, ప్రజాకు నేర్పుచు. వాద్యనాద్య వైరైటీ వినోదములకు పాల్పడిన తెల్లదొంగనామాలు స్టేజియందులు నేర్పి పోవుచుందురు. చెన్నపురిపట్టణ నాటకగుణభిజ్ఞానము ఇన్ని విధములగు కల్పిత సాహిత్యముల మొత్తమై యున్నది. ఏనాడో కర్మముచాలని శుద్ధాధ్యక్షర్థాటక నాటకసమాజములు చెన్నపురి కొల్లవెట్టుదమని గ్రామీణోపచ్ఛి ముప్పించబాలక, పైబట్టలమ్మకొని పోవుచు కటరాడ తిట్టస్థానములందు.

చెన్నపురి శుద్ధజాతీయసర్వములేని స కరభూమిలో నేర్పడి, విద్యాధనాధికారములకూటమై యుండనేర్పడుట అంధులకును, తిమిళులకును, కర్ణాటకులకును, అనర్థదాయకమై యున్నది. రాజ్యస్థానము నాగరికతకు కుదురినియు, సచ్చటిజనుల పిప్పించి పేరుపంపుల వడగువలెననియు కొందరకేర్పడు భ్రాంతి శుద్ధజాతీయ సర్వము లేర్పడియున్న తమిళాధ్యక్షర్థాటకులు తమ ప్రతిభాసంపత్తులను తమదేశములో ప్రకాశింపజేయగలరే కాని, సాంకర్య రాశియైన చెన్నపురిలో వన్నెకెక్కినవారు. “వలరాటికి మాటికి పోవనేటికిన్” అను శ్రీనాథచరణమును “సవ్యసాభాగ్యభర”మగు “చెన్నపురము” అను వర్ణింపజేయుటయే యుచితమైన పని. చెన్నపురిప్రజల విపరీతయదుల సంశ్చిష్టిపరచ జూదుటలో మన కళాభ్యాసము ముగిసినందుననుట నిశ్చయము.

తిరువక్కోణలో, తిరువత్తేవ్వంతుపేట (మరికీ) యొ
త్తిడిలో నొక కూత్తుకొట్టె (నాటకశాల) యున్నది. అందు
యెవరో అమ్మాళ్, యెవరో గాము, శ్రీ వేషమును ధరించి,
యెవరో పిళ్ళై రాజాచార్లు ఆడుననియు. శ్యామన్న ఈశ్వమో,
నడరాజాశార (నటరాజాచారి) కల్లకాన్వో వేయుదురని
బాండుతప్పేల ఆకులలంగరించిన రెండెడ్ల బుడియొకటము.
టమాయింతురు. చెన్నపురగోడలన్నిట వెన్నులందుకో వారి
రంగుముద్రలతో ప్రధానముల నామములును, అల్లి అర్జునన్,
కోవిలన్, సచారాం, వల్లీ, శ్రీయాస్త్వ మొదలైన తమిళనాట
కనామములను, వీలైనన్నిమారులు Tamizha శబ్దములోని
సుందరాకళమగు (L Z A) కారమును వాడుచు సతికొని
యుండును. రాత్రి పదిగంటలగుసరికి కూత్తుకొట్టె, మగ్గుచల్లి
నరంగం, పాడల వేశ్యాననములతోడను, నింతెరము “అవ
నై వమ్మప్పణ్ణి అడిచివందేళ్ళో” అనుమోసగొండి టుంగములాడు
మదరాసు చిల్లరజనముతోడను, యెవరో కొందరు దారితప్పి
వచ్చిన పెద్దమనుష్యుల తోడను. పెక్కులు తానాకారయ్యల
తోడను నిడియారవనాటక ప్రేక్షణ కుటుంబాలమగు పరిష
త్తు కూడియుండును. హాలులోయీలలు, కేకలు, బొబ్బలింతలు,
తాణాకారుల సద్దుడుబడాయి, పౌరుల దెబ్బలాటలు, వేశ్యాం
గనల యార్థికిసమస్యలు. పాలికయ్యమల యీసడింపులు,
వెత్తిలుపాకు, సోడా, బిస్కెట్లు విక్రేతల బాలమయూకాల్లాన
రవములు మొదలగు కిర్లదుర్భరఘోషతరంగముల రతోకె

దుచ్చందును. పితృమేత్తిన విటరండమొకటియే నానెన్నపురి
వరిషదావోళన మేవగించి కొట్టెముగిట నైదాపేటపట్టు
రుమాళ్ల పూవిల్లుతెలివి నొలికింపుచుందురు.

ఇంతలో గణగణమును నాటకారంభసూచన మాకల
కల మవనయింప బుట్టకాపు హర్మోనీయిష్టు, వకరమెడ
తిపలాకాడు, కంటిమెడినొక్కాయితీకించిన నెక్వయిబడాలు
తో రంగముఖ మలంకంచి, పాప మావాద్యచరితములమీద
కండలమును, చేతిసత్తువను ప్రస్తరింప మొదలిడునంతలో
రంగస్థలమునుండి కొన్ని తాళములు మోగుచు, పలుపురు
పాడుచు, అరవశబ్దములకు పాస్వీపరుపుతగిలించిన తొట్టితుం
పులతో నొక గీతికాఘోష ముప్పజిల్లును. ఇదియైన వెనుక
రాజాపాద్యవేషగాడు వూసదుస్తుల నిండుదానివలతో “నాకోర
మీనం రంగసామిగొట్టి ముచ్చాపునరు,” అనునట్టి గాఢ్యమ
దోద్భూతితోట్టుపాటుతో “వేళి చీ, చూపుల మేలి
డంబములతో నొకతమిలపాట నెత్తికొని చుట్టసేపు అరవ
నాటక — పాటక చేరి — బాటడాన్సు — భాగవతమును ఆలా
పించుచు ఇందులో మధ్యమధ్య అంగారంగమున తాళము
లూగించు పిన్నాటగాండు పాటచరణము లందుకొని గూయు
చు, నాయకుని యలసటదీర్చుచుందురు. ఇంతలో హర్మోనీ
వాదావేశమును వట్టజాలక, యెలుగెత్తి మిన్నజూచుచు, కాళ్ల
తో తిత్తిసూత్రములదన్నుచు, చేతులను ద్వేగమున సారించు
చు, కద్రగా పాడదొడగును. రంగస్థలమంతయు తాళములతో,
లుగాత్రముల పాట మొత్తములతో, హర్మోనీచెబ్బలతో, తప

లావాడు బీడికాల్చుకొనుటకు నిష్క్రమించిన వెల్లియగువడ
 భుండజేయు ప్రేక్షకుల కరతాళకాలాహలముతో, శాలిన
 పాటగనుక స్వరాభ్యాస మలవరదశాచు బాలగాయకుల వంత
 పాటతో అన్నియు జేరిన తమిళసాందర్యముతో కూర్చున్నట్లే
 శుమ్మన సెగిపోవుచుండును. మొదటిసీను ఆఖరై నది.

ఎండిపోయిన పల్లమొగవు కనుబొమ్మలొడవని వలపు
 కత్తె ముంగురులు కత్తించి, బక్కాక్కాపింగు తిప్పి, ముగ్గులలి
 కెన పింతి మోముతో, గుడ్డినిక్కతో, వస్త్రతూ కాపోషణం
 బున నుప్పొంగు చేతచన్నలతో నాటుకోటరత్నాభరణముల
 వింతకాంతులతో, మిడిసిపించు, వికి వికిలాడుచు, యంగస్తావన
 మొనగూడని, గుణభావప్రవీణతతో, తనకంటె చక్కని
 చెలికత్తె లాశ్రియింప కళానాయిక ప్రవేశించుచున్నది. నీల
 మేఘముల కనుమలోయలలో వెలుగొందు, తల్లిబ్బతిక లెట్టి
 సురుచిరాశాబంధము! స్త్రీవృత్తాపోషహతుల కేర్పించుచున్న
 వో, అట్టి యాశాతరంగము లానాయికాప్రవేశమున జూప
 రుల కొదవియుండెనన నేమివింత? కూర్చున్నట్లున్నట్లుని యెంద
 రిహృదయచుర్మములు తిల్లడిల్లుచున్నవో! ఎందరిమానసములు
 జల్లుమని త్వరాయితనాడిప్రచారమున నూగుచున్నవో!
 ఎందరు తమయాశాభంగముల నీనాటి నాటకసమయ
 మున దీర్చవలచిరో! స్వేదయంతయు పూలకంఠ విసురు
 పాటలతో, మాలికాసమర్పణముతో, ప్రేక్షకుల స్వాగత
 సంతోష కరతాళములతో, అయిష్టుల యాలకూరిలతో

నాకమాను చెలరేగెను. ఇంతలో పిట్టమూలను కూర్చుండి పీ బూది యోడిన బోడిమెడను బంగారు రుద్రాక్షకట్టిన నల్లని బొజ్జ శెట్టియొకడు కొంగుచెంగునుండి స్వర్ణపతక మొకదాని తీసి తనప్రక్క వేచియున్న పట్టురుమాలు యవకునిచే నాయమ కతికింపజేసె. నాయకానందవంశము లొక జేరినగవుతో నందికొనును. నాయకి ఆడుది, ఆబల. నాయక వాల యెంతనన్న ముగ నుండినను, నాయకుని స్వరగాంభీర్య ముప్పనిదగుటచే, పిన్నాటవా సహాయ మొక్కవగ వలసియుండను. చూడవ సేనులో నాయకనాయకుల సమావేశ సంభాషణములు జరుగవలసియున్నవి. కథానందర్పణలో నిదియే ప్రథమస మావేశమైనను, తొలుచూపు వింతచరుకులు అభినయింపవల సినును, నాయకనాయకుల చిరవర్ధితపోచయము దానుకొను ట కష్టమేకదా! నాయకుడు కోరిమీసము నెగడుపుచు వెకిలిచూపుల. చిరునవ్వుతో వలపువార్తల సందించుచుండు ను. నాయకపాత్ర గుంప్రకటనముకన్న నిజకులవ్యాపార ప్రకర్షణమే ప్రధానముగ నెంచి, ముదురుసాని ముచ్చటలీను నిర్లజ్జాభివయముతో చెన్నిపురి నాట్యపరిషత్తును, అంగతికన్న నాయకుని దనియింపజేయును. పార్శ్వచుట్ల తెరవున ముక్తపా థార్థ గ్రహణావస్థలతో కొన్ని సంభాషణములాడి, యువతీ యువకులు రంగపక్షములలోనికి, సర్కసు దొమ్మరుల పరుగిం తల ననుకరించుచు, ప్రేక్షకుల సమ్మోహితావలోకనములపై నాలుగు ప్రసన్నదృష్టుల జికిలించి యంతర్హితులగుదురు. ప్రేక్షకు లంతటితో సంతసింపక, యీలకూతలతో దుస్సహ

మఱగా నరచి మూడునాల్గు పర్యాయము లానాయక మొక్క స్థితావలోకనమును, వెకిలివలపులను, పిలిపించి యనుభవించుదురు. నవ్వులు, చూపులు కన్న కోమలాంగి సర్కసుపరుగులే చెన్నపురిరసికుల బట్టరాచిసంతసముహో నింపుచున్నవి. ఈ మూడుసీమలు, మధ్యజేరిన రెండుహాస్యపువట్లు మొదటియొకమును ముగించుచున్నవి.

రెండవయంకపు రెండవసీనులో నాయకకు మరియు భ్రాంతి కలిగించవలసిన దొంగయో, త్రాగుబోతో ప్రవేశించుచున్నాడు. నటరాజాచారి కల్లన్ పార్టు వేస్తాడంటే చెన్న పట్నపు రసిక మండలియంతయు గుమ్మరించుకొని, కొట్టాయిలో దూరును. నల్లనిమసిపూసిన చెనాదికోతి మొగములో తెల్లని లోతుకన్నలు మత్తుతరంగములసీదుచు తిరుగులాశ దొంగ తెరచాటునుండి గుడారములోదూకిన పులివలె బ్రాకుచు రంగమధ్యమునజేరి నిలువబడును. మోపెజేసి జరిచుట్టిన పూలదండలు, పూలగుత్తులు తెచ్చి ప్రీక్షకు చియనాదిచాని నలంకరింతురు. బనర్సుకండువాలు, ఉంగరాలు, గొలుసులు, రూపాయలు పెండ్లిపట్లమీద జదివించినట్లు దుర్మహంతార సంగమధ్యమున దారిద్ర్యచెడి యాహూతో నిలువబడిన యీకొంగ డయెరుకలవాని కర్పింతురు. ఈముచ్చటంతయు వైనక కల్లనుగారు గానఫణతు లవలంబించి,

“నాన్నోనులిల్లా దే వ్యాపారకారే
ఎంగళ్ మున్నూర్ గాళ్ళలంకు బేరే.”

అని కొంతరి పాడి రాగ మ్రాలాపించ దొడగును. తరువాత,

“యాభైదూరు దేశములలోన అందమైన నెల్లూరిలో
దొంగలకంతా రాజానయ్య నేనే
ఊరుఊరూ తిరిగివస్తే, కడపట నెల్లూరికిస్తే
కొల్లగొట్ట వస్తినయ్య నేనే.”

అనువైఖరిలో కొంతవర కభినయం కొశల మేర్పరచి,
దొంగపాటలు వినువేడుక నాపజాలక గుయ్యిడు రసికనర్గంబు
తలంపెరిగి తెమ్మాంగుదారు లవలంబించి,

“దొంగాను నేను దొంగాను నేను దొంగాను సామీ!
ముక్కాదొంగాను సామీ! రాజాదొంగాను సామీ!
ఈ పాతక చేర్చరిసందులోన పదకం దొంగిలిస్తే సామీ! పదకం
దొంగిలిస్తే
కాల్దొంగానూ అరదొంగానూ ముక్కాల్దొంగానూ సామీ!
ముక్కాల్దొంగానూ
నిండుదొంగనే సామీ! రాజాదొంగనే.”

అనేకరిగ తమిళదడబిడలతో రాళ్ళు రువ్వినవగిది
పాడుచు, ఆడుచు, గంతులిడుచు, చరణములు విరచి, పల్లవిస్వ
రకల్పనల విపరీత లయప్రస్తరవైఖరుల విస్తరించుచు, రాగము
విసరుచు, తపలావాని లయప్రచారభంగములలో విసిగించి
మోసపుచ్చుచు, పలుకని మొద్దుపెట్టెను ప్రాణము విసిగి హర్ష
నీవాడు నిర్విణ్ణుడై వదలి పాటపల్లవినందుకొన ప్రేక్షకు లలవి
గాని కల్లతర్పిపూరితులై కాలుచేతుల మోడుచుండ రంగము

లోని నటవర్గమంతయు తాళవినాదముతో పిన్నాటతరంగముల
తో దొంగనాయకుని గానవిన్యాసమందికొని భిందులాడ
భాషరాగతాళముల మదోన్నతవిలయసంఘటన మేర్పడి
కడలి కరుల్లవలె దొర్లి, విరిగి, పారి, ప్రాకినడచి, గెంతి, బహు
భంగుల తాండవింప చెన్ననివాసుల నాటకాద్యపరిణామ
ము లాకొండయేనాచిపాటలో సిద్ధించి మహావైభవమున
జెలరేగు కథానందర్ప మనేకఘటియలు నడచినవెనుక నేమ
గుననిన నాయకురాలు వారితప్పి “అడవిలోకి వచ్చిందయ్యా.”
కల్లనుగా రావేను చూచినంతలో మోహించి “అడవిలోన
నిన్నుచూచి ప్రియో ప్రియో, నా మనసంతా కొటకలాడె ప్రియో
ప్రియో” అని వెకిలిగంతులతో నాపటవ్రతాభిరోముణిని
సంబోధింప దొడగును. వేసింది కల్లనువేషమే, తారసిల్లినది
నిర్జనభీకరారణ్యమశ్వమందే, నాయకధరించినది రాణిపాత్రవేష
మే; అభినయించి వలసినది పతివ్రతలక్షణమే. కాని నల్లమసి,
తెల్లపాడర్లు, చిరానభూతిపడినను మెల్లమరుపింపగలవు? జన
నాంతర సాహృదంబు లెరుగకుండుట మానవనైజమేకాని
ప్రస్తుత జాతకములొని యవస్థ లింతలో భూమికావలంబన
నిమిత్తమున నమగంటునా? దొంగ పతివ్రత రెండు మూడు
చూపుతేలుకులలో పరస్పరాభివేందనమునర్చుకొని నిర్జితసం
భాషణల నందికొనుచుండురు. దొంగకు నాయకకు “తర్క”
మారంభించును. తర్కమనగా శృంగారసంభాషణమని అర్థము.

అరివనాశ్వ వలపు పలుకులు—తరచు—

దొం—‘సూక్ష్మానాడై (ఇ)క్కరి భల్ జోక్ష్మానాడై (ఇ)క్రాన్
సోలకుల్ల వాడి సొగసుగ నామిరుప్పమ్.

నాయిక—భీ, భీ! హూహూ!

దొం—సిర్రెన్నివాడీ!

సం—ఎండాత్తలైక్కినై ఎగిరి గుదిక్కరాన్ ఎట్టనిల్ కిట్ట
పరాదే!

దొం—హప్ప! సిర్రెన్నివాడీ!

ఈవిధమైన శృంగారాలాపము కొంతెరి జరిగి ఇద్దరూ
తమతమ గానకౌశల్యమేర్పడ కెకిలేచ్చలన, మోటవలపులను
చూపుకొని యాడుచుండగా ప్రేక్షకులలో గొందరు మరియొక
నాటకములో తమకండముగాదోచిన కొన్ని యనుదర్శనము
శీలగీతముల బాడగీ వెట్టుచుందురు. డబ్బువుచ్చుకొని యాడు
వారికి సభికుల నానుదసరనుటయే విధిగాని ఏకక్షణసేమి?
ఎందలి వాక్యగీతములైన సేమి? వాటనుండి వాట, తాళాన్నిపట్టి
తాళం, రాగంనుంచిరాగం ఈరీతిగా శరపరంపరలుగా కల్లన్, రా
ణిలగంతులొంపులతో కాల ముగుడుదుచు. గిట్టినవాళ్లు పీఠిలో
ని కంకర నెల్ల కొట్టాయిరేకులపై గుమ్మరించిన సేమి, దొంగవా
టకు రేకుచప్పు డడ్డమగునా? పాట్యోని శృంగారసంభాషణయ
భావగీతికా పొగిగల్భ్యమూని ఆశుకవిత్వమై అప్పుడల్లిన కొత్త
గీతాలతో పొంగిపొంగిపోవును పచ్చివలపుకు కుంగి,

“అంజగలాసుతారే అరగలాసువైను తర్రేన్
గోధూమరొట్టి తర్రేన్ ఎక్కుడావందాల్ కుట్టి తర్రేన్
కోయంబత్తూరేడి! ఒరుబీడీయరుందిత్తాడీ!”

మొదలగు లొల్లాయి మర్యాదలలో విజృంభించి నిజవీ
భావముపొంగి నభినయించు రెండవయంకపు రెండవసీమ
సగకట్టుబోటానాకారయ్య లిప్తములేటన్నను స్వకార్యనిర్వ
హణ నియతులై బిగులూది “వేళయతిక్రిమించె నికనాట
నాపు” డని యాదేశించి నాటకుల బ్రతిమాలులకును, డబ్బిచ్చి
తిట్టెడి సరసులకు నమమ నాయెదుటి తెర వ్రాలించెదరు.

చెన్నపురి పామ లానందించి పేలకొలది ధనముచదివిం
చెడి సామాన్యనాటక మర్యాదలెరింగించ పైవర్ణన మొనర్చి
తిని. అల్లరిలేని యరవనాటకము లందైనను యిట్టి నాటక—
పాటకచ్చేరి—బాల్ డాన్సు—కల్లకాచ్చ—భాగవతము పే
క్షకులు చూలతోపాటు చరణములందుకొని గీవెట్టుటయు
నటులందరు ఆతరుణముం దభినయించు పాత్రీముల సంభాష
ణము ననుకరించి హంగుగావించుచు వీధిభాగవతముల వైఖరి
లో గోలగా నభినయించుటయే అరవనాటకముల సామా
న్యలక్షణములై యున్నవి. అరవకంపెనీలలో స్త్రీవేషములు
గొను వేశ్యాశివనితలు రంగూనుతరహాల నతిక్రిమించి జుట్టు
బొట్టు, రంగుటింగులను కుదుర్చి చెన్నపురిలోని ప్రిజలకు పోకు
లందు మార్గదర్శకులుగ నెంచబడుట కడుశోచనీయము. వీరి
పచ్చిశృంగారము, నాయకుల చిలిపిచేష్టలు, అరవనాటకమున
కైతము భంగకరముగ నున్నవి. అరవనాటకములను సు

మూడు పదిపండ్లొండు ఆటలను నేను చూచియున్నాను. కన్నయ్య, భాలామణి మొదలైన కంపెనీలు ద్రవ్యబలముచే విశేషముగ సీనరీ, రంగవర్ణకరములు, సంపాదించి వెలుగుదు. న్నను దుస్తులు వేయుటలోగాని, కథాంశమును విమర్శించి భావానుకూలముగ నభినయించుటలోగాని, పాత్రోద్దితముగ దుస్తులమర్పుటలోగాని, గద్యపద్యగీతముల కుండవలసిన నియమముల నేర్పరచుటలోగాని యెట్టివిచిత్రణ, నాటకసంప్రదాయాభిజ్ఞత నుపయోగించుటలేదా.

సింహాపు నాటకము.

కొలంబోలో మధ్యాహ్నమునకు ఎరుగు నొక నాటకశాలమున్నది. అందులో నొకసమాజమువారు (కొలంబోలోనికంతయు నదియేమంచికట) విక్రమరాజసింహుడు సింహాశమును బయించిన గాథ నాటకముగ రచించి యాడిరి. ఈకథలో యక్షనివాసములు, వారియక్షిణవిద్య, యింక ననేక రహస్యతమములగుసీనులు చూపవలసినవని వీరి ప్రకృత నిశ్చయము వేడల్పుగలది కాదు. కాకపోయినను రంగప్రసాదము హిందూ దేశములోని యెచ్చటివానికన్న నెక్కువ ప్రకృతిసిద్ధముగను, రమ్యముగను, సాధువుగను నున్నది. బొంబాయిపార్టీ కంపెనీలలో తెరల కుపయోగించెడి రంగుమెరుపులనుచు రంగమునందు తిరుగుబెత్తుటలెక్కువయుండి పార్టీనటుల బొబ్బలింతలకును, జోస్సు, డౌలు నకునూ అనుగుణ్యముగ నుండును. కలకత్తాకంపెనీలలో నిటూవలెనే కథాంశమునకు సందర్భించనివాని కొన్ని సీనులను జూపు వేడుకలతో కాలదోషము వాటిల్లువానిని జూసి మిరమి

రలాడించుచున్నారు. కొలంబోకంపెనీయొక్క సీనరీ కథాకాలమునకును కథాంశమునకును జక్కగ ననుకూలించునట్లు సవిమర్శకముగ గంటి కింగురీతుల లేతగరుకురంగులతో చిత్రింపబడియున్నది. దూరమునుండి చూచునపుడు వాస్తవప్రకృతియనునట్లు తోచుచుండెను. చెన్నపురి, కలకత్తాలలో నిర్మాణమునుండి వచ్చిన నాలుగు అయిదు నాటకసమాజముల రంగవడికరముల జూచియున్నాను. అవియు నిటులనే యుండును. యక్షిణ మొదలగు సందర్భములందు మహాద్భుతమైన యంత్రసిద్ధి చూడబడినది. సీనరీకి అనగణ్యముగు వర్ణముల దుస్తులు చాత్రోపరిజ్ఞానముతో గూర్చబడియున్నవి. ఏరంగమునకు ఆ రంగపు సీనరీతో సమన్వయమొంది, వర్ణశృతివేళింపుల నొంపొనులతో గలయునట్లు దుస్తులమర్చబడెను. ఇందుచేత ప్రతిరంగము నాటకములో ప్రతిక్షణము రంగమంతయు పటలీకీకృత లోకవిశ్వతచిత్రీకారుల భావచిత్రీములవలె నగుపడుచుండెను. నాట్యరంగమునకు చిత్రీసిద్ధికలగ నొక కొలంబోలో తిప్ప వేరెక్కడను చూడజాలకుంటిని.

సింగలీభాష ప్రాకృతజనితమై తెలుగు, సంస్కృతము, పారిసీకము మూటిలోనియందము లతికించినట్లు విన సాంప్రగానుండును. కథాంశములో గద్యమే ఎక్కువకాని యచ్చట చ్చటసులలితమైన గీతములమర్చబడి స్వాదుగ రంగరసముతో మిళితమగునట్లు చల్లగ బాడబడుచుండెను. కథాంశపువెలితి పట్ల హాస్యరంగములుండి గానవిస్తారమున నానందింపజేయుచుండెను. సింగలీలనాటకాభిరుచులు మన దేశములో నేరికంటెను

మృద్యువుగ, సగసముగ, నుచితముగ నగువడుచున్నవి. ఆట
మొత్తముమీద మూడుగంటలకన్న ఎక్కువకట్టలేదు.

బొంబాయి నాటకములు.

బొంబాయిలో యింపీరియల్ పార్శ్వుమాడలి, జె.యంట్లు
వీత, బాలివాల, బాలగంధర్వ నాటకసమాజముల ఆటలను
చూచియున్నాను. పార్శ్వు, గుజరాతీ, మరాఠీ భాషల నాట్యవైఖ
రు లింనున చూడగలిగితిని. ఇందులో గుజరాతీ భాష కొంచె
మింపుగనుండును. బాలగంధర్వలో సంగీతసౌకర్య మెక్కు
వున్నది. కొంచెము నాటకచేష్టపద్ధతికి చేరవచ్చును. పూర్వ
ము బాలగంధర్వుడే పాడుచుండినపు డుండినవిభాతి ప్రస్తుత
ము యీసమాజమునకు జెందకున్నది. నాటకములు తరు
కుబెళుకుల దిట్టలైనను, చెమేలిపాస్తునందు, హాస్యరంగములం
దు, జూపెడి పోకుచుకులు కథాంశమునందు జూపలేకున్నారు.
పార్శ్వునాటకములలో హరిశ్చంద్ర, భారతకథ, మున్నగు హైంద
వకథలే ఎక్కువ పరిశీలనతో నాడబడునట్లున్నది. వీరు షేక్స్
పియర్ నాటకములను భ్రష్టుచేసి కొన్ని యునందర్భవు కల్పన
లందు నిరికించి అంగభాష యెరింగినవాంకెంతయు ననవ్యాయోగ
ముగ జూపియున్నారు. నేనుచూచిన యొక శాకుంతల ప్రదర్శ
నములో కూడ నొకతావున హైందవ మర్యాదలకును కాళి
దాస రసలాలిత్యమునకును పెద్దభంగపాటెద్దియో యెనర్చిరి.
ఆపట్టు ప్రస్తుతము స్మృతివిధి దాటియున్నది కాని చూచినవ్వు
ఊండిన మితిలేని వినుగుమాత్రము నిలచియున్నది. బొంబాయి
నిక్కముగా భావసంస్కారమున కొప్పిదముగు నెఱపుకాదు.

ఎంతటిభాగ్యమున్నను ఎట్టినిద్యావివర్ధకసంస్థాపన లమరిణున్న ను బొంబాయిలో విద్యాసంస్కార మొనవని వర్తకజాలము, పారిశ్రామిక జనబాహుళ్యము మిక్కుట మగుటచే గ బోలు కలకత్తానగర మొదుచున్న సంస్కారమును, మృదులలిత రసానుభూతియు నేర్పడకయున్నవి. నాటకసమాజముల సీనరీలు ముదురుతలుకుల బేళనందు వెలుగుచున్నవేకాని పాత్రభూమి, కలు రంగరంగమునకు కొత్తవర్ణముల విలువగుడ్డలతో నమర్పబడి మెరుపుదీపికల నిండు నెలుగున రాజులుచున్నవేకాని, హూరున సంగీత తరంగము లొలుకుచుండువేకాని, సరసమైన, నాట్య కళాప్రశస్తమైన, లలితమైన రూపకనైఖరు లా శ్రీనిలయమందు గానరాకున్నవి. పలుగునటులు కర్నాటక, సింగల, వ గీయ నాట్యలోకమునుండి కొన్నిరీతు లరయవచ్చునుగాని బొంబాయి రంగధితిలు చెంత జేరికుండుటయే నాయభిమతాభిప్రాయము.

కలకత్తా

ఒకచెంప శాంతినికేతనములో భానసంహాసితమగు చిన్నినాటకరాజము లారుబయట రసమొలుక రవీంద్రునిఛాత్రీవర్గ మభినయించుచుండ, నొకచెంప వంగీశు వాఙ్మయవిజ్ఞంభణము నాటకప్రపంచరహస్యముల నెల్లడించి రసవన్మార్గముల నుపదేశించుచుండ, జగద్విఖ్యాతేధీమ తులు నాటకముల రచించి యభినయదర్శముల చెంతజేరుచుండ, కలకత్తాలో నాటకసమాజములు జనసామాన్యమును సంతృప్తిపరచుటకాదు చూడుట వింతయే. ఇచ్చటి సామాన్య నాటకములకూడ సీనరీ యందును, పౌచిత్యమందును, నాట్యసంస్కారమందును హిల

దూజేశములో కెల్ల మిన్నలని చెప్పవచ్చును. కలకత్తాలో ఆల్ ఫ్రెడ్, ఓరిస్తియూ సమాజములు పెరొందియున్నవి. ఈపు రములో మూడునాటకములనుమాత్రమే చూచియుంటిని. భరతిఖండములో నివి మంచివైనను, బంగాళీభాష దుష్కర చ్చరణ వికారదుర్విదగ్ధమై వీరుల నలయింపజాలకున్నది. వంగీయసంగీతము క్రైస్తవప్రార్థన గీతికలవైఖరిలో నాల్గ్లసంపద ర్కమాలిన్య మనుభవించి లోతగుభక్తితలపుల కుచితమయ్యు ను, ప్రశాంతిభావ సంస్కరణమియనోపియు, ఆంధ్రులల లితశబ్దానుభూతితాభిరతుల నిందుకైన మెప్పింపకున్నది. ఏమై నను ధనసహాయము విద్యాసంస్కారము సరసవిమర్శనము నవ్యమార్గానువర్తనము, జగమునిండిన తెలివి పెంపు లొప్పెడి వెంగీయనాట్యకళానుభవములు కొంతవర కాదరింపవలసియే యున్నవి.

ఆంగ్లేయ నాటకములు.

వైరెటీయాటలు, సీసీమాటలు.

ఆంగ్లేయనటలు సామాన్యముగ నిద్దరు ముగ్గురు స్త్రీ పురుషులు వచ్చి హాస్యశృంగార దీపకంబులగు గానప్రభావ భాణముల నభినయించి పోవుచుండును. వీరిదుస్తులు-పాడ ర్లు-మస్తాటు-చక్కచక్క-తళతళ- భావోచితవర్ణదీపులలో నారు చు, మెరయుచు, తగ్గుచు, బెంపొందుచు, నొకవిధమైన యతా క్షికానుభవము సంపాదించుచుండును. పియానో, ఫిడేలు అను వాద్యములై, రసభావ విస్ఫూర్తిచేర్పరచుచుండ, నవ్వు వి పిల్లి

కూత లొకబిగింపున గణగణమును త్వరితగతులతో చచ్చన నుచ్చస్థాయ నాక్రిమింప నెగురుచు, శృంగారవిలాపమందలి వివిధావస్థల సతిత్వరితముగ రంజింపజేయును. మన వీధిభాగవతులు విప్రీలంభరసానుభవమును మెల్లగా పదిమంది గునిగూడి మిన్నదర హంగుగావింప మెల్లమెల్లగ నిట్టూర్పులు, ఆశాంకురములు, ఉలికిపాట్లు, ముఖపుత్రెలు, రాగముప్రస్థరించినట్లు; తాళక్రిమి మెక్కిదిగినట్లు, తగని కాలయాపనముతో జూపుచుదురు. మనసఁగితిమందు, తాళప్రస్థరణముండు, యెట్టియా రోహణావరోహణ విశ్రాంతిక్రిమిలున్నవో లభినయమందుకూడ నట్టివేయున్నవి. ఆంక్షేముల రసావేశక్రిమియు దైన్యనైచ్యమునుండి ప్రసైల్లానందసంతోషవిస్ఫూర్తికి తటాలున రేండునూగు కమాను యూగింపులలో మింటితెరువున నెత్తి తొనిపోవుచుండును. చల్లనిరసములో, నుదారిగంభీరమగు భావములో, హృదయమర్మల గదలించినట్లుగించుచున్న గాన ఫణితి చిహ్నునవ్వాలి, చిందులిడి, గంతులేసి, ధగధగమెరసి, టంపంపిరిగి, జమ్మనరేగి మరియొకరసపు, మరియొక భావపు, గానపరిణామములో సక్రిమించును. ఇందులో నాంగ్ల, పరాసు గాయకనటుల యాచార మభినందనీయమేకాని వారిశృంగారచేష్టలు, వెకిలితనములు హృదయ జీవితాదర్శములకు భంగకరముగ నుండును. కామిడి, తాసినులలో నాంక్షేముల నైపుణ్యము మన కతాకికముగ గోచరించునుగాని పేక్షపియదునాటకాదులందు మనప్రశస్తనటులు వారికి సమానులని చెప్పవచ్చును. పాత్రసాయస్యత నేర్పరచు భూమికాధారణ

ములో నాంగ్లేయు లద్వితీయులు. సామూర్కుయానుటన్ అనునాతడు మెఱుపు మెరసినట్లు ఒలుపాత్రముల భూమికల తానే ధరించును నాటకమునంతిను వేషయుక్తముగ నభినయించెను. ఇతడు రంగములో నాడునపు యొకడే యిన్ని పాత్రముల ధరించినట్లగుపడిక పైదారుగు రేకపగ్గాయముండిన భావనాపుట్టించు వేగముతో సిద్ధపృజతో సంచించుచుండుట చూచితిని.

బయస్కాపులవలన ప్రపంచములోని మహానలులజూచు భాగ్య మేర్పడినది. యంత్రవిద్యలం దెట్టి పాటవమున్ను న్నారో నానావిధములగు శాస్త్రపరిశోధనలం దెట్టివిపరీతసిద్ధి నొందియున్నారో నాట్యాదికళలందుకూడ నెట్టి విపరీతసౌలభ్యమునే ఈశాస్త్రములు సంపాదించియున్నారు. ప్యారీసుపట్టణములోని నాట్యవిద్యాలయము లందు శిక్షితులగు నటులు నాలుగైదుభాషలసాహిత్యమున, సంగీతశిక్షను, దేహములోని యవయవములను యిచ్చవచ్చిరీతి ఇాసించు నైపుణ్యము సంపాదించి అనేక సంవత్సరములు కృషిచేసి నాట్యవిద్యాపారంగతులై యున్నారు. బయస్కాపులకు పాత్రములేరుటలో సరిగా దేహపరిమాణమున, పోలికన, పాత్ర మొక బాహ్యవ్యరూపమున ప్రకటించువానినే నియమింతురు. ఎండలకొలది మహానటులు ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు, అమెరికా, ఇటలీలలో దొరుకుదురుగాన నెద్దేళించిన పాత్రోలక్షణము లొప్పువానినే యాపాత్ర భారణమున కుపయోగించుచు దురు. తరువాత పాత్రయొక్క ముఖవైఖరి నరిగ నేర్పడునట్లు మిగిలినదుస్తులు, ఆచారములు,

చారిత్రాపరిశోధనముతో, సమకాలికచిత్రముల శీల్పసాహాయ్యముతో, ఇతిహాసములవెలుగున ఒరిష్కరించి యుమర్చెదరు. నటులు కథానందర్భమును, పాత్రలక్షణమును చక్కచదివి వ్యాఖ్యాతలయొక్కయు, విమర్శకులయొక్కయు, మహానటులయొక్కయు భావముల గుర్తించి సాభిప్రాయముగ, రసభావపూరితముగ, జౌచితీసంపత్తి సిద్ధించిన నాటకములోని ప్రతివాక్యము ముఖముద్రలందు అగుపడునట్లు అభినయింతురు. పాశ్చాత్యనాటకముల సంస్కారసంస్కారమున దేశములో నెవరును సమీపించలేకున్నారు. పేషుపియరు నాటకముల అభినయములో వన్నెకెక్కిన రాబర్టుసన్, ట్రీ, టెర్రీ, సరాబరనేహార్టు మొదలగు నటుల ననేకులనాట్యసిద్ధి కినిమాతెజలపై పలుసందర్భముల జూచియుంటిమి. విక్టరుహ్యూగోరచించిన, "La Miserables"; స్మీత్స్కెరచించిన "Quo vadis"; Last days of Pompey; East Lyne; Kenilworth; Ivanhoe; Tarzon of Tarascon మొదలైన జగద్విఖ్యాతగద్య ప్రబంధముల గాథలనుసరించి వాయించి లక్షలకొలది పెట్టుబడితో ఫ్రాన్సు, ఇటలీ, అమెరికా, ఇంగ్లాండులలోని మహానటుల సన్నివేశమున నిర్దుష్ట పాత్రచిత్రితో నాడబడిన రసభావవ్యాఖ్యాన నైఖరులనేకము లనేకపర్యాయముల జూచియుంటిని. అందరిలో నిటాలియాదేశపునటులు మహానమర్థులని చెప్పవచ్చును. వీరిమూకాభినయములొ పాత్రస్వభావము సంపూర్ణముగ నొప్పుచుండుటయేగాక ప్రబంధములలోని వాక్యము లుద్దీపితములై స్పష్టముగ నగుపడుచుండును.

ఇయస్కాపువలన పాశ్చాత్యుల దున్నీతి, వెకిలితనము కొంతవరకు జనసామాన్యములో వ్యాపించుచున్ననూట నిజమే; వారములపాడుగున ననేకయంతములుగ బ్రదర్శింపబడు ధూర్తవరిశోధకగాథలు, స్త్రీల లేవడీయుటలు, సారములేని హాస్యపుగింతులు మనదేశములో జనసామాన్యమునకు మిక్కిలి హానికరమని తలపకతీరదు. కాని విశుద్ధనాటకాభినయములో, ప్రసిద్ధగాథావ్యాఖ్యానములో, జగద్విఖ్యాతనటుల యభినయకౌశల్యము లెరుకపరచుటలో బయస్కాన లెతయు నవతొగించి భారతీయుల భరతశిక్షకు నూత్నవిలక్షణపరిణామ మేర్పరచుచున్న వనుటకు సందేహములేకు పాశ్చాత్యచూహనములచే నభినయింపబడిన జగత్ప్రసిద్ధనాటకముల ఫలిముగ ఖరీదు విపరీతము. “లామెరాద్లా” పలి ముక్కచిత్ర రెండులక్షల రూపాయలకిరీ దుండును. అచ్చిగూడ చాలావేల ముల్తమును జేరును. అయినను వానివలనవచ్చు అదాచుమునుకూడ సోచే. మనదేశములోని నటులకు యీనాటకకథల ప్రసిద్ధప్రబంధముల ఫలములను చూపించి నాట్యకౌశలములో పాశ్చాత్యులొందిన నిర్దుష్టాభ్యాససిద్ధిని మనదేశీయుల కెరింగించుట మిక్కిలి యావశ్యకమై యున్నది.

నాల్గవ దశము

ప్రసిద్ధనటులు

విషయసూచిక

నాల్గవదశము: ప్రసిద్ధనటులు

ఈవెన లక్ష్మణస్వామి - నెల్లూరి నగరాజు
రావు - శృంగారాభినయము - భాషలరిసానకూ
ల్యలి - పానువేషము - రామరాజ్య వినాశము -
పాదుకా పట్టాభిషేకము - దశరథుడు - ప్రహ్లాద-
హిరణ్యకశిపుడు - మాగంటి సుబ్బారావు - బం
దరుహాస్యగాంధు - ఇతరహాసకులు - పెడన రా
మయ్య, పత్రిసీతాసతి - ముంజులూరి కృష్ణరావు -
పింగళి వెంకటనరసయ్య - భీష్ముడు - గూడపాటి
నరసింహారావు నాయుడు - నాపిత్రి, యముడు -
దేవరకొండ వెంకటసుబ్బారావు - వైత గోపాల
ము - ఉప్పలూరి సంచీవరావు - పింగళి లక్ష్మీ
కాంతము - ధర్మరాజు - హరిప్రసాదరావు - మ
ల్లాది గోవిందశాస్త్రి - శ్రీకృష్ణుడు - రాయబా
రము - యనమండి శీనయ్య - కర్ణుడు - అంక
రాజు రామారావు - ముపిడి జగ్గరాజు, పారేపల్లి
సుబ్బారావు - రామకృష్ణయ్య - నారదుడు.

నాటకవదళము ప్రసిద్ధనటులు

ఈవెన లక్ష్మణస్వామిగారు

సవినాంధ్రినాటకరంగమున భావప్రకటనమును ఈవెన
లక్ష్మణస్వామిగారిని మించినవారులేరు. రసపుత్రాగంధీర్వమును
దెలుపు రాచకళలొక్క విశాలగాత్రము—భావతరంగప్రవా
హమున పవనసంచలితమైన నాగరముఖ మేరీతి నాడుచు దుము
కుచు నుండునో, అటులనే పలువికాసముల జూపగల ముఖార
విందము—కోర్కొధాన్వికణముల నన్నిపర్యతములవలె రాల్చి తరు
వాతి వాక్యాభినయములో శిరచ్ఛందికలబోలు చల్లని కరుణా
కటాక్ష దీపికల నులికించు నెత్తయ్యుగ్మము—జౌదార్యవీరించ
ముల నైజవాహకమనదగు హిందీభాషయు దశమాననాగ్ధో
రణి—నాటక పాత్రముల దేశాభిమానభరితోపన్యాసముల
నాట్యయోగమున రసవంతముగ బ్రకటించు నాట్యకాశలమే
గాక భారతాభ్యుదయ మెల్లవేళల నుపాసించు దేశారాధనజీవ
సప్రతిము—రంగవిరచనమందును, భూమికానిర్ణయమందును,
నాటకాభినయమర్యాదలందును నానాదేశనాటకనియమముల
బరికించిన విద్యాధికుల కందరాని ప్రజమనీషయు—పలుపుర
వాదర్యోత్సాహపూరితులజేయగల దీక్షాపరిత్వమును—విరి

గుణ శతకములోని ముఖ్యాంశములై యొప్పు లక్ష్మణస్వామిగారు బండరులోని నాటకాభినయమునకేకాక జాతీయజీవనమునకు కూడ వన్నే పెట్టిరని చెప్పటాకవింతకానేరదు. లక్ష్మణస్వామి గారికి సంగీతములో ప్రవేశములేనందున, పద్యగీతములున్న నాటకములందు భక్తిశృంగారరసము లొప్పుపట్టను వీ రవలం బించుకుండిరి. విక్రమార్కునితో నొకకాంత, పంఠమూని గెలిచిన నాటకములో రాజవేషముధరించి గద్యములో శృంగారాభినయముజేసిరి. ఈవేషము రాచతివులలో రాజమర్యాదా నవరసములో బెంగునదిలోని నాగేశ్వరరావు కొక్కనికే పోల్చవలెనని చెప్పవచ్చును. లక్ష్మణస్వామిగారు గద్యనాటకముల తొల్లిటియువాసకులలో నొకడు. భావికాలపు భాషాభినయముల సూత్రానుష్ఠానము. నాటకాభినయసూత్రములలో వీరి కలవడిన పైజప్రిభాధములు పరాసు. ఇటాలియన్ నటుల దీర్ఘశిక్షను సమీపించుచుండెను. పద్యములు, మట్లు వీరికలవిగాకున్నను సభ్యులెల్లరు వీరి హిందీప్రవచనముల నాకర్షింపువేడుకతో వీరి నంగీతలోపమును బాటింపకుండిరి.

షుమేరుసింగు సినిమాదొగధర్మనిగ్రహణమున రఘునాథరావుదస్కతుతో నానందీభాయి యందిచ్చిన శాసన మనుసరించి, పిమ్మనారాయణరావును వధించెను. షుమేరుసింగు రసపుత్రుడు. “హరి! హరి! మహాదేవు” అనుమంత్ర మహర్షిశములువాకించు శివభక్తుడు. దయాభివు. మొగలాయిసామోజ్య సంతోభమును జల్లాచ్చి, యానేతిహిమాచలము హైందవరాజ్యలక్ష్మీ స్వరూపమును ముద్రించిన మహారాష్ట్రపౌరుష

మనకు పొంగు ధీరుడు. నారాయణరావు సద్గుణభారీత్యసాకు మార్యముల దలపోసి, రాగల మహిమాన్నతిని దివాస్వర్ణముల పవలోకించి సంతసించు దేశభక్తుడు. నారాయణరావు పథ వలన మహారాష్ట్రశిబిరములో గలుగనోపిడి పోరాటములను వానిచే భరతవర్షమున కేర్పడగల విపత్పరంపరలను గుర్తించు నీతివివేకి. తనశక్తికొలది యానందీభాయి నివారించజూచెను. కాని రాచకొలుపుకు మనోదేహముల నర్పించిన సేవకు డవిశ్వము ప్రభుదిత్త మనుసరింపవలయునను సేవాధగృధూర్వహుడగుటచే నారాయణరావును వధింప నియ్యకొనెను. పథానంతరము నిర్దోషియు, గుణరాశియు, బాలకుడును, మీరు మిక్కిలిమహారాష్ట్రసామాజ్యమకుటమును నగు నారాయణరావున, విష్ణుతుల్యుడగు ప్రభునివధించిన పాపానల మాలేవిమానన ముడికించ నాగెను. దేశమునకు, తనకులమునకు, తనయుత్తరగతులకు, తానొనగూర్చిన ఘోర విఘ్నమునకు బలు తెరంగుల బలవంతుడై యునదిలేక యాస్మిహత్య గావించుకొనెను. నారాయణరావుపథ నవీనచారిత్వాంశముగకపురాణగాథయైనచో నేళివుడో, యేసిద్ధుడో ఏకరపుర కడ్డనడి బ్రతికించి యానందీబాయికి తగుప్రాయశ్చిత్త మొనర్చియుండును. కాని యిది నవీనవిమాదనాటకము. ఈనాటకములో కరుణ సభుధక్తి, దైవచింత, రోషావేశము, ధీరత్వము, కోపము, భీత్యము, భయానకము కుప్పతిప్పలుగ మండులకొట్టు తగులబడినట్లు, తోకచుక్కలు రాలినట్లు, నుడి గాలిత్రిప్పలకు తాటియాకులురేగినట్లు, నిమిషమున కొకయూహగా అడుగున కొక భావముతో నుదయించి, ప్రజ్వలించి,

జల్లారి నటమానసమును, ప్రేక్షకప్రవృత్తులను, రసభావవిపరీత
 పరివర్తనములతో నూగించుచునె జనుచుకలవరించుచు తల్లడిం
 చుచు, చించుచు దేల్చుచు బరిపరివిధంబుల నాయాసపట్టుచు
 డును. ఈభావవరంపరను, విపరీతరసోద్యోగమును, మాటలబలి
 మిచేగాక యభినయకౌశలముచే ముఖలక్షణ బుల ముద్రించి
 నయనప్రచారమున బ్రకటించి నటసార్వభౌమసత్త్విర్తి గణి
 యించి యభినయించిన లక్ష్మణస్వామిగారి నాట్యకౌశలము
 భారతనటు లెవ్వరును పొందలేరు. శ్రీచిగవర్నమెంటు వారా
 డించిన విక్రమహ్యుగో మహాకవికృతమైన “దురదృష్టనంతు
 ల”లో కథానాయకవాగ్ధి మభినయించిన “యిటాలియను”
 మహానటు డొకడుమాత్రము లక్ష్మణస్వామిగారి యభినయ
 రీతి నతిక్రమించియున్నాడని చెప్పవచ్చును. చెన్నపురిసుగుణ
 విలాససభలో పి. సంబంధంమొదలియుారు అ చూగోపాశ్రపు
 నీచవృత్తుల నింతటిసౌకర్యమున ముఖముద్రలచే జూపగలిగె
 ను. కాని సంబంధమొదలియుారు ఉత్తమగుణవివేచనము దిట్టి
 సౌకర్య మనుభవింపకున్నారు.

లక్ష్మణస్వామిగారు తా మభినయించు నాటకకథల, ను
 చిత్రీకృతుల బరిష్కరించి కథారసభావముల యశాచితి చెడకుండ
 మానస నైజ మనుసరించి యాశించుచుండెను. దుస్తుల నమర్చుట
 యందును, రంగప్రవర్తనము లెస్సగనేర్పించుటయందును వీరు
 నాటకవిమర్శకుల నందర మెప్పించుచుండిరి. ప్థానువేషమునకు
 భావభంగ మేర్పడకుండ లక్ష్మణస్వామిగా రవలంబించిన కథా
 క్రమము “ముగ్గురు పతాను”లను వ్యాసములో విశదీకరించి

యన్నాను. దివానులోను శాస్త్రవేదమును స్వీకరించి వీరు చూపిన కొలువునడకలు మైసూరు, బరోడా మున్నగు రాజసంస్థానములమర్యాద లలవడిన యులకే సాధ్యమగు రీతుల నుండెను. లక్ష్మణస్వామిగారు పెద్ద చదువులదారు లెరుగకపోయినను, నిజప్రతిభచే నుత్తమ నాట్యకళా లక్షణముల నెఱింగిన మేటిమనిషి. గద్యనాటకములచివర నటులలోని వాడియ్యును రాగల రంగరీతుల నూహింపగల నాట్యయోగి. బందరు కావ్యకళాచతురులగు మహామేధావులచే నలంకరింప బడి, నిఖిలాంధ్రావసరాయకమణియై వెలింగిన కాలములో, ఈవైన లక్ష్మణస్వామిగారు ఆంధ్రలదేగాక భారతీయుల యొక్క నాట్యనాటకమును ప్రకటించు కళాపతాకమై దేలు చుండెను.

—* నెల్లూరు నాగరాజరావుగారు *—

1916 వ సంవత్సరపు గ్రంథాలయమహాసభ నెల్లూరులో గూడెను. అప్పుడు నా కీమహానటుని ప్రథమవిచయ మేర్పడినది. ఆనా డీత డెట్టి ముఖవిహాసహాసముల నొప్పుచుండె నోఈనాటి కవియే వారిముఖమున గోచరించుచున్నవి. నటులలో ముఖకవిలికను, ఆరోగ్యమును చిరకాలము నిలుపుకొన గలవా రరుదు. ఈసందర్భములో యిడవల్లి సూర్యనారాయణ గారిని, నాగరాజరావుగారిని ప్రశంసింపక తప్పదు. పాదుకా పట్టాభిషేకమందు దశరథవేషమును, చిత్రనళియములో నల పాత్రమును ధరియింపజూచితిని. ఆనా ఆంధ్రనాటక పరిషత్తు

వారి నెట్లూరి పక్షిలో నీతడే సలాభినయమునకు మెప్పు
వడసెను. 1923 లో ముత్తరాజు స్వర్ణరాయనిధి గూర్పుట
కాడబడిన నాటకములలో వీరు “పతాను” గను, దశరథుడు
గను, అవల హిరణ్యకశిపుడుగను నటించి బందరు రణజ్వల
కమితానంద మొసంగుటయేగాక, బందరులో కనివినని ద్వివ్య
సంపాదనకు కారణమైరి.

కొంచెము బొజ్జయున్నను చామనచాయ, దిన్ని
కన్నలు, ముఖసౌందర్య మొకిలె కొరవెట్టినను నాగరాజ
రావుగారి విగ్రహ మందమైనదనియే చెప్పవచ్చును. పతాను
ప్రవేశమైనవెనుక నిద్దరు చివరతిరగతి పక్షికుల సంభాషణ
మాకర్ణించితిని. “అయినకు సంగీతిమే కొరతగాని అదికూడా
ఉంటే ఈల్లాలో కాదు, ఈదేశములో యిటువంటి కాకెట్టరు
లేదు.” ఇది బందరు పామరుల యభిప్రాయము. విద్యాధి
కులు వీని నామోదించక మానరు. వేషము వేయవరకు
నాగరాజరావు అనాడు నాటకమున్న సుభ్రోమముగాని దాని
లో ప్రధానభారము వహించెనని భావాందోళనముగాని,
పార్థు చి తనముజేయుపక్షాభిమతి బాల్యలక్షణముగాని, యీ
వంటియేనియు జూపక మందహాసములతో, మాటముచ్చటల
తో కలకలలాడుచుందురు. వీరి సామాన్యప్రవర్తనము యెడ
వల్లి సూర్యనారాయణవంటి యాత్మగౌరవ మొప్పుచు దంభ
రహితముగ తనకున్నదానిలో సంపూర్ణముగ సంతసించు
నుదారమార్గము లంటియుండును. సాత్విభూమికాలక్షణమును
సంపూర్ణముగ నెరింగి, సత్వరముగ ధరించి, మిన్న కొకమూల

గూర్చుండి పాత్రీస్వభావమును తనలో తాను చింతించుకొనుచుండును. వీరభీనయించవలసిన నాటకస్వరూపమును, అందలి రసభావ కథావ్రీసంగమును జరకాలమూహించి గద్దెనెక్కిడియలవాలు కలవారు. నాటకము జరుగునపు హాకరితో సంభాషణాదుల జత్తవిధ్రిమ మేర్పరచుకొనక విశ్రాంతినమయుములలో పైపట్టు రసావేశ మనుభవించుచుండును. వేషవ్యవహార మంతి మొందినంతగే చివాలున నాట్యయోగ ముపసంహరించి నామాన్యలలితహాసములతో బుత్తుల నెదుర్కొనుచుండును. సకానుభీకరిభీధత్స మభీనయించిన యుగాన్వస్థ యొక నిమేషములో నామాన్యవైఖరి చాల్చుచుండును. లక్ష్మణస్వామిగారిని 'వేషావేశకాలమందు మిమ్ముల నెదుర్కొనిన మీరెట్లు వర్తింతు'రని నేను ప్రశ్నింపగా నాసమయములో నెవరినైన పొడిచినైతునని జవాబిడిరి. లక్ష్మణస్వామి నాటకరస భావముల తన్మయత్వ మొందుచుండును. నాగరాజరావు రస భావముల శాశించు నాట్యయోగి. పాత్రీముల ప్రత్యేకగుణ మర్యాదలనెరింగి వాని సభీనయించుటలో సర్వాంగసౌందర్య మొప్పుదారుల నడువగలప్రోడ. ముఖమునందలి కండగుంపులన్నియు వశ్యలై భావతరంగముల తీర్చించుచుండ నవయవములు వయోరసానుకూలమగు భంగములవ్రాల మెల్లగ, నవి చారితముగ, నైజముగ, స్వతంత్రముగ పాత్రీయర్యాదల గమనించి నాటకకథావ్యాఖ్యానవైఖరుల విస్తరించుచున్నవి.

నాగరాజరావుగారికి సంగీతపరిజ్ఞాన మున్నదికాని గాత్రీ మాధురి కీగంట నాదరించని లోప మొక్కటే మీనాట్యవా

మూర్ఖముగార్థాభిప్రేకము నడ్డగించుచున్నది. వారి నెల్లూరియా సయిచ్చుట్టిజనుల కొకింతవిడిగా దోచకమానదు. కాని నాటకములందు రసాభినయమే, సాత్వోదిత్యమే ప్రధానాంశముగ నెంచు సభ్యులకును, నానాప్రకారముల అంధభ్రాతృచ్ఛరిణ వికారముల గుర్తెరిగినవారికిని, ఈలోములు పరిగణింపదగినవిగ నగుపడినవి.

నలనాటకపు మొదటిభాగము కొన్నిచిహ్నులతోగూడి యున్నచు దశమయతీస్వయంవరపుకళ్యాణసభతు లాట్లు సంతోషపూరితముగ జయుచున్నవి. రెండవభాగము శివభారతి మైనను గాహనకపోకపటలితో మలినమైయున్నది. “ఈపునైథవమెన్న నదుతిము” అనుచు నలుడు ప్రవేశించునట్లున, ప్రసాదరావుగారి యడుగులపోకడ నాగరాజున కందలేదు. సూర్యనారాయణరానిపోకడలు వీరియం గగుడెపు. శృంగారరసము వెకిలిచూపుల, వంకరనగవుల, రాజవేషపుకోరిమీ సముల సాధనచే నులభముగ ప్రకటి పడిననతికాదు. శృంగారాభినయము సులభమని, కన్నుకొట్టి కాలెను దొంగిలింప వచ్చునని, భిభత్సరస మన్నిటిలో కష్టమని కొంద రభిప్రాయపడుచున్నారు. ఏది శృంగారచేష్టలు, ప్రణయభావప్రకటనము ఉత్తమపాత్రయుల కష్టమైనదిగాన, శివారుని నైవరీతుల ననుసరించును. దుష్టంతులు—సమస్తాశాంతరాజ్యరమానాధుడు—వలచునది శాపానుగ్రహశక్తియుక్తుడగు కణ్వమహర్షిప్రతీక. నలసార్వభౌముడు “నిర్మలనిజకథానిమిషకన్యోలిని, క్షాలితాఖిలజగత్కల్మషుండ; విరతనవద్వయస్వనానాజయ శ్రీవధూ

టీసమాన్విష్టభుజుడు." దమయంతి శుద్ధాంతకాంత! ఇట్టివారలకు గలుగుప్రణయసంభాషణము పరిమళమాచేశమనన్యంగ్యము చ్చాదల ననుసరించి కడు జాగరూకతతో నడువవలసియున్నది. మాటలను చ్చరించు కావ్యములచేనేత్రవికాసముకన్న, నేత్రోన్మీలనముచే భావప్రకటనముచేకన్న భావగోప్యముచే నాయకానాయకుల ప్రణయారథవము సూచింపదగును. "అనుకలకల నవ్వాడ, కన్నెత్తిచూచాడు" అనేయాలపాట విలననము లుత్తమనాయకుల శృంగారానుభవనివేదనము. దుపయోగింపరాదదు. నాయకానాయకు లెంతవరకు తమభావముల దాచి యెదుటివారి యభిప్రాయముల గుర్తించనొందుదును. నాగరాజరావుగారు నలవార్వశౌముని యుదారమహాధన గుణజాలమును తెన్నగ బ్రకటించినను చిరునగపుకేళకు లాననమున ప్రయత్నించి బరచుచుండినను శృంగారరసాపన్యాసములగూఢ ప్రేమరులందు మీ పసాదరావునకు సూర్యని రాయణకు వెనుకటివారేయని చెప్పవచ్చును. తమసనాయకులు వెకిలిచూపులను తాకోరులని చెప్పవచ్చును. కర్ణాటనాయకుల రాచరిక ప్రకటనలలో ప్రణయారథవముల అంగశైధ్య మగుపడదు. కన్నడభాష కస్తూరియనొడినను గురులొప్పుల మాత్రావిన్యాసమందు వికారిహాస్యముగది భక్తిశృంగారరసవారవ్యక్తమును తెలుగంత తియ్యగా జూపకున్నది. వాల్మీకీయుల గొల్లితెల్లలో వంగియభాషాక్షరస్వరాభాసములలో తెలుగు నకుండు ప్రేమసత్వము గోచరింపదు. సింగభాష యొకటి, యే చాలవరకు తెలుగును పోలి శృంగారవాహకముగ నుండును.

మళయాళములో ననంగుడు భాష నొక విషయసాధనముగ నుపయోగింపకున్నాడు. పరశురామావాసముల ప్రాణములేఖల ను శ్రృంగారసంభాషణములను గొన్నిటి చూచియున్నాను. వలపుతలపు లాపలుకులవెంపులో చోతలగుచున్నవి. తమిళశబ్దభార మాదమైనను తమిళభాష గర్భవిచ్ఛేదమొనర్చుగడవిడగొణ గొణమై యుపతీజనముల నానందపరచగలకున్నది. అరవ మధ్యాస్తమము. దీనాలాపముల దేవునకర్పించుటకు నన్నని జాలి గొంతుకతో శివాలయముల చీకటిమంటపములందు సంభాషింపఁ జెందున పాడబడు “తేవా” చరణములు నిర్జీవ నిరుత్సాహ వినమోహిచ్చాంతో భక్తిదైన్యమును జూపగలవు. కవిరామాయణములోని పద్యములు శైవసాగ ప్రదాయముల మునునూర్చు, తమిళభాషయొక్క నైజవినియమును ప్రకటించుచున్నవి. పరిత్యజించారణలో దూర తేలియక నాశావిముక్తు “తీర్థీ దుస్తరం మోహాదుడుపేనాస్మికాగరం” అను ప్రశ్నావిధానమును సూచించుచు “అందజాలసి పండ్లకోసము అట్టునాతి” నను బుద్ధిలేమిని అంటించుచు చాట్టోచిత్కించిన “అచ్చెవును లేయె?” నను బొమ్మలోని యంధపాంథునకు లభించిన చింతీనినాదనేమిత్తవ మైనను వారుకని నిర్విణ్ణ మానసము జూట్టుచు నముగ్ధై తమిళభక్తులు దీనాలాపముల కలవియుగు సరవభాషలో హృదయంతిరాళములు జల్లు మను చల్లని శాంతిగీతికల గేర్పరిచియున్నారు. మిగిలిన రసము లన్నిటికి అరవభాష నిరుపయోగము. దీనిలో నాడు నాటకములు, పాడకీర్తనలు దుర్బహ పదధ్రింశములని చెప్పవచ్చును. తెలుగే

భక్తిశ్లోకారముల నైదిహికాశము. కర్ణాబకు లీకట్ల తెలుగు గీతములను పద్యములను తమనాటకములలో నుపయోగించుచున్నారు. సి గారమున ముద్దులొలుకు తేటతెలుగులో శృంగా రకసాధియ మవలీలజేయగల యాధునిక కాలములో ప్రసాదరావు, సూర్యనారాయణ, “ట్టిమాస్టరు,” రాఘవాచారి మిన్నలని చెప్పవచ్చును. నాగరాజరావు బాహుళభాగమున, అందులో సుదేవు డరు దాచునపు డదయించుచిత్తవిభ్రాంతిని, యసమాననైపుణ్యమున జూపుచున్నాడు.

మగ్గురుజూను లను వ్యాసములో రాఘవాచారి, లక్ష్మణస్వామి, దేవరకొండ సుబ్బారావు పానుపాత్రో మభి నయించిన పాత్రలు వినుర్కి చియున్నాస. అప్పటికి నాగ రాజరావుగారి నుపయోగ వైదుష్య మెరుగఁగుటని. మధ్యగ్రామ్మ విల్లవి చూపు క అరగడియకాలములో జానూలయర కముల నివసించు జూను త్రైమును జూచినది. విద్యానగర రాజవీధులలో చచ్చగాండ్రి రామ రాజప్రతాపము న్నగించి పనునెంత ధీతిని భావకానము అపూర్వముగ నుండెను. మొదట కొంతని కము నడచివచ్చి విశ్రాంతికి పశ్చిమింపిన పాఠశాలవలె డిక్కులు చూచుచు, నిర్వాచకమానసవిశ్రాంతి సభిసయించెను. ఆవల, కళిమ ముగా కథ వినుచున్న పౌరులతో గలసి హేదూప్రతాపము నాలకించి ఈర్ష్యానభూతి గొందెను. ఈకట్టున సుబ్బారావు గారు అదివరకెన్నడో విజయనగరమునచ్చి అచ్చటివారి నవరినో ద్వేషించి వెనుకుచున్న చందమున నొకమారు

సత్త్వగుణసక్రియమున రంగభల మవలించిరి. లక్ష్మణస్వామి
 గారు యింగువనాహేబురీతి నగుపడెను. రాఘవాచారి
 వడత కొంతవరకు నాగరాజరావు అభినయముందు గోచరించు
 చుండెను. ఆహాదీకి సభాపగాభవము జరిగినప్పుడు నాగరాజ
 రావు శ్రీవంచన మెదుర్కొనజాలక యోరమోమిడ పశాతు
 రక్షముల్పొంగి నైజస్వభావమును వెల్లడించెట్లుగా స కల్ప
 రహితముగ నాతివికరము కగివాలమున వ్రాలి యొకింత
 దూసి మరల పరిస్థితులవెలుగు నంది కొంత నాకత్తిరి
 తోసివైచెను. ఈపట్టున నాగరాజరావుగారు ప్రకటించిన
 యవ్యక్తిమానననిస్సృకల్పవ్యాపారములు రసజ్ఞుల సౌఖ్యము
 మెప్పించివేసి. ఆహాతతో నద్యానమున జరిగిననమర
 వినాహానమయములను, అప్పుడుదయించు భావపరివర్తనముల
 నుముఖోపలోకనములనత్వరవిపర్యయములతో జక్కగా బ్రక
 టించియుండిరి. రాఘవాచారి శాంతశృంగారరసముల మేటి
 పట్టును. రామదాసుభూమికను ధరించి యభినయించునపుడు
 రాఘవాచారి పొడిన పాత్రోస్వభావనానూప్యము సతానుభూ
 మికలో నగుపడలేదు. సుగుణవిలాససభావారి సరిసాలకృత
 రంగవరసరంబుల రామచంద్రుని సుఖసూరిసౌందర్యమూర్తి
 కెదురుగా శృంగారాభినయ మొనర్చునపుడు రాఘవాచారి
 మిక్కిలి చక్కగా దోచెగాని మూతని బ్రాహ్మణవర్చస్సు
 సతానుభూమికలో మగుగువడియుండలేదు. రామరాజ్యవినాశ
 నము తొల్లిటినుండియు ఘోరసంకల్పములతో నీర్వలతో
 మోయాప్రవృత్తులతో నిండియుండిన కథాంశము. విషాదము.

పైరము, సమరము, సహసము జూపు చారిత్రికనాటకము, వేద సహారముందు శివరవ్రాతములనుండి. సమరభేరిశంభారవము లాకాశమాకాశమింప మదాఘదగు దుర్యోధనును బానుమతి నదనమందొందెను మద్దుచేత తెంత పరిహాసంపబడినవో రామ రాజ్యవినాశపు విషాదగాఢాగర్భమున నొకజట నరసల్లాప ము లామకొనుటయు నంత లక్షణవిహీనముగనే యున్నట్టి మూలినీ పరిసరాశ్రయముల ప్రళాంతోగ్రాసనికుంజములందు శకుంతలామవ్యంతుల కొప్పనట్టి సింగారంపు తలపులు విద్యా నగర శివరాంకణము మొలకెత్తినేరవు. గాఢవాచారి వంత సుమాలంకృతిమైన పరిస్థితులలో కా తరువరించిన రీతి భిన్నయించెను. లక్ష్మణస్వామి ఈట్లున మహమ్మదీయ శుద్ధాంత మొందిన పరాభవ మామబీతో ముచ్చటి చి సమరదీక్షను లెపరచుకొనెను. నాగరాజరాపు విజయనగరము ప్రవేశించినది మొదలు పరామనకేర్పడిన హిందూరాజ్య వినాశ నరకల్పము కాంతాసమాగమమున వికసలేదు రామ రాజు తనతండ్రియనుమాల నప్పటి కెరుగబడినను తిన్న యింటివాసముల లెక్కిందు వైచ్యము మహమ్మదీయ మతాభి మానముతో మార్కొనుచు శక్తిలేమికి చేష్టారాహిత్య మొప్పించి యొకవిధమగు పరాభవ నేర్పరచినది. ఈపరాభవ నాటకమంతయు వ్యాపించియున్న విషాదతత్వమును మరువక నీప్రధానరసములచాటున మబ్బుకమ్మిన దీపకళికలవలె, తెర చాటు బొమ్మలాటవలె, స్పష్టవ్యాపారములవలె నామబీతోడి శ్రీంగాత మెరియో నయముగ నభివయించెను. నాగరాజు

రావుగారి నాటకకథానుభవము, జైచితివరిజ్ఞానము నవిననటు
లందరితో పోసిద్దముని జూరరు భిష్యాయపడుటలో వింతలేదు.
పతానుని వీరభీభత్సముల నభినయించుటలో వీరు లక్షణ
స్వామికి తీసిపోలేదు. కండ్లు చిన్నవైన నుగ్రానలోకనబ్బాల
లంకురింపజేయుచు ముఖముద్రలెనియు రసావహమై దోచు
చుండెను. తలలేని తొడిమింజ మాతని భావోన్మత్తమానస
వీధియం దమరినపుడు శ్రీనివాసరావుగారు,

“Is this a dagger that I see before me?
Come, let me clutch thee, I see thee not-
A dagger of the mind, a false creation,”
“Out you bloody spots!”

అను పేళ్లుపియ్యరు వాక్యముల ననవదింః బూనినపుడు
జూరరుల కద్భుతమై పతానుమతీభిష్యమొందెను రామరా
జవిశాచము నగరాజరావుగారి పితాచిత్రములందు స్పష్టమగు
చుండెను. లక్షణస్వామిగారు ఫిరోజురగులములతిప్ప నీచ
స్వార్థమును ప్రకటింపలేకుడిర. రాఘవాచారి యాత్మపథా
సంకల్పమును లెస్సగ నందుకొనను వీరభీభత్సముల బాగుగ
ప్రదర్శింపలేదు. నగరాజరావుపతానువేషము కథానిరమితు
లలో జక్కగ నిర్వహింపబడినదనియే చెప్పవచ్చును.

కృష్ణమాచార్యులుగారి వాదుకావ్యాభిషేకమును నెల్లూ
రులో గ్రామాలయసభ జరిగినపుడు నాగరాజరావుమున్నగువా
రభీనయించిరి. ఈమధ్య బుద్ధులలో నద్దాని మరల జూచితి
ని. కొన్ని సందర్భము లనుకూలించమిచే బంధుసృద్ధ్యనమందు

పగరాజరావుగారి యభినయసౌష్ఠవము నెల్లూరులో జరిపించిన రసభారమును వహించకుండెను. అసలు ఈనాటకము ప్రదర్శనార్హమైనదికాదు. రామునిపితృవాక్యానుసర్తనమందు ఆనాటి సాకేతవాసులకుగాని ఈనాటి ప్రేక్షకులకుగాని యెట్టిసంజేహములేదు. రాముడు తననూటనంగీకరించునని దశరథుడు జెరుగును. రాముడు తిరుగబడి పితృశాసన ముల్లంఘించి కోపలరాజ్యాధిపత్యచూక్రిమించునను భీతి మంధులకుగాని, కైకకుగాని యెన్నడు కలిగియుండలేదు. దశరథుడు పెద్దకొడుకులూది మోహమున వార్ధక్యకార్యల్యమున తానిచ్చినవరములుపంపారంపడని కైకయెరుంగును. నాటకమందలి ప్రధానపాత్రీములు యేవిధమైన భావపరివర్తనముగాని యాచర్యసంభ్రమముగాని పొందలేను. కళ్లోయేవిధమైన భంగపాటు, భావచేష్టావైచరీత్యము, అచిత్రవీరవర్తనము జూపలేదు. అందుచేత సీతారామ దశరథులలోనేరును నాటకనాయకులు కానేరరు. వలపులకుప్పయగు చక్కదనాలచిక్కుకుగు కైకకు మళ్ళింపలేర్పకుట దశరథులకెట్టులో ప్రేక్షకులకుకొందరి కప్పులే యచింతితిథావప్రికాశముగ నగుపడవచ్చును. కాని శ్రీబుద్ధియందలి యాశాకీర్త్యముల నెరుగనివారులేరు. సవతితల్లి, యీడేరిన కొడుకుగలది, కలపులచే మగని యొప్పింతునను నమ్మకముగలది కైక యిట్లుపవర్తించుటయు దెట్టియలొకకసందర్భము కనుపడదు. అట్లుచేయకుండుటయే సామాన్యశ్రీస్వభావమునకు విరుద్ధమగును. విషదంతగల కైకగర్భమున నుదారభావభరితుడగు భరతు డుదయించుటయు హస్తగతమైన రాజ్య

లక్ష్మిని భాతృవాత్సల్యమున విడనాడి రామరామకపూర్ణా
 నిబద్ధస్థానమున, జడదారియై రామునిపేరరాజ్యమేలుటయు
 నీనాటకములోని రెండవ యచితితాంశముగ నొచవచ్చును.
 భరతుని పోనైన మలాకికమనుట నిజమే. కాని భరతుడు
 కైకయందు జనించినను యిత్యాకవంశములోని నిర్మలోదార
 గుణముల వారసుడై యున్నాడు. “యమవతామవతాంచ
 భుంజీతః” అని శేషించిన దశరథుని పుత్రుడు. పుత్రీకా
 మేష్ఠియాగప్రసాదాంశమున రామునివలెనే జనించినవాడు.
 ఇట్టి జననంప్రదాయము లొప్పు భరతుడు యింకొకవిష
 ముగా ప్రవర్తించుటయే నైజవ్యభావవిరుద్ధముగ నుండును.
 మంథర కుబ్జ. దాది తన యజమాని యక్కర్థికువస్తే
 తానకూడ బాగుపడుదునని యాశి పెట్టుకొనినది. అది
 కాక యాడుది. మంథరకు భరతునిపై మోహాభ్రాంతిపట్టు
 కిథలో నూచింపబడినది. శ్రీ చిత్రి మగ్ధాధమైనను మోహ
 వల్లరి యభయుల చేస్తావరింపరలచే నల్లన వికసించునదై
 యొకరియం తెక్కువగ నుండినను రెండవపక్షపు మనోవాక్కు
 గ్గుల పోషణపై నాధారపడియుండును. భరతుడు మంథర కిట్టి
 మోహభావ ముకురింపజేయు నాశాబంధముల గల్పించెనని
 నమ్మశాలము. మరియు కైక దానీయై చిన్నటినుండియు భర
 తుని యాదరించుచుండిన మంథర కాలనిపై మాతృభావము
 నకు బదులు మోహవేళి మేర్పడుట దుస్సహాయముగను విషరీత
 ముగను దోచక మానదు. ఇందుచేరి నీనాటకములోని
 యందు నిజగుణానకూలముగ కథాకర్తమమున భావవివర్ణ

యమేదియు నొందక పోవర్తింబిరి. దశరథుజేతైకకు నర
మిచ్చుటలో నేర్పడిన నాటకబీజము రామునివచనానదీక్షావలం
బనముగో ఘనస్థిరమందెను. ఆవలికథయంతయు స్వర్ణము. గం
టలో నాడదగిన కథాశ్రమున నైదుగంటల గ్రంథవిస్తరణమొ
సగుటయే కృష్ణమాచార్యులుగా కీపట్టున నొనర్చున పెద్దతప్ప.
అనుదితకావ్యవిస్తారమునను, భావవివర్యయము లేనందునను
అచింతితావస్థలేర్పడమియు నీనాటకము లక్షణవిరుద్ధమై పద
రసానిర్వమై యున్నది కలికాలపు మూలమానసులే వయసు
చెల్లినవెనుక చిన్ని పెండ్లాముజేర్చుకొనుటకు సందేహించుచుండ
తేత్రాయుగఃకర్మప్రవర్తికును, “వార్ధకేయివృత్తినా” సంత
తిలోనివాడు దశరథుడు చిన్ని పెండ్లాము కొదాని గ్రహించు
నన చమ్మజాలము. భార్యలు ముగ్గురు దశరథుని చిన్నతనము
లో స్వీకరింపబడినవారలే. విరివాణగ్రహణ కాలములలో ముగ్గు
రువెనుక లుండినను రాముని జననకాలమునకు అనువదివేల
యేండ్ల దశరథునితండ్రి నడచిన ట్లగుననుచున్నది. “పశ్చివన్న
సహస్రం తే జాతాయాం మమకాశికామః ధేవోత్పదితశ్చాహు
నరామః సేతుమర్హసి.” వర్ణమనగా దినముని ప్రాఫసరు రంగా
చారిగాని నిర్వచనమంగీకరించినను రామావతాగోవయమునకు
170 సంవత్సరములయీడు దశరథునకు జెల్లియుండును. ఇట్టి
పాటసులో చిన్ని పెండ్లాముండుట ముసంధ్యము. “అనిన
మాటను దప్పటనుదితం బనిగదా దశరథుడు కాలధర్మమొం
డు” ననువాక్యమే నిజముగ కనుపించుచున్నది.

నగరాజరావు పతానువేషమును ధరించినపుడు వయో-
 తుచుల వీనెడు తరుణయువకుడై గనుపించెను. దశరథభూమి-
 కను దాల్చినపు డీతని ముఖాంగములు తురీయావస్థకు నైజమగు
 శైధిల్యమొందియుండెను. అంగవార్ధక్యమునకు సహజపరిణా-
 మమగు మతిభ్రంశము, దీక్షాకార్యల్యము, చీదర, ఉపాయ
 శూన్యత, ప్రేమాతిశయము, అందర మొదలగు మానసిక
 లక్షణములన్నియు నగరాజరావుగారి యభినయములో పొలు
 పొందియుండును. వయోవృద్ధుని యంగశైధిల్యమే గాక చింతా
 క్రాంతి ముఖలక్షణములేగాక మానసిక గుణవిశిష్టము కూడ
 వీరియభినయములో జక్కగ ముద్రింపబడియుండెను. రాము
 నిపై ప్రేమ, వియోగమందలి కష్టము వాగ్దానపరిపాలనాపేక్ష
 కలవరపెట్టుచుంటు, దారిగానని వృద్ధాలాపములు నగరాజరావు
 గారిచే పరితృల నభినయింపబడినవి. రాముడు వెళ్ళిన
 పినుక దశరథుడొందిన మనస్తాపము, శోకభారము, దుఃఖ
 తరంగపరంపరలలో నాతని శేషజీవము మెల్లగ మునిగి కొట్టు
 కొని మత్తుమందు పీల్చుచున్న శత్రురోగివలె క్రమముగ వాక్య
 శూన్యడై, చేష్టారహితుడై, నిర్జీవుడై చల్లవచుటయు పుత్రో
 దయమున కెట్లు పరితపించెనో పుత్రవియోగమున నట్లులే వల
 వరించి యసువుల నూదినైచుటయు నిరుపమానముగ నభిన
 యింపబడినది. వాదుకాపట్టాభిషేకమందు నాట్యనైఖరుల
 కవకాక మెక్కువ లేకున్నను, హరికథ కుపయోగించువిష-
 యము రూపకరూపమున దుర్వ్యాప్తినొందినను బలశీలసమన్వి-
 తుడగు దశరథుడు ముక్కాళ్లముదిమిలో అనుభవించిన రస

భావవిప్లవము జక్కగ జూపించి పాత్రస్వభావముతో నైక్య ముంది, సగరాజరావు కొంత రసవైభవమీనాటకమున కేర్పరచియున్నారు.

ప్రహ్లాదచరిత్ర భారతీయుల భక్తిగాథలలో నెల్ల ప్రసిద్ధమై భారతజాతీయధర్మమును నహింసాప్రతిముఖు “పాదచిన దిట్టిన కొట్టిన, పడుచుండురు పరమభాగవతులు... తా రొడబడరుమారు సేయగ” ననుసాధనక్రియమును భౌతిక పారమార్థిక విభూతులభేదమును జూపు నుత్తమకావ్యమై యున్నది ప్రహ్లాదుడు హరివ్రాజానిబద్ధమానసుడై “లభ్యంబైన సురాధిరాజ పదమున్ లక్షింప డశాశ్రితమున్.” నిఖిలభూతములందు నొక యంగి ననుసారిత్యంబున బరగువాడు, విష్ణు సేవాదోషమునువ్హరించ దండ్రి దుర్భరశిక్ష అనుభవింప జేయ “పారడులేచిదిక్కులకు, బాహువు లొడ్డకు, బంధురాజులో దూరడు, ఘోరకృత్యము నిరూరడు లేండిలి, మిత్రవర్గము జేరడు కావరే యనడు, భయకంపన మేతుడు కాడు.” ఇట్టి నిశ్చల నారాయణ పాద భక్తి నుద్దీపించుమానస మాప్రహ్లాదునిది.

హిరణ్యకశిపుడు నేల్పుపెద్దను కొలుచునపుడు “అదిరెక్కొంభిని సాద్రైయై, కలగె నే డంభోనిభుల్.” తపఃఫలితముగ “లోకములన్నియున్ క్షణములోన జయించినవాడు” ఇంద్రియనిగ్రహము, బలపరాక్రమములు కలవాడు. విఫలమైన త్రిలోక సామ్రాజ్యమును సంపాదించి ద్వంద్వభావములతో గదలుచుండెను. ప్రహ్లాదజనకుడు చక్కనిసంస్కారి. విద్వాంసుడు. విశ్వరవంతుడు. తప తెలివితేటలతో జగమునంతను నింపగల

మహానీనుడును. ఇట్టి రాచకట్టికి నైజముగ లలితనద్దణము లమరియుండును. రాజులకు, అందులో విజరీతిప్రభావమున భువ నైకచక్రవర్తులగువారికి, నవరసములు సంస్కారసాధుత్వముతో నొప్పియుండును. చక్రవర్తులు కోపగించు, శోకించు, ప్రేమించు, ముద్దాడు దారులు సీతిమర్యాదలనంటి వీరవృద్ధులక్షణంబు జాటుచు సామాన్యమానవుల చర్యలకు భేదముగా నుండును. అహంకార వత్పడవ్వు జీప్సోగినను రాచపోకడలు వ్యంగ్యముగను లలితభావాలంకృతముగనుకనుపించును. సామాన్యముగా హిరిణ్యకశిపుని గుణాభిషయ మవలంబించువారు విచిత్రాకూరరక్తసిగ నెంచుచుండురు. ప్రస్తాదచరిత్ర కంఠుని ఎంటి దుర్మార్గుని పాపపరిణామమును తెలుపు నాటకముగ నెంచదగదు. ఇవి లోకిక నైభవములు, పరమార్థచింతకు విరుద్ధములనియు, భౌతికైశ్వర్యవిభూతి పరిత్యజ్ఞానకు సరిరాదనియు, శీలమర్యాదలు భక్తికి తోడుగావనియు, యెన్నికెక్కులున్నను పరమేశ్వరునియాన దాటి నడువనేరవనియు, ధర్మస్వరూపమగు కాలచక్రమును లక్ష్మింపక నహంకారప్రేమ మ్మడై దిరుగువాడధోగతి చెందుననియు బోధించునాటకము కాని బొబ్బలిడు జగలరక్తసులు, పెద్దలోచను బోరాడు సమరవర్ణనముకాదు. నాటకములో లోకికైశ్వర్యశీలమర్యాదలకును, భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములకును పొసగు పోరాటముద్దేశింపబడినది. హిరిణ్యకశిపుడు మర్యాదలెరిగిన చక్రవర్తిగా నగరాజరావు గుర్తించి యభినయించి యున్నాడు. వీరి గాథావ్యాఖ్యానము నేను చూచినవాటిలో నెల్ల ముద్దుగ

నేన్నది. భాగవతములో హిరణ్యకశిపుడు “లీలోద్వాళలతా నివాసములలో లీలావతీముక్తుడై హాలాసానవివర్ధమాన మద రోషాయత్త తామ్రాక్షుడై కేళిందేలె”నని నారదుడు చెప్పి ఊనినను హిరణ్యకశిపుడు సహస్కరికృపాస్థపద్ధతుల నడచు వాడనియే మానమొకము. ఇట్టిరాచనడవడి సగరాజునందు మూర్ఖినివించి యుండును. ప్రహ్లాదుని జేరదీక్షునవుడు నోటిమాట లెట్టివైనను లోనిమక్కువ తెలియునటులను ప్రేమసూచకములగు తద్గీచేతలు సంకల్పశూన్యముగ, నైజముగ, వచ్చినట్లుచు చిత్రముగ నభివయించి యున్నారు. సగరాజురావు గారు హిరణ్యకశిపు నొక బలమదమత్తదుష్ట దైత్యునిగ నెంచక పుత్రునితో నభిప్రాయభేదముగలిగి ప్రేమించుచు వారింపబూనెడి సామాన్యమానవునిగ జిత్రించి ప్రహ్లాదగాధను దేవదాననవిరోధకాలమునుండి కలికాలపు చిత్తజీవనములోనికి దింపియున్నారు. బహుమందినటులు హిరణ్యకశిపుని దొల్లికినెండియు ద్వేషపూరితునిగ నూహింతురు. కాని రక్కసిమేటియు నరులవలెనే ఆశాబంధములతో, సుమోయేనాట్టినా బాగుపడకపోతాడా? వాడికేం తెలుసులే, చిన్న చాచిగట్టు! ఆ! స్నేహాలు, స్నేహాలువల్ల చెడిపోతాడు” అని ఊహించు తండ్రిగా సంకల్పరహితముగ పుత్రునిగాత్రపరిష్కారముగ సుఖంబులందును తప్పనిసరిగ పుత్రునిమేలుకోరి బైరాగివృత్తిని మాన్పించి యారాధిరాజపదవిసమర్థునిగ జేయువేడుకతో సులంగినట్లుచు, పుత్రునిదుర్నివార్యవాసుదేవానురక్తి కలిగినట్లుచు, పుత్రద్వేషము క్రమముగా విషతుల్యమైనను పుత్రవా

త్సల్యభావప్రబోధము, లామానసము వీడనట్లుచు చక్కగా నిర్దుష్టముగ భావగర్భితముగ నభినయించిరి. తుదకు స్తంభనిర్భేదసమయామున హిరణ్యకశిపుడు మహాలాగిప్రతాపమున బరిధవిల్లినట్లు నగరాజరా వభినయింపలేదని కొందరాశ్చేషించిరి. కాని శిక్ష లన్నియు నిష్ఫలములై తనతీలోకాధికారిశాసనము శక్తియై ప్రహ్లాదభక్తియే విజయమొందినపుడు “మించితి వాఝులన్.....ధిక్కరించితి, శిషించితి, హోందనాగ్నులందు దోయించితి, పెక్కుచెట్ల నలయించితి జావడిదేమిచిత్రిమో” అను శంక హిరణ్యకశిపుని కొంద మాత్రమించి నిస్సహాగిగించు చుండును. రక్కసిరాజైతటి విష్ణువిరోధియయ్యును లోకుడు. నీతికోవిదుడు. స్వబలపరబలవిజ్ఞాత. తనప్రయత్నము లన్నియు నిష్ఫలమై విరోధిసంకల్ప మభ్యుదయమొంద నీవిపరీతసితికి గల కారణమరయు వివేక. స్వకీయమేధాబలైశ్వర్యమాయాప్రభావమున నహంకార మాయులము నెల్ల వశపరచుకొనియుండెను. ఇనియన్నియు భక్తిప్రభావమున కోడి నిష్ఫలమని తోచినంతనే హిరణ్యకశిపుని యహంకార ములేచినని చెప్పవచ్చును. అహంకారపటలము శంకాతరంగముల తాకిడికి జక్కిచెదరినపుడు ఆత్మప్రబోధములు మానసవిధి నద్దీపింపదొడగును. ఇప్పుట్టిన హిరణ్యకశిపునకు పూర్వదేవతాసంస్మరణ మంకురించెను. అట్టిసందర్భములలో నటును సర్విణ్ణుడై నిస్సహాయుడై భావ సంక్షోభమున ముగ్ధుడై యహంకారరాహిత్యమున చేష్టారహితుడై నిలచుటయే నైజమగు ఆవస్థ. దీనినిక్కమెరింగి నగరాజరావు సందర్భానుకూలమగురీతి నభినయించెను. మరియు నృసిం

హావతారఘట్టమునందు భౌతికశక్తులన్నియు పరశక్తిచే నిర్మూలంబడినవి. పరతత్వప్రభావమును, భౌతికైశ్వర్యచార్పణమును చాటు సందర్భ మొక విశ్వవిలయముగా నుండనోవును. జగద్విలయములు కలుగబోవునపుడు కొన్ని విమృశ్యులు లుద్భవించి జనుల మూర్ఖిల్లజేయుననియు గ్రహసంఘట్టనాది మహావిలయసంక్షోభమును భూజను లనుభవింపనేరనియు నొకమారు ప్రకృతిశాస్త్రముల యాధారమున జెప్పియుంటిని. నృసింహావతారసందర్భములో విశ్వరూపప్రదర్శనము జరిగినప్పుడెల్లను మహాతపస్సులగువారు తక్కు తక్కిన జనంబుల విలయ మెరుగకుండిరని భారతాదులలో నున్నది. ప్రస్తుతము మూర్తి నారాధించెను. హిరణ్యకశిపుడు మూర్ఖునించి మడిసెను. భక్తిపాదనకు భౌతికాహంకారము లోబడి మృగ్యమైంది. ఇచ్చట నగరాజరావు ఉచితముగ నభినయించెను. వీరవేషము లన్నిటిలో గాఢాసంప్రదానములు, సందర్భములు నిర్దుష్టముగ బరికించి మానసవ్యాపారవైఖరుల గుర్తించి పాత్రసారూప్యముంది రనవిచక్షణతో, నాట్యనిగ్రహముతో, ముద్రానైపుణ్యముతో నభినయించెడి నటరాజు యే తేర్పడియున్నవి. సంగీతయోగి లేకున్న మన్నింపవచ్చును. “ఏకోహిదోషో గుణసన్నిపాతే నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః”

—* మాగంటి సుబ్బారావుగారు *—

వీరు బందరు గొడుగుపేట కంపెనీలో నాగలింగము గారితోకూడ నభినయించుచుండిరి. వీరిని నేను స్వయముగా

నెరుగను. ఒకమారు హరిశ్చంద్రపాత్రమును ధరియింప జూచితిని. ఏను సరసునియు, సగీతనాట్యకళానిపుణుల నియు కైతలల్ల నేర్పరనియు, “పాణిగృహీత” విఖ్యాతి గాంచిన నగరాజకుమారికకు యొజ్జలనియు వినుచుంటిని. నాజ్ఞాపక మునుబట్టి వీరి ముఖబింబము మైసూరు సరదాచారిని బోలి యున్నది. అభినయసంగీతములుకూడ సరసముగ నటులనే యుండెనని నాతలఁపు.

—* బంధు హాస్యగాంధీ *

చివుకల కృష్ణయ్య పంతులుగారి శిల్పినైపుణ్యము మా నాయనగారి భవనము దగితిమై నిలచి యున్నది. అని వీరు బంధు పౌరులను ప్రక్కలుబృ నవ్వించిన హాస్యప్రసంగముల నే నెరుగను. దేశీయనాటకసమాజములో పేరగాని ‘పాకిలి తెలియి’ విచిత్రముగ నభినయించుచు నీచపాత్రముల నేకముల స్వరూప యాదార్థ్యమున బ్రకటించుచుండిన భావరాజు నారాయణమూర్తిగారియొప్పిన మెంతయు సభినందించుచుంటిని. పల్లెవేషములో “అరి అరీ నారాయణ! ఆదినారాయణ! కరుణించి మమ్మలో కమలలోశనుడా” అనివాడు పల్లెవైఖరి మిక్కిలి వైజముగ నుండెను. వంగలదీక్షితులు తురకఘోషా వేషములో “అయితానగరంకాడ...రమ్మన్నదీ మాకీ రమ్మన్నదీ” అనే వాటను భద్రాచలయాత్ర)క వేషములో “వేం దుకైలే వుంచీరావు, భింభికానాలో” అను రామదాసు కీర్తనను పాడునప్పుడును జాతీయ మొలికించుచుండెను.

కంఠంపాటి విజయరావయ్య జగ్గయ్య కేటకొమ్మట్ల స్వరూప
మను చక్కగా చిత్రించుచుండెను. కాని గొడుగుపేట ఘోష
లు చాలవరకు సుల్తానగరిం బైరాగులతోను, సామీలగారి
పీఠగుమాస్తాలతోను నిండి పల్లెటోజరుల తెలివితక్కువను
ఆక్షేపించు సీచహస్యముగ నుండెను. హాస్యము మనస్సుల
విద్యాబలసీలీరూపముల దాదిద్యమను వెక్కిరించునవిగా
నుండకూడదు. లోపములచెప్పినను మానవమనోవృత్తుల భం
గపాటులను చిత్రించినను కరుణారసమేర్పడునట్లు సానభూతితో
జననవిష్టికుడు సామాన్యలోపములనే జూపవలెను. వెక్కిరిం
పొడినవాడకూడ వినవారితో ఎరి పకపక నవ్వువలయును.
ఓట్టిహాస్యమే మానసీయమైనదికాని వృక్షుల బ్రోత్యేకించి నిర్ద
యగా వెక్కిరించు హాసనాటము పాతమాత్రము మండివి
కావు. కుర్చివెంటి సుబ్బారావు బొబ్బిలికథకులను సీచపాత్ర
ములను ఒక్కగ నిరూపించుచున్నాడు. డ్రామేటికంకెనీలోని
పాలకున్ద్రస్థానారాయణ రసపుత్రినజయమందు గులాంపాత్ర
మను మిక్కిలి యందముగ బూపగలడు. సుబ్బారా వాలీబా
బాకు తలవనితేవుగా ధనరాసు లబ్ధిసపుడు చూపెడి వింత
చేష్ట లెంతయు నవ్వుబుట్టి చుచున్నవి. రామమోహనుకంకెనీ
లో సుబ్బిపేట్టి వర్ణనాతీతపాత్రపాలభ్య ముదయన్నాను.
పీత్తువాగా, బనారిసురుమూలు, అయిదువేళ్లి కంగరిములు
వైగండిక్కిరికిపెట్టుకొని చింతామణవద్ద జేబులోని నాణెముల
గణించు పపు పంతటి శుచ్చకొవటి సింగారి మొలికించెనో,
పుణకులకల్లిక నెత్తిపెట్టుకొని నేపాప్రణామాల కట్లతో,

మురికికొద్దాయితో, “యేడేడికెనరట్లు, కమ్మనినేరట్లు, కానికి మూడట్లు” అని యరచుచు నచ్చునపు డతటి దళాపాతిత్యమునే యభారూపముగ చిత్రించెను. చింతామణి యెవరడబ్బువారి కిచ్చినదని భవానీశంకరుడు చెప్పినపుడు అట్లయ్యుచున్న సుబ్బిశెట్టిసిగ్గులేక “మల్లెటకయెలు గెలిగిస్తాగా” నన్ననట్లు నీనటును రిమ్యముగ నభినయించెను. ఇట్టిదుర్నివార్య దుష్ప్రింతాపరత్వము, అంధ్రనాటకములలో నెల్ల సుబ్బిశెట్టియు, మధురవాణితిరస్కరించినపుడు “Damn it క న అడ్డంగా తిరిగింది” అని నూతనదుష్కార్యచరణసకల్వముతో భంగపాటున కదరింపడక నిష్క్రమించిన గీతము మాత్రమే చూపుచున్నారు.

—* ఇతర హాసకలు*—

పాగ్గీనాటకములలో హాస్యగాండ్రీ సనేకల సావియున్నాను. గున్నేశ్వరరావు కంపెనీలోని రామ్ అనుచిత్రీకారుడు పాగ్గీతరహాలో హాస్యవృద్ధర్యము గావించుచున్నాను. పాగ్గీనాటకములలో మొదటినుండి తుదివరకు హాస్యరంగములు వచ్చుచుండును. ఇందు నామాన్యముగా నొకబుడ్డామియ్యమును చెల్లించుకొని దొరుకుటయు నాయునతీలలాచు బలువిలుల జేర్చి బుడ్డామియ్యము మోసగించుటయును జూపబడుచుండును. శ్రీవేపధారులలో మిక్కిలి చమకతభుకులు చేయగల సమర్థుడి చెబేడిపాత్రీయను ధరించి హాస్యగాండ్రీకూడ చక్కని పాటగాండ్రీ వింతదరువుల పోకిరికీర్తనలుపాడుచు జనసామాన్యమును మెప్పించుచుండురు. మార్వాడీలోభియు నొత్త

రాయలుల హాస్యరంగముల దగుచుగ గోచరించుచుండును. తెలుగుదేశములోని హాస్యగాంధీవరకు గానవైఖరు లె నుంగని జాతీయాభినేతలుగ నుండిరి. పార్థి, బంగాలీ, గుజరాతీ, కన్ఠాటక, సింహళనాటకములందు హాస్యగాంధీ మంచి గాయకులై గానవైఖరులలో వింతలగు వైఖరిపోకడల రాగకారములు తప్పకుండ బాడుచు, ముక్కు, కళ్లు, చెవులు కదలించుచు పల్లవిప్రకారముల సభిసయించుచుండును. నెల్లూరు సుగుణవిలాససభలోని హాస్యకు శీఘ్రత సవలంబించి యున్నాడు. నల్లూరి జగన్నాథరావుగారు తెలుగుజాతీయ ముట్టిపడ నట్లెటి పాటలను పాడినీతి గ్రామీణులను ఏకాగ్రలో వినగలిగి తినేకాని వీరి హాస్యప్రదర్శనముల సవలోకించి వారిపై నాకున్న విశ్వాసగీర్వానములు ప్రకటించు సంగర్భ మిప్పటికి నేర్పడలేదు. తమ సెనెటరులలో శామన్న హాస్యప్రబంధముల సద్భుతముగ జూపుచున్నాడు. దొంగవేషము హాస్యసంబంధ మైనదయ్య ను నట్రాజువారి, కల్లనుపాణ్ణు నొ కలయప్రస్తరణ కౌశల్యముగ నొనర్చి దొంగల కిందరాని గాత్రసంచారపద్ధతుల సతిశయించి హాస్యేతరముగ జేసెమున్నారు. నాటకహాస్యమే గాక నోటతో జాతీయములు చెప్పుచు శ్వాసవైచివీ మొదలగు రాగముల హాస్యపద్ధతులలో పాడగలవారిని చూచి యున్నాను.

గుటూరు కంపెనీలో పూర్వముండిన యివటూరి వియ్యన్న కొన్ని వేషములను, జాతీయములను చక్కగా నొ

ప్పించుచుండెను. మొత్తమమీద తెలుగునాటకములలో హాస్యపద్యములు చక్కగా పరిణమించి యుండలేదు. ఆ గ్రంథాల హాస్యములు బూతునాటల వికృతాభివ్యక్తితో జాతీయత నొప్పించుచు నున్నవి.

—* కడిన రామయ్య *—

విప్రు నక్షమమీద రోమములు లండన్ గిమ్మ మెడలోని రుద్రాక్షమాలిక శివప్రభావరక్తియను సూచింప శిరవాల మాడించుచు నభయహస్తమిడుచు “మీకు భయ కారణమేమి? పెరుగిడగోకు శిర్ష, శృతివర్షుడ ధైర్యము చిక్క బట్టుమీ” యని యత్నిహించుచు కురుక్షేత్రస్థానాగ్రామరంగ మును జేరునన్న డీతిని వెళ్లి మార్పల్వాన హింజనుబద్ధ మహా సేనానియొక్క సమరప్రచారమువలె దోచుచుండును. వీరి యశ్వధూమాభివ్యక్తిని సమీక్షించి మేకాని విపులదేహమా పాత్రలక్షణము సూచింపకున్నది శోకరసము రామయ్యకిన్న ము. జులూగి కృష్ణరా పెక్కవ యొప్పననుగ నభివ్యక్తిచి యున్నాడు. వీరిగురువు అశ్వధూమ నదిరగుగు, వీరిప్రతాప జ్వల బ్రహ్మలేజులుగ నుద్దేశించి యభివ్యక్తిచి. సోపాన హాసము సమరావకాశమనట చిత్తయమే. రంగమున కారవచమునిర్మాణోత్సవమున రంగప్రవేశమొనర్చు గురు కుమారుడు బాహుబలదర్పమొప్పెడి భీకరసేనానిగా వర్ణిం చుట సంభావ్యమే. కాని అశ్వధూమమును చెడు లక్షణ ము లున్నవి. ఈతడు నిరంతర శివభాసయోగమున ముగిసి యుండెడి బ్రహ్మచారి. రాజోపు మన్వంతరమున వేదజాలము

రచించి చిరంజీవియై నివసించు యోవిభుడు. ఈతని మానసవ్యాపారములు అవస్థానుకూలముగ బహుత్వమై న్యవహరించినను లోనితలపు లెల్లవేళల పాచాక్షరీమంత్రచింతన ముం దాయుత్తమై నిలచియుండును. ఇట్టి యోగివరుని యభినయించుట ముం దష్టశస్టక నూటల మధ్యమున నేష్టలనమము లోనిచూపుట యోగమార్గము నభివయింపవలసియుండును. నారదునకు గానలోలత, హరిచిత్రాంతి లభ్యవర్తనమై వెయ్యునట్లు దోణపుత్రి డినవరితము శిరభ్యునైకదీక్షతోనుండును. ఇదియే వీని స్థాయీభావము. మిలిస మనోవాక్కర్మములన్నియు దీనికి ప్రక్కగా యోగభ్రంశ మేర్పరచకుండ నడిచు క్షణికావస్థలు. ఈన గతి నెరింగి గుంటూరులోని పత్రి సీతాపతి అశ్వధామపాత్రీవిర్వహణమును పేరి యోగిలక్షణముల, మైదురు భక్తిరీతికగణములతోపాటు జూపించెను. తరువాత అశ్వధామరీణరామర్షి నుంతయు “సాహిత్యేనో బలం బలం” అను శక్తివలన అస్త్రప్రయోగవైపుణ్యమున నేర్పడినదేకాని కండకావ్యున గిరిడీల తఢిదులో కలిగినది కాదు. ఈ యస్త్రప్రయోగవైరుష్యమును, మంత్రవిజ్ఞానమును, యోగసత్వమును సూచించు పలుచని లోనిచూడకల పసిడి మేని నొప్పించు సీతాపతి యశ్వధామపాత్రీయ న కెంతయు నొప్పిదమై యుండెను. రామర్య, కృష్ణారావు, అభినయ శాశలమ దీతనికి వెదికి చుకున్నను పాత్రసాహస్య మొంద కియు యోగసత్వ మెరుంగకయు సీతాపతికి పెనుకవా రగుచున్నారు.

—* మంజులూరి కృష్ణారావు *—

ఈనటుడు రసపుత్రజయప్రకాశుల దుర్గాదాసున కొనసాగిన స్వచ్ఛ సతకమును వేణీసంహారములో వశ్యద్ధామకేర్పర చినదియు గొప్పొందియుండను. కృష్ణారావు దుర్గాదాసుపాత్ర మితివైపుణ్యముగ నభినయించెను. కావి యాసందర్భములు మరపుతగినవి. నిజముగావైఖంతయోగివలె యోగిస్వరూప మొంది తురుష్కకార్యమున వెక్కసమును భారతమాతృ శోకమును ఆలించి దేశాభిమానపూరితుడై రసపుత్ర వీరప్రభావమును వెరజల్లుచు హిందూరాజ్యముల కైకమత్త మొన గూర్చు నీతిచాతుర్య మొప్పుచుచు నిజముగా దుర్గాదాసే యభినయించునను భాంతి గల్పించుచుండెను. మంజులూరి కృష్ణారావు తిరుపతి వేళలేళ్ళరుల భారతనాటకములను ప్రదర్శింపజేయుటలో విఘ్నముడై యుండెను. అందు శ్రీకృష్ణ రాయబారమున కృష్ణవేషము ధరించి కొన్నిపట్టు లతివైపు ణ్యముగ నభినయించెను. “జెడాపై కపరాగ” అను పద్యము లో “మూకడ పెండుచున్నప్పుడొక్కడకొక నీమొరయాల కింపడు సురుక్షానాధ సాధిపగక” అనపట్టును కర్ణునితో ఛేదోపాయ మాలోచించునపుడు రిహస్యముగ చెవిలో “నిన్నా యమ పెండ్లియాడగల దారవభర్తగ సూర్యన దనా!” అను ఆశ లలికించునపుడును భీష్మప్రతాప మెనగొనుటకు సమర సమయ ముల్లభించి, “నురికిన నోర్వక నుదరంబులోనున్న జగ ముల వేగున జగతిగదల, చక్రింబుచేట్టి ననుదెంచు రయ మున బై నున్న పచ్చని పటముజార... కిరికిరింపించు సింహంబు

కరణమెరసి, నేడుభీష్ముని జంపుడు నిన్ను గాతు, విడుపు మర్జనయ నుచు....." చను దెంచుపట్టునను కృష్ణరాయని శ్రీకృష్ణ గుణవ్యాఖ్యానమెవ్వరు అశిశయించియుండలేదు.

అశ్వద్ధామపాతాభినయములో నీతని మంచిచెడ్డ లిదివ రి కే వర్ణించియున్నాము. కృష్ణారావు బందరునటులలో సాహిత్యపరిజ్ఞానముండి నాటకములను ప్రదర్శనానుకూలముగా మార్పు విన్నాణమొప్పుచుండెను. ఈతనిసామర్థ్యము సటవర్ణమును జేరదీసి సత్వరముగనాడించు కట్టడియైయున్నది. ఇతనిచే నడిపింపబడిన "రాయలు హిందూ ధియేటరులో" నాట్యసాహిత్యములందు పేరొందియున్న పింగళినాదరులు, నిరాఘాటగాంధర్వగీతికా గాత్రీసామాజ్యమున వీనుల నుహ్వాంగజేయు రాఘవాచార్యులు, శ్రీపతి పట్టాభిరామయ్య, రామారావు యింకెందరో ప్రసిద్ధనటులు చేరియుండిరి. వీరరసప్రధానమైన భారతనాటకములను బందరులో విండుహంగున గూర్పగల సమర్థుడితడొక్కడే.

ఇతనికి సంగీత మొకింత కొరయై యభినయరీతులందు కొన్ని వెకిలితనము లుండెను కాని నాటకార్థమును గ్రహించి, భావగర్భితముగ నభినయించుచు, బందరులో కొంతకాల మెన్నికలోనుండెను.

పింగళి వెంకటవరసయ్యగారు సామాన్యముగ భీమవేషమును దాల్చుచుందురు. వీరు గోవిందరావునాయుడువలెనే భీముని వినయలక్షణములను, సాధుత్వమును, దయాసాశీల్యములను, గండుతనమును, గుర్తించి పెద్దపులి చిలిపియూటలతో

మొగ్గరిడక, పాండరాజుని నూజన కుండధగు నుత్తమరాజమ
ర్యాదలతో దర్శింపజేయమొప్ప సభిసయించుచుండురు. వీరిభీ
మవల్లి గుణవ్యాఖ్యానము గోవిందరావునాయు డూహించిన
చాడలలో మెడగాడియండను. నరసయ్యగారి వేషము
లలో నాకు పరిమాణం ద మొసంగిది పాండవవిజయము లో
కృష్ణునిదర్శనము సందర్భమైయున్నది. భీష్ముడు భారతసౌ
ఖ్యసద్గుణముల పరిణామమూర్తి. మహాభక్తుడు. వీరాగ్రేస
రుడు. రాయభారం దర్శమున కచ్చిగుమాస్త యట్నించెను.
శాంతిమగ భగవన్నామ బు చేసికొనచు “బ్రహ్మకెడము
ర్వి” అని కోరివాడు. దగ్గోధనని దుర్మదాహవసంకల్ప
మున కిప్పవడినివాడు. అయినను, కొరవులు యుద్ధసంకల్పమే
నిశ్చయించుకొనినపుడు తనప్రభావమున శత్రుభీషణముగ
పడిదీనము లాహవము జరిపిన మేటివీరుడు యుద్ధ వధిర్మ
మని యెరిగియు తాను “సంయమివరు డిడుచుంచె సంసారము
నో” అనినవగిది ధర్మనిరూపణమొడును, భగవదారాధన
మందును కాలము గడపుచుండినను ప్రధానముగ శ్రుతియు
జన్మవెత్తినవీరుడు. ఈ వృత్తియందు మేటియై మోసి కృష్ణుని
ప్రతిజ్ఞాభంగ మొనర్చునలెటి రణప్రతాపమును విజృంభించి
నందుననే భీష్ముని శాంతివర్షధర్మోపదేశము నకును, చక్రిని
వేయిసేర్ల నుతించినందులకును శాశ్వతమైన గౌరవమేర్పడినది.
భీష్ముడుధర్మముని పోవు; భక్తిసాధనల కదురు; కానివీరకన్నను
ద్యాపరిరాజన్యమునకేగాక పరిశురామునకగుడ నలవిగాని
మౌత్రికద్యానంపన్నుడు. “దుర్లభం శ్రుతియాః పార్థ భంతు

యుద్ధమిచ్చుకొని అని భగవంతునిచే నుత్తిపబడిన ఘర్షణత్రా
వోవాటమునందు భీష్ముని భీష్మప్రతాపము వెలుగఁబడినచో
హనితత్రాముజన్మమందులకు? ఇంతవద్ద నెట్టియోగమున'లో,
“చిత్తము గోవిందివదానీతము గావించి మానియై తనలోనే
తత్తరములేక”యనువులవిడువవలచెకో అట్టియరగావధయే రణ
రంగమున చక్రిచే తనకు గలుగనాయెను. దుర్జయుడై లోకభీతర
ముగ నుగ్రామరంగమున నిలచి పోరాడి వాసుదేవుని ప'తిష్ఠా
భంగమేర్పరచెను. చక్రిచే మడియువై స్వోగమేర్పడెను. తనకు
ప్రతిహతమర్థమునకు సంతసము; విగవద్ధ్యానంబునగాక భగవ
త్సాన్నిధ్యమున చత్తునని సుతోషము కఫచాలెత్తెయ్యులకుష్టు
కోగముచేగాక సుదర్శనజ్వాలల సంతమొందు నకౌగిలమురణ
సిద్ధి భీష్ముని యూహించుమాడె “నేను భీష్మునిజూపుదు విన్నగా
తు” నని మీడికిదుముకు కృష్ణుని సమరాగమమునకు భీక'కొద
క “దెగలి చనుదెంచుదేవుడు దిక్కురాను” అుకృష్ణునికు
స్వాగతమిచ్చి సుదర్శనప్రయోగమును సుతోషముతో తన
‘నితపు చనువిడుముముగ నభి'మించుభీష్ముని రూపభావ
ముగ, మెకటవరసయ్యుగాను సుపూర్ణగుణాభిజ్ఞతతో నభివ
యించిరి. జరలేని మునిలితనము క్రోధ్యమెరుగని యాత్రప్ర
తాపము, కౌటిల్యకళంక మొనవని రాజనీతి, శత్రుసాధనజేయు
భక్తితౌశ్వర్యము. చల్లగాచిచ్చు వైరాగ్యము, జీవితాదర్శనం
లు సుపూర్ణస్థలసిద్ధికొందిన సుతోషము—మునియన్నియు
వరసయ్యగారి భీష్మాభినయమందు గోచరించుచుండెను. కం
జబలమున జెలరేగు పడుచువేషము లెన్నియోదాల్చు నీనటుని

జూచియుంటినికాని భీష్మునిభక్తిప్రీతావసాంకర్య రసమును అభిసరించినపుడే పిగిల్చి వెంకటేశరసయ్యగారి నాట్యకౌశలము నొకనుభవమైనది.

—* గూడపాటి సరసింహారావునాయుడు *—

బంగారులో నాడబడిన రసపుత్రిచరిత్రగాథలలో రణప్రీతావ మొదటిదని చెప్పవచ్చును. దీనినే చిత్తూరుముట్టడియందురు. రాజపుత్రిస్థానమందలి వీరులు కొందరు మొగలాయిచక్రవర్తులతో వియ్యమొందుచుండిరి. రాజా ప్రీతావసింగు హిందూమహమ్మదీయరక్తసాంకర్యమున కియ్యకొనలేదు. అక్కరుచక్రవర్తి సామ్రాజ్య మంగీకరింపని స్వాతంత్ర్యవీరుడు. ఈతని వశపరచుకొననెంచి ప్రీతావసింగు నివాసమగు చిత్తూరుదుర్గమును ముట్టడింప తన ప్రధానసేనానియగు రాజా మానసింహుని దాడి వెడలించెను. ప్రీతావసింగు అక్కరు సైన్యములవేడిమి నోర్వజాలక నడపులబట్టెను. మానసింగు రణవిజయ మొందియు చిత్తూరుపతనమునకు చింతిల్లి రసపుత్రి కలాభిమాన మల్లమున దేజరిల్ల ప్రభుకార్యనిర్వహణదీక్షాసంకల్పమునకును స్వదేశాభిమానమునకును విరోధభావము లేర్పడ విజయ వెలుందియు చిత్తూరునగరమును స్వాధీనపరచుకొనకయే మొగలాయి సైన్యమును మరలించి గొనిపోయెను. గురజనాయుడు రాజా మానసింగు ప్రాత్రమును రసపుత్రి వీర్యతేజాబు లొప్పునట్లు రూపసాదృశ్య మొంది చక్కగా నభినయించెను. ఎన్నోయేళ్ళు గతించిన నిప్పటికిని

వీరరాజు రామమోహన్ కంఠేనీలో వృద్ధుని భావ సంక్షోభము, సేవాధర్మ దేశాభిమానము, మానసికవికోధములు కన్నులగట్టివట్టుగా దోచుచున్నవి.

నాయుడుగారు మై. వరంకంపేసీలో దరించి నిర్వహించిన పాత్రిము లేన్నియోకలపు. వీనిలో శ్రావణీయస్త్రాపహరణముందు భీమునిగను, సంపూర్ణరామాయణముందా దశరథునిగను, సావిత్రిలో సమచర్తిగను నాయుడుగారి యాటపోకడల జూడగలిగితిని. భీముని గుఱివేయులు వీరు గుర్తించియున్నను వీరి యభినయము తొల్లిటి వ్యాఖ్యానవైఖరులే, ఏరళిమే ప్రాధానలక్షణముగ నగుపడుచుండును. లక్ష్మణస్వామిగారివలె సీతడు మూకాభినయ ముక్కువగా జేయుచు నితర పాత్రిముల సంభాషణ మూకించుచు కథావ్యాపారమున తానొండు చిత్త నృత్తుల బ్రకటించువాడుక గలవాడు న్యూతిపునభలో పుట్టములొంచుకట్టున సీతి డాధారతకథాపరిణామ ముద్దీపించు మూకాభినయ మొనర్చెను.

దశరథుని ముసలవలపుల బ్రకటించుటలో సీతడు నగరాజరావుగారిచెంత జేరనేరడు. ఫలితకేశజాల మాపడుచు ముగపు కండపటిమను దాచకుండెను.

యముడు సత్యవంతుని యనువులగొనిపోవ నరుదెంచు వైఖరి కాలభీకరమహాగ్రామూర్తితో “సత్యకాలదహన జ్వాలాప్రచండుడు”గనుండెను. కాని “వీనిగ్రచ్చర గొనిపోవ గాజనుదెంచితి” ననిచెప్పినను యముడు ధర్మమూర్తియై, త్రికాలజ్ఞుడై, రాబోవు సందర్భమెరుంగనివాడు కాడు. సీతెవరవని

సావిత్రి వ్రోశించినపుడు “విద్ధి మాం త్వం శుభే యమః” అని
తన్న దాదెలుపుకొనిన భారతవాక్యమందలి శుభే యమపదము
సుఖంగలి కర్థమై సావిత్రిత్యపరిణామవిజయమును సూచిం
పుచు యమునినిజోదేశము సత్యవంతుని యమలోకమునకు
జేర్చుటకన్న సావిత్రిపతిభక్తి శిక్షించి పరీక్షించుటయే పరిధాన
ముగ నోచుచున్నది. మనష్యుల మనోవాక్కర్మసంకల్పముల
సర్వసాక్షియగు ధర్మదీక్షబలయొక్క నిర్మల పతిభక్తి నెరు
గకుండ నుట యనుభవము కాన సమవర్తి సత్యవంతునకు స్మృ
త్యుపాయమై యగుపడిన యుగ్రధంగి యూనిరూపములో
జూపదగినను కార్యపరిణామ మొకప్రక్క జూపరు. శ్రీగుపడు
చునే యుండవలెను. ఈస్థితి నాయుడుగా కెరిగి యునకూల
ముగ తమయుగావలోకన జ్వాలలక్రింద నొకప్రసన్న సుస్మృతి
మభినయించి చూపించిరి. ఆవల సత్యవతి యముని వెన్నెటి
దుర్గమకర్మశాలయముల దొక్కుచు,

“శ్రీమఃకుతో భర్తృసమీపతోహమే

యతోపి-భర్తా మమ సాగతిర్హివా॥”

అని చెప్పుచు నడచునపుడు యము డాయమరు వెనుకది
రి వారింబూన నుచితముగ నుతించి మెప్పించుచుండ యముని
తొల్లిటిసంకల్పము కూడ మధ్యాహ్నరవిధిధతులతాకున నీ
హారశలాకములు నీరై కరిగినట్లు క్రమముగా పల్కచుపడి వరాం
సలుల నర్పించి తుద కాపాతివ్రత్యప్రభావమున కతులితానంద
మొంది మగనినర్పించి ఆయురారోగ్యసంపద్వరంబుల నిచ్చెను.
ఈపట్టుల పారేపల్లి సుబ్బారావు నిజముగ సత్యవతియై పతివ్రత

లక్షణము లొప్పుచు తనపాతివ్రత్యప్రతాప మెరుంగని యబలా
సుశీలమునుమాత్రమే కనుపరచుచు మగనిపోకను వారించజా
లనిగొర్యల్యమును, కాలు నెమర్కొనజూని స్త్రీస్వభావమును
వెల్లడించుచు నెంతవరకు కనిమిటి ననునరించుటయే సతిధర్మ
ముగ నెంచు ముస్ఫితియు జూపుచు వెన్నంటినడచునపుడు సా
యుడుగారి దయారాసానతలావరోహణము సత్యవాతుని బ్రతి
కించు వరకు సలక్షణముగ జరిగెను. నావిత్రితాను సతివ్రతయని
యు తనప్రణయమహనుజే కాలునిసంకల్ప ముడిగించి మగని
బ్రతికితునను నమ్మకముండియు నాయమపురయాత్రే నారం
భించలేదు. పతితో నడచుటయే పరమార్థమని భావించి
వానితోకూడి యమపుగావానమును జేరుట కుద్యమించి నడ
చినదేకాని, తనకును తనబుద్ధులకును సౌభాగ్యసిద్ధి కలుగు
నని యూహించి యట్టియాశతో యముని వెన్నంటలేదు.
యవనపురాణములలో “వార్కిలీసు” అను మహాబలుడు తన
సతిని గొవిపోవ కేటించిన కాలుని కుస్త్రవల్లకోడి చి భార్యను
బ్రతికించుకొనెను. బాబలోనియా గాథలలో వాతాళయ్య
భూతకాంతల భాగనంతుష్టేకొరకు చెరపట్టబడిన ‘తిమూజ్’ను
రక్షించి తెచ్చుటకు యిచ్చారు అను సతివ్రత కావలివాడై
లంచముల దనియించి లోనికిజొచ్చెను. విరిరువురు తనుతోడు
లను భూలోకమునకు వెచ్చి వారితో సుఖించుటయే పర
మావధిగ నెంచినవారు. మార్కండేయుడు మృత్యుభీతిచే
శివలింగమును కౌగిలించి స్త్రీతాప్తకమున కేవుని యమునిపై
బురికొల్పి చిరాయుసంపాదన మొనర్చెను. నావిత్రి భూమిపై

జీవించినచలేదు. మగడున్నతావున చలిననుపించి యుండుటయే యీ పె యుద్దేశము. భౌతికజీవనము, ఆ నముద్ర సామాజ్యము, మిగిలిన సాక్షతులన్నియు యముడు తనంతట తానే సావిత్రిపాతివ్రత్యమున కచ్చెరువంది యొసంగిన వర విభూతులు. నిస్సంకల్పమగు భర్తృపాదానుగమనమును, శ్రీజవనైజమైన దార్పల్యప్రణయతత్వమును పారేవల్లి సుబ్బారావు అసహనవైపుణ్యముతో చిత్రించియున్నాడు. ఈతని లీలావతీవేషవిరహము చూచియుంటిని. ఇదు రసములు ముఖముద్రలందు తీక్షణముగ జిత్రింపబడియున్నను నీవేషమును పలువురు మెచ్చుకొనిననా, పారేవల్లి సుబ్బారావు సాధుపాతివ్రత్యనిరూపణ ముక్కటియే యసేమాన వైఖరుల జూపగలడని నానమ్మకము.

—* దేవరకొండ పెంకట సుబ్బారావు *—

బందరులో నాటకపోషణము ప్రస్తుతకాలమందు జన సామాన్యముచే నడుపబడుచున్నది. పూర్వము ఉద్యోగస్థులు, విద్యార్థులు కొలదిమంది సంగీతసాహిత్యముల లోపించుడు నాటకముల నుత్సాహపరచుచుండిరి. ఇప్పటికి అట్టిపోషకులు కొందరున్నను నాటకములు అల్పవిద్యాసంస్కారముగల ధన వంతులయొక్కయు సాదాపావులు, కాఫీ హోటాలు, బట కాలు మొదలగు స్వతంత్రజీవనముగల పౌరులయొక్కయు అభిమానమున ధనార్జనము చేయుచున్నవి. బందరుపౌరుల నటరాజు దేవరకొండ సుబ్బారావుని చెప్పవచ్చును. ఇతనియభి

పయవిశేషములు పలుతావుల ముచ్చటించుచున్నాను. దుష్ట బుద్ధి, పతానువేషములగూర్చి ప్రత్యేకవిమర్శన లిచ్చియుండుటవలన వాని నీయెడ విస్తరించను.

సుబ్బారావు బంధరువాడు. బంధరులో వుట్టి పెరిగి యటనే చాలవంతు నైజమనీషచే నాట్యకళాభ్యాస మొనరించినవాడు ఈతనికీర్తి తెలుగుదేశపుదగంతముల వ్యాపించి బల్లారి, విజయనగరము, చెన్నపురి, రంగూను, మొదలగుతావులకు పెద్దశతముల యాశలతో పిలువబడినను తానున్న హంగురెక్కున కంపెనీని నమ్ముకొని బంధరుపురిమును వదలి వెళ్ళని నిలుకడగలవాడు. ప్రసిద్ధనటులలో నిట్టికుమరు అరుదు. సుబ్బారావు యెలిమెంటరీచదువును చాటినవాడు కాకపోయినను తానభినయించు పాత్రములగద్యపద్యములు అర్థభాసముతో నుచితరీతుల జమవగలవరనుడు. ఇతడు శ్రీ వేషములను ధరించుచుండును. కాని వానిలో యశోదపాత్రము నొక్కటే నేను చూచియుంటిని. కృష్ణలీలను నేను విమర్శింపబూసను. సుబ్బారావుగాత్రమాధురి యెంచదగినది. బుర్రా రాఘవాచారియొక్క వియత్సంచరణగానవై ఖరులు సుబ్బారావున కబ్బలేడు. యడవల్లిసూర్యనారాయణ నానాదేశములు తిరిగి ప్రశస్తభ రతగాయకులగాత్రప్రచారములరీతు లెరింగి యలవరచిన శిక్షాశుద్ధి సుబ్బారావునకేర్పడలేదు. రాఘవాచారి శబ్దారణానశూన్యడు తా నభినయించెడి పట్టుల గుణాభిజ్ఞత గాని అర్థముగాని యెరుంగక “టీజని తేన్నిరేష నుపదిష్టమహీయగవాయి గానవిద్యాజన పీరు సాబు.” సూర్యనారాయణ సిద్ధగాత్రులయాదర్శ మనకరించి

యు, గీర్వాణాంధ్రనాటకసంప్రదాయముల గుర్తించియు, పాడుచటసిద్ధుడు. సుబ్బారావు వీరిరువురిగాత్రమాధురికించి దూనముగ నొప్పుచు తనబుద్ధికొలది కొంచెమర్థయుక్తముగను, కొంచెము రసవాహకముగను, యెక్కువ సుఖముగను, పాడి జనసామాన్యమును సంతోషపరచగల సామాన్యధీయుతుడు. సుబ్బారావునాట్యకీర్తి యంతయు నాతని గాత్రమాధురి యందే నిలచియున్నది. చుక్కపొడిచెడి వేకువవేళ కన్యా తెమ్మెరల మూపున దేలు వికళూఢతయు నిద్రొలనులకెట్టి యవ్యక్త సుఖలీలించుచు, అట్టి ప్రళాంత నిరాత్మీయ గాన జాలధ్యము “యిండియన్ డ్రామేటిక్స్” వారి ప్రభావనాయకునందగుపడుచు. గాత్రము శారకమై వయోభేదమున దెగుచుండును. సుబ్బారావుగాత్రము మానవనైజనుగు విపర్యయమొందుచు, క్రమముగా సుఖస్పర్శ గలిగింపకున్నది. సంగీతశిక్ష పొందిన నారాయణదాసు, కర్తా పాపయ్యశాస్త్రి మొదలగు పాటగాంధ్రు వికస్వరలాఠిత్వమును గోలుపోయినచు, తానతరంగసంపదలచే తమ మునుసలినాకుల ముదురు గొంతుక నలంకరింపగలిగి యున్నారు. కేవలనాట్యరంగముల గాత్రవైఖరులవడినమనసుబ్బారావువంటివారెంతకాలము జనాభీష్టముల నిలుపుకొనెదరో నిందియమైన విషయము.

సుబ్బారావుకప్పుడు శ్రీపురుషవేషముల రెంటిని సమానపాత్రోచిత్యముతో నిర్వహింపగలిగి యుండెను. ఇప్పుడాతనిశరీర మొక్క వయసుజరిగిన తరుణరూపములకు మాత్రమే యనుకూలముగ నున్నది. ఇది కొంత దురదృష్టమని

చెప్పవచ్చును. పదినవత్సరములక్రింద సుబ్బారావు వేషమును ధరించినను వలపులొలికించు వంగసాభాగ్యమొప్పియుండెను. అర్జునుని భూమికలో నీతిడు గోపీమనోహరుని ముద్దుల మరదిగా నగుపడునంతటి సౌకుసూర్యమున నుండెను. హరిశ్చంద్రపాత్రాభినయమందు ఆమహామహుని మహిమదారసత్వకీలత సుబ్బారావునం దగుపడుచుండెను. కావైపరీత్యమున నీమౌఖిలక్షణము లస్తమించినవి. మాఖము గడుగుబారి భావాభినయముల ముద్రింపజాలకున్నది. పతాను, దుష్టబుద్ధిపాత్రీయుల రంగవ్యాఖ్యాన మొనర్చునపుడు సుబ్బారావుణ్ణి లెట్లున్నను మఖాంగము లాయమాహల బ్రకటింపజాలకున్నది.

పూర్వము సుబ్బారావు తన కర్మమైసంతలో నిరాడంబరముగ సహజప్రబోధముల నుదిరికొని పాత్రీయుల దేవభావములను రసవంతముగ ఆత్మించుచుండెను. ఈతని స్వభావము తుడుగుగల దయావివేకము లొప్పశాంతతత్వము. అర్జునుడు, నలుగురు, హరిశ్చంద్రుడు మున్నగుశాంతసద్గుణావుంగవుల నిజప్రవృత్తులభినయించుట కనుకూలమైనమానస మీతనిది. ఇట్టివాడిటీవల వీరబీభత్సకౌటిల్యవృత్తులభినయించవలసిన వేషముల ధరించి, నైజమనీష ననుసరింపక నెక్కడనో యెరువు దెచ్చిన ఎవరో నిర్ణయించినరీతుల నభినయించుచున్నాడు. ఇప్పుడే కాదు, నిండుయందయుల పిన్నవయసుచుండెనను సుబ్బారావు వీరవిషాదభావాభినయముల కనుకూలమైన యంగవిన్యాస మొప్పినవాడు కాదు. మనోవృత్తులకును, శరీరచరితములకును

బాత్తుగా పనికిరాని వేషముల ధరించి నూతనముగ నతిశీలించిన నాట్యవైఖరులలో విస్తరింపదలంచుచు సుబ్బరావు తన నైజవేషముల నెరుంగక నభినయించుచున్నాడని చెప్పవచ్చును. లక్ష్మణస్వామి కథానురూపసాదృశ్య మభినయి పగా జూచిన బండరుపేరులు పార్థవత్సానకూడుడగు సుబ్బరావా కరుకుతురక వేషములో నటించ జూచి మెచ్చెదరా?

సుబ్బరావు నమ్మినవారి విడనాడినివాడు. స్వతంత్రాగ్రేపేక్షకలవాడు. ఇమిటేషనురాళ్లనడుమ రాజులు మేలిపచ్చవలె నీత జూచిననాటిసాంగత్యమును విడువజాలక దొరకినహంగుతో బండరుపేరులచింపితెరిలలో సమానబటనహకారపాలభ్యమొదక గాలయాపన మొనర్చుచున్నాడు. ఈతని రంగ సంపాదకుడు తనవృత్తిలో బండరుకెల్ల మేటి. అయినను సుబ్బరా వితరపరిస్థితులలో నిప్పటికన్న నెక్కువ విఖ్యాతి గలిగి యుండునని సంశయింపము.

పిన్ననాటి గాత్రమాధుర్యము వయసుజెల్లిన ముదురు శృతుల కెడమిచ్చినది. సుకుమారమథాగవిస్ఫూర్తి సత్వజరాజీర్ణతను పొందుచున్నది. లలితనైజాభినయరీతుల బదులు బలవంతపునాట్యపునట్లు నిష్కారణముగ నావేశించిపి. ఆనమకూలపాత్రస్వీకరణము అనుచితనటనహకారము. ఇన్నిపర్యాయములొదవిన సుబ్బరా వీనాడుకూడ బండరులోని జనసామూన్యమునకు నాట్యమూర్తియై వెలుగుచున్నాడు. నేను చిత్రించిన నటశిథిల యొకానొకప్పుడు మహానిమనటవర్ణమున జేరుకొంపుల కిర్పముగు రూపగాత్రాభివయముల

మూర్తియై యుండెను. సుల్పారావుగారి కీర్త యస్సర్వమైనది కాదు, కాని వయోవిచర్యమునకు, గాఢ భావమునకు, అనాటికీర్తిబీజముల నంటియే ప్రస్తుతజనాభీష్ట మొనగూడినది కాని ఇప్పటి సుల్పారావు వెనుకటి యందచందము లెంతమా త్రిము చూడకున్నాడు.

దేవరొండ సుల్పారావు ధరించినవేషము లన్నిటిలో పదియే ధ్విక్రింద విండుజవ్వమున నభినయించిన గయోపాభ్యాస మండలి యర్జునపాత్రీమునందు “గజ్జలందియలు గల్లుగల్లునిమోయి” ననుపట్టెమున, “కడచునె యెన్నడైన” నన నదియుకాగు గన్విహించబడెను. “పారిశ్చద్య”లో “దేవబాహ్మణ మాన్య మల్ విడచి” రాజ్యమెల్లను కాశికునకు ఛారవోసిన నందర్భములో విశ్వప్రతిభాతయగు కాశికుని “కరంబుక్రిందగుట, మీదై నాకరంబుంట మేల్లాదే రాజ్యము గీజ్యమున నతతమే కాయంట నాపాయమే” అనుభావమును వెల్లడించి చాతకునత్వా త్రిములభి చిన యాసందమును ప్రకటించెను. మరల కాశీపు రాభివర్ణనమును, “జవదాటి యెరుగ వీ యువతీలలామం” బయెట్టును మనోహరముగ నాడుచుండిరి. రసపుత్రవిజయ ములో నీతడు రాజసింహపాత్రీమును గైకొనిన యుక్త ముగ నుండెడిది. దాని నితరులకిచ్చి తన కనచితముగు దుర్గాదాసభూమికను చాల్చియుండుటచే నాంధ్రనాటక పరి ఖితువారి పోటీపరీక్షలో జగన్నాటకసూత్రీధారిగురాభినేత యగు ముజులూరి శృష్టారావు వైకుంఠయోగినైఖరులకు జూరకు పడు. పరీక్షాఫలితము లెట్లున్నను సుల్పారావు బందరు

పౌరుష శనవరతము నాట్యకళాప్రదర్శనానంద మొన
గూర్చువాడై పలామారు నా విమర్శనాభినందనము లొంది
యున్నాడు.

—* చైత గోపాలము *—

నేనుచూచిన భారతనాటకము లన్నిటిలో విదురు నొక
వృద్ధతపస్విగ తెల్లనిగడ్డముతో చుట్టకుమరుమురికితలపాగతో
చెప్పలోకాభిడి కాలునిపిలుపు కెదురుచూచువానివలె ప్రక
ర్షించుచుండిరి. దుర్బలుడగు ముదుసలి యొకమూలనుండి
“కవ్వడితోడిపోతము కన్నున కిప్తము” అనుచు గొణుగుచు
జేను. ఇదియే నాటకసమాజముల సామాన్యాభిప్రాయము.
మైలవరమువారి కృష్ణదీపస్తావనాపరణములో చైతగోపాల
ము ‘విమరిస్వరూపమును సలక్షణముగ దొడ్ల నెత్తించి
యున్నాడు. విదురుడు కౌరవసామ్రాజ్యమునకు కర్తృధారి.
అమాత్యశ్రేణుడు. సతికోవిదుడు. ధర్మప్రసక్తి. అన్నిటికన్న
విష్ణుచింతాపరుడు. రాజ్యసంత్రముల యలసటలో హరిసేవా
నియతియలవడిని సమపర్తి. దాపుతుగ్గడయ్యను లశ్వధూ
మాదుల కంపరానిగౌరవముతో హస్తీపురరాజ్యభారమును
వహించుచుండిన మేలి. ఈలక్షణము లన్నియు గోపాలముగారి
యభినయములో ద్యోతక మగుచుండెను. గోపాలము చక్కని
పాటగాడు. శాంతస్వభావుడు. “ఈజగదీశుమాయలను వర్ణింపగ
నెవ్వారికి తరంబగును” అను భక్తినిర్వేదరసభరితకీర్తనను గో
పాలము పాడునపుడు జూపరుల కేర్పడు భక్తివినమృభావములు

రామకృష్ణయ్య నారద వేషములోగాని, గాధాకృష్ణయ్య వేషము
గీతములందుగాని గానరాకున్నవి. గోపాలముపాడిన “జగదీశ
మాయల” గానవైఖరి పారేవల్లి సుబ్బారావు వచ్చుచున్న
“పోవుచున్నాడే నావిభునిప్రాములు గాని” అనుదానితో
సమానమర్పాద నొంది నాటకగానాభిలాషుల సాధనావస్థమై
కొంతకాల మీప్రాతముల నేలినది.

—* ఉప్పలూరి సంజీవరావు *—

దేవనకొండ సుబ్బారావుతోబాటు సంజీవరావుకూడ
మునుమొదలు బందరులో నాట్యాభినయ మలవడినవాడు.
ఇద్దరు ఒక కాలముననే 15 ఏళ్లకింద నామిత్రీవర్గమున జేరిరి.
సంజీవరావు మోహిని, చిత్రాంగి మొదలగు శృంగారయువతీ
పాత్రముల కర్తృత్వమున వాడు. ఈతని నడవడి యాడువారిచేష్ట
లతో సాదృశ్య మొందుచున్నది. కొటూరాజు లక్ష్మీకాంతము
చూపుతేలుకు లితనియందు లేవు. కాని అతనికంటె నెక్కువ
శ్రీస్వభావోచితము లలవడినవాడు. నెల్లూరి శ్రీనివాసాచారి
యంతటి పాటగాడు కాదు—అతనిది పాటకచేరికి తగినంత
దీర్ఘ విస్తారమున నుండును. సంజీవరావుపాట కిన్నిగ మేళవింపు,
లతో లలితమనోహరంబుగ నుండును. కుక్కాంగదలో “మూల
తీలతా” క్షేర్తనను పాడునపు డీతనిగాత్ర మత్యంతరామణీయక
మొప్పుచున్నది. దమయంతి, చంద్రమతి, సావిత్రి మొదలగు
పతివ్రతాశ్రీ వేషములలో సీతను బంగారాజుకు, పారేవల్లి
సుబ్బారావుకునొప్పిదమగు నుదారలక్షణము బొదవకున్నాడు.

శోకరసమున ముద్బారావుకన్న బాగుగ నభినయించెను. శృంగారచాగ్రిగల్భమున నసమానుడు. కాని చల్లని యబ లోచితవచిత్రీగుణంబు లీతని యభినయముం దంతగా నగు పడవని వెలుపు రభిప్రాయపడుచున్నారు.

—• పింగళి లక్ష్మీకాంతము •—

తరువతివేంకటేశికవియుగ్మములోని చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారు బండరులో తెలుగుకైతల నేలుకాలములో వులువు రాంధ్రీకవిత్వరచయితలు బయలుదేరిరి. వారిలో కావ్యసిద్ధి యొనగూడి నేటివరకును కొత్తదారుల తైలుగుకైతలలు పింగళి లక్ష్మీకాంతము, కాటూరి మొకటేశ్వరరావు, విశ్వనాథము, సత్యనారాయణ ముఖ్యులై యున్నారు. లక్ష్మీ కాంతము వెంకటశాస్త్రిగారి ప్రియశిష్యుడై వారి శుశ్రూష చెక్కునగడసి భారతములోని గుర్తుమట్టు అనేకముల తెలిసికొనెను. మరియు తెలుగు ప్రబంధముల జక్కగ జదివి లోకజ్ఞానముతో, సూక్ష్మవిమర్శకశక్తితో వాని మానసికతత్వమును గ్రహించియున్నాడు. నరసుడు, అచుభవశాలి, లాకితుడు, కరుణాసమత్వములతో మానసికవ్యాపారముల విమర్శించు తత్వజ్ఞుడు. భావకవితాకీతు లలవడిన కావ్యశిల్పి. ఈతని రాయల్ హిందూధియేటరులో భాంతనాటకాభినయమందు అనేక వేషముల ధరించుచుండెను. ఆచల నాంధ్రీ పరిలోను ముత్తరాజు సుబ్బారాయ 'మెమోరియల్' సంఘములోను మంత్రీరాజు సునివాళి మభినయించెను. 'మ త్రి'

రాక్షసునికూర్చియు లక్ష్మీకాంతముగారి యభివంశము. కాశ
లము నుద్దేశించియు నొకప్రత్యేకవిమర్శన మల్లియున్నాను.
వీరు బాహుళ్యమును, అశ్వద్ధాతుభూమిగను మిక్కిలి
సామర్థ్యముతో నభినయించినట్లు వితిని గాని వాని జ్ఞాని
యూడలేదు. నేను చూచినవానిలో భారతగాటకములందు
ధర్మరాజు వేషమును, రసపుత్ర విజయమునందు రాజుని
హుని భాగమును మిక్కిలి చతురతతో నొనర్చిరి. లక్ష్మీ
కాంతముగారు గొప్పచాటకుడుగాదు. కాని సద్యమునకు సపు
ష్టినొనంగు గ నకాశల్య మేర్పడియున్నది. వె కటశాస్త్రిగారి
తరువాత నీయూరిలో సద్యముల నర్థవాహకవైశద్యముతో,
స్వప్రయోగ రసభావయుక్తముగ నుచితముగ సంకీర్ణముతో
శ్రీరామందముగజదువనచ్చినవాడీ లక్ష్మీకాంతమే. ఈనకభిన
యించునపుడు కావ్యసౌందర్య మెరిగినవారందరు విరిసలేని
సంగీతమున కెదురుజూడక, గానలోపము నధిక్షేపించక, శ్రద్ధ
తో హాయిగ తెలుగు పదైముల రసభావము లనుభవించు
చుందురు. నాటకాభినయమున కె తసంగీత మవనిరిమని రసజ్ఞు
లె చుదురో, నాట్యతత్వమెరింగిన గానవిద్యాధిపు లెంతసం
గీతమును నాటకాభినయమున వినియోగితురో, అంతవజ్ఞా
నము లక్ష్మీకాంతముగారి కమరియుండుటచే నీత డభినయించు
నపుడు గానసామీప్యాలోప మేగును యెంచియుంకలేదు. వీరు
ఆంగ్లవిగ్గయందు నాటకవిమర్శన మెరింగిన యనూనావికా
శము కలవారగుటయేగాక చక్కని లౌకికజ్ఞానము, మానస
శాస్త్రపార విమర్శనశక్తియు కలిగి తా మభినయించు పాత్రముల

సంప్రదాయమును పురాణేతిహాసములనుండి గ్రహించి విమర్శించి పాత్రీస్వభావమును వివిధములగుట్లులో మనుష్యులకుండు గుణములను లెస్సగ బరికించి యభినయింతురు. విగ్రహముకూడ అనేక వేషముల కొప్పిదముగ నందును. వీరి వేషము మొత్తముమీద స్వభావసహజముగనండి ముఖము ద్వారందు రసభావములు జక్కగ మిదితమై యగుపడును. హస్తవిక్షేపణము కొన్ని మలవాటులకు బానిసయై తిర్కవాగ్వాదము లొనర్చువాని బల్లగుద్దువాడింపులను జూపుచున్న దని కొంద రభిప్రాయపడుచున్నారు. లక్ష్యకాంతము రసాద్యైగమున మైనరచి భావసాంకర్యముచే విచరించేప్రస్తుత చూపగల నటుడు కాడు. తెలివి, శాంతి, విమర్శశక్తి, కరుణా ప్రవృత్తులు, ప్రధానలక్షణములై యతిరసములక్షణకావేశములను జెందు మేధాసంపన్నుల గణవిశేషముల చక్కగ నభినయింపగలరు. అనగా ఈ శిల్పజవనకర్తల కిది కూలమైన పాత్రీములనే యెక్కువ సామర్థ్యముతో నిర్వహింపగలడుకాని, లక్షణస్వామి యుమేరసింగుభీభిత్సమును, సా రాజరావు పఠానుమతిభీమణముచ, రామవాచారి రామబాస భక్తిచిత్తేష్వరను, సంబాధమొదలియా రయాగోకాకిల్యమును, గోపాలర్షి శకారశ్యాకర్తవ్యమును ప్రకటించునట్లు నిజస్వభావమునకు సంపూర్ణవిరుద్ధముననుండు నాటక పాత్రీలతో గుణరూపసాదృశ్య మొంది యభినయించలేదు.

లక్ష్యకాంతము ధర్మరాజునందలి నిజసత్వమును చక్కగా గ్రహించియున్నాడు. భారతపీఠులలో భీముడు

అంతరంగమున ముంచివాడై లోకములో దుఃఖతనఘనకు
 ఖండవాదమునకు నపకీర్తిగొనినవాడు. ధర్మరాజు నామాన్య
 ముగ ధర్మవర్తనుడయ్యును పెద్దలయెడ భక్తివిశ్వాసముల
 జూపి వినయాదినస్థుణములకు బేరొందియున్నను “నలసినచో
 నబద్ధములు బల్కగవచ్చు” నను లోతుతాత్పర్యము. ధర్మరాజుంత
 గూఢాలోచనవాడు భారతిములో లేడు. ఈసంగతి నరికి
 రాజసూయాధ్వరమూర్ఖాభిషిక్తుడై రాజన్యపూన్యత లందికొని
 న పాండవాగ్రజుని రాచపోకడ లనుసరించుచు “మాట
 జేసెతేలు మనసువిషము” అను లోని నిజమెరిగి ధర్మరాజు
 గుణానుకూలముగ నభివ్రుంచెను. అదివరకు చాటకర్కము
 లలో ధర్మరాజు పట్టుబట్టు మడికట్టి శాస్త్రయోగ్యముగా
 నగవచ్చు విరాగిచూపుటతో చేతికానిశాంతిముతో నిర్వీ
 ర్యముగ శ్రుతియజన్మవాసనలకన్న పుగోహితలక్షణము
 లెక్కు వేర్పరచుచు గుంబలో పాడిపట్టు రాజనీతి నెరుగని
 ధైర్యముతో కనుపడుచుండెను. మరొకరిరు నటులు చమ్మి
 దుస్తుల పూసతభుకులలో ధర్మరాజు సాశీల్యమును మరగుపెట్టి
 నామాన్యరాచవిక్రమమువలె చూపుచుండిరి. ధర్మరాజు నిత్య
 వ్యవహారములలో దయావత్సలము లొప్పుచు నవసరమై
 నప్పుడు దుర్భేద్యమగు రాజనీతిని సమరిసిరధిరత్వమును పోక
 టింపగల సర్వసమర్థుడు. ఈసత్వమును లక్ష్మీకాంతము భారతా
 వలోకనమున జక్కగా గుర్తించి ధర్మరాజు నొక “తర్పణములు
 సీతులండ్లి” అని చచ్చువైదికునిగ జూపక కథావకాశముల
 వనుపరించి యేగుణములు ద్యోతకార్హములో వాని నుచిత

రీతుల బ్రద్యోచి ధర్మరాజ పాత్ర నిర్వహణమున కమూల్య మైన వ్యాఖ్యాన మొనర్చి యున్నాడు. పట్టున కెట్టి ముఖ వైఖరులు, కాకున్వరములు అవసరమో శారతసామ్రాజ్య ధూర్వహుడగు శీతివీరము డెట్టి రసావేశముల జెడగఁజొ వానినెల్ల యుదార్థముగ జూపియున్నాడు. అట్లునుడు కర్ణుని దాకజాలక “మాధవా మవరథం చిక్మరలనిమ్ము” అనిధర్మజా శీచిరమున దూరినపుడు తమ్మునిపై నలిగి పీరోత్సాహదీక్షంబు గ నభినయించి యెరం కెట్టికిని మరువనేరము. ధర్మరాజు గుణాభినయములో లక్ష్మీకాంతమును మించిననటులు లేడు.

రసపుత్రవిజయములో రాజసింహుని వీరరక్షణత్రోగుణ ములను యధోచితముగ బ్రదర్శించి పరిశ్రుతవారి స్వర్ణవేతక మును గెలుపొందియున్నాడు. శాంతస్వభావముగల ధీరనాయకుల వీరావేశము లెప్పుగ నభినయించున. మంత్రిరాక్షసుని స్వభావమంతయు, వాని ఆర్యావర్తిభూభరణసామర్థ్యము లక్ష్మీకాంతముచే జక్కగా బ్రదర్శించెడినది. ఎగరాజరావు వలె అంతకన్న నెక్కువ యైతిహాసిక పరిచయముతో వారి గుణములను, కథాసందర్భమును విమర్శించి తా నేపాత్రాభినయ మునకనుకూలుడో దానినేగైకొని పాత్రీసాదృశ్యముఁబ నేర్పే ర్పడ నభినయించుచుండును.

—* హరి ప్రనాగరావుగారు *—

ఆనాటివిఖ్యాతపురుషు లీనాడు సామాన్యులగుచున్నాడు. దేశకాలపరిస్థితులు కాలతరంగ కల్లోలములో మునుగుచు,

దేవుడు, నూతనాదర్శములను నవ్యభావములను కొత్తయందు
లను యేర్పరచుచున్నవి. కావ్యములు, శిల్పములు, యిట్టి
కాలవిపర్యయమున కీర్తిలాభమునొందుచు ప్రజాదృష్టిలో
గౌరవహైన్యమున క్రింగుచు చక్రవర్తిమంబున నీచోచ్ఛ
దశల నొందుచుండినను శిలాగతమైన శిల్పవైఖరులు గ్రీకు
లిఖితమైన కావ్యసంపదలు దశాపరివర్తన మయిభవించునేకాగి
చచ్చన చావనేరవు. ఒక కాలములో నవి తగ్గువడినను మరి
యొక కాలములో సంపూర్ణ ప్రజాభీష్టమును వడయుచుండును.
నాట్యకళ మనుష్యుని స్వకీయరూపమునోబుముల నాశ్ర
యించి సులభముగ కాలవిపర్యయ మొందుచున్నది. బయ
స్కపులు మహానటులగు వ్యాఖ్యానమునకును రసోపన్యాస
ములకును శాస్త్రీయత గల్గించుచున్నవి. విమర్శకులు కొంత
వరకు నటవైఖరుల బుడమిపై నిలుపగలిగియున్నారు. 'యెవ
రెంతచేసినను నాట్యప్రతిష్ఠ నటుని జీవితకాలములోనే బాల్య
ప్రాథమికవార్ధక్యముల భిన్నగౌరవములొంది వానితో యంతరించు
చున్నది.

హరిని సాదరాపు కొందరచే నాంధ్రకటపితామహు
డని గౌరవింపబడెను. ఈతనియందు కొంత బాగవత సంప్రదా
య మున్నది. గుంటూరులో పుట్టి పెరిగి అచ్చటి శ్రీకృష్ణకావె
నీలో ప్రధాననాయక పాత్రధారియై చిరకాల మాంధ్రనాటక
రంగమునకు నాట్యదర్శముల నాదేశించు నటరాజుగా నెలి
గెను. గుంటూరులో గద్యనాటకములు, హిందీనాటకములు
తొలుదొల్ల నుండినదియు లేనిదియు నేనెరుగను. బంధువులో

శన్న, గుంటూరులో ఆకాలమున వీధిభాగవతములకును సంగీతమునకును యెక్కువ జనామోదముండెనట నిర్వివాదాంశము. బందరు నాటకములలో శన్న గుంటూరువానిలో మొగటినుండియు సంగీతమున కెక్కువ అవకాశము లుండెనని యూహించుట మాత్రము యధార్థమునకు దూరముగ నుండ నేరదు. 1896 ఆప్రాంతములకే గుంటూరు శస్త్రుకంపెనీ వద్దారి సుబ్బారాయడుగారి పద్యమయ వేదసంహారమును, వీశేలింగముగారి శకుంతలా హరిశ్చంద్రులను, కృష్ణమాచార్యులుగారి పద్యమట్ల నాటకములను అప్పటికి గొప్పగా నెంచబడిన సీనరీతో మంచి దుస్తులతో బ్రేషించుచుండిరి. అప్పటికే హరిప్రసాదరావు గారు సారంగధర, దుర్యోధన, నల, చంద్రహాస పాత్రముల గైకొనుచు సీతేవునకెల్ల జక్కనివాడనియు గానాభినయ సర్వాంగసాకర్మము లేర్పడిన నటశ్రేణుడనియు బేరొందియుండెను. ఆవల చువ్వంత, హరిశ్చంద్ర, సుదేశ పాత్రములకూడ అభినయించుచుండెను. ప్రసాదరావుగా రానాడనుభవించిన కీర్తివైభవము నాటకనిరూపములు తామరతీర్థరై వ్యాపార పద్ధతులమీద నెఱపబడు సీకాలములో నేరును పొందనట్టి మహా వ్యాప్తితో న్నుండెను. ప్రసాదరావుగారి చూపులు, పోషణలు, నడక, హస్తములు, గాత్రీవైఖరులు అభినయవిశేషములు మాత్రమే కాక వారి గానాభినయరీతులందలి లోపములు కూడ నాట్యాదర్శములుగ నెంచబడి బల్లపురచే ననుకరింపబడెను. వీరి నటాభివ్యక్తకాలములో వీరియభినయకౌశల మంతగా భూచుభాగ్యము నాకు గలుగలేదు. కాని రాజకుమారుల

వేషములుందుకన్న కొంతవయసుచెల్లిన దుష్టంత హరిశ్చంద్రా
దిపాత్రముఁ కేవలముంగగాంధీర్య మొప్పెని యభిప్రాయపడి
తిని. సారంగధరలో “అటవీస్థలముల కరగుమనూ వటవత్సా
బులతోముదమా,” “సాపురము బడయుదము, భలిభలితడయక
నేగుదము” మొదలైన కీర్తనల పాఠము తోడిబాలరతో విహ
రిస్తోడములజేలు సారంగధరపాత్రము నెంతటి చకచకతో
కొమారినైజముగ నభినయించినను దుష్టంతభూమికలో “వాస
నచూడఁజ్జీ ప్రసవఁబు”గ శకుంతల నూహించిపు డుద్దీపించిన
ప్రాక్ష్యంగారి రసాభినయమందలి నేర్పు కనుపడకుండను. ప్ర
సాదరావుగారి మేనివిప్ర చక్రివర్తుల కుచితమైన విశాలగతి
గాంధీర్యమున నేర్పడి తొల్లిటినుడియు రాజకుమార పాత్ర
ముల కన్నగముగ నుండును. పెద్దవేషములలో బాలివాలా
యొకడుతప్ప భరితఁబడమున ప్రసాదరావుగారితో పోల్చద
గిన రాజపురుషుడు లేడనియే చెప్పవచ్చును. బెంగులూరి నాగే
శ్వరరావు ప్రకృతిపు సామ్రాజ్యసైనికవర్గములోని రసపుత్ర
భూపాలకుల మేనిచందము లొప్పుచుండును గాని ప్రసాదరావు
కేప్పుడు చక్రివర్తిలక్షణము లీతనియందు కనుపడవు. హరిశ్చం
ద్రలో చివరభాగమునలోహితాస్యుని మృత్యు శబరము నీక్షించి
“తతహంసతూలికాతల్పంబునను జేర్చు మృదుతరదేహమా
యిదికుమార! కన్యసంపెగనూనె కడు రాచిపెంచిన ముం
గురులా యివి ముద్దుకుట్ట” మొదలైన పల్లను, శోకరసప్ర
ధానిమొగ నభినయించుచెరపు లిప్పటికిని యతిశయింపబ
డలేదు. సారంగధరలో శిక్షావిధాన మేర్పడుపట్టున “ఎంతటి

మూడుదేనియు, నంతటినా స్థిరమగుగాని యేమియు, నారినే వ్యం
తలు చింతెడువేళల జులించిన భాధతోలగు" ననువద్యమందలి
భక్తిరసమును నిక్కముగా గురిపింప గలిగెను. ప్రసాదరావు
ధీశోదాత్తనాయకుల శృంగారశోభనముల ముద్దించుటలో
చతురుడు. కాని వీరభీతములు బ్రహ్మంపజాలడు.

దురులు మారినవి. అంభినాటకరంగములశిక్షాశ్రమ
ము గానమందును, అరజానమందును, అభినయసావ్యవమందును
కాలోద్వేగమున వివర్ణితుల విస్తరించుచున్నది. గాజకీయ
రంగములం గెలులనో, నాట్యకళాభ్యాసకులందు కూడ నెల్ల
లనే "సుకృతిర్గతాయః" అనిచెప్పవలసి యున్నది తెలుగు
నాటకముల సింగమై, యనమాన నటవిఖ్యాతి ననుభవించి
నవ్యనటశ్రేణులు కాదిశిక్షి నొసంగి నాట్యాదర్శముల నాదేశిం
చియుండిన ప్రసాదరావు శ్రోతకాలపురుషుల నందికొనలేక
"బ్రతికియున్నాడ జీవచ్ఛవంబనగుచు," ననుపేద్దనవాక్యమును
జపియుచుచు, కాలయాపన మొనర్చుచున్నాడు. వీరినాట్య
వైఖరు లీనాటిప్రజాపండితజనంబుల నాటకాదర్శముల కంద
మండినను వీరికీర్తియు, మార్గదర్శకప్రభావము, నిరుపమగా
త్రాగంభీర్యము నేటికిని అంధుల గౌరవాస్పదమై వెలుగు
చున్నది.

—* యడవల్లి సూర్యనారాయణ *—

బందరుపట్టణ తాటితోపులదాటి డెల్టాచేలచప్పిడిసీపర్తి
జూచి చిన్నరైలు కుంటినడకకు విసిగి యల్లన బెజవాడకూడలి

జేరి పరివారాగళోభితమై గిరివగరసమ్మలనవిచ్చిరి. నెలు
గొంది భావసంచలనసౌభాగ్య ముదయంపజేయు నుండరిగంగ
మవలోకించి నంతసించుచు యాతొకుల దుశకునడకల చాడి
నోర్పుచు నిష్క్రమణద్వారాభిమఖులమై నడచునపు డుత్తమ
తరగతి నివేళినాగాంము యెదుట—నొకరాజన్మూర్తి యంటు
పోగుల చవుకళింపులు చూపుతేళుకుల కచ్చెగువొందుచుండ
లేతయాదాపట్టుకుచ్చు మకుటమై ముఖసీమ నలంకరింప
కాంతులీనడి చామనచాయ నెమ్మొగము గాచబింకముల
చెక్కుడుబొమ్మవలె నుదారగంభీరవిలసనముతో రాజుల డు
బుమై గూర్చుండి యోరచూపుల పాంథుల నవలోకించు రాచ
పోకడలపుట్టయగు నొకవిగ్రహ మగువసున. పాంథులు
సామాన్యముగ శేకటాభిగమన మపెట్టించి విశ్రమించు జమీ
దారునిగ బలుమాణు లెలంచెడి ఈవిగ్రహమే సుప్రసిద్ధ
దువ్యతేభూమికాథాడగు యడవల్లి సూర్యనారాయణ!

తెలుగునాటకముల నవ్యవైఖరులకు తొల్లిటికదురైన
గుంటూరుపుర మీతని నివాసస్థానము. ప్రానాదరావు పెడ
ఁడ్డికాంతము నాటకములలో సంగీతమును విరివిగ వాడు
చుండ బాల్యమునజూచి వానిని సతీకృమించు నుత్సాహ
మేర్పడినవాడు. నటులనాట్యరంగగీతికాకృమములతోసంతసించి
వాసినే పరమావధిగ దలంచి యనుకరింపక భరతవర్షములోని
ప్రసిద్ధగాయకుల గానసభలన్నిటిని వ్యయప్రయాసలనొర్చి
విని వచ్చిన గానరసాభిరతుడు. నైజమగు కళాసక్తికి సిరిసంప
దలుతోడై తీరనిరసావేశము నవ్యవైఖరీసమాలోకనమునకు

ప్రాప్తహింస నిరంతరము గానవిద్యారహస్యజ్ఞానతో మెలం
గడి రసకకళాభిలాషున కెట్టి కవ్యవైఖరీసంస్కారఫలితము
లందగలవో, యవయన్నియు సూర్యనారాయణగారి చేత
జక్కినవి. ఏకి పరిమేళ్యరు దొసగిన గాత్రమాధుర్యము,
గానవైఖరీసంచారనైపుణ్యము తెలుగుసీమల నలుదెసల నభి
సందింపబడు సంచద లొప్పచున్నవి. ఏనికితోడు విసుగుపరా
మచులులేక తననర్వస్వమును ధారపోసి గానప్రసిద్ధుల పాటక
చేరీలను నటశేఖరుల నాట్యసిద్ధిని చూచివచ్చిన సుస్కారము
సూర్యనారాయణగారి నాట్యగీతికారీతులందు రాజ్యలుచున్నది.
ఇట్టి ప్రయత్నపూర్వకమైన నిజప్రతిభాసంపాదనము మనవైపు
తెలుగునటులలో మరేరికిని కలుగలేదు.

సూర్యనారాయణ పండితవంశములోని వాడు. తెలుగు
ప్రబంధములను, సంస్కృతనాటకములను, అలంకారశాస్త్రము
లను చక్కగా గరిచియున్నాడు. సంగీతమం దెట్లొకావ్యనాటక
ముల రసావస్థలందును, అలంకారములందును అటులనే పెద్దల
యభిప్రాయములను, సిద్ధుల ప్రయోగవైఖరులను వీరితీమై
నెరుగవేడెడివాడు. సూర్యనారాయణ పైచూపు తంతటి
రాచబింకముల గురిపించుచున్నయ మానసము విజ్ఞులయెడ
వినయవిధేయతల నొప్పుచు నిరుతిరంసాస్వాదనకుసూహలం
బున నవ్వార్జజ్ఞానపరత్వమున జ్ఞానసాపాదనాస్పేషియై మెలగు
చుండును. మన తెలుగునాటకరంగములలో ప్రజామోద హను
భవించెడి ప్రసిద్ధనటబాహుళ్యము తమకు సహజముగ నేర్పడిన
గానకౌశల్యమును యితరనటుల లక్షణవిహీనగీతికారిమము

లతో నానపెట్టి హాస్యనీవాని శిక్షాదేశముల ననుసరించి మె-
చుకొందురే కాని సూర్యనారాయణవలె నుత్తమనటగాయక
వర్గముల కళాసిద్ధి నరియబోవరు. ఇటులనే తమ కొద్దిచదు-
వుల అన్వయజ్ఞానమును రంగశిక్షకుల రసవ్యాఖ్యానముతో
మెరుగుపెట్టి యాంధ్రావనీవిదితమగు శ్లోకానదాద్యముతో
తమ చాత్రసంభాషణము నెట్లుచుందురేకాని సూర్యనారాయణ
వలె నుత్తమశిక్షను పొందదలచరు. సూర్యనారాయణ తా
నభిసంపాదించునాటకముల అర్థమును సాప్రదాయమును పనివడి
నేర్చుకొనటయేకాక నాటకాంశమును అలుపు కావ్యములను,
నాటకములను వేల్పుచిద్దెలో, తెలుగుభాషలో గూలంకష
ముగ నభ్యసించెడి రసికుడు.

రాచపోకడల చెక్కుడుబొమ్మయై విలసిల్లు సుందర
మూర్తికి రాచమర్యాదల అతి వలవరిచుచున్నాడు. నీరర్థమా-
ధుర్య మూరెడి గాత్రసౌకర్యమునకు సకలద్విదేశిగ్రామకాద-
ర్యముల గానరీతు లలవరిచుచున్నాడు. పండితసంప్రదాయా-
నుగతమగు కావ్యప్రసక్తికి వెలుయొజ్జ, రసభావవిజ్ఞానసంపదల
నటించియున్నాడు. పనివడి పలుమాటు లభినయ మధ్యోం-
చిన ప్రయోగదక్షతవలన నభినయములో సహజముగ నేర్ప-
డని కౌశల్యదాద్యమును మెరుగుపరచియున్నాడు. భరితభం-
డముతోన నానాచాప్యముల ఉత్తమచాత్యరంగముల జూచి-
యు నటవర్తన మవలోకించియు నాట్యమర్యాదల జక్కగ
గుర్తించి నడికిసాంపులచే పోకడబిఁకములచే మొత్తమమీద
మెప్పించి నాటకాభిమానుల గౌరవ మందొకొనిన నేర్పరి. సూ-

ర్యనారాయణ ఆంధ్రనాటకరంగస్థలమందు పాండుకున్న పెనుపేరు యిన్నిటి సమావేశమున గలుగుచున్నది. నగరాజ రావుగారి వలె మరికొందరు పెద్దనటులవలె నీతడు ప్రియమైన నటవృత్తికి గౌరవము సంపాదించిన మహాభిమాని. నామాన్యముగ తెలుగుకంపెనీలలో బ్రధానపాత్రముల నభివయించు ధీమంతులు తమకున్న తక్కువవారి నలుపురతో గూడి పేరుపెంపులజాడ లగయక నటులన్న సంఘములో తక్కువచూపు దెచ్చుకొని మారుమూలల బడియుండ నూర్యనారాయణ నిత్యవర్తనము స్వాభిమానపూరితమై యాత్మగౌరవసంరక్షణోద్దిష్టమగు పోకడలతో నండ్లమీ చెలగుచుండును. వీరు క్రీడాస్వామి, నగరాజరావు మున్నగు భావాభినేతల ముఖవిన్యాససౌకర్యము లొప్పకున్నను నటనైజము వీరి యొడగుపడకున్నను తెలుగునటు లందరిలో ప్రయత్నపూర్వకమగు కావ్యచంగీతశిక్షను కలిగి తమనైపుణ్యభావమునకును నిత్యవర్తనమునకును అనువగు రాజవేషముల ధరించుటలో ప్రోడలై మొత్తమగూడ సర్వశోముఖ సంస్కార సౌందర్య సంపదలతో నంగస్తాపవమునకు వన్నెవెట్టి యుచితవిఖ్యాతి కొల్లగొనియున్నారు.

సూర్యనారాయణగారిని నేను 1910 లో గుంటూరు పురమున నొకచిన్ని నాటకసమాజములో, పాడుచుండగ జూచియుంటిని అప్పటికి వీరు నాటకములలో విరివిగా నభినయింప మొదలిడలేదు. కాని, భావిపిద్ధి యౌతము నానాటి గానస్వాతంత్ర్యము దగుపడుచుండెను. తరువాత వీరు చెన్నపురి కరు

దెందినపుడు వీరిచే నాటకచ్ఛేరీ జరిపించి వర్ణనలక మొకదాని బహుకరించిన మిత్రవర్ణములోనే నొకడను. ఆవల ననేక వత్సరములు మీ దినప్రవర్తమానవిఖ్యాతి వినుచు బెడవాడలో కలిసికొనుచు నుంటిని. వీరి సత్యవంతపాత్రాభినయము, దుర్యోధనభూమికాధారణము మైలవరిం కంఠిలో చూచియుంటిని. కాని వీరిలో గలిగిన యానందమునకు పదిరెట్లు నిరుడు మీ మాయంట వతిఘటైయుండి ఒకనాడు పూర్వాహ్నము మొదలు నాయంతవము వరకు గాత్రీప్రపణముతో జరిపిన కావ్య నాటకరసప్రసంగమే, యదాహరణపూర్వకమగు నాటకరస భావోపన్యాసమే నన్న మిక్కిలి సంతసింపజేసినది. సూర్య నారాయణగారి గాత్రీమాధుర్యము తలలాహర్యనీల యనుకరణసహాయ మపేక్షించునదికాదు. ఆనాటి ప్రసంగము కట్టా పాపయ్య శాస్త్రులు మున్నగువారి ఫణితిలో నతకన్న మిక్కిలమగు సరిగీతరసజ్ఞతతో విజయనగరకావ్యచతురి నాట్యరసానుభవముచు మ్రోగివైచుచు నుల్లము తలచిల్ల నడమై శాస్త్రవ్యమై మనోహరమై యనిర్వచ్యమై శోభావిరాజితమై వెలుగుచుండెను. సూర్యనారాయణగారు ఆంధ్రీగాయకశిరోమణులలో నొకరని నేను చెప్పుచు. కావ్యాలంకారకోవిదులలో నొకరని మన్నించును. నాట్యకళారసజ్ఞులలో మొదటి తావుల వీరి నుంచును. ఆంధ్రీభావాభినేతల మొదటితరగతిలో వీరిని కేర్చు నుద్యమించును. కాని కావ్యనాటకసంప్రదాయములను బహువిధ గానవైఖరులను నాట్యరంగమర్యాదలను మొదలగిన సిద్ధిసప్తపత్తితో ప్రయోగవైదుష్యముతో

న్నట, సమానముగ మెఱపించుచు నిర్దుష్టముగ నిభివయ్యు
చెడి ప్రోడ, నాట్యసర్వాధికారి సూర్యవారాయణ యని
యే చెప్పవచ్చును. వీరిని మించి రంగములో గానతరంగ
ముల నూగింపి ప్రజాసంతుష్టి గలిగించిన నటులెందరో కలరు.
కాని వారి గానవైఖరులు దోషపూరితములై సంగీతపరిజ్ఞాన
శూన్యములై రసభావానుకూల్యత నెరుగక ఆర్యావర్తవాక్కి
కాత్యగీతికాకృతిముల ప్రత్యేకోపయోగ్యత గమనింపక జెలు
వొందకున్నవి. పద్యముల సర్థయ్యుముగ జదివెడి నటులెం
దరో కలరు; కాని పాత్రలక్షణముల కావ్యసంప్రదాయ మెరిం
గినవారు పెక్కులు లేరు. రాచరుస్తుల డంబుమీరెడి నాయు
కవేషధారు లెందరో బ్రహ్మపాదగుల సుందరమూర్తులున్నారు.
కాని నిత్యజీవనాభ్యాసమున, ప్రజముగ దోచెడి రాచపోకడల
జోలుబొకముల నొప్పించెడివారు లేరు. ఇందులో నేవో
ఒకటిరెండు లక్షణము లున్నవారే తెలుగునటులలో ప్రధా
నులై వెలుగుచున్నారు. అభినయమందు ప్రత్యేకసిద్ధి నొందిన
లక్ష్మణస్వామి, నగరాజరావు మున్నగు నటశేఖరులు సంగీ
తాదులందు మెప్పునడచుకున్నారు. రూపములో సూర్యనా
రాయణ ప్రసాదరావునకు చాలదు. అభినయసంప్రదాయాభి
జ్ఞతలో నగరాజరావు పాత్ర జేసేరడు. గాత్రవిస్తరణమా
ధురీప్రభావములో రాఘవాచారి నిరాఘాట సంచార మున్న
నేరడు. అంధగీర్వాణపద్మార్థముల గీతకావ్యాభ్యాసములో
పాపయ్యశాస్త్రియడుగుల నడుచునేరడు. జగ్గరాజు, గోవింద
శాస్త్రి, లక్ష్మీకాంతముల రంగోచితగాత్రోచ్ఛరణసమన్వయ

మొకుంగడు. కాని యిన్ని లక్షణములు నొక్కచోట నేకీభవించి మొహించి సొంపులాలికిందు విపరీతప్రకారములక్షణ నముచ్చయము సూర్యనారాయణకు నొప్పియున్నది. సూర్యనారాయణ రంగప్రవేశము నొక్కపుమాపులతో తియ్యని పాట పొగులతో నిర్దుష్టమగు వర్ణజానముతో గాచనడకల నిండు మర్యాదలతో గుణానేకసంలబ్ధగౌరవముతో మెరియుచు నిట్టిదని నిర్వచింపజాలని మహావైభవముతో భాసిల్లుచుండును. అంభినీలములతో సూర్యనారాయణ పొంగివెన్న రాజసన్నానము బండికొనినవారు లేరు.

యడనల్లి సూర్యనారాయణ శాకుంతలములోని దుష్ట్యంతరాత్మాభినయమునకు పేరొందియున్నారు. వీరీశాత్రి మభినయంపగ జూచెడి యుష్మము నాకితను లభించలేదు. కాని యీసమయము చెన్నపురిలో సీతారామాంజనేయ నాటకసమాజమువారి శిశుులవృద్ధనము లభింపించుచు నాధీశాత్రి కలో బ్రచరింపబడిన విమర్శనము సహేతుకముగ నగుపడినందున దాని నీయెడ సుదాహరించుచున్నాను.

శ్లో॥ కావ్యేషు నాటకా రమ్యాః నాటకేషు శకుంతలా

తత్రాప్రిచ చతుర్థోకః తస్మిన్ శ్లోక చతుష్టయమ్.

కావ్యమునందుండలమునందు శాకుంతలనాటకము దివ్యామరాగవినితమైన మహామణి యని సుప్రసిద్ధులైన కావ్యమీమాంసకుల పొగడ్తలను బడసినది. శాకుంతల రామణీయకలిను ప్రాచ్యపండితులె కాక గృహీతమున్నగు పాశ్చాత్య పండితులు సైతము కొనియాడిరి. దివ్యామరాగవినితమైన

మహాకవి కాళిదాసుని శాకుంతలమును పోదర్శించుటకు పోద ర్శకుల కసామాన్యమైన పంజావిశేషములు గావలయున్నవి. శాకుంతలమునందు మూలీమాధనమునందుగల చిత్రకథలు లేవు. ప్రేమరంగము తరులతాగుచ్ఛములతోనూ మృగశాబ కములతోను తాపనజనముతోను శోభాయమానమైన కన్యా శ్రమము. నాయిక వనమునందు పుట్టి పెరిగిన మగ్ధాంగన. వల్కులము కుసుమపల్లవములు భూషణాలంకారములు. హృద యము నవకోమలానురాగభరితము. శృంగారమూర్తియైన శాకుంతల మనోహరంబులైన కోమలపల్లవప్రిసూనములందును, హరిణిపోతముల లాలనంబులందును విశుద్ధమైత్రీ ప్రేమ రసాన్వాదనమును జేసి అవ్యాజమైన రసానందము ననుభవించి నది. శాకుంతల రసానందమునకు విశ్వమును బంధించెడి ప్రేమ సూత్రము మూలముగాని నాయికానాయకుల జేరదీసెడి కామసూత్రము మూలముగాదు. శాకుంతల మునావిశ్వా మిత్రుల కామసూత్రమునకు సత్సమై తపోధనమైన కన్యా మహామునికి కూతురై సాత్వికజీవనము నవలంబించుచు తాప సోత్తములనడుగను సతీధర్మములను గ్రహించినది. ఉదయాస్త మయములను ప్రకృతిపరిసరంబులందు జీవించుచు ప్రేమరస మును హాజరముగ ననుభవించినది.

నాయకుడు పూరువంశప్రదీపకుడై మహావైభవముల ననుభవించుచున్న దుష్టుండు. తాపసుల క్షేమసంరక్షణరీతి దుడైన మహారాజు. ధీరోదాత్తుడు. విశుద్ధచరిత్రుడు. వీరి యన్యోన్య సంధర్శనమూత్రముననే విశ్వకారణమైన ప్రేమ

మాత్రోబంధనము గలిగినది. విశుద్ధానురాగశోభితములైన హృదయములు కామసూత్రోబంధములై భరతోదయముగలిగినది. ఈదివ్యానురాగపరిణయమును మహాకవి కాళిదాసు శాకుంతలమునందు మనోహరముగ నాచంద్రార్కస్థాయిగ వర్ణించెను.

విశుద్ధచరితులైన కణ్వమహర్షి ఈ శుద్ధానురాగపరిణయమున కానందించి యాశీర్వదించెను. సంసారవ్యామోహమును విసర్జించిన కణ్వమహర్షియును శకుంతలావియోగదుఃఖమును బొందెను. కణ్వశ్రీమమే శకుంతల వియోగదుఃఖమును వ్యక్తముచేసినది. ఈ వియోగదుఃఖమును హృదయము కరగునటులు నాల్గవయోగమునందు కవి వర్ణించెను. ఈ కారుణ్యరసమే శాకుంతల నాటకమునకు హృదయము. బాల్యమునుండియును దుఃఖము నెరుంగని శాకుంతలకు కణ్వశ్రీమచియోగమును దువ్యంతుల తిరస్కారమును గలుగజేసిన పరమసంతాపము మహాకవిహృదయము మాత్రమే గ్రహింపగలదు. ప్రేమరసప్రవాహమునందు భర్తృసంయోగవియోగావస్థలందును స్వవాసస్థలమిత్రబంధు సంయోగవియోగావస్థలందును గలుగు సుఖదుఃఖములు శాకుంతలనాటకమునందు గోచరం బగుచుండును. శ్రీ సీతారామాంజనేయ నాటకసమాజమువారు ఆమహానాటకమును ప్రదర్శించి చెన్నపురి పౌరులకు పరమానందమును గలుగజేసిరి.

నాటకప్రదర్శమునకు రసానందము ఫలము. రసోదయమునకు ప్రత్యేకసాత్రాలనైపుణ్యమును సమష్టిప్రదర్శనమును

మూలములుగ నుండును. కన్యాశ్రమమునందు శకుంతలయును ప్రియంవదానసూయలును ముగ్ధాంగనలకు సహజమైన శృంగారవిలాసములతోను మిత్రసల్లాపములతోను నాశ్రమమునందలి తరులతావితానములకు జలసేచనమును జేయుట మనోహరముగ బ్రదర్శింపబడినది. నారచీరెలను గట్టుకొని కుసుమాంకృతులైన వీరి ముగ్ధవిహారములు శుద్ధశృంగారస్వరూపమును బ్రత్యక్షము చేసినవి. శకుంతలాపాత్రను ధరించిన ఉర్వలూరి సజీవరావుగాను శృంగారివిలాసమును జక్కగ బ్రదర్శించిరి. రంగమునందు దుష్టంతుని ప్రవేశము శృంగారివిలాసమును సార్థకము చేసినది. గూఢవయోవిలాసశీలములందొఱులకు దగియున్న శకుంతలాదుష్టంతుల సమావేశము శృంగారనరసానుభవమున కవకాశము నొసంగినది. యడవల్లి సూర్యనారాయణరావుగారి దుష్టంతిపాత్రాధారణము ప్రేక్షకుల యాదరణమును బడసినది. సూర్యనారాయణరావుగారి వేషము, భాష, గానము, భావప్రదర్శనము ధీరలక్షణములను ప్రత్యక్షము చేసినవి. శకుంతలాదుష్టంతుల ప్రేమయోగమును కాముకయోగముగ బ్రదర్శించునపు డాసంయోగము వికారచేష్టలు లేకయు నార్యసాంప్రదాయముల కనురూపముగను ప్రదర్శింపబడినది. కామయోగమునకు వెంటనే గలిగిన వియోగమును బ్రదర్శించుటయం దవకాశములు లభింపబడినవి. ఈ వియోగ ప్రదర్శనము విస్తరణమును గోరుచున్నది.

శకుంతలనాటకమునకు హృదయము చతుర్థాంకము. కాళిదాసు దానియందు గంభీరముగ రసస్థాయిని కల్పించెను.

ప్రేమరసాతీతమైన కారుణ్యరసము భక్తిరసమునందు మేళవి
చుచున్నది. కారుణ్యరసమునందు త్యాగము గోచరించుచుండు
భోగము గోచరించదు. శకుంతల తన్ను బెదిపోషించిన కన్యా
దులను తాను బెది పోషించిన యాశ్రమవనిసరములనుఁడిచి
పోవునపుడు కన్యాశ్రమ మంతయును కారుణ్యరసమయమై
యొప్పినది. కన్యని పాత్రను కైకొనిన అద్వైత శ్రీరాములు
గాదు కరుణాగ్రమును జక్కగ గనుపరచిరి. శ్రీరాములుగారి
కాత్రము, వేషభాషావిలాసములు చతుర్థాకావ్యాదయమును
చెలుపుటకు దగియున్నను రసోదయమునకు స్థాయిభావముచ్చ
శ్రుతిని బొందవలసియున్నది. శకుంతలకు పితృవియోగము సఖి
వియోగము ఆశ్రమవియోగము దుర్భరమై శకుంతలను శోక
నాగరమునందు ముంచినది. సంజీవరావుగా రప్పగితల సమ
యమునందు శోకరసోదయమును స్ఫుటము చేసినను శృంగార
రస సమ్మోహము వెలుబడిచినది. ఈరసవికలత్వమునకు ప్రేక్ష
కులు మూలకారకులని యూహింపదగియున్నది. ప్రేక్షకులలక్ష్య
ము కవిహృదయ సందర్శనమునందు కాక పాటలందును పద
ములందును తళుకుబెఱుకుచుండు శృంగార విలాసములందును
లగ్నమైనపుడు ప్రదర్శకుల లక్ష్యమును మధ్యమశ్రుతియందు
సమ్మేళనము బొందుచున్నది.

శకుంతల పుట్టెడాశతో దుష్కంతునిమందిరము చేరి
నది. దుఃఖము నెరుగని కోమలహృదయము దుఃఖసముద్ర
మునందు మునిగినది. నూతనచరితములు, సమ్మిప్రేమించిన
పతితిరస్కారము, కన్యాశిష్యుల నిండారోపణములు, శకుంతల

ప్రొద్దయమును భగ్గుముచేసినవి. దుర్భరమైన యవస్థాజ్ఞానములను జూపుటకు పంజీవరావుగారు ప్రయత్నించిరి. శృంగారకారుణ్యశోకకోపరసములను వెనువెంటను బ్రదర్శించుట కష్టతమము. ప్రొద్దర్శనములందనుభవముగల పంజీవరావుగారిభిన్నరసములను ప్రదర్శించినను శోకరస ముచ్చశ్రుతిని బొందవలసియున్నది. దుష్కంతుని పాత్రనుధరించిన సూర్యనారాయణరావుగారి భావప్రదర్శనము గంభీరముగ నున్నది. తాను చేపట్టిన శకుంతలను నిరాకరించునపుడు సూర్యనారాయణరావుగారు చూపిన భావచేష్టలు సమయోచితముగ నున్నవి. నందనవనమునందు భరతసమావేశము, శకుంతలా సంయోగము కాలాతీతమువలన నంత ప్రముఖతను గాంచియుండలేదు. ఇది ప్రేమప్రదర్శనమునకు మూలకందము. ఇది నాటక ప్రదర్శనములందు విలంబమువలనను గలుగుచున్న లోపముగ నున్నది. కాలాతీతమువలనను చివరకు మూలపట్టుకల నయితము విడిచి వేయుట సుప్రాప్తమగుచున్నది.

మాయింట జరిపిన కాలక్షేపములో దుష్కంతుని సద్యములకు, పట్టులను కొంతవరకు అనుభవించి యానందించిన నాకు పైవిమర్శనము సూర్యనారాయణగారి దుష్కంతుసారూప్యసంపాదనాభివర్ణనమందు నిజమునే వెల్లడించినదని నమ్ముచున్నాను.

మైలవరంవారి నాటకశాలలో సూర్యనారాయణ సత్యవంశపాత్రమును ధరింపగా జూచియుంటిని. అనాటకము ప్రధానముగ సావిత్రికి యమునకు జెందియున్నది. సత్యవంశ

నకు దీనిలో నెక్కుడు అభినయావకాశములు కలుగును. సూర్యనారాయణగారి సామర్థ్యము యీనాటకమునందు విశిష్టమైనదిగాలేదు. దీనినిగూర్చి యాంధ్రపత్రికలో నగుపడేన విమర్శన మదాహరించుచున్నాను:

“సత్యవంతునిపాత్రను ధరించిన యడవల్లి సూర్యనారాయణరావుగారి అభినయవిశేషమును, గాన నైపుణిని, ధీరోదాతనాయకానుకూల వేషభాషాదులను యెన్నిసార్లు విశ్లేషించినను పునరుక్తిదోష ముండనేరదు. సత్యవంతుడు ద్యుమత్యుని మహారాజపుత్రుడయ్యన, బాల్యంబునుండియు వనవాసమును తాపసస్నేహమును అలవడియుండుటచే సావిత్రిని వరించునపుడును, ఆయునుతో అడవికి కట్టెలు కొట్టబోవునపుడును, తాపసునివలెగాక రాజనందనునివలె వర్తించుచు నాగరకుడగు రాజు వనవిహారము బోవునటుల నుండెను. తాపగచర్య, వేషభాషణంబుల మాత్రమే గప్పట్టెగాని అభినయంబున లేదే నీయని శింకింప గారణంబగుచున్నది.”

ఈవల సీనాటకములో నమెరియే మెప్పించినటుల గూడ దెలియుచున్నది.

ముత్తరాజు సుబ్బరావుగారు రచించిన శ్రీకృష్ణతులారాభారతములో సూర్యనారాయణగారి నాట్యసిద్ధి యీగతి విశిష్టమైనదిగాబడియున్నది:

“కృష్ణపాత్రమును యడవల్లి సూర్యనారాయణరావుగారు ధరించి, సర్వజగన్నాథత్వమును, బహుభార్యాప్రియత్వమును, మహామునులయెడ శక్తియు వివరముగ జూపిరి. భగవం

ఈనకు గల విశేషణంబు లన్నియును ఆపాత్రోధారణమున బెల్లి విరిసెనని జెప్పిన నతిశయోక్తి గానీరదు.”

మల్లాది అమృతరామశాస్త్రిగారు రచించిన నాట్యవదీ వస్త్రాభరణమునందు యడవల్లి సూర్యనారాయణగారు దుర్యోధనవేషమును ధరింపగ జూచి యానాటకములో వీరి పామర్శ్యమైదుష్యముల సంపూర్ణముగ ననుభవించితిని. భారత కథలో యితరకవుల నాటకములలో, అమృతరామశాస్త్రి గారి మూలములో, దుర్యోధనుడు తొల్లిటినుండియు పుట్టుకవలన దుర్గుణగూయిష్ట, వశవినాశకదుర్లక్షణముల పోగుగ జీత్రింపబడియుండెను. ఈతనికి పాండివులయెడ గలిగిన అనూ యామాత్సర్యములు నైజముగ నెంచబడి యితరపాత్రీముల సంభాషణములలో విష్కంభరూపమున వెల్లడింపబడుచుండెను. నాటకములలో ప్రధానపాత్రీముల స్వభావవర్ణనము గూఢాభివర్ణనమువలన నిగూఢింపకూడదు. కథాంశములో నేర్పడు నవస్థల ననుసరించి ప్రధానపాత్రీముల గుణపోషణ మేర్పడవలయును. ఈ విషయమును గుర్తించి సూర్యనారాయణగారు దుర్యోధనుని మానస మహాయాతరంగముల సూగులాడెడి చందమంతయు, పార్థద్వేషపోషణమంతయు చూపుగద్యసంభాషణము లిఖించి నాటకములో నద్రాని నభినయించి యున్నాడు. వీరి నడితలు రాజరాజున కుచితముగ నుంచెను. ఎంతటి దుష్టనైజము గలవాడైనను వీని పుట్టుకకు భూతిజాల మేవిధి తల్లడిల్లినను, వ్యాసుని మన్మథై, గాంధారి పుత్రుడై, బలరాముని శిష్యుడై, భారతవంశదీపనుడై

గురు భక్తివ్యక్త్యామ కృపాదుల నిత్యమర్చనంబు నుడువించు రాజరాజ సామాన్యమానవుల మహాహంకారముల నెన్నడు మావనేరకు. సూర్యనారాయణ భారతసామ్రాజ్యధూర్య హుని రస్తావేళ మెట్లుండ నో నానిమానసమున నసూయాభి జహు లేగతి ములకెత్తి మొగ్గదొడగునో తెప్పగ గుర్తింబి యభినయించి యున్నాడు. ఈ భాగములో సూర్యనారాయణ వాచకము, అభినయము, నాట్యవైఖరి, నగరాజగావు గోషింక, శాస్త్ర మొదలగువారి కభినైపుణ్యమును బాటుచున్నది. అసూయాజనన మందున జేర్పవలదని కొంత యాటంకము కలిగిందిరట! కాని, ఆ నాటకము గో మిక్కిలి రమ్యమగు పట్టు ఒకవిధమగు యూర్వాసమ్మోహమును కలిగించునది. దైత గోపాలము విదురుడై పాడెడి “జగద్విసుమాయలు” అను కీర్తనవచ్చు భాగమైయున్నది. ఆనాటకమునకు ప్రాణ తేజం బొసంగి నాటకలక్షణ మేర్పరచినది సూర్యనారాయణ గారి అసూయకావ్యమే. ఈ భాగము శాస్త్రవివస్తాసహర, ణమునకు ప్రసాదించగల రసపుష్టు నెరింగి యీ రమ్యానంద నందునజేర్పనూహించిన నాట్యపరిజ్ఞాన మెంతయు ప్రకాశపని యమై యున్నది.

తెలుగునాటకములు అభివృద్ధిలోనికి వచ్చుటకు నాటక సమాజములు వ్యాపారపద్ధతులమీద నడుపింపబడవలయున నియు, పాత్రాధారులకు కఠినమగు అభ్యాసశిక్ష, కావ్యశాస్త్ర పరిచయము కలిగించవలెననియు సూర్యనారాయణగారి యభిప్రాయము. నాటకములలో కొన్ని తావులరప్ప మిగిలిన కథాంత

మందు గద్యమే ప్రభావముగ నుండి గద్యమొసంగడి యభివృద్ధి
యోగకాళములు ఎక్కువ గలగవలెనని వీరియాశయము.
పద్యములను చౌకబాపతు నాటకకవులవియుపయోగించుటకు
మాధు ప్రాచీనమహాకవికల్పితములైనవానిని యవసరమైత
తావుల నుపయోగించి విఃగు నవ్వడెల్ల సుస్కృతశ్లోకములను
తెలుగునాటకములలో వాడి ఆ కథాంశమునకు సంబంధించి
రమ్యోత్తమసారస్వతమును పేక్షకులకు అందించుటయు, ఇత
సామాన్య మెరుంగులని మహాకవి కల్పనల నిరుపయోగము
ర్యమును జనుల కందజేయు యు వీరి యుద్దేశ్యమై యున్నది.
పార్శ్వముల్ల వెకిలిమోతలు విడి నానందింపకున్నవి. సంగీతము
రసముక్తిముగ సౌచిత్యచక్షణతో, నియమసంస్కారముతో
వాటకమునకు అచ్చటచ్చట మెరుపింపవలెననియు హిందూ
స్థానీకబ్రాహ్మణకావ్య ఫణుతులలో నెయ్యది ఏతావున నుపయోగ
మగునో దాని నాయెడ వాడుచు నుభయసంగతి సంప్రదాన
ముల కిళ లొప్పించుచు రసపోషణ మనుర్చవలెనని వీరి
యభిప్రాయము. మొత్తముమీద సూర్యనారాయణగారు
యీనాటి విమర్శకాదర్శకులు గద్యనాటకములం దభిమానము
గలవారు.

సూర్యనారాయణ ఆంధ్రనాటకరంగమున నిదివర
కెవ్వరు అనుభవించని గౌరవప్రభావ మొందియున్నాడు.
ఒక్కొక్కవిషయములో నీతని మించనివా రజేకులున్నను నట
శాస్త్రకు వలయు గుణసహస్రముల మూటయై అత్యగౌరవ
మున కాలవాటమై పండితపాదుల నొక్కరికిగ మెప్పించుచు

మీసిన లందికొనుచున్నాడు. ఈతని వైభవ ప్రసాదము
ముందు పాపయ్య శాస్త్రి గారిదివంటిది. ఈతని పరిష్కారము
మోక్షభూమి నెంతటాచారిగారిదివంటిది. ఈతని దశకోటి
శోభముగారిది వంటిది. పుట్టుక వెంటనే , ధనమున్నను
లేకున్నను, పాండిత్య మొదలైనను జేమారకున్నను, కళాప్రి
యోగదక్షత సిద్ధించినను లేకున్నను, సుఖమున్నను దుఃఖ
మేర్పడినను, జమిందారుల నిండుబింకములతో మహావిద్యా
సులవిజ్ఞాననవృద్ధిగో, నట శేఖరుల శాస్త్రవైమర్శముతో,
నిత్యానందమందహాసములతో జెలంగుచు తా నధిపతియై యి
సరంబుల నిజప్రతిభాప్రకాశమున నెలిగించజాలెడి బలు విద్వా
నుల పోకిరినడతల నేర్పి, జీవితపు ప్రత్యేకవిలక్షణముగ
మన యడవల్లి సూర్యవారాయం! ఈతని జీవితవైఖరులు
మిందు సరసనిత్యానందజీవి మన తెలుగువారిలో సాంధ్య
రత్న గోపాలకృష్ణ నొకనినే స్మరియింపగలము.

—* మల్లాది గోవిందశాస్త్రి *—

శ్రీకృష్ణుడు కపటనాటక సూత్రధారి.

“జననంబందుటలేని మూర్ఖులుడు దా జన్మించుటల్లా విభో
ధనిరాసార్థము వీతకన్యకగు నదేవుడు గర్భప్రస
త్తను డొల్లెల్ల జరాచరప్రకట భూతశ్రేణులగర్భన
ర్తనులక జేయదలంచి కాక, కలవే దైత్యాదికగర్భములతో
భూభారముడంప నుదయించి వాసుదేవుడు తామరా
వలతోని జలబిందువును వోలి సంసారసాగరమున నీడుచు, ప్రియ

శృంగారముల నాకీభావముల దనియించుచు నిరర్థ మగుగదిగాఁ జూచున భర్మవిరోధులు దండించుచు, ప్రేమలేని వలయుతో నుదితనర్తకుల నాదరించుచు మునియై, సహ్యానియై, నిస్సంగుడై, లోకాలజ్ఞుడగు యోగింద్రుడై, ద్వాపరాంతపు భారతదత్తి లేమి ననుపించు మేటివటుడై యుండెను. ఈతని ప్రవర్తనముల నాదాసీవ్యము, అన్నిరసముల బాహ్యవ్యభావము లగువరకు వను నిస్సంగసాక్షి భావము ప్రభానాంశములైయున్నవి. దుక్కిలో కల్యాణసందర్భములో కృష్ణుడు వలపులపొగుగా కథామకూల రసపూర్వకశ్యమున నగుపడవచ్చును. శిశువాలవధాకాలమున వీరధరాదేవిక మభినయించవచ్చును. పరకాసురవధలో కూడ నిట్టి వీరకోపములనే ప్రకటింపవచ్చును. కృష్ణలీలావిహారములందు గోపికలతో నాక్కొకతె తొక్కొకవిధముగ శృంగార విలాసములు నేర్చుచు పలుమాటల ప్రోదయై, ప్రేమలేలపోకియై కనుపడవచ్చును. కాని కృష్ణుడు ప్రణయశిక్ష, నౌసంగుటలో నిజముగా జగత్ప్రణయతత్వము నుపదేశించుచు మోక్షసాధన మేర్పరచుచు, వేదాంతవైరాగ్యముల నలవరచుచున్నాడేగాని భౌతికశారీరక మోహప్రచారముల నుద్వేషించుట లేదు. కృష్ణుని శృంగారమంతయు భక్తసూత్రము. వేదాంతతత్వము, కాని పూరితివిద్వైలపాకక్రమములు కావు. ఇతని ప్రణయభినయములో సంతవరకు సంతర్పమైన వేదాంతవైరాగ్యములు, లీలాకవటరసానుభవములు ప్రకటముగ స్ఫురించుచుండవలెను. అందుచేతనే బెంగురూపుకంచెనీల ఉడిపి బాటకులు, కామవికారమొందని పిన్నవాండు, కృష్ణలీలలో

కామసంభాషణమునకుని వలపుచేకల నభివేయుచు నల్లసాని కృష్ణుని నీర్థనర్థల శాస్త్రోదిత లీలాశృంగారములు యాచార్యుల రూపముగ, పరిక్షణముగ గోచరించుచున్నవి. ఇట్టి అనరసంహము రుక్మిణీకళ్యాణములో నభినయించెడి ముదము వలపులు కృష్ణుని కాపాడిపడగినవికావు. కృష్ణుని ప్రాంత మేవిధి నైరాగ్యసూచకమో అటులనే కృష్ణుని క్రోధవిరోధము లుకూడి లోకానుగ్రహకాంతతో సర్వసమత్వముతో ద్వంద్వస్వభావమెరుంగక “ఎవ్వని కరుణింప నిచ్చుగింతును వాని యభిలషిల్లంబు నే నుపహరింతు” అను వాక్యమున కనుకూలముగ విరోధిపరాకృమముం దమితవాత్సల్య మేర్పడునట్లు ప్రకటింపవలసియున్నది. కావున కృష్ణపాత్రమును యెట్టి సందర్భమున అభినయించినను కృష్ణుని నిశ్చయసత్వమును ధృణికావేములును జూపుచుండత నలున కేర్పడవలెను. అందులో ముఖ్యముగ భారతకథాసందర్భములయు నిట్టి నిస్పృహతో, నిస్సంగతతో, సాక్షిభావముతో, సమర్థియ్యతో, నాదానీన్యముతో నడువవలసియున్నది.

మల్లాది గోవిందశాస్త్రి గుంటూరు సెకండుకంఠానిలో పాండవనాటకములందు శ్రీకృష్ణవేషమును వహించుచుండ, రాయబారములో నీతని యనురూపరూపమా, కృష్ణాశ్వాసాన శరణాశ్రయము విక్కిలి ప్రశంసనీయుముగ నుండెను. భారత యుద్ధసమయమున కృష్ణునికెట్టి వయసుండునని మన మూహించగలమా, అట్టి తారక్యామొప్పెడి యావస్థతో నీలమేఖల శ్యామమౌను సుందరాననముతో, మోక్షోద్ధార్తదీప్తిమైన గాలభి

రథమును, కోమల సౌకుమార్యమును హుళునొడలితో, నన్ను
 కళముఃబోలు కళాల కేత్రములతో కృష్ణుని లీలానిజవత్స
 ములు రెంటిని ప్రకటింపగల ముఖలక్షణములతో గోవింద
 శాస్త్రి కృష్ణరాయబారములో నాక్షాత్తుగ శ్రీకృష్ణుడేయన
 వోపుచుండెను. గోవిందశాస్త్రి నైజమనచే కృష్ణవృక్షావ
 మున, పూర్వమునవ్యవహారములను గుర్తించి కృష్ణపాత్ర
 పుభినయించెనో లేక పురాణతిహాసచరితమున నట్టియన
 మాననటసిద్ధి సంపాదించెనో మేమెరుగము కాని రాయబా
 రములో నీతని నేడతలన్నియు కృష్ణుని యాదాసీన్యమును
 జూపించుచు రాయబారములబడువు మంత్ర
 సత్తముల శాస్త్రసాహస్య మతయు జూపుచుండెను.
 గోవిందశాస్త్రి రూపవేషాభినయములు, పాత్రానుకూల
 మగ నుండటమే గాక చతురోపాయముల వదించుపట్ల నా
 యానందర్థముల కనుకూలమగు కళస్వరము, రాచమర్యాద
 తెలింగిన సంభాషణానైపుణ్యము మొరసి యానందర్థమును
 నాట్యరంగమునుండి తెప్పించి నిజముగా కౌరవుల నిండ్రిలగ
 మా యను భ్రాంతి గలిగించుచుండెను. గోవిందశాస్త్రి మంచి
 పాటగాడు. నవరసములను నిడుపొంకమున జూపగలనమర్థము.
 ఇతర వేషములలో నీతని రసావేశప్రవృత్తులను చూచినందు
 ననే కృష్ణపాత్రాభినయవందలి యాశ్చర్యనిగ్రహము, కపటనట
 లక్షణము సంకల్పావలంబితముగ నెంచి యింతతరి వొగడవలసి
 వచ్చినది. అపకల్పదోషముగాని గ్రామ్యపాతిత్యముగాని పొంద
 క గద్యపద్యసంభాషణములను నాటక వైఖరులు లేకుండ సహజ

సంభాషణాక్రమమున నుచ్చరించుచుండెను. “మామా! శత్రు
వతిపాత్ర! నీకొకపుకూటము. క్రమముగా రణకూటముగఁబడి
న్నది. వెలుపుకుండగ నే నేను చెప్పబూనినదెద్దియో చెప్పిపోయె
దను.” అనువాక్యాదిగాగలవద్యోపన్యాసమును జేయనవ్వదుమను
“జేడోపై కపిరాజు”వదైములో దండోపాయము సూచించున
పుడును కృష్ణస్వభావమును చక్కగా ప్రకటించెను. ముదటి
యంకములో పాండవుల రెచ్చవెట్టి భీమోంగవాలతాడన
మొనర్చి పాండవుల యుద్ధసన్నద్ధులజేసివచ్చిన సమరక్రియా
రంభమును భూభారవిర్యావనంకల్పమును మరచినవానివలె
నిజోద్దేశ్యములనెల్ల గప్పిపుచ్చి కేవలకార్యస్వభావనిష్ఠాత్మం
త్వమువలెంచి “తమ్మునికొడుకులు నగపా లిమ్మునిరి...ను
నువుమువారికి” అనువద్యముతో నుచక్రమించి ధృతరాష్ట్రానివం
గడమభివతించి “కీర్తి నిల్పుకొనవయ్యా పాండురాజుగ” అను
అనునట్టి వాక్యములతో పాండవులయెడ నాదాసీన్యమును,
కొరవుల నుద్ధరింపవచ్చినవానిపోలికను, కులనాశ బంధునాశ
విముఖతను, సంభ కుదురుటయందలి యభివేషమును వెల్లెబ్బ
చ్చుచు మాయలమారిగ కృష్ణుడభినయించిన గీతియంతయు
గోవిందశాస్త్రి చక్కగ ప్రదర్శించెను. వ్యంగ్యముగ మాటల
నందించుచు కొరవసేనానివర్గములో భేదోపాయమును ప్రవ
ర్తింపజేసెనుపుడు కర్ణమర్యోధనుల కీర్త్యజనియింపజేయు చూపు
లను విదురాశ్వత్థామలను కైకశము జేసికొను ప్రసన్నతను
మొత్తపు కొలుపుమొత్తమునకు ఉదాసీనకార్యమును ఒక్క
మాదుగ ప్రకటించు కపటనాటకసంచలన మెంతయో చిదిత్ర

ముగ నభినయించెను. ముంజులూరి కృష్ణారావు మొదటి యంకములో జూపిన పాండిత్యపక్షపాతమును రాయబారములో సంపూర్ణముగ దాపజాలకుండెను. గోవిందశాస్త్రి యకాదాశీశ్యమున వర్తించి యేమియు నెరుగనివానివలె కథానందశ్యమును పరింది రసావేశమొదక జాత్యన్యాయమును పరిణామనాట్య సిద్ధితో నభినయించెను. కర్ణాశ్వత్థామల వాగ్వాదముల కింత రంగమున సంతసించుచు దుర్యోధనుని చుచుకుమాటల నందున గురువుతోనకు నమరసంకల్పరాహిత్య మొనర్చుటకును సంధి చెడఁజును చెప్పిన “నివాధర్మమా సూతధర్మమును రాక్షభూతమై యొప్పు వాచావాత్సల్యము జూచె కర్ణుడిట్లు మాత్సర్యంబు మీ కెరి రాజేవేన బుము పిల్చునో, అనికనాచేపాడు! ... లేదా విర్జిల్లుడు, కర్ణుచావువరకే నర్మగతమా యాధమనె” అనుపద్యమును చదువునవును గోవిందశాస్త్రి ప్రకటించిన యభినయచాతుర్యము వర్ణనాతీతికృష్ణసాదృశ్యము నొందియున్నది. అర్జునడ, దుర్యోధనుడు కృష్ణసహాయముజేర్చించి వచ్చినపుడు అర్జునని ముందుగవలకొనిచి, యావలకన్నెత్తి తలవద్దనున్న దుర్యోధను నాదరించువట్టున ముంజులూరి కృష్ణారావు గోవిందశాస్త్రికన్న నెక్కువనయితో నభినయించెను. కర్ణుని విడదీయ నెంచునందర్భమున “ఏల్లి సూర్యోదయః బున నేగువాడ, యిట వసించెద విదురునియింటమాపు” మొదలై నపద్యములలో కృష్ణారావు కర్ణునిదీక్షాపరత్వ మెరిగినట్లును తన కొటిల్ల మగుపసునట్లును ధూర్తసాంగత్యసూచన లందించెను. గోవిందశాస్త్రి, యామాయను కప్పిపుచ్చి నిజముగ కర్ణునకు

భారతసామ్రాజ్యసభ్యాభిషేక మొనరింపదలచిన కర్తవ్యేయో
భిలాషివలె నటించెను. యుద్ధరంగములో నభివ్యుత్థానం
తరము అర్జునుని నందిమాగధులు “కైవారంబు చేయకున్నారీ
దేల చక్కదనము” మొదలగు శోకపరితాప సమయమున
గోవిందశాస్త్రి మేల్లునిచాచనకు యోగిజనసహజముగు నౌదా
సీన్యమును అంతర్యమున వహించియు స్త్రోత్రవసభానాకల్ప
మర్జునున కేర్పడునట్టి వివేచితభావములను రమ్యముగ జూపి
చెను. గోవిందశాస్త్రి గద్యచేతనమందు సహజసంభాషణకీ
మ తువలచించెనని చెప్పియుంటిని. చక్కగా పాడనేర్పినను
నాటకాభినయమందు ఉచితమగునంత గానవైడుష్యమే ప్రయో
గించుచు రంగప్రవర్తనమందును, సంగీతప్రయోగమందును,
సహజసంభాషణకీమందును, మైసూరి వరదాచారిని, జగ్గరా
జును తలపుకు తెచ్చుచున్నాను. జగ్గరాజు తొలియందు దక్క
లప్పటి తెలుగుములలో గోవిందశాస్త్రిభాష యొకటే
రంగోచ్ఛరణవికారముల నొందకుండెను. వీరేశలింగము బంధు
గొడుగుపేట కంపెనీలో సుదరకుని దీర్ఘ సమావసంకీర్తనను
రాభివర్ణనమందు వైజయగు కాకుస్వరములతో గద్యముచ్చ
రింపగలిగి యుండెను. కృష్ణస్వభావాభినేతృత్వమున దైవప్ర
సాదితమగు రూపసాదృశ్యమునకుతోడు కృష్ణస్వభావవిజ్ఞాన
మును జరపరచి భారతసామ్రాజీ నిజస్వరూపమునుమా
యామానుషలక్షణములను తిరుపతిమొక లేశకపథీయల దొడ
మొప్పొంగ నభినయించి మెప్పొందియున్నవా డీగోవిందశాస్త్రి

పేరు కనకరత్నముగారి సేమాజములో గోవిందశాస్త్రి
తోపాటు అనేక నటనైత్యము లభిసయించుచు భారతనాటక
ములకు నలయు వారినామాగ్నిని కర్ణప్రముగ గూర్చుచుండి
రి. ఇందు చినలక్ష్మీకాంతి, గోవిందరావునాయుడు, సీతా
పతి ప్రశంసింపబడియున్నారు. అభినవకర్ణప్రదోయన కర్ణనాద్య
శ్యమొంది యభినయించిన యెనమండి శీనయ్య కొకప్రత్యేక
విమర్శనాంజలి వర్ణించుచున్నాను.

—* యనమండి శీనయ్య *—

గుంటూరులో శీనయ్య విగ్రహసాంవర్యమును, నట
సామర్థ్యమును, పాటపాఠాభిన, విచిత్రవిధవైత్యము యెరు
గనివారు లేరు. శీనయ్య వస్త్రము. ఆశానుగాపము. చక్కని
ముఖలక్షణము లొప్పువాడు. కడు విప్పగు విక్రమవాడు.
మంచి మర్యాదలను, మెత్తనిమనస్సును, ఉదారగాంభీర్యలక్ష
ణములును కలవాడు. నాటకపుష్పాలలో మేటి. ఈరిదు కర్ణ
పాత్రమును నిజమగు కర్ణప్రదోయన రూపగాంభీర్యగుణసాదృ
శ్యములొంది కర్ణని యాదార్యము, ధైర్యసాహసములు, ఆత్మ
విశ్వాసము, చెలిమిపెంపు, గొప్పతలపులు యేర్పడునట్లు అభి
నయించుచుండెను. అదివరకు నేను చూచిన తెలుగుకంఠెని
లనేకములలో కర్ణనివేషము నెవరోయికరు బక్కచిక్కిన
సన్యాసి వేయుచుండెను. అప్పటికి నిప్పటికి శీనయ్యను పోలు
కర్ణవేషధారి యాంధ్రలోకమున లేడు. కర్ణని యమాయ
కత్వము, అచ్చపు మనఃశుద్ధి, హాసము వ్యవహారవశంబున

సూతుడై హిసమాన్యత నొందుచుండియు నిర్మలకూర్మగుణ జేజులుల రవివిర్యదీప్తులతో వెలిగింక్కు నుదారచేష్టానుపత్తి యు శీనయ్య చక్కగ గుర్తించి యనుకూలమగు తిరుల సభి నయించుచుండెను.

శీనయ్య నలవేషమును వేయ జూచితిని. అంగునకూడ నితని రూపలావణ్యములు, తెలివిశేటలు, వందనీయములై యుండెను. ఈతని యకాలమరణమున నాంధ్రనాటకరంగ మునకు మితిలేని లోప మేర్పడినది.

—* నటలోక సంచారము *—

ఆంధ్రనాటకపరిషత్తువారి పోటీపరీక్షల నాటకప్రదర్శనములలో ననేకనటులపరిచయ మేర్పడినది.

అంక రాజు రామారావు చిత్రనభీయములో నలవేష మభినయించి కొన్ని కొత్తనైపులుల జూపియున్నాడు. దమయంతిని విడిచిపోవునపు డీతడు పక్షులను పట్టుకొనుటకు తన మీదిపస్త్రమును వేయుటయు, నది పోయినందున దమయంతి తోడవును కొంత జీర్చికొనిపోవుటయు, కొంత వింతగా జెప్పుకొనబడెను. రామారావునోటిప ల్లెత్తుగ నుండుటచే, నేరస మభినయించినను నవ్వినట్లుగ దోచుచుండెను.

అనందర్థమున, అంకితుముందు, తరువార ముప్పిడి జగ్గ రాజు శ్రీవేషమును చూచితిని. జగ్గరాజు పారేపల్లి సుబ్బారావున త చక్కనివాడు కాదు. చెన్నపురి సుగుణవిలాస పథ లోని శ్రీవేషధారుల పాకుమార్క మీతనికి లేదు. కాని

జలుకని పద్మిని జాతీకోమలిరూపమున రంగస్థలము నింపగల
రూపసి యనుటకు సందేహము లేదు. ఇప్పటి మనవైపు శ్రీ
వేషధారులలో నానెం నరసింహరావే చక్కదనములకుప్ప
యని చెప్పవచ్చును. జగ్గరాజునకు సంగీత మెంతవచ్చునో
తెలియదు కాని రానిలోపము కనుపడనట్టి మృదునారభ్య
ముతో నాటకాభినయమున కుచితమగుసంతతి సం
గీతమును వాడి సభ్యుల నానందింపజేయుచుండును. నటాల
బరాబాలతో నిరంతర గానభూషణముతో హార్మనీ లేప
లాలమోత విసుగుతో చెవి తుప్పురాలుచుండిన నవీన
నాటకాభినయ పద్ధతులలో, జగ్గరాజు మృదుసంగీతి ప్రయోగ
మార్గములు చల్లని మలయమారుతమువలె స్వచ్ఛవహములై
యున్నవి. జగ్గరాజు నాధుననిలనద్వర్తనములను, మహాపతి
వ్రోతల చర్యలను, ఉత్తమ నాగీగుణంబులను, వానిలో వివిధ
రసము బొందు రూపమర్యాదలను చక్కగ గుర్తించియున్నాడు.
శ్రీస్వభావసాధృశ్యము సందేహరావుతో సమముగ నొప్పుచు,
అంతకన్న సుకుమారముగ నగుపడుచుండును. జగ్గరాజు అభి
నయమందు ఉత్తమపతివ్రతాలక్షణము లేర్పడి, సుకుమార
రసభావమర్యాదలతో అగుపడుటయేకాక, భావములన్నియు
ముఖముద్రలందు చిత్రితమై యగుపడును.

నెల్లూరులో కందాడై శ్రీనివాసయ్యంగారిపేరు దుష్కంఠ
సాత్రాభినయమునకు ప్రసిద్ధమై యుండెను. కాని వీరి దుష్కంఠ
వేషము నిప్పటికి నేను చూడగలభాగ్య మేర్పడలేదు. ఈమధ్య
బందరుకువచ్చినపుడు తానీమా వేష మభినయింపజూచితిని. శ్రీని

వాసంగారికి వెంకటరాయశాస్త్రిగారిపై గల గౌరవాభిమానములు వారి భాషోచ్ఛరణమును దీశించుచున్నవి.

రాయప్రోలు సుబ్రహ్మణ్యం హిరణ్యకశిపుని వేషమధిషయింప జూచితిని. ఈయన ఆపాత్రమును పూర్వమర్యాదలతో నభినయించెను, కాని నగరాజుగా పగువలచిన నవీన భావనమృత శ్యాభ్యానవైఖరుల విస్తరించియుండలేదు. రామకృష్ణయ్య నారదుడు, భరతుడు వేషముల దాల్చుజూచితిని. ఈతనిగాత్రము, నారదస్వభావనిరూపణము, చశంశనీయములే. “తలవరెడనులు హిరణ్యకశిపుని చైవముగాగ” అని యమరాచి నుతించుచు వెంటనే “గోవింద దామోదరా” అనుపట్టు నందు ఖానుటలో బల్లారి సరసవివోదినసరిలలోని నారదునకు తుల్యముగ వ్యవహరించెను. బుదరు బాలభారతపు బాలకవి తనవేషమును చూడేకుల సాహెబువలె ససహ్యముగ నవర్చని యెడల, గానమును రామకృష్ణయ్యతో దులమాగునని చెప్పవచ్చును. కాని రామకృష్ణయ్య తెలివితేటలు, చకచక, బాలకవియందగుపడవు. నెల్లూరు శ్రీవేషములలో శ్రీనివాసాచారి ప్రస్తుతము మిన్నయై యున్నాడు. ఇతని నాటకసంగీతము పాటకచ్చేరిల గాత్రోవిస్తారమున దాక్షిణాత్యరంగమర్యాదల కనుకూలముగ విహ్వలమగుచు నిజతత్వమున మిక్కిలి హాయినిచ్చుచు సహ్యముగను సుఖానందముగను ఉన్నది. శ్రీనివాసాచారిరూపాభినయముల విమర్శన నవసరములేదు. ప్రస్తుతము చెన్నపురి సుగుణనివాససభలో శ్రీవేషమును దాల్చుచు, సమగ్ర బుదరుకునచ్చిన రామనందగి

య్యవిగ్రహసౌందర్యమునకును, స్మరసుమాలంకృత కోమలాననమనకును, బాలికాచేష్టలకును ప్రకృతాంధ్రనలులలో నెంచదగినవాడు. ఇతనికి సంగీత మెక్కువ రాదుగాని, మాటలలో నొకింత ముద్దపలుకు అడ్డగించునుగాని తనకున్న సంగీతమును సరసముగ ముద్దులొలికెడి నగుమోముతో గూర్చి బాసరుల మెప్పించుచుండును.

—* గోవిందరాజుల సుబ్బారావుగారు *

బండరులో ముత్తరాజు సుబ్బారాయ నాటకసమాజము వాగు అడించిన పాదుకాపట్టాభిషేకములో సుబ్బారావుగారు లక్ష్మణభూమికను ధరించిరి. లక్ష్మణుడు కొంత తొందరస్వభావముగల యుధారపురుషుడు. అన్నకును తండ్రికిని యనువర్తుడై సంచరించువాడు. ఈత యొకతావున కొంత కోపోద్దీపనము నెలువరించినను స్వభావము కథాకృమిములో మారదు. కావున నిండు సుబ్బారావుగారి యభినయచాతుర్యము విశేషముగ నగుపడలేదు. రాము డడవుల కేగ నమ్మించినపుడు అగ్రజుని యాజ్ఞానిబద్ధవైరినిర్మధనపారంగతుడగు భీమసేనునిపగిది లోని యూహల దిగవింగుచు కోపకరిపితుడై మిన్నకుడిన రసావస్థ నొక్కటిమాత్రము సుబ్బారావుగారి యభినయకాశలమున కెడమిచ్చినది.

వీరు అభినవయుగంధరులను పేరు వడసెయున్నారు. యుగంధరుడు తెలుగునాటకములలో మిక్కిలి చాతుర్యమున గల్గింపబడిన విపరీతపాత్రము. అన్నకు తీసిపోని జనార్దనమంత్రి యుగంధరు డాడవలసిన కథాంతమును ముందుగా నేర్పరచి

విద్యానాథుని సాహాయ్యమున ముప్పట్టుగరము దెప్పించి వేరి
గానిని కాకతీయసామ్రాజ్యవీరమునై నిలపి ప్రజలకు రాజు
లమలో నుండిన ధైర్యమును గల్పించుచుండెను. యుగంధరుడు
రామేశ్వరయ్యతో ముగించివచ్చి జరిగినయుక్తత మెరింగి
“నేను లేనప్పుడుగదా! ఏమి జరిగింది? నే నెట్లు లేకపోయినో
చూతునుగాక” అను సందర్భమున సుబ్బారావుగారి యభిన
యవైఖరిలో కొండలయూహలు, వింధ్యాచల సైన్యము, వం
యచో గరవాలచూడించి ప్లేమ్మల రూపుమాపు రణోత్సా
హము, మాయోపాయమున రాజును దేవలయు సమయజ్ఞర
ల్పియు మూర్ఛింపించుమున్నవి. పిచ్చివాని వేసములో
ఫిల్లిపాదుషానెచ్చెలియై చెజునున్న కాకతీయవిభుని జూడ
యత్నించుటయు రత్నపక్షార్థము రాజును ఓడమీదికి దెచ్చు
టయు యుగంధరుని బుద్ధివైభవముల నేర్పరచు లెంతోరాజమై
యన్నది. ఫిల్లివిధులలో పిచ్చివానివలె నవస్థాపించుట
జాలికిందుచు నంచరించెడి వైఖరి సుబ్బారావుగారు నిరుపమ
పాత్రసారూప్యమున ప్రకటించుచున్నారు.

ఆంధ్రనాటకరంగము సర్వముగ సృష్టరక్షణముల
విః భావాభినయమునకును, రసాపస్యనమునకును, కుదురగు
చున్నది. డబ్బు పెంపున నేర్పడు అవకాశములు చిక్కకున్నను
నాట్యకళాప్రపంచమునందు ఆంధ్రులు అనుదినము మూడ
డుగు వేయుచున్నారనుటకు సుబ్బారావువంటి నటులే నిదర్శ
నము.

ప్రతాపరుద్రీయసందర్శములో బందరు దేశీయ నాటకసమాజములోని వింపటి వెంకటేశ్వరులగాని ప్రశంసింపవలసియున్నది. వీరు విద్యాసాధనాలోచనమునైకొని నోదావరిలో మొసలికాటకు వెరగండి భీమమై నల్లాడు పేద బాపనిచంద మభినయించినరీతి విక్కిలి స్వభావసిద్ధముగ నుండెను. వెంకటేశ్వరులుగారు శిల్పిశిలీయపరీక్షలో నల సాలోచన కొనంగిం స్వర్ణతలము సంపాదించిరి. పరీక్షలలో కృతార్థులగుటకు అన్నిలక్షణములు కొంచెముగా నొప్పుచు దోషములు లేకుండ పరీక్ష నిచ్చినవారికి జయమొప్పునను సూత్రము వీరి విజయమందు నిదర్శింపబడినది. సంగీతము కొంత శాస్త్రకట్టుగా తెలియును. కాని యెక్కువ రసాద్యోగ ముదయింపజేయు గాత్రీవైఖరి వీరి కమరలేదు. రాజగంగాభీష్ట మొప్పెడి దేహమున్నదిగాని, సందర్శనాచలందు కొంచెము కొఱియైయున్నది. శ్రద్ధగా తెలుసుకొనిన అర్థజ్ఞానమున్నది. కాని, నాటకసంప్రదాయ మనుభవించెడి పాండిత్య మొప్పును. అభినయపు టాహాలున్నవి కాని వాని ముద్రించు నేర్పు చాలదు. కాని వెంకటేశ్వరుల తన శక్తియుక్తులను చక్కగ గుర్తించి తనకున్న సాధనములో నెట్టి పోకడ లుంచి కొనగలవో వానినే చూపదలచెడివివేక మొప్పియున్నాడు. అందరూని దారుల కెగయజూడదు. ఈవివేకముతో గుంధనగ నాడి నలపరీక్షలో కృతార్థుడయ్యెను.

ఈవివేకము మరియొకతావున నిపుణులతో చూపజూచెడి యవకాశము నొకేర్పడినది. లక్ష్మణస్వామిగారి నిర్యా

గానంతరము, దేశీయ నాటకసమాజమువారు నారాయణ శాస్త్రవధ నొకసారి ప్రదర్శించిరి. అందులో ఘమేనుసింగు భూమికధరించిన వెంకటేశ్వరులు యెఱ్ఱ పేరును జంపివైచునని యెల్లరు దిగులొందుచుండి, తా నభినయింపగలిగిన పట్టులనుంచి మిగిలినవాని తుడచివైచి, యెంతో ఓనవంతముగ, గుంధనగ, నిర్వహించి నాటకము వెల్లిలేకుండ గాపాడెను. జీవితములో గాని, పరీక్షలోగాని చేసినతప్పుకన్న చేయనితప్పు తక్కువ వాని కలిగించును.

తెనాలి రామలిలాసనథవారి రోషనార ప్రదర్శనము లో మాధవపెద్ది వెంకటరామయ్యగారి శివాజీపాత్రనిర్వహణ మనలోకించియున్నాము. రవివర్మచిత్రించిన శివాజీహాస ము వీరిచు ఖమందు సర్వాంగవిస్ఫూర్తితో విలసిల్లుచుండెను. శివాజీయొక్క ధీరోదారగుణములను వెలికిస్వాంతమును వీరు నేర్పుమై చిత్రించి చూపిరి. రోషనార సమరాంగణంబు న వ్రాలి యగువుల నూచునపుడు శివాజీప్రకటించిన క్షణిక ప్రేమావేశము ధీరలక్షణముల నిగ్గులను ముఖగాంభీర్యము చాటున నొకతెరవలె నెంతయో నేర్పొప్ప బ్రకటించిరి.

ఊరి కొక నాటకసమాజము వెలసియున్న ఈకాల ములో బురంపురము మొదలు చిత్తూరు బళ్ళారి వరకునుగల తెలుగుదేశములో ననేకనటశేఖరులు కళాసంచారధీరులై ఆయాప్రాంతముల నటరాజులై యుండుట సహజమే. మేము చూచిననటులలో ప్రసిద్ధులగువాని నాటకాభినయచాతుర్య మీదకములో విమర్శించియున్నాము. మేము పేర్కొనని

నటులు క్షిప్రదూరులన నూహించలేదు. ఎందరో మే మునుగని, విమర్శింపని, చూచియు 'కాలప్రచారమున మరచి విమర్శింప నలవికాని నటన తము లుండవచ్చును. నావలెనే నాటకాధి లాక్షులగు విమర్శకులు మఱికొందఱిట్టి నటవిమర్శనమున కియ్య కొని అంభోదశివు నాట్లకళావైభవము నెల్లర కరింగించెన రని కోరుచున్నాను. మనవైపుల నద్దరికి శ్రీరామమూర్తి, మద్దాలి శేషగిరిరావు, మున్నగు నటులు ప్రశంసించబడుచు న్నారు. కాని వారిప్రదర్శనముల జూచిన జ్ఞాపక మేర్పడకుండుటచే నాధికారముగ విమర్శించజాలకుంటిని. విశాఖవట్టణములో, కెట్టి లక్ష్మీనరసింహము ఆహ్వాంతములనే వెదురు మూడి శేషగిరిరావు మొదలగు నటులు పాత్రాభినయ మొనర్చి, యాంధ్రనాటకముల కావంత పరపలి నేర్పరచియున్నారు.

నటులవిఖ్యాతి కవులయొక్కయు, చిత్రీకారులయొక్కయు శాశ్వతలక్షణము నొప్పొనదికాదు. నాట్లకళాసిద్ధి దేహసౌందర్యపాటవములను, గాత్రీమాధుర్యమును, జ్ఞాపక శక్తిని అనుసరించియుండి చిరకాలము నిలువనేరదు. కావున నాంధ్రనాటకాభిమానులు తమ ప్రసిద్ధనటుల భావాభినయములను, బయస్కృపు గ్రామిణులను రికార్డులలో స్థిరపరచి నిలుపుకొనుట అనుసరణయంతయై యున్నది.

—తాటిపత్రి రాఘవాచారిగారు—

రాఘవాచారిగారు తెలుగుదేశమునకు రూపకభిక్షుమిడిన ధగ్గవరం కృష్ణమూచార్యులవారి మేనల్లుడు. బి. యె. బి.

యల్. పరీక్షలనిచ్చి స్వగౌరవముగ వింజయ సుమారినవది
యేడ్లమండి యాంధ్రనాటకరంగమున గృహియొనర్చిన మేటి
నటుడు. ఆగర్భశ్రీయుతుని యుదారశాంతవృత్తులు, చల్లని
నినయవివేకములు, దంభమెరుగని సరసమ, చక్కనిచతుర
కన్న సద్గుణాలయమనియు తేజోనిలశుమనియు తెప్పడగిన
ముఖసీమ నెల్లవేళల నలంకరింపుచుండును. వీరి బ్రహ్మవర్చ
స్సున గూర్చియు శాంతసౌందర్యమునుగూర్చియు పలుమారు
ముచ్చటించియున్నాను. స్వరూపాంగములు పెద్దవేషముల
కుచితముగనుండి నగరాజరావు, సూర్యనారాయణ, ప్రాచరా
వునాగేశ్వరరావుల సుకుమార చక్కదనము లేకపోయినను
లక్ష్మణస్వామిగారి గాంభీర్యసౌందర్య మొప్పుచుండును. నిగ్రి
హము స్వాతంత్ర్యము లోతులపుల మేటితెలివీ వీరి విశాల
నేత్రావలోకనములలో మెరియుచుండును.

మీరు పెద్దచదువుల యవకాశములన్నియు గలిగి దేశ
సంచారమునను సత్సంగత్వమునను పలుపోకడల వన్నె
లెరిగి నాటకముల లక్ష్యలక్షణపరిజ్ఞానమెల్ల సమిష్టగ
గుర్తించినవారు. షేక్స్పియరు నాటకములలో హామెట్టు
పాత్రమును, ఆటిలో ముప్పగు నితర విషాదవేషములను
ఆయాగో కొటిల్యమును నేర్పుమై సభినయించినవారు,
హామెట్టుభూమిక ధరించినపుడు సక్ హాసీ షర్మింగువేసిన
రూపము కాలిన్సు సచిత్రసంపుటములో నున్నదానివలె నుండ
నోవునని వీరి ముఖకవిళికయం దగువెనుచున్నది. తెలుగు లో
వీరు సుప్రసిద్ధముగ పటాను, బాహుక, దశరథ, దుష్యుది,

శివాజీ, రామదాసు మున్నగు వేషములు ధరించి వానినిగూర్చి
 విభులమగు సభినయ వ్యాఖ్యానముల జేసియున్నారు. తెలుగు
 దేశములో నచ్చుటచ్చట విద్యాధికులు నటవర్గమున జేరి, తమ
 సంస్కారసంపత్తిచే యభినయాంశముల వృద్ధిపరచ యత్నింతు
 చున్నారు. ఇట్టివారిలో కొందఱకు లక్షణపరిజ్ఞానమున్నను,
 ప్రయోగవైదుష్య మలవడకపోవచ్చును. బావలు చిత్రింపఁ
 భివర్ధనిలో యభినయించుచుండిన వారి నాగభూషణముగారి
 కేర్పడిన యవకాశములు మరేఁకని లేవు. సంగీతమున మేటి.
 వేల్పువిద్వల తెర వెరింగినవాడు. తెలుగున కైత లల్లడివాడు.
 అంగ్లసంస్కార మేర్పడినవాడు. కాని నాటకాభినయములో
 వీరిసంపదలన్నియు తోడురాకుండెను. రాఘవాచారి నాటక
 మునకు వలయు సంగీతమును శాస్త్రవ్యవహార్యముగ గాక
 పోయినను సరసముగను, అర్థవాహకముగను, తప్పులేకుండను
 పాడగలవాడు. మనదేశపు విద్యన్నటులలో నింతకాలము పరి
 శ్రమజేసి, పాత్రస్వభావము నూహించి, యభినయింప
 యత్నించిన సిద్ధనటు లెందరో లేరు. రాఘవాచారికి సహజ
 మగు నటప్రతిభ కలదనుమాట చెప్పకనే తెలియుచుండును.
 కాని వీరిపాత్రస్వభావాభినయరీతులు జనసామాన్యమున కొం
 దఱకు రుచింపకపోవచ్చును. నటునందు ప్రజ లపేక్షించెడి గుణ
 ములు కొన్ని వీరియం దురురకుండవచ్చును. కాని ఆంధ్రనట
 వర్గములో మొడిటితరగతిని జేర్పదగిన ప్రయోగసిద్ధియు ఆంధ్ర
 రంగోద్ధారికులలో నగ్రస్థానమియదగిన కళాపరిజ్ఞానము వీరి
 యం దగుననుచున్నది. రామలింగరెడ్డి, ముత్సూరి కృష్ణరావు,

కామేశ్వరరావు, శ్రీనివాసరావు, సూరిశాస్త్రి మున్నగువారు నాటకాభినయముల గూర్చియు గాథాకల్పనము గూర్చియు వెలుగింపు విమర్శన లీయగలరేగాని నాటకముల వ్రాసిన వారుకారు, అదినవారుకారు. మనదేశములో ప్రాకృతజనవర్గ మే విశేషముగ నాటకకళను పోషించుచున్నది. నాటకముల హాడవచ్చెడి విద్యాధతులలోకూడ నెక్కువమంది “బాగుంది- బాగాలేదు” నూటలకే, ముఖవృష్టినిమర్శనకే యధికారులు కాని లోతుగ కథాసంప్రదాయమును తాకికానుభవమును మానసస్వాపారగీతులను గుర్తెరిగి వినిపించువారరుదు. సహజప్రతిభచే కొన్నిపట్టు సతిమనోహరముగ నభినయింపగల వటసిద్ధులనేటలు ఎవ్వెవమైన లక్షణపరిజ్ఞానమొనగూడనివార లున్నారు. వీరి నాట్యవైఖరు లోకవృత్తుచితములైనను బలు తావుల నవివేకదూషితిములైయుండును. సరసమగు నాటక ముల వ్రాయగలవా రున్నారు. కాని ప్రయోగానుకూల్యత నెరింగి వ్రాయువారరుదు. గాథాలక్షణమును ప్రయోగోపయోగ్యతను పాఠ్యస్వభావమును తాకిక సందర్భరీతులను మానస సంచారపద్ధతులను లెప్పగ గుర్తెరిగి జనివడి విమర్శించి లోతుగ భావించి పాఠ్యస్వరూపమును నాటకగాథను ఉచిత రీతుల నభినయింప యిత్నించెడి నటులెందరో దేశమునలేరు. అట్టి వారిలో మొదటితరగతిలో జేర్పదగు సర్వాంగసాలభ్యమున్న డి నటరాజ మన బల్లారి రాఘవాచారి. నాటకలక్షణమెరుగని నటులకన్న విద్యన్నటు లెక్కువ గారవింపదగియుండును. విద్య న్నటులలో నద్వితీయు డనుబిరుదమున కీత డగ్గుడగును.

స్వరూపసౌష్ఠ్యము, నాటక కళాపరిజ్ఞానము, చిరాభ్యాసము, అరసి నాట్యమరత్తి, అభినయమును నిసర్గపాండిత్యము, నాటకాదర్శముల నూహించి స్వతంత్రించి దానితో క్షేపణి భావస్వరంత్రిత—ఈగుణములే చాలును రాఘవాచారికి ఇటుగుదేశపు నటశైలియలలో సర్వాంగపాలభ్యుదయింపజేయుననగర్భిస్తానమిచ్చుటకు. కాని వీనిలో నేగుణముకన్నను, అన్నిటి ననుష్ఠిపుష్టకన్నను మిక్కిలి గారవింపజగియరసాసనవీరియందున్నది. ఇటుగుదేశమున బలవిపర్యయములలో బాగువన్నెల సిద్ధిపొందిన నటరాజు లెందరో కలదు; కాని రసాసనము సర్వసమాను నే నెగిరినంతలో ఈనాటి లక్ష్మణస్వామిగారి కరు—బళ్ళారి రాఘవాచారి యొకడు, పాత్రస్వభావమును గుర్తించి గాఢానుభవాలు మారిసి, వివేకముతో నభినయించెడి నగరాజరావు, లక్ష్మీకాంతము, గోవిందశాస్త్రి మొదలగువారిని రసాసనకు లననేరము. ఉపాసకునకు ఉపాసితాంశమే మూర్తదర్శకమై దానియందసమాన సంచారివైపుణ్యమేర్పడియుండును. లక్ష్మణస్వామి యుదారవీరగుణాభినయము సర్వవస్తుల జూచినవా రారిని దేశభక్తునిగ బరిగణించురు కాని, వీరరసాభినేతియని యెంచరు. లక్ష్మణస్వామి దేశాభిమానము, ఉదారవీరరసాసనయు ముందుగా నేర్పడి వీని విశుద్ధభావసంపాదకముచే అరసముల అభినయ మనమానచిత్రిసిద్ధి పొందినది. ఇటులనే రాఘవాచారి ముచిభక్తుడు. శాంతిస్వభావుడు, నిత్యోపాసకుడు, యుదారిగుణసంపన్నుడు. అభితమర్యాద తెలిసినవాడు. శాంతిభక్తులముల నిత్యోపాసి.

అందుచే నిట్టి రసము లరుచెంచుపట్టున నిరుపమానముగ ప్రాత్ర సారూప్యమొందిన నటునిపలెగాక పాత్రోమే యనబరగి యభినయించును. కవీశ్వర, రామదాసువలె, శివాజీవలె, సుమేర్సింగువలె నభినయించుట ఒక తెలివితే. ఇట్టిపాద్యశ్యఫలప్రాప్తి నటుని యభినయకౌశలమును తెలుపవచ్చును. కాని కవీశ్వర, రామదాసే వచ్చి తన జీవితాంశములను మరల మనయెదుట వెల్లబుచ్చినచో నెట్టి నిరుపమరససిద్ధి కలుగగలదో, అదియే లక్ష్మణస్వామి వీరరసాభినయముదును, రాఘవాచారి భక్తస్వభావవ్యాఖ్యానములందును గోచరించును. ఉపాసకుని యుపాసించినప్పుడూపప్రాచుర్య ముద్వితీయప్రభావిరాజితమై యొప్పుచుండును. కాని ఇదియే నటస్వభావమగు నవరసనిర్వహణ ముద్దగించుచుండును. మానవుల కేమంచగుణములుండునో, యేకైక్య లేర్పడునో, అవియే వానిచెరుపునకును, లోపములకును హేతువులగుచున్నవి. గర్వరాహిత్యము, బాధార్థ్యము, ఆదరణీయసమగములై యొప్పువా డాగుణములవలననే లాఘవ మనుభవింపచున్నాడు. పట్టుదల, అహంకారము, విజయసాధనలై యుపకరించెడివా డాగుణముల వికారపరిణామముననే భీకరానభిగమ్యుడగుచున్నాడు. లక్ష్మణస్వామి, రాఘవాచార్యులు ఉపాసకబలముచే నుపాసితరసాభినయమందర్శి తీయులై రసాపాసకులు గావుననే నాట్యపద్ధతుల పూతమెఱపులలో కొంత జంకుచున్నారని చెప్పవచ్చును.

రాఘవాచారియభిప్రాయములో నటసిద్ధి పాత్రోపారూప్యతన పొందుటవలన నేర్పడదు. పాత్రోపాకావలెను. అనగా

సంపూర్ణతిస్సయత్వమునొందవలయును. నాటకములో జీవి
తాంశములన్నియు “కొండ యద్దమందు కొంచెమై” దోచినట్లు
కాలనియమమున క్లుప్తముగ చిక్కగ గూర్చబడియున్నవని
యు నటుడు నాటకప్రయోగకాలము కిగంటలుగాక తన
యావజ్జీవపరిమాణమున నూహించియు రంగస్థలమును రంగ
స్థలముగగాక తా సంచరించిన విశాలప్రపంచముగ భావించియు
పాత్రోజీరించిన జీవితమునెల్ల సనుభవించుచు, రససమాధి నొంది,
యాభినయింపవలెనని రాఘవాచారి యభిప్రాయపడుచున్నా
డు. ఇందులో లక్ష్యణస్వామి ఏరితో నేకీభవించును. మఱి
నటసిద్ధులగువారు, పనిపడి విమర్శించి యభినయించువారు
పాత్రోనుయొక్క రూపము, వయస్సు, భావచేష్టలు మొదలగు
వానితో సంపూర్ణసాదృశ్యమొంది యభినయించవలెనని
యాహించుచున్నారు. వీరి యభినయరీతి, భూమికాధారణము
పాశ్చాత్యచిత్రీకారుల యథారూపచిత్రీకరణములతో నెలు
గుచుండును. అనగా శారీరకమానసికలక్షణములను సవిస్తర
ముగ సూక్ష్మముగ జీచితీస్తాలిత్యమొదవకుండ యథార్థ
ముగ నభినయించుటయే వీరి యాదర్శము. నగరాజరావు,
లక్ష్మీకాంతము మొదలగువారు ఆంధ్రనటులలో (Realistic)
యథారూప (Impressionist) భావప్రకాశక చిత్రీకారులని
చెప్పవచ్చును. రాఘవాచారి రంగోపయోగమున కీసాధన మంగీ
కరించియు నటుడు సంపూర్ణముగ పాత్రోసారూప్యతనొంద
నవసరములేదనియు పాత్రోజీవితాంశముల అనుభవములో
రససమాధి నొంది తన యభిప్రాయమునను, లోకకానుభవము

నను పాత్రస్వభావమునకు అభినయవ్యాఖ్యానమునర్హమయ్యి
ననియు నమ్ముచున్నాడు. యథారూపభావప్రకాశక నాట్య
దర్శయిల ప్రయోగసిద్ధికి చాలిత్రవిమర్శనము, కావ్యచిత్రము
ల పరిచితి, సంప్రదాయాభిజ్ఞత, కాలస్వరూపపరిజ్ఞానము,
శరీరస్థితుల అనుభవము లెన్నగ కావలయును. వీని నెఱుగున
పాత్రముల శారీరమానసికలక్షణము లారసి వానిని యథా
రూపముగను సందర్భోచిత భావవాహకముగను అభినయించు
టయే ఇచ్చటి పెద్దనటుల ప్రధానాదర్శమైయున్నది. రాఘవా
చారియూహలోపాత్రముయొక్క కాలము, పరిస్థితులు, శారీరక
మానసికలక్షణములు అంతలోతుగ నేర్పరచ నవసరము లేదని
యు, కథలో జేరిన పాత్రజీవితాంశమును టూకీగా నెరిగి అట్టి
జీవితము నే నటు హుహించి యాతవస్థలలో తాను జీవించు
నప్పుడు తన భావానుభవము లేగతి నడచునో, తన కెట్టి రసో
దయ మేర్పడునో దానినే అభినయింపవలెననియు దేలుచున్న
ది. అనగా నటుడు ప్రదర్శించునది పాత్రగుణరూపముల యథా
రూపచిత్రముకాదు. పాత్రస్వభావ ప్రకటనముకాదు. నాటక
పాత్ర మనుభవించిన జీవితావస్థలలో తా నెట్టి (రాఘవాచారి
లేక నటుడు) రసభావప్రకాశము నొందునో దానినే రంగస్థల
మున చిత్రింపదగునని విరివమ్మకము. యాథారూపభావనాపా
కనాట్యాభినేతలలో నటుడు తన సత్వమును విజస్వభావమును
రూపమును సంపూర్ణముగ మరుగుపరచి పాత్రముతో సారూ
ప్యమొందును. రాఘవాచారి యూహించెడి అభినయరీతి

హిందూచిత్రకారుల స్వానుభవప్రకటనమువంటిది. పాత్రజీవి
తెము, కథాసందర్భము అభినయించవలసిన షట్టులనేర్పరచుననే
కాని అభినయించెడి భావమంతయు, ప్రకటించెడి రసమంతయు
నటునివ్వనభవమె. అసగా నటుడు తనజీవితానుభవములనుండి
పాత్రజీవితాంశములకు సర్వస్వతంత్రుడై రసవ్యాఖ్యాన మొ
నర్చును. యథారూపభావప్రకాశకనటులుతమ నిజసత్వమును
సంపూర్ణముగ మరుగుపరచి పాత్రస్వరూపమునే వెల్లిబుచ్చు
యత్నింపుచుండ రాఘవాచారియుపాసకనాట్యరీతులు ఆధునిక
వంగీయచిత్రాదర్శములతో మెరయుచు(చిత్రము, పోటోగ్రాఫు
కాదు, గుణసంక్లిష్టముకాదు, చిత్రకారుని యనుభవనివేదన,
ఉపాసకఫలితము అను సిద్ధాంతమున) నటుని స్వస్వభావమునే
ప్రకాశింపజేయుచున్నది. అసగా ఉపాసకనాట్యరీతులలో నటు
స్వభావ మంతరించుటకుబదులు అదియేప్రధానాంశమైయున్న
ది. నాట్యరంగమునజూపునది పాత్రయుకాదు, ఆకాలముకాదు,
దేశముకాదు, ఆచారములుకావు. పాత్రయు కొన్ని జీవితావ
స్థల, మానసికరససందర్భముల వివర్చించిన సంకేతమేకాని,
కొన్ని జగద్భక్తిముల నిరూపించు తాత్కాలిక సత్వమేకాని
నిరంతర చిరంజీవికాదు. పాత్రయుయొక్క కాలము, దేశము,
అవస్థానురూపగుణాచారములు అప్పుడే పోయినవి. పానిని
యథారూపముగా ప్రకటించిన లాభమేమియులేదు. కాని అట్టి
జీవితాంశములు, అట్టి మానసప్రబోధములు, అట్టి రససందర్భ
ములు మానవనైజమై సర్వకాలములలో దేశములలోనుండి
దేశకాలోచితరీతుల నావిర్భవించుచుండును. ఈకాలమున

తెలుగుదేశపునటులు పాత్రజీవితాంశపు మానసికతన
 లక్షణముల మాత్రమే మార్గదర్శకముగ నైకొని అట్టి
 యవస్థలలో తా మొందిన స్వకీయానుభవమే అభినయమని
 రాఘవాచారి యభిప్రాయము. చిత్రీకారుడు అజంతాదిగా
 లయముల శివకేశవరూపములను మరలకాపిగొట్టి నవసరము
 లేదు. ఘోరర దేశదుస్తులతో కృష్ణుని చిత్రింప నవసరములేదు.
 చాపరాచారములతో నలంకరింప నగత్యములేదు. కృష్ణ
 తత్వము ఈనాటి చిత్రీకారున కేరీతి అనుభవమగునో ఎట్టి
 భూపాచారవిలాసములందు కృష్ణనామసంకేతనిరూపితములగు
 జగద్ధర్మములు, రసవిశేషములు తన నిత్యాధునికజీవితమందు
 నాత్మార్థ్యమొందునో అటులనే తా ననుభవించినరీతినే యీనాటి
 చిత్రీకారుడు చూపవచ్చును. విక్రమభూషాగో యేసుక్రీస్తును
 సృష్టించుచు నాధునికకాలోచితరూపమున క్రీస్తుతత్వమునకు
 జవాబిచ్చుచుపాత్రమందు స్వకీయజీవితానుభవవ్యాఖ్యానమునర్పి
 యధునాతన క్రీస్తురూపమును సృష్టించియున్నాడు. మాతృతత్వ
 ము నుద్బోధించు వర్జితమేవృత్తిమై జైజాంటిమునులచే నొక
 రీతిగ చిత్రింపబడినది; రోమునులచే నొకరీతిగ చిత్రింపబడినది.
 ఆధునిక చిత్రీకారుడొకడు ఆరుదాని బదులు మగవానినంది
 మాతృతత్వమునే "The motherless bairn" అను చిత్రము
 లో నీనాటివరీశుల కనుకూలముగ నూహించియున్నాడు.
 ఈనాడు సుప్రసిద్ధకవులందును, చిత్రీకారులందును గోచరిం
 చెడి న్వానుభవనివేదనమే, నిజతత్వమును దాడుటకన్న ప్ర
 కాశింపజేయు కోరికయే, అహంకారమును చంపుటకన్న రసో

పానకుని యహంకారప్రాచుర్యమే రాఘవాచారి నాట్యవర్త
మున కుపదేశించెడి చిరానభూతవిమర్శితత్వమై యున్నది.
వీరి నాట్యదర్శము లక్షణస్వామిగారి వలెనే యుపాసకనాట్య
లక్షణముకాని, స్వానుభవప్రకీపదనముగాని, నటుడుపాత్రము
సహజమైనది యభినయవ్యాఖ్యానముగాని, పాత్రము యొక్క
యథారూపభావప్రకటన పాటాగ్రాహ్యపద్ధతికాదు. ఇట్టియూ
హలతోనుప్పొంగును వానినాచరింప యత్నించి యథాశక్తిసిద్ధి
నొందినవారు లక్షణస్వామి, రాఘవాచార్యు లిద్దరే నేను చూ
చినవారిలో మేటివారు. వీరు పాసిం చెడి రసములందు వీ
రద్వితీయలు. కాని మిగిలినవానిలో కేవల పాత్రీపాద్యశ్యముపే
క్షించెడివగ రాజరావు, గోవిందరాజుల, సుబ్బారావు వీరిల భావ
ప్రకటనావైదుష్యము, బహురసాభినయపామర్థ్యము వీరియం
దగువడకపోవచ్చును. మానసిక ప్రబోధములు అత్యప్రభావకా
సితములై నిబద్ధవ్యాప్తిలో జక్కుకొనియున్నవి.

నటునకు సంగీతమందు, కావ్యార్థజ్ఞానమందు, మిగిలిన
తాటికవిజ్ఞానమందు కొంతిశ్చ యుండవలెనని వీరియూహ.
కాని కళాసంస్కారముకన్న, లక్షణావలోకనముకన్న, నాట్య
శిక్షకన్న రవీంద్రనాథునివలె నిత్యజీతమునే నాటకముగ
భావించి సంచరించెడి సర్వము నాట్యసిద్ధికి ప్రధానాధారమని
వీరియభిప్రాయము. నటవృత్తి నిత్యజీవితాంశముకాని యే
నాడో ఒకనిమేషము తెచ్చిపెట్టుకొనెడి రసములయతికింపు
కాదు. అసగా నిత్యజీవితమందు నటుని సాక్షాభావము, ఔదా
సీవ్యము, రసభావానుభవము నిండారగోలు సరసుడే నట

నామమున కర్తుడని వీరివాదము. నటుడు నిత్యరసానాసియై యుండి తా నభినయింపజలచిన పాత్రగుణములలో రసనమాధి యనుభవించుచు అట్టి సమాధిలోనే అభినయించడగుని వీరి యాలోచన. రాఘవాచారి తన సిద్ధాంతమును అవలంబించి జీవించునట్లే అగువడుచున్నది. శివాజీ, రామదాసు వేషముల అభినయములో నేప్రిభాసనర్వాంతరతత్వముల బ్రకాశింపజే సెకో అనియే వీరి నిత్యవర్తనముం దగువడుచుండును. ఇందువలన రాఘవాచారి, పింగళి లక్ష్మీకాంతము, లక్ష్మణస్వామి యొకే నటవర్గమున జేరుచున్నారు. తమ నిత్యస్వభావమున కనురూప మయిన వేషముల గైకొనుచు దానిలో తమ ప్రసంగచానుభవ ము నెల్లడింపుచుండురు. ఇది పెద్దనటుల లక్షణము కానేరదని యు, నటుడు తా గైకొనిన పాత్రస్వరూపమునే పొందవలెనని యు కొందరు విమర్శకుల అభిప్రాయము. ఏమైనను తానుపాసిం చెడి రసతత్వముల బ్రకటింపుటయే శ్రేయస్కరమును, ఫల వాహకమును అగును. నటునకు పవిత్ర సద్వృత్తియు, శీలసంరక్షణము అవశ్యమని వీరియభిప్రాయము. సత్సంగత్యమునను గ్రంథావలోకనమునను, విశేషము అంతర్బుద్ధిచేతను ఉపాసించవలసినది నాట్యవిద్యయని నమ్ముచున్నారు.

నలాభినయములో దమయంతిని విడచిపోవుతావున కలికలితుడై రాచధర్మములను, ప్రాణయతత్వమును తిరస్కరించి పోవును గావున నాపట్టులో నలుడు రాగవ్రోకమును జూపకూడదనియు, ఏదో ఒక విపరీత నూతనావస్థ నవ్యావేశముదయించినట్లు నిశ్చేష్టితుడై వెడలవలెననియు, అప్పుడాత

దదివరకుండిన నలుడు కాడనియు, రాగాదికములు వదలిన
వనియు, ప్రవృత్తునివలె సభినయింపదగుననియు వీరి యభి
ప్రాయము. పటాన, అపాబీతో శృంగారము నిండుపాలు
పున జాపవచ్చుననియే వీరివాదము. జీవితానుభవము లెప్పటి
వస్యడివే కనక నాటకలక్షణమైన విషాదతత్వము కాంతా
సమాగమమున నుండకూడదని వీరియభిప్రాయము. పటాను
కల్పిమనిషి, అశ్వత్థామ, రామదాసు, శివాజీ వంటివాడు కాడు.
వీళ్ళకు నిజసత్వ మెల్లవేళల గోచరించును. పటాను సంకర
స్వభావుడు గాన వీనిలో మొదటినుండి తుదివర కొకేవిధమగు
తత్వ మగుపడ నవసరములేదు: అని రాఘవాచారిగారి అభి
ప్రాయము. ఇటులనే చిత్రాంగి, దమయంతి, హిరణ్యకశి
పు, ధర్మరాజు మున్నగువారి పాత్రాభినయమున గూర్చి
వీరికి పెక్కులుగు సహేతుకనాట్యాభిప్రాయము లున్నవి. అభి
నయములో ప్రతిపంక్తిని అభినయించ నవసరములేదనియు,
ఆపట్టున గల సామాన్యవిషయము బ్రదర్శించిన చాలుననియు
విశ్వసించుచున్నారు.

ప్రస్తుత మాంధ్రదేశములో నాటకములు, కావ్యములు,
శిల్పములుగూర్చి విశేషవిమర్శనము జరుగుచున్నది. ఇట్టిదే యి
తరదేశములందుకూడ బుద్ధిమంతుల నాందోళనపరచుచున్నది.
తమ ప్రస్తుతస్థితిని విమర్శించి కళాలక్షణము నూహించి అలం
కారనియమములకును, జీవితానుభవములకును సమన్వయమే
ర్పరచి కళారూపమును పేర్పరచు వేడుకతో వలుపురు కవులు
చిత్రీకారులు, పటాలు, విమర్శకులు పాటుపడుచున్నారు. అట్టి

వారిలో నాంధ్రవాట్యరంగమున విప్రులపరిశ్రమ మొనర్చి నాట్యస్వభావమును నిర్ణయింప యత్నించుచుండిన బల్లారి రాఘవాచారిగారు నటసిద్ధులలోనేగాక నాటకకళోద్ధారకుల లోగూడ ప్రశంసనీయులై యున్నారు.

సీనరీ, దుస్తులు, సంగీతము మున్నగువాని తగ్గించుటలోను రసభావప్రకటన మభివృద్ధిజేయుటలోను నవీనవిమర్శకులలో నేకీభవించుచున్నారు. నాటకములను నాంధ్రీకదోషవివారణ మునకును, దేశాధిమాన భావోజ్వలనమునకును, సద్వర్తననిద ర్శనమునకును విరివిగా నుపయోగింపవలెనని విరియూహ. నాటకము కళలలో చేరినది. నాటకాంగములైన కవిత్వము గాథాకల్పనము, రంగప్రసాదనము, సంగీతము, అభిరయము ఇవి యన్నియు కళలే. ఇన్నికళల సమావేశమున నుత్పన్నమై మె రయు కళామకుటము నాటకము. కళలు మానవుల ధైర్యక లోకిక రాజకీయ నాంధ్రీక కార్యసంపాదనమునకు సాధనములు గా నుపయోగింపదగునా? ఉపన్యాసములు, యుద్ధములు, ధర్మ శాసనములు, తర్కములు ఉపయోగించెడి పట్టులకు రసస్వరూ పనిరూపకంబులగు కళల నుపయోగింపవచ్చునా? నాటకమం దు నీతిప్రబోధము, లోకికలందోశనిము, వేదాంతోపదేశము ఎక్కువగా నుండవచ్చునా? ఉపసూహించి నా అభిప్రాయము. కళలు రసాత్మకుడగు భగవంతుని స్వస్వరూపప్రకటన సాధన ములేకాని మానవుని దేశకాలనిబద్ధమై యనిత్యదూషితము లైన లోకికవ్యాపార ప్రాచుర్యమునకుపయోగింపకూడదనియె నా నమ్మకము. రసప్రధానమైన కళల క్థానశ్రవుపరిణామ

మున ప్రియకులు నీతిని గరవనీ, లేక నిరాగులై దండకమండలముల చాల్చునీ, యుద్దేశపూరితులై కరవాలమెత్తి స్వాతంత్ర్యోధ్వజారోహణ మొనర్చునీ, కళలు మానవమానసమందున్నట్టి జేయు నైతిక సాఘికధర్మము లెవ్వయైనను ధర్మప్రతిపాదనోద్దేశ్యమునకు కలవైజమగు రససామ్రాజ్యమును భంగపరచ కూడదు. కళలు రసప్రుష్టిచే వెలిగి రసప్రకటనమే సర్వముగను, హేతువుగను, ఫలముగను ఉండవలసిన పూజార్థములు అని నా అభిప్రాయము.

రాఘవాచారిగారు నాట్యవిద్యాభివృద్ధికి నటుల రాకపోకలు, సహకారము ఎక్కువకావలయునని యుద్బోధించుచున్నారు. సర్వాంగసౌలభ్యసంపదచే నాంధ్రనాటకలోగమున ప్రగతిసాన మాకొమింపదగిన రాఘవాచారిగారి అభినవరీతులను ప్రదర్శనవిమర్శనములో విమర్శించెదను.

ఐదవదశము
ప్రదర్శనవిమర్శనములు

విషయసూచిక

వివరము: ప్రదర్శనవిమర్శనములు

బెంగుళూరి ఆమెచూరు కంపెనీవారి శివాజీ

రామదాసు నాటకములు - చంద్రహాసలో

దుప్తబుద్ధి, డి. వి. సుబ్బారావు - మద్రా

రాక్షసము-మంత్రిరాక్షసుడు, పింగళి లక్ష్మ

కాంతము - నాటకకవులు, నటులు - చారిత్ర

నాటకములు-మగ్గురు పఠానీ నటులు-తిమ్మ

రసు - పఠాను గుస్తున్ - రామరాజ్యవినాశ

నము - కంచెల్ల గోపరాజుగారి భక్తిస్వభా

వము - శివాజీ రామదాసులు, బళ్ళారిరాసు

వాచామ్యులుగారు.

పదవ చళము ప్రదర్శన విమర్శనములు

బెంగుళూరు ఆమెచూరు కంపెనీవారి

శివాజీ, రామదాసు నాటకములు

బెంగుళూరుపురమున ముమూరు మూడువందల సభ్యులను, ధన విద్యావిరాజతుల నెంచుకొనగల “ఆమెచూరు డిమాటి కన్వేసియేషను” నాటకకళాభివృద్ధికొరకు పూనికతో పనిచేయుచున్నది. ఇందు విదేశాటనమునచ్చి వచ్చిన విద్యాధికు లెందరో కలరు. మహిసూరురాజ్యమున నున్న తోద్యోగముల నిర్వహించు అధికారు లెందరోకలరు. . ధనికులు, రసికులు, కళాప్రియోగచతురులు, అధికారులు, అనుభవజ్ఞులు అందరు నేకమై సభాకార్యముల గలిసిమెలసి చెన్నపురి సుగుణవిలాససభవారి బోలెడి యైకమత్యముతో నిర్వహించుచున్నారు. ఆర్థికసంపత్తి, అంగబలము, విజ్ఞానసమృద్ధి యొప్పెడి యామెచూరు కంపెనీవారు కర్ణాట కాంగ్లేయనాటకములనేగాక తెలుగునాటకములగూడ నాదరించి యభినయించుట ఆంధ్రలోకమున కెంతయు సంశ్లేషితకరముగ నున్నది. బళ్ళారి నాటకసమాజముల పాటవము తప్పినట్లగుటచున్నది. రాజమండ్రిరములో లక్షరూప్యముల పెటుబడితో నిలిపిన

చింతామణి సమాజము కాలవశమైనట్లు దోచుచున్నది. మైల వరపురాజపోషణ నటజనసహకార మొదలవక కలవరచికుచు న్నది. మోతే, దుగ్గిరాల, తెనాలి, అల్లూరు సమాజముల ఆర్థిక స్థితి బాగుగనేయున్నది. కాని, ఇచ్చటి విజ్ఞానసమృద్ధియు నైకమత్యము మనసమాజములందు గానరాకున్నది. అల్లియన వేమారెడ్డి మరణానంతరము తెలుగుకైతలు కర్ణాటభూపాలకుల పోషణలో వర్ధిల్లివారు. కబ్బులేకను, హంగులేకను, యైకమత్య మొదలవకను నిలుకడచిక్కక తెలుగుదేశములో పిప్పిగుంతులిడు ఆంధ్రనాటకలక్ష్మి నిజమాధురీవిలాసములచే చెన్నపురి సుగుణవిలాససభను, బెంగుళూరు ఆమెమారుసమాజమును వశపరచుకొని వారిపోషణలో పెంపొంది నవ్యవైఖరులదాల్చు కాలము రానున్నదేమో? వీరి యైకమత్యము సర్వాంగబలసమృద్ధియు నట్టి భావివిజయమునే సూచించుచున్నవి.

ఈ నాటకసమాజములో నభినయించెడి నటులు చాల వరకు కర్ణాటకులైనను వారి యుచ్ఛరణ మెట్టి దేశీయవిధిం శతనొందినను జక్కగ మాటాడనేరనివారు పదివడి యత్నించి తెలుగులో రసవంతముగ నాటకములాడగలుగుటయే వీరి పూనికను వకమత్యమును కార్యదీక్షను కొనియాడుచున్నది. వీరిలో నొక హాస్యాభినేత కైలాసమును నాయన “హోలుగట్టి” “up to date అమ్మయ్య” మున్నగు ప్రహసనముల వ్రాసి యున్నాడు. కసిమ్మ, రామలింగారెడ్డిగారల అభిప్రాయములో హాస్యరసమున వీనికిమించిన రూపకములు దక్షిణాపథమున లేవట! వీరు నాట్యదర్శకులగూర్చి కొన్ని విమర్శనము

లచ్చిత్తించియున్నారు. నటలోకమందలి విఖ్యాతపురుషుల రావించి ప్రసిద్ధనటసహకారమున సాంధ్రనాటకాభినయ పరిణామసాందర్య మనుభవించెడి కోరిక లీ సమాజమువారి కున్నటుల గానుపించుచున్నది.

దేశమునం దెల్లెడల బుద్ధిమంతు లొకేవిధమగు నాట్య పరిణామ ముద్దేశించుచున్నారు. ఆదర్శములు ముందడుగు వేయుచు కార్యసిద్ధి యాదర్శసూచితమార్గములలో నల్లన నడచుచుండును. ఆదర్శస్వరూపము ప్రకృతిసిద్ధియొక్క లోప దోషములవలన సంకురించి లోపములెంత విషప్రాయమైతే, అంత తీవ్రతతో నాదర్శముల భావోద్వేగ మేర్పడుచుండును. కర్నాటకనాటకములు అభినయమందు తెలుగువానికి జంకు ననియు సీదేశమున నాటకసమాజసోపానకు పెక్కు లవకాశము లున్నవనియు ముందు జెప్పియుంటిమి. ఇప్పుడు ఆమె చూరు కంపెనీవారు తమ సాఘికబలముతో అంధ్రనాటకాభినయరీతుల నైవళముచేసికొన యత్నించుచున్నారు. వీరి యాదర్శములు మన ప్రసిద్ధవిమర్శకుల తెరపుననే నడచుచున్నవి.

బెంగుళూరి ఆమెచూరుకంపెనీవారి రామదాసనాటకము, శివాజీనాటకము చూచియున్నాను. ఇందులో బళ్ళారి రాఘవాచారి రామదాసు పాత్రమును శివాజీవేషమును ప్రశంసనీయముగ నిర్వహించియున్నాడు. తెనాలి రామ విలాససభవారి శివాజీ (రోషనారి) ప్రదర్శనమును, నెల్లూరి సుగుణవిలాససభవారి రామదాసును కొలదిమాసములక్రింద నే జూచియుండిన విమర్శకసౌలభ్య మిందన నుపకరించు

చున్నది. పృథానపాత్రముల విమర్శించుటకు ముందు చిల్లర నేపముల నైకొని కొంత పర్యలోచనము చేయవలసి యున్నది.

రామదాసు నాటకములో నాయకు డెవరు? రామదాసు నకు రామమంత్ర ముపదేశించి కథాంశమునకు సామద్రవ్యి యావల తానేపాకు గోపరాజుగారి నిశ్చలరామభక్తిని నిద ర్శించి చూపినకబీరా? లేక పృవేశమునుండి తుదివరకు స్వభా వభేద మేమియు గానరాక, భక్తిప్రవృత్తులలోమాత్రము రామనామామృతము కృమవివర్థపారవశ్యముతో గోలుచుం డిన రామదాసా? లేక మైచ్చుడగు తానేపాహియా? నిస్సంశ యముగి గోలకొండనగాధిపుడే రామదాసునాటకములోని కథానాయకుడు. కబీరు, అలంగీ శుత్తరహిందూస్థానమున నొడిగట్టుచున్న హిందూమతద్వేషపాతకము వైఖాలిక హిం దూముసల్మానుల నొక్కగుమిగా గూర్చవెంచి యరుదొంచిన నాడు. మహమ్మదీయు లధికారులై నితివంతులై యహంకారపూ రితులై యుండిరి. అదివరకే షరరాజసివాదైన్యమున నలిగి చచ్చియుండిన హిందువులకు తారకమంత్ర ముపదేశించుట కబీరు జీవితార్థమై యుండదు. అధికారైశ్వర్యములచే మడిచి యుండిన ముసల్మానుభూనాథులకు హిందూదైవతములందు విశ్వాసమేర్పరచుటయే కబీరుని ముఖ్యద్దేశమై యుండును. ఈనాటకాంశపు కర్తధారి కబీరే. రామదా నాతని నాధన మీయెను. రామదాసుగుణములందుగాని, భక్తిజ్ఞాన వైరా గ్యములందుగాని, కథాకృమమున నెట్టిమార్పులు గలుగలేదు.

కలిగినమార్గములయు తానేమాహితత్వమునకే చెందుచున్నది. తానేమా దుర్మార్గుడుకాడు. తుంటికాడు. అనవసరముగా హిందువుల ద్వేషించువాడు కాడు. రామదాసు వ్రాసికొనిన అర్చిక నామాన్యప్రభుధర్మములతో సకలముగ బ్రత్యక్షతరమిచ్చినవాడే! నికా రామప్రభావముననో, కవీరుని సంకల్పబలిమినో, అజాబు రామదాసునకు చేరి లేదు. తానేమాకు రామదాసు నందు గౌరవమున్నది. ఆతనికార్యములు మహిమదారసత్వవిదర్శకములని గుర్తించు వివేకమున్నది. సితారాదేవిమాటలవలననో, ఆత్మప్రబోధసంస్కరణములచేతనో తానేమా చైతన్యమందు వింతలొలిత్య మొదలయ్యుండెను. హిరణ్యకశిపుడు నారాయణ నామశ్రవణమును తేలుకాటుగా భావించువాడు. మహమ్మదుగజనీ, తిప్పసుల్తాను, అలంగుపాదుషాహి హిందూనిగ్రహముల పెగులగొట్టి, దేవతముల కూలదోసి మసీదులలోనర్చన పరమతద్వేషులు. తానేమా అట్టివాడు కాడు. రామదాసు నెక్కువ హింసించుటయు వాని యుద్దేశ్యముగా నగుపడదు. కాని వబాబుగారికర్మవిపాక పరిణామముననో, కవీరు సంకల్పబలిమిచేతనో కృమముగా నొకచెంప గోపరాజునందు విశ్వాసాధివృద్ధియు, నొకచెంప అధికారదుర్మదాహంకారము పెచ్చు పెరుగుటయు నాగెను. మారువేషముములతో, మాయోపాయలతో రామదాసు రామభక్తిని శిక్షించి పరీక్షించుచుండెను. అది సుస్థిరమైనందున తన అంతరాత్మయే నిజోద్యోగమునుండి మరలి రామప్రభావ మనుభవింపసాగెను. ఒకచెంప సధికార దార్జన్యమున గోపనశిరచ్ఛేదన మాదేశించుచుండెను. ఆత్మ

ప్రవృత్తి యొకదారి, అధికారశాసన మొకదారి. ఇట్టి ద్వంద్వస్వరూపు మొదటనుండి తుదివరకు తానేపాపియందగు పనులు, రామలక్ష్మణులు మొహరీలప్పగించి పోయినవెనుక, విగతగర్వుడై వానిని జూచుభాగ్యము లేకపోయినదను విచిత్ర మొకటియే రాధించు మానసము వ్యక్తమగుచు మహమ్మదీయుడు హిందూదైవముల ప్రభావమెరుంగుటయు, రామభక్తుడగు సేవకునిపాదములపై దక్కను పరిపాలకుడు వ్రాలుటయు నీ నాటక కథావర్ణనమునైనది. హిరణ్యకశిపునివలె తానేపాభక్తుని పీడించలేడు. భగవత్పాతాళమగుపట్టున నెహికావనము విడుదలేడు. సాక్షాత్తీదేవిని శిర్షింపవచ్చిన సమవత్రిచందమున సంత్యపరిణామ మెరింగి కపటనాటక మొడలేడు. కాని మానవనైవానుకూలముగ కాలక్రమమున భక్తసద్గుణములను, భక్తవిలయుని మహిమాతీకేయమును గుర్తించి విగతరోషుడై, నిర్మూలితాహంకారుడై చరితార్థుడైనవాడు. తానేపాలేనిదే వాని క్షణికాహంకార మొదవనిదే రామదాసున కిట్టివిభ్యాతి గలిగియుండదు. రామదాసు కిలీరులుండనిదే, నిజము రామభక్తుడు కాబాలడు. కాని అత్యస్పరణచే నాలుచుండిన భక్తిభావములు కాలక్రమమున వృద్ధిమై తస్య యత్వమేర్పడుట తానేపాయందగుపడును. ఈలేని స్వభావ మొకటియే కథాక్రమమున ఫలప్రాప్తి నొందినది. కావున నీలేదే రామదాసనాటకమునకు కథానాయకుడు. ఈలేనియందగుపడు ఆర్థ్యప్రభాధాధికారమదముల పరస్పరపోరాటము అంతర్గతమైయుండిన దయాసహనవివేకములు ఆమెచూరు

కంపెనీలో నీపాత్రమును నిర్వహించినవారు బాగుగ జూపించిరి.

కబీరుపాత్రమును అల్లూరు రామరెడ్డిగారు హాళి దృశ్యముగ నిర్వహింతురని యాంధ్రులెల్లరు గొనియుంచుచున్నారు. దాని జూచెడిభాగ్య మింకను నాకు కలుగలేదు. వారి వ్యాఖ్యానవైఖరి నే ననుభవించలేదు. నెల్లూరు సుగుణులైన సభలో నీ వేషమును ధరించిన జ. రాధాకృష్ణయ్య మిక్కిలి చూపవంతుడు, యువకుడు, రంగస్థలమును ఘనోపారముగ నాలపించగలవాడు. ఈతనిపైచూపులు భక్తిపరవశ్యమును తలచెడిదీక్షను పూనికను కనుపరచుచుండెను. కాని చూపులోను దృఢకాయముందును అభినయవైఖరులందును భక్తిపరవశుని అంగస్థానికన్న కార్యనిర్వాహకునిపటుత్వ మెక్కువగుపడుచుండెను. ఆతని ముఖసౌందర్యముచూపు వెలుగుపాటసొబగు, భక్తిని శ్చేష్టితస్వరూపము నూత్నాంశవిమర్శనకు యెడమీయలేదు. ముత్తముమీద పట్టుదల కొంత యగుపడుచుండెను. బెంగుగూరు ఆమెచూరులో కబీరు వేష మభినయించిన బి. యే. రాఘవాచారి సుందరాంగుడుకాడు. రాధాకృష్ణయ్య వేషము బైబిలుగొమ్మలలోని పాత్రనిబంధన ముగొత్తులచిత్రిముల బోలియున్నది. బెంగుగూరు కబీరుకిరీ వయసుమించిన భారతీయ ధర్మిల బోలియుండెను. ఈతనిపాటకూడ మెచ్చదగినదే కాని రాధాకృష్ణయ్యకు తోడుకాదు. ఈతని అభినయము, యోగుల క్షుణ్ణదగ్గు ఔదాసీన్యము అన్నియు నెరింగి కాలవంశమును సాక్షి భావమున వేచియుండిన అంటిలంటని భావము బాగుగా నగుపడినది. “రాముడేమి చేయనున్నాడు” అను

నవ్వడును, మారువేషముతో నగుపడిన తానేమను గుర్తించు నపుడును, రామదాసు ఆతిథ్య మంగీకరింపుమని వేడినవ్వడును తుదకన్నయు నెరింగి పోయెను. తనసంకల్పబలముచే కథాంశమునంతను జరిపించి తుదకు “అట్లా గా రాముడు భద్రాద్రి వైపుకు వెరుగెత్తగా చూచితిని” అని యేమీ యెరుగనట్లు అభిసరించినపుడును, ఈనటుడు చాలా బౌద్ధాసనమును లోతును యోగివైజమును సిద్ధలక్షణమునగు ఆత్మప్రభావ మెరింగినవని తనము (Simplicity) చూపియన్నాడు. మొదట కేవలము భక్తితో భద్రాద్రివాసుని నన్నిధి చేరవచ్చినట్లున రాధాకృష్ణయ్య ప్రకటించిన భక్తిపారవశ్యముమాత్రము బెంగుబారు రాఘవాచారియం దగుపడలేదు.

రామదాసునాటకములోను, శివాశనాటకములోను, మహమ్మదీయదుండగీడులతోగుబోతుననము, కదోన్మత్తవిహారములను, ఇతర చిల్లర వేషముల జాతీయలక్షణములను కొన్ని చూపిరి. ఇందు ముఖ్యముగా హాస్యాభినయ మొనర్చుచుండిన శ్యామన్న హాస్యవేషములందు తెలుగు హిందూస్థాని మున్నగుభాషలలో సహజముగ హాస్యదీపికంబుగ నభినయించి పాడగలవాడే. ఈతడు పరమానందునివేషము, దావూద్ వేషము రమ్యముగ జేసియన్నాడు. కాని నెల్లూరు సుగంధ విలాసనభిలో తురుకపోకిరీవేషముదాల్చిన ఒక్క కుబ్జవాని సౌలభ్యము ఇంకను శ్యామన్న కేర్పడలేదు. తోటిలోని పాట కచేరీలో T. P. కైలాసముగవైచాటకుని భూరికలో గాత్ర మెక్కువ మాధుర్యముగ లేకపోయినను గజలిపాటకుని

యొకపులన్నిటిని జాతీయసారూప్యసిద్ధితో వినోదముగ నగుపరచెను. మైసూరురాజ్యములో కైలాస మొకవింతపురుషుడు. పెద్దకుటుంబములోనివాడు. నిత్యహాస్యముతో నిరంతర బాల్యచాపల్య మొప్పెడి తొట్టినాటులతో, సతిగంభీరమయిన దేహముతో, హాకికొక్కెట్టు ఘడ్డాలులలో వాసికొట్టుటయేగాక, హాస్యనాటకము లభినయించుటయేగాక, పక్షిలన్నియు సత్వరమున గొరవసానముల దాటినవాడు. ఇట్టి కాంచినేష నసాధారణమేకదా! ఆవల ఇంగ్లాండులో ననేకవర్సరములుండి వచ్చి మంచి యుద్యోగములోనుండియు రామలింగారెడ్డిచే నపూర్వ ప్రోత్సాహములని కొనియాడబడిననాటకముల వ్రాయుచు నాటకములలో పిల్లవానివలెనే కించకలహము లభినయించుచున్నాడు. అవృష్టము!

చిల్లర వేషములను కథాంశమును జరుపుటలో వీరు ఏపట్టున కెట్టిగొరవ ముచితిమో దాని యథావిధిగ జూపుచుండును. అన్నిటిలోను ఎక్కువ జాగ్రత్త, విమర్శన గోచరించును. మనదేశములో బ్రాహ్మణులు మంత్రముల జపనెడుపట్లు కొంత హాస్యప్రసంగముగ జూపబడుచున్నది. ఇక్కడ ఆవిషయములో జోచిత్యము, ఆత్మగొరవము, జాగ్రత్త మిక్కుటము గనున్నది.

శివాజీనాటకములో రోషనారావేషము అభినయించిన K. S. వాసుదేవరావు ఆ వేషమునకు (పాదహాసునకు రసపుత్రిననితయం దుద్భవించి పదునెనిమిది విద్యాలెరింగి రణనిపుణ మై సౌదర్యరాశియై వెలింగిన రోషనారాదేవికి) అనుకూలము

యిన విగ్రహము. రసభావసంస్కర్తి యొప్పుచుండెను. క్రిందటిరోజు గోపన కులవత్సాగా వెక్కిరించినట్లుండిన వాసుదేవరావు రోషనారావేషములో నిరసమచిత్రసాదృశ్య మొంది యమేయసౌందర్యముతో వెలుగజొచ్చెను. ఈతనికాయము, యేపు, తలకట్టు, కొంచెము మగకవిళియున్ననడవడి తెలుగు దేశపు టిల్లారునకు విపరీతముగ నుండెను. కాని చక్కని మొగలాయివనితాభూమికలో రోషనారాదేవి స్వభావశీలములలో యాపె విద్వచ్ఛూరలక్షణములలో వలయు ఆగ్నేనిగ్రహము, పౌరుషము, సంస్కృతీదారరసప్రకటనము మిక్కిలి ప్రశంసనీయముగ నచ్చినవి. ఈతడే శేషవాడలో రాఘవాచారిచెంతన ఆపాదీవేష మభినయించెనట. కాని ఆపాదీ రోషనారాయంతటి ప్రాశక్తాడు. సుకుమారముగ్గ మహామృదీయ రక్తముండుటచే స్వారంత్యాభిలాష మెరియుటచే తుద కొకిరివీరరసముజూట్టిన బాలిక. రోషనారా పెద్ద పుట్టుకకలిగి విద్యాసమృద్ధిచే రసావేశము సుష్టువడి, విద్వలచే శూరగుణములు శాంతివడి, యన్నిట నాచిత్యమెరింగి వివేకముతో సంచరించగల హిందూమహామృదీయ గుణసంపర్క తేజంబుల మిశ్రితరూపమును జూపెడిప్రాణాంగన. ఈవేషలక్షణములకు వాసుదేవరా వెంటయు తగియుండెను. స్థానం నరసింహారావు ఇతనికంటె చక్కనివాడు. శివాజీవటమును జూచినప్పు డాతని నేత్రవికాస మీతని మించినది. కాని కథాక్రమములో మిగిలిన సందర్భములన్నిటిని యభినయించునపుడు, శివాజిని బెదిరించినపుడు, రామసింగును విడలించునపుడు, తురిక

పోకిరులను సుందోపసుందుల గావించినపుడు, తుదకు శివాజీ తనయందభిమానములేకగాక పరశ్రీవర్జితుడై తన్ను నిరాకరించెనను వాస్తవమెరిగి యాశనియెడ మాతృభావోదయముల వరదిగొనినప్పుడు వాను దేవరావు రోషనారాయెక్క రన పుత్రక్షేత్రమునకును, విద్యద్వీరసంస్థార పోల్యమునకును చక్కని భావప్రకటన మేర్పరచియున్నాడు. తెలియనివా రొడివ యాటలో శివాజీ తిరస్కరించినపుడు రోషనారా కువయించిన రోషద్వేషములు తుదివరకు పెల్లుబి్బి మహారాష్ట్రసామ్రాజ్యమును తన ప్రాణేశ్వరుని కైవసము చేసెదనన్న ప్రతిజ్ఞను భంగపరచి గోషనారా వీరప్రతాపప్రదర్శనములోను, విషాదాంతములోను బరిణమించినది. తనతో శత్రుపక్షమై పోరాడిన ఆశాచీనప్రభుదోదేకి తుదివలపు లొకిల శివాజీ కరుణావలోకనమున విక్షింపవలసివచ్చెను. ఈపట్టు లాది రాజ్యాలలో మరయునునకు తెనార్దియరుకూతునకు బరిగిన వానివలె నున్నది. శివాజీ రోషనారాదేవి ప్రణయసూచనలందిగొని వివాహమున కియ్యుకొని యావల మోసగించిన యెడల రోషనారా ఒకవేళ మానవనైజమున నిట్టి కుర్మక కార్యాచరణమున కియ్యుకొనవచ్చునేమో? కాని శివాజీ యేకపక్షివృత్తుడై, మానసంరక్షకదీక్షితుడై, నిర్మల నచ్చాచిత్రమును చాటుచుండ నభిజాతయగు రోషనార నిద్రావివేక సంపన్న చిన్నటనుండి పెంచిన ప్రేమవల్లర దుగ్గించి మహాద్వేషియై భర్తృపరాధవ మపేక్షించి నమరసన్నాహయై తెల్లదేగు టనుచితముగను, స్వభావనిర్భయుగను ఉన్నది. అందు

చేత నామెచూరువా రీకథను మాన్పినారు. వనితలనెల్ల తల్లులుగ దలపోయు శివాజీని చిన్నటనుండియు బ్రేమినిగా గారవించి, పూజించి, సాన్నిధ్యమభిలషించిన రోషనారా వానికై డివాలీ చంద్రకాంతముల, మొగలాయి జలయంత్రముల, హలిమరు తోటల, చల్లదనమును వీడి గులాబిచమునుల సారభాస్వాదనమేవగించి దక్షిణాపథపు దుర్గము కర్మకారణ్యవీధుల నధివసంపదచ్చిన స్వార్థవిహీనప్రణయవయోధి రోషనారా జేవి శివాజీయెడల మాతృభావ ముదయింపజేసుకొని విరాగియై యుండుటకన్న గత్యంతరమేమి న్యాయసమ్మతమగును? ట్రాన్స్మిరచించిన పాలీను & గయవోనాలో ఇట్టిపరిణామమే, విరాగసిద్ధియే కలిగి మిక్కిలి రమ్యముగ నున్నది. ఆమెచూరువా రీమార్పు గావించినందుల కేతము నభినందనీయులు. ఇందు రోషనారా తనపుట్టుకకు విద్రేకు తగిన పరిణామ ముదుటయేగాక శివాజీయెడల నేర్పడినప్రేమవాహిని నెండకుండ కాచుటయేకాక శివాజీతోచేరి మొగలాయుల నెదుర్చు అనమంజసకార్యము, తనవారిజేరి ప్రణయనిలయ మును మార్కొను అన్యాయము తెలివిగా, సరసముగా నివర్తింపబడినవి.

ఆమెచూరుకంపెనీవారు విద్యావిత్తసహకారవైభవములతోక్రమాభివృద్ధిగాంచి, కర్ణాటనాటకములకేగాక తెలుగు నాటకములకుగూడ నాదర్శప్రాయమై మెలంగెదరని తోచుచున్నది. వీరి రామదాసప్రదర్శనముకన్న శివాజీప్రదర్శన మెక్కువ గుంభనగను సుందరముగను ఉండినది. మన

దేశములో సాంఘిక చారిత్రానాటకములు పెక్కు లాడబడినవి. జనాభిష్టము మరల కూచివూడి భాగవతుల సాంకేతికభావ ప్రస్తరణమునకును, యథారూపసంగీతనాటకల భావాభినయ మునకును నడుమగా సవిస్తరముగ గద్యములో నుచితప్రదేశ ముల గీతములుంచి రసాభినయ మతి విస్తారముగ చేయు నాట్యా దర్శము లేర్పడియున్నవి. బెంగళీయులు ఆమెచూరువారికి కూడ నట్టి యాదర్శములే కలవుగాని, నాటకములందు సాంఘిక చారిత్రావిషయముల నుద్బోధించువేడుక ప్రబలముగ నున్నది. అంధ్రకూడలి రసవంతముగు కళయే పరమావధిగ గల నాటకము లుపేక్షించుచుండ మన కన్నిటిలో వెరుకజడి యున్న కట్టాటకులు మనము వదలుచున్న దారు లంటబోవు చున్నారు.

—చంద్ర హాస—

ఇండియను డ్రామటిక్కుకంపెనీవారు చంద్రహాస నాటకమును ప్రవర్ణించిరి. దేవరకొండ సుబ్బారావుగారు దీని సభినయించిన కాలక్షేపములో చంద్రహాసప్రదర్శన ప్రభుమహారాజయము నాకు గల్గినది.

“చంద్రహాస” శుద్ధ అనందర్శపునాటకము. “తానాకటి తలచిన దైన మొకటితలచు” ననియు “సుగక్ష్మితం దైవహారం విశ్వేశ్వరి (అరక్ష్మితం తిష్ఠతి దైవరక్ష్మితం) । భవత్కనాభోపి ననే విస్మయతః కృతప్రయత్నోపి గృహే న జీవతి.” అనియు మా నవజీవితము పేకాటవలె సప్తష్టమయమై అవిరక్తిరపరిణామ

పరిస్థితుల నొప్పుచుండుననియు ఈమొదలగు జీవితానుభవములు చంద్రహాసలో బ్రకటింపబడినవి. అందుచే జీవితానుభవముల కిందు సాదృశ్య మేర్పడుచున్నది. కాని అదృష్టస్వరూపమును చీట్లజూదములో కుక్కుటరిణకూటములో పరీక్షింపవలయునే కాని, భావరాగరసరంగములగు నాటకములందీ యాదృష్టతత్వమున కెడమియగుడను.

దుష్టబుద్ధి వుట్టిననాటనుండి యాతని లౌకికజీవనాంతము వఱకు అన్యాయతక్రియై అన్నచులో మన్నుపోయుచు, వరులపంపవల సైరింపనేరక తనకై నను వసులకై నను నిరంతరము కీడుదలంచు వికృతప్రమానిసి. ఒకవిధమైన దుర్నీతిగల పిచ్చివాడు. ఈతని చర్చలందు దుర్నయసమాధి యొకనిముసమైనను బహిర్గతమై దయాదాక్షిణ్యముల కవకాశము లిచ్చియుండలేదు. లోభము, రాజ్యకాంక్ష, కార్యము ఈతనిమానసమున జెలరేగుచుండెను. ఇట్టివాడు లోభకోభయోగోపలబ్ధ భీకరాకృతితో నసహ్యముగ దోచుచు సమాత్యలక్షణంబగు నయవికాసశ్చిల నొప్పుకుడును. కథానందార్థమున లా ననేక రాజుల క్షిమార్పి గెలిచినతెరంగు లభివర్ణించి యున్నాడు. కేవల వరాళిమముచే జయము వాటిల్లదు. రాజ్యకార్య నిర్వాకుడు “యస్యచాప్రియమన్విష్యేత్ తస్య కర్యాతే సదాప్రియం” అను నీతి ననుసరించి వంతోపముగ నుండవలెను.

దేవరకొండ సుబ్బారావుగారు దుష్టబుద్ధిని లోకకోభ మాత్సర్యావేశపూరితుడైన యతాకిమనివలె బ్రదర్శించియు

న్నారు. దుష్టబుద్ధి మంత్రీకేభరుడైనందున తియ్యనిచూపులతో, కమ్మనికప్పులతో, చిన్నటితో చంపువానివలె గోచరించుచు నేకాంతమున నేల్లిస్ఫురణ చేత చురుదైశ్యముల బ్రకటించుచుండవలెను. అంతియెకాని ప్రకటముగ సర్వావస్థలలో నైజదుర్గుణము చాటింపకూడదు. అది వీని ప్రకృతియైన యెడల మహామంత్రీపదవి లభించియుండదు. అదికాక రాజ్యతంత్రీజ్ఞుల యాలోచనలు “ఫలానుమేయా పారంభః సంస్థారా ప్రాక్తనాశ్వాహ” అనునట్లు గుంభితములై “వాగ్మోపమున వెలువడక “నోరుదాటితే కోటదాటు” ననుబయముతో నేకాంతమందైన గూఢస్వభావముతో నుండును. ఉల్టాసీదా చేయుదుర్మార్గులు తమ దుర్మయప్రచారమును వ్యంగ్యముగ జూపుదురేకాని ప్రకటనముగ సభిసయించరు. సుబ్బారావుగారు రాజ్యతంత్రీజ్ఞునిస్వభావానుకరణమున క్రీనుశిక్ష నొందినట్లులేదు. కాని దుష్టబుద్ధిదుష్టస్వభావమును బేచిత్య మెట్లున్నను అర్హతములవర కభిసయించిరి. మదనునివస చంద్రహాసుని మదసస్థితి నెరుంగదలచినపుడును “విషయ” వైధవ్య మూహించినపుడును, చంద్రహాసునెడ తనకార్యము నిష్కేతుకనునియు, నిష్కలమనియు నెరింగినప్పుడును బరుగుపట్టులలో సుబ్బారావుగారు ప్రేమ, లోభము, స్వప్రయోజనధురంధరత్వమునకును, నిజమసీమావేశములకును గల వైరుధ్య ముండముగ బ్రకటించిరి. దుష్టబుద్ధిబలము, ధైర్యము, ఉపాయము, నిజశక్తిపరిజ్ఞానము కలవాడు. పన్నుగడలెన్ని తెగినను గిరీశంవలె “జామిట్” అని ధైర్యమువహించు దుర్మయదీక్షాపరతంతుడు.

మ్యాక్ బెల్ వంటి నైజముకాని, హ్యమ్లెట్ వంటివాడు కాకు
నున్న రావుగారు ముప్పబుద్ధిని నిమత్సహియై, ఉపాయహీను
డై పిచ్చై నీనవానివలె నటించెను. భావోన్మాద మెట్టి పాత్ర కుది
రెమో, ఎందున ననిందర్పమో, యోజింపజాలమికి విరివధిజేసి
చిన లాభమేమియు లేదు.

కృష్ణమాచార్యులుగారు ముప్పబుద్ధిని పాడుచేయుటయే
కాక, చంద్రహాసుని రాజ్యాభిషిక్తుడై జనామోద ముప్పుంగ
బాలించువాని, ధర్మనీతు లెఱిగినవాని, “దూతిమూఖి” అను
ప్రభావధర్మ మతికోమిచి రాజమగ్యాదావిధ్వంసకంబుగ
ముప్పబుద్ధి పిలుపున నాతనివసతి కొంటిమీ జనుదేరి జేయుట
అసంభవకీర్పునగుటయే కాక లోకవిరజ్జానదారిద్ర్యమును
కూడ వెల్లడించుచున్నది. ఎటులైనను చంద్రహాస ప్రద్యున్నాను
కూలమగు నాటకముకాదు.

—మంత్రీ రాక్షసుడు—

రెండు వేల మూడువందల సంవత్సరములకుపూర్వము
సంకులను రాజసత్తములు పాటలీపుత్రము రాజధానిగ రాక్ష
సామాత్యరక్షితులై మగధసామ్రాజ్య మేలుచుండిరి. చాణక్య
బ్రహ్మదారి మలయాచలసమీపమున గేరభ మధ్యస్థించి సరి
చారవశమున కుసుమపురమున కేగి యచ్చట విశ్వానరపాత్రు
లును, బుద్ధిమంతులును, అజ్ఞానవర్తనులు నగు పలువురు క్షీమం
తులకు యుజ్జయ నెలుగుచుండెను. సందజడగు మామ్య
పాతనిగివ్యవర్గమున జేరి నయప్రభావమున జగద్విఖ్యాతతంత్రీజ్ఞ

డగు కొటియని యాశీర్వచనసంపదల నొందుచుండును. నందులు మార్పుల జూడజాలక నాతని నిడుమల గుఱువుచుండిరి. చాణక్యనిగూడ పరిభవించిరి. చాణక్యచంద్రగుప్తుల విరోధస్థాన మొక్కటయెను. అంతి సర్థవాజ్ఞయవిధాత, భర్గవప్రోతిమాసదీక్షాప్రభావుడై పలువురు రాజులంగూర్చి సైన్యములజేర్చి, సందాన్వయము దుర్గించి, మగధసామ్రాజ్య సంపదల మార్పుని కైవసముచేసి, వానికి గేఱుతయొసగి, నా హాన్య మొనరించిన రాజపుంగవుల భావిభయభీతిచే రాక్షసామాత్యప్రోతితములైన మూర్ఖునినాశకారణములనే మడియింపజేసెను. ఈగతి చంద్రగుప్తు నిజలావనీవాధుగ నొనర్చియు రాజ్యధూర్వహసమరుడిగు మంత్రీపుంగవు నొకని జేర్చనలసి వచ్చెను. చాణక్యుడు బ్రహ్మచారి. లాకణికు సంసర్గపద్వేషి. తపోవనమున జూపునితోపి ప్రతిజ్ఞానిర్వహణదీక్షచే రాచకొలుపును గైకొనిననన్యాసి. వీనిమరియున నందప్రోథానుడగు రాక్షసుడే మగధరాజ్యమును నడిపింపజేర్చిన ధీయుతుడు. రాక్షసామాత్యుడు సందాభిమానమువను, తులహీనుడగు మార్పుని సహింపజాలకయు, వానికి నిరోధిపక్ష మవలంబించి ప్రోవర్తింపుచుండును. కొటియ పెట్టకేలకు ముద్దాంగులీయక నాహాన్యమున రాక్షసుని సాధించి చంద్రగుప్తుని ప్రధానశిరోమణిగ జేసి తా వనంబునకరిగె.

మద్దుటుంగరపుబలిమిచే మంత్రీరాక్షసుని నిరోధతంత్రీముల సాధించి మూగభాహితిరాజస్యవినాశ మేర్పరుచి యసూనమేధాప్రభావనంపన్నుడగు రాక్షసుని మూర్ఖసా

మౌర్యకర్ణధారునిగ నియమించిన కొటియ తంత్రప్రభావముల దెలుపు “ముద్రారాక్షసము” సంస్కృతమున విశాఖ దత్తుడును కవితే రచియింపబడినది. దీని తిరువతివెంకటేశ్వర కవులు తెలిగించిరి. ముద్రారాక్షసము వీరకరుణారసముల కాలవాలము. కొటియదీక్షానిర్వహణ మొక్కప్పక్కను, చైవ నశమున పరమతిప్రభావమున, నిజసత్త్వభావాటంకమున, రాక్షసగర్వనిరోధ మొక్కప్పక్కను ఈనాటకమున నీతివైపుణ్యముతో జూపబడినవి. రాచకార్యములందు కుట్రప్రేమపయోగింపునట్లు సద్గుణపుంజంబు లుపకరింపవు. చాణక్యకు మంచివాడు. రాక్షసుడంతకన్న మంచివాడు. ఇద్దరును గుణగ్రాహకులు. ఇద్దరును సమర్థులు. కాని చాణక్యనియమము లుచితకార్యనియంతులు, విశ్వాసపాత్రులు. చారుల నేర్పరచు నేర్పరి చాణక్యడు. అనుచరుల శక్తియుక్తులెరింగి నియమించు ప్రోడ. రాక్షసుడన్ని నో కరుణాంతరంగుడు. ధీరోదారగుణశీలుడు. కాని మానవస్వభావస్థితైత కాదు. అందుచే లౌకికవ్యాపారముల నిగూఢచింతనుడగు చాణక్యన కోడిపోయెను. ఈ యుభయుల గుణ తారతమ్యముల బక్కగ గుర్తించి రసపోషణముచితముగ జేసినందున సంస్కృతనాటకములన్నిటిలో ముద్రారాక్షసము శీలవిన్యాసమున (Characterisation) వన్నెకెక్కినది. ఇందు పనితాపిలాసవిభిమానంద మేమియు లేదు. చందగుప్తుడే నాయకుడు. రాక్షసామాత్యుడే నాయిక. కొటియతంత్రమే సంఘాత. ముద్రాయే కార్యసంపాదక సాధనము. భావోద్దీపనము మొండు. రసప్రచార మద్భుతము. పాత్రోపాషణ

ముత్త్యుష్టముగ నిర్వహింపబడినది. నేపథ్యరచన లంతగలేవు. అడవులు కాలుట, వాములు గలచుట, భోరునవడ్డుట, టింగురం గుమను నాయికానాయక సంభాషణములు, హాస్యవిష్కంభము లు మున్నగు జనరంజకవిధానము లీనాటకమున లేవు. దీని ప్రధ ద్భించుటలో నప్పటి చారిత్రావిషయముల జక్కగ నేరవలయు టయేగాక యుత్తమాదర్శముతో నీచకార్యప్రవృత్తియు, నీచప్రవృత్తుల జక్కుకొనిన యుదారమానస మేలిగ మెలంగు నదియు దెలియవలయును. ప్రేక్షకులకూడ మానససంచార విజ్ఞతలై లలితరసవిర్భావరీతుల నెఱింగి యుదారగుణాస్వభా వముల శీలవర్తన మారసి యుండవలయు. ముద్రారాక్షసపు కథాస్వభావము నెరింగి చూచినచో తెలుగునగాని, సంస్కృతి మునగాని యింత తెలివిగలనాటకము వేరొండులేదని స్పష్ట మగును. కాని ప్రేక్షకు లిద్దానిరస మనుభవింపదలచిన నోప కతో జాగ్రత్తో పరిశీలించవలయునుగాని హాస్యగీతాప్రణయ సందర్భముల నుదయించు లాఘవానంద మిందున నేర్పడదు. మెలకువతో ని నాటకనియమముల నెరింగిచూచిన మిక్కిలి యొందమైనఆట యనుటకు సందేయమాలేదు. బందరులోని శ్రీముత్తరాజు స్వర్ణరాయ మెమోరియల్ క్లబ్బువా రీనాటక రాజమును మనోహరముగ బ్రదర్శించిరి.

మంత్రిరాక్షసుడు ప్రాచీన హిందూరాజ్యముల నలం కరించిన ప్రధాన శిరోమణులలో నొకడు. ఆకాలమున నార్యా వర్తము యవన చీన పాశ్చాత్య సైన్యప్రవాహములచే దల్ల జిల్లుచుండెను. హిమాలయప్రాంతరాజ్యాధికారులు షరరా

జ్యాపహరణకాండలై యన్యోన్యవైరములతో నల్లముచుండిరి. ఆర్యావర్తము ఏకచ్ఛత్రమున జేరలేదు. శత్రుప్రచారముల నడ్డగింపుచు, నార్యావర్తభూజనుల స్వరాజ్యసంరక్షణాభిముఖులుగ నొక్కనీతిసూత్రమున బంధింపవలసివచ్చెను. ఈరెండు కార్యముల ననుకూలించదగు నైతిక, తాంత్రిక, మైత్రీ, ప్రతిభావిశేషముల నొప్పి యశోకవివర్ధమానమై జగద్వ్యాప్తమై, బౌద్ధమతసిద్ధాంతవిప్రులవ్యాపారకారణమై, కైన్సేంద్రియస్థ మగధనామ్రాజ్యబీజమును మొలపించి బాలాఢిష్టములు గలుగకుండ కాపాడి వన్నెకెక్కిన యపారధీయుడు డిరాక్షసుడే. పార్థవీరుషము, గాయప్రతాపము, భార్గవరాజ్యతంత్రము, సూరివజ్రానము, రంతిదేవుని కరుణాంతరంగము, నైరోచనుని యూదావ్యము, భక్తిప్రేమపశ్వాసములు, ధ్నువప్రతిమాన దీక్షావ్యవస్థము నేకభూతమై రాక్షసుని యాసమానరాజ్యధూర్వహసమర్థునిగ నలంకరించియుండును. రాక్షసుడు రణవ్యూహానిర్ణేత, రాజ్యతంత్రీస్వతంత్రుడు; వేదాంతి; పరతత్వప్రభావమును నమ్మువాడు; శోత్రీయుడు; ధర్మాభిజ్ఞుడు; విశ్వాసపరుడు; కర్మిష్ఠి; ప్రభుసేవారతుడు. నిశ్చలప్రేమానుబంధమున సుహృద్ధర్మముల నిర్వహించు మహాభిమాని. స్వార్థత్యాగ గుణాలంకృతుడు. ఆశోరవక్తవాది. ఇట్టి సర్వశక్తివంతుడై రాజ్యకళాసంచారశీలుడైన యమూల్యశేఖరున కిట్టి లలితసద్గుణ సముదాయసంపత్తి యలవడుటే రాక్షసవార్యమందలి మహావిచిత్రము. చాణక్యవాక్యమున నీరడు

గీ॥ మిగుల బాగోల్తగా నుడదగిన గొప్ప
పన్నగడ లెన్నియోనియు, బన్ని యీ మ
హానుభావుడుకాడ యాయానపెట్టె
మార్గస్సెన్యంబు చాణక్యుమతేయుగూడ॥

ఇట్టి గిడుసరి, చారులవలన చాణక్యచంద్రగుప్తుని
విరోధ మెరింగిపెట్టె దార్ద్రాంతరంగుడై చంద్రగుప్తున కట్టి
దుర్జనవిరోధ మేటి బరిణమించినో యని చింతింపదొడగెను.
రాక్షసుడు నిజప్రభావవికేయయును వైవసంకల్పవైచిత్ర్య
ముల నెక్కుడు నమ్మించెను. వీనియాశయములన్నియు వైవ
సంచిత్తములై “నా మతియుం నీటియుగూడ మూర్ఖునకే సంపా
దించె శ్రేయోగతుల్” అనునట్లు పరిణమించుచుండెను.

నందు లాతరించిరి. రాక్షసుడు ధర్మాభిజ్ఞుడగుటచే
మంచికులములోని కుత్రియుడే నందరాజ్యమున కట్టుడని
యోచించుచుండెను. చంద్రగుప్తునిమార్గసంజనన మాలని
నేవగింపుచుండెను. చంద్రగుప్తుని పితృద్రోహము, చాణక్యుని
వంశరహస్యము, ఈతనికి యసూయగల్గింపుచుండెను. నందవంశ
మున నెవరునులేకున్నను మలయకేతువునైన రాక్షాభిషిక్తు
శేయదలచి నందుల పగదీర్చదలచి స్వామిభక్తిని నిలువదలచి

గీ॥ శత్రువుల నెల్ల జంపిన, స్వర్గమేగి
యున్న యెడయందు ముదమొందునన్నయాశ
చేత నొరులకు దాస్యంబు నేయుచుండె
రాక్షస మాత్యుడును నిత్యపేక్షదవలి॥

రెండవయంకమున రాక్షసుడు తనవైవాగ్యమును నం
వకులవినాశనమునకు జగవును, శత్రుని మృత్తనము దను
రక్తియు బ్రకటించుచు ప్రవేశించును.

ఆనందకృషి నీతడు లోకరసమగ్నుడయ్య నుద్వోగ
భారమున ధైర్యము వహించియుండ నాతనితంత్రముతల్ల
చాణక్యమతిదగ్ధమగుటయు, నీతనిమిత్రులు పురమునుండి వెడ
లగొట్టెనటయు, మిక్కిలి నెచ్చెలియగు చందనదాసు
పురోమిత్రకళత్రాదులతో కారాగారమున నుంచబడుటయు
చారులవలన విని నిరుత్సాహుడై యుండె; ఆపట్టున శకటదాసు
చాణక్యనివలని యపాయముతప్పించుకొని తన్ను జేరుటవలన
నూతనాశావికాసములు రాక్షసుని నుత్సాహపరచెను. కైవ
సము దప్పినదినుకొనిన జయకాంక్ష వానిదెందమున జగురె
త్తదొడగెను. ఈయంకములోన రసకృమములనన బద్ధికాం
తముగారు చక్కగా పరిశోధించి యభినయించిరి. వీరి నేమ
రూపములు నానాపరినావీర మంత్రీపుంగవుని యురవింబమో
యనునట్లు యొప్పదమై గన్పట్టుచుండెను. రాక్షసామాత్యుని
గుణవిశేషములన్నియు వీరి యభినయప్రవాహమున ప్రకటి
తమై, బుధానందదాయకములై యుండెను. అంకాంతమున
ధైర్యవిశ్వాసములతో దీక్షానిర్వహణనిరతుడై చాణక్యచంద్ర
గుప్తులకు పరస్పరవిరోధము లేగ్గడునను నమ్మకముతోను
హ్మంగుడు రంగస్థలంబును వీమనపుడు బద్ధికాంతముగారి
యభినయసౌష్ఠవము మహామంత్రులపోకడల నెఱింగిపవారి
కందఱుకును స్వభావసిద్ధముగ దోచకమానదు.

మంత్రీరాక్షసుడు సందులమంత్రీ; జగద్విఖ్యాతయ
 శ స్సంపన్నుడు. రాజాధిరాజు లాతనియనుగ్రహ మరయచు
 దిడి; స్వతంత్రుడు, విద్యావిభాతుల జెన్నందు గృహపతి. తన
 ప్రభువులు చచ్చియుండిరి. చంద్రగుప్తుని కొలువు నాకింప
 లేడు. మార్యశిబిరమున నసాహాయ్యుడై యరుచుంచి చాణక్య
 పంచితుడై నశించిన వర్వతేశ్వరుని లెనూజుడిగు మలయకేతు
 నుద్ధరింప నుద్యుక్తుడై, రాక్షసామాత్యుడు వానితో స్నేహభావ
 మున మెలగుచుండెనుగాని, రాక్షసు డారాకుమారుని నేవక
 జనంబుల జేరినవాడు కాదు. ఈస్థితి నెఱింగి లక్ష్మీకాంతముగారు
 స్నేహప్రాయమైన సమవర్తనమున మలయకేతునెడ నభిన
 యించిరి. ఇది మిగుల సమంజసము. చాణక్యనియంత్రులై
 రాక్షసామాత్యుని విశ్వానగరవాదరణముల బొంది యాతని
 పంచించినచిన భాగురాయణప్రముఖగుఱవర్తనులు నిర్దోషి
 యగు రాక్షసునకు దోషారోపణముజేసి మలయకేతుని నమ్మిం
 చినపుడు రాక్షసామాత్యుడు ఆవంతయైన గింజకొనక తన
 తంత్రీనర్తమును ఋజువునగుపయత్నింపక, నిర్లక్ష్యముగ నుండె
 ను. ఈసందర్భమంతయు శత్రుప్రయోగమేయని నిశ్చయించి
 యు మారాడక యూరకుండెను. కాని దైవపరిణామమున కాల
 హాకింత కినిసియుండెను. ఆవల మలయకేతు వాతని నిరావ
 రింప రాక్షసు డాత్మనాశనమపేక్షించి మిత్రుడగు చందనదాసు
 నొకసారిచూచి మడిసెదనని కుసుమపురపరివరోద్వాసభూ
 ములజేరి యచ్చట తనపూర్వపోషకుల విహారవిలాససంపదల
 సంస్మరించి కన్నీరుగగ్నియు, విఘ్నమనోరథుడగుకలేన నిర్వి

జ్ఞుడై నిలచియుండెను. పట్టి సందర్భమునకు నైజమగు నిశ్చేష్టా
స్వభావమును లక్ష్మీకాంతముగారు చక్కగ ప్రకటించిరి. ఆవల
మితార్థమై నావనెంచిన పురుషునివృత్తాంత మారసి చందన
దాసు మరణశిక్షాసన్నద్ధుడగుట నాలకించి రోషప్రబుద్ధుడనమ
రోద్యోగభీకరుడై కత్తివిప్పిన తెరంగునకుడ లక్ష్మీకాంతము
గా రతి నైపుణ్యముగ జూపించిరి. చందనదాసుకడకి నాని
సభినందించి యోదార్చునమయమున చందనదాసుడై గురి
పించిన గుణాభివర్ణనమే రాక్షసున కొప్పియుండెను. మిత్రీవా
త్సల్యమున సందవివాకనోజ్వలితమై, యవకారవిరంసరోద్ధాత
మై, నజ్జనసన్నిత్రీదుఃఖోజ్వలితమైన కోణజ్వాలలెల్ల దిగమింగి
మిత్రీవనోత్సాహమై, చాణక్యతంత్రీచాలంబున జక్కి,
సేయునదిలేక తనయాత్మగౌరవమును, దీక్షాపరత్వమును, మా
ర్యనియం దనహృమును, కొటిల్చుచిపై గల యానాయతను
ప్రగియప్రభావమున కర్పించి చంద్రగుప్తునిమంత్రీత్వ మంగీక
రించి,

“నందుల ప్రేమవాయదు మనఃబున; భృత్యుడనైతి
విద్విష

దృష్టందము సేయు మాయలకు; బెంచిన చెల్లిన తుంగ
చినాడ నే

మందు? ధరితుగల్గి తెలిప్రాణము నిల్పుటకై, వక
త్వమున

తెందకయుండరాదు విధిసేతలకవిధికైన నక్కటా!”

అని సమ్మతించి చందనదాసును విడిపించెను. చాణక్యుని

ప్రతిభావిశేషమున కామంత్రీపుంగవుడచ్చెరువది కొనియాడెను. మంత్రీరాక్షసుడు కరుణాంతరంగుడు, దయాభుక్తు, ప్రభుభక్తి, మిర్రావాల్సల్యము మున్నగు సుగుణములతో రాజ్యము ధావి, ఆరవి యభిమాని, బుద్ధిపౌరుషసంపన్నుడు, కాని మిత్రోష్ణముల కోర్పురాకుకాదు. వీని యుదారసాహసము, అసహాయశూరత్వము, ప్రత్యేకము రోషభీషణ వేళములన్నియుమిత్రోపదానివార్తమై కరిగిపోవుచు “నిండునువంబు నవ్వనవనీతసమానము, నల్లుదారుణ ఖండిల శస్త్రతుల్యము జగన్నుతవిప్రులయందు చిక్క” మనురీతి మెలంగి చైవోపచాతుడై మూర్యసేవాస్థితిని పొందవలసి వచ్చెను. లక్ష్మీకాంతముగా రీ యుదారగుణభూయిష్టమగు పాత్రము నభినైపుణ్యమున నిర్వహించి, ముద్రారాక్షసి కథా సందర్భవిజ్ఞాతలందరిని, ధీరోదార కరుణారస ప్రదర్శనాది దిద్దుటనువులందరిని చక్కని భావప్రకటనాభినయ మొనర్చి యానందింప జేసిరి.

—నాటకపులు - నలులు—

కవి విశ్వమునకు వ్యాఖ్యానము జేయును. ఇతిహాసములగాని పుక్కిటిగాథలగాని గైకొని యుండిలి సందర్భముల మానవమానసప్రచారక్రియముల నమర్చి రసాంశముల విస్తరించి నలువుర కానందమొనగురీతి నితివృత్తముల గల్పించును. తాటియాకుపొత్తముల ఆధారముననే గాక శాసనముల సౌఖ్యముననే గాక నై సర్గికములును అనివార్యములును సామాన్యములును అగు మానసప్రచారముల తెలుగున నితిహాసాంశముల

తల్లిండుగాననే చారిత్రవరిశోధకులకన్న కవులే చరిత్రాంశముల నెక్కువ అంతర్దృష్టితోడను న్యాయముతోడను సత్యముతోడను సమర్పించగలిగియున్నారు. సీజురవధానందర్శనమును ప్రాచీనాధునికైతిహాసకు లందఱకన్నను పేర్కొందురు మహాకవి బాగుగ విమర్శింపగలిగెను. సెహ్రియన్ చక్రవర్తి భంగపాటునకుగల కారణముల నజయ నాల్గవరాసుచారిత్రకారులు వందలకొలది పాఠములవ్యాసి విసిగి తెలియగలకుండగా విక్రమకవ్యుగో అను మహాకవి అనాయాసముగ నందలి నిజమును తేల్చగలిగెను. కవి నన అంతర్దృష్టిచే తనభావానుభూతిచే ఇతిహాసముల లెప్పుల నవరించి నిజమును తేల్చి, ఇట్టి సంస్కృతకథాంశమునందలి రసభాగముల నెక్కువ విరివిగను ఎక్కువ ఉద్యోగముగను పూరింపవచ్చునేగాని చరిత్రకును భావప్రసంగమునకును వైషరీత్యములు గల్పించి, నమ్మరాని పట్టుల నేర్పరచి, యథార్థవిరుద్ధముగ రసపోషణము చేయకూడదు. ఇది మిక్కిలి దృశ్యప్రబంధకారకులపట్ల ననవతమైన మార్గము.

నాటకకవులు మఱచిన యంశముల నటుడు తన భావానుభూతిచే పూరించును. కవియుసగిన కథాంశమును దృశ్యముగ మార్పును. ఉత్తమనటులైనచో కవి చేసిన లెప్పులు గూడ నవరించి యాడును. నటుడు నాటకకవి యొక్కయు నాటకకవి ఇతిహాసములయొక్కయు భావవ్యాఖ్యాతలై చరిత్రాంశములు వినిర్మలముగ దృశ్యరూపమున జనసామాన్యమును జేరి దేశచరిత్రలను జనుల కందజేయగలవు. ఇందున

నెవరిలోపము ఏర్పడినను మీదుమిక్కిలి యీలోపము ఉభయలదైనను చరిత్ర విశ్రుతమై, సత్యేతరమై, నీతిబాహ్యమై, న్యాయదూరమై ప్రజలలో ప్రాచీనచారిత్రకపురుషుల గూర్చి దురభిప్రాయముల వ్యాపింపజేయును. ఇట్టి వికృతనాటకములను నటులు నవలీనక యందలి లోపముల హెచ్చించుచు జనరంజనమార్త్ర ముపేక్షించుచు నభినయించి గతించిన మహామహులనక్కర్తించి దుగించివైచుటకన్న వీని నాడకుండుటయే మేలగును.

— చారిత్రా నాటకములు —

ఇందొమ్మిదివందలయేడవ సంవత్సరమున నాసేతు హిమాలయము విపులముగ దేశాభిమాన మంకురించినది మొదలు 1919 లో గాంధీమహాత్ముని యాచారానుక్రమమున నిర్భయభావప్రకటనము మొదలిడువఱకును మన తెలుగు కవులనేకులు చారిత్రకరూపకముల ననేకముల వ్రాసిరి. కొందఱు భారతగాథల ననుసరించి వీరరసప్రధానముగను కొందఱు రసపుత్రచరిత్రాశ్రముల కైకొనియు, కొందఱు బాబ్బిలి మున్నగు స్థానికకథానందర్శముల నందికొనియు నాటకములను వ్రాసిరి. దేశావర్ణముల ప్రాబల్యమున లోంటి భక్తి, శ్రింగారరసాత్మకములగు నాటకములకన్న నీ యైతిహాసికములే వన్నెకెక్కి దేశమందంతటను ఆడబడబోయెను. దేశములో ప్రజలకు అన్యాయములమీదను వారి పరిపాలనాత్మకముల మీదను వారు అధికారసంస్థాపనారంభమున నేమి, శరగత రాజ్యసంరక్షణమున నేమి దుర్వార్యమై, నీతిహూరులై యున

చ్చిన మహాపాతకము! మీరును న్యాయమైన ద్వేషాసూయ
ములు ప్రజ్వరిల్లెను. కాని తమ పరితాపమును బహిరంగముగ
వెల్లడించగల బుద్ధులనము లేమిచే నీ కొపమును మహమ్మదీ
యుల కాలమునకు గోల్పిసి పరిశోధన చాలకయో హిందూ
మహమ్మదీయ పరస్పర ద్వేషానల పరిపోషణానురక్తతనో
వికృతముగ వ్రాయబడిన అంగ్లచారిత్రికుల ఇతిహాసముల నెను
వరించియో తమ యావేశమును నిరపరాధులగు మహమ్మ
దీయులపై జూపుచువచ్చిరి. ఇట్లు చేయుటచే నాటకకవులు
ప్రజలలో వీరదేశాభిమానవీచికల నెత్తివేసియు హిందూ
ముసల్మాను సమ్మేళనమునకును హిందూచరిత్రుల సాదరభావ
విభూతికిని కడలేని కీచానిచ్చిరి. ముసల్మాను ద్వేషపోషకు
లగు నాటకముల నాడినంతికాలమునలి భావముల నెంత
వఱకు ప్రకృతాశ్చర్యము లయినను అందెంతటి యప్రస్తుత
ప్రశంసాంశములున్నను అంగ్లప్రభువులు వాని బహిరంగముగ
నాడనిచ్చిరి. ఆభావములనే తమ యెడల యభ్యుత్థముగ ప్రక
టింపు గాంధినాటకము, స్వరాజ్యసోపానము మున్నగువాని నెం
టాడి దగిలి యుపరూపముల జేయుచున్నారు. మనవారు
మూర్ఖము కుతర్థమును గ్రహింపజాలక ముసల్మాను దుర్మ
తముల దుర్ణయముగ చిట్టుపట్టి దుశ్చారిత్రకభావములనే
ఇప్పటికిని యభినయించుచున్నారు. ఇది మిక్కిలి శోచనీయ
మైన విషయము. ఇది ఇక్కనైనను మానదగినది.

హిందూమహమ్మదీయ పోరాటముల ముచ్చటించుచు
కొంతవర్తకైన తొల్లిటి యాంగ్లచారిత్రికుల అసమగ్రపరిశోధ

నల ననుసరించి వ్రాయబడి—ప్రస్తుతము తెలుగుదేశములలో
జనామోదములై ఆదలచుచున్న నాటకములలో మహామ
హానాపాధ్యాయ వేంకట్రాయశాస్త్రిగారి ప్రతాపరుగ్గీ
యము కోలాదలము శ్రీనివాసరావుగారి రామరాజ్యవినాశ
నము, ఇచ్చాపురపు యజ్ఞనారాయణగారి రసపుత్రవిజయము
ముఖ్యములు. ఇందు శ్రీనివాసరావుగారి పాత్రము అంధ్ర
చరిత్ర మంతలో ఘనతమమై సాంస్కృతికసంబంధమున ముఖ్య
రాని విద్యానగరసామ్రాజ్యవినాశనమును చెల్పునది. కాన
ప్రజాహృదయమున శోకినిర్భేదముల నెక్కువ జనింపజేయును
నెక్కువ ఆదరింపబడుచున్నది. మఱియు నిందు నాటకప్రపంచ
చారిత్రకులైన శ్రీనివాసరావుగారు తమ యుగ్మనాటక పరి
చయ సంవత్సరే షేక్స్పియరుకృతులలో హ్యామిలెట్
బూరిటన్ చాత్రముల మనోవృత్తుల గొన్నిటిని తమవటానువి
లలంగరించినందున యీనాటకమున రసోద్యోగము మిక్కుట
ముగ జేరియున్నది. మఱియు నాట్యచతుర్వేదిక నవకాళములు
ను మోడుగ నిందు గలవు. కథాంశము సకలాంధ్రావనిరసి కా
దరణ యోగ్యమైనను శ్రీనివాసరావుగారు పలుతావుల చారి
త్రోకవిరుద్ధముగను, స్వభావవిరుద్ధముగను, శాస్త్రవిరుద్ధముగను
ఈ నాటకమును రచించిరి. కీర్తికేషులై తప్పులు సవరింప
నేరక తమకృతుల శాశ్వతకాలముదాి సందర్శిలేముగ జేసిన
కవివరుల నిరపాయము నాజ్ఞేపింపటాని నే వ్రాయుటలేదు.
కాని నటలు కాలానుసారముగను, భావానుసారముగను, స
త్యానుసారముగను నాటకములను సంస్కరించి యభినయించు

స్వాతంత్ర్యముగలవారగుటచే ఇప్పటికైనను రామరాజ్య
వివాశమును న్యాయముగ నవరించి యాడుదురను ఆశచేత
ముగ్గురుపటానుల విమర్శనము బ్రచురింప నెంచితిని.

— ముగ్గురు పటానీనటులు —

నేనమోచిన పతానులలో బళ్ళారి రాఘవాచార్యుల
గారు అండమైన విగ్రహముగల్గి యాపాదితోడి శృంగార
రసఘట్టములందును తుట్టతుడకయిన బీభత్సప్రదర్శనమునం
దున చక్కగ నభినయించి యున్నారు. వీరి బ్రహ్మాత్వము
పతానుదాస్తులచే మరుగుపడలేదు. రోషావేశము వీరియం
దంతగా నగుపడలేదు. సంగీతమును పాడుటయందును, రంగ
రచనానైపుణ్యముచేతను వీరిచే ప్రదర్శింపబడినయాట మి
క్కిలి చక్కగ నుండెను. వీరితో నాడిన రామచంద్రుడను
ఆపాదిపాత్రధారియు ఆవేషమునే ధరించిన విశ్వానాథరాజును
జాలుదును రాఘవాచార్యులవారి యభినయసౌష్ఠవమున కం
తయు దోడ్పడిరి.

బండరులోని దేవరకొండ వెంకట సుబ్బారావుగారు
విగ్రహమున పిన్నతై కొంత గాంధీర్యలోపము గల్గియుండినను,
వారి నైజయాశవిలాసములు పతానుని మీసగడ్డములమూటున
మరుగుపడి శృంగార ఆటంకగరప్రకలనములు కల్గినను,
రోషభీషణస్ఫురణ మానేర్పములనుండి యంతగ వెలువడకుం
డినను, మన పతానునకు నైజమైన గుణముల నన్నిటిని నతి
శ్రద్ధతో విమర్శించి చక్కగ నభ్యసించి ప్రవేశము మొదలు

తుదివఱకు పతానుని నైజస్వభావమును అతిస్వాభావికముగ ప్రదర్శించిరి. పతానునకు భావసంక్షోభము గల్గినప్పుడును, ఆమాదిమానభంగసమయమునను, నాటకాంతః, ట్యూషము నను వీరు కీర్తినివాసరావుగారి నాటకమునకు జేసిన రూపక వ్యాఖ్యానము మిక్కిలి జాగరూకతతో రసజ్ఞతతో విశేషాభ్యాసమున జగత్ప్రవసీయముగ జేయబడినది. వీరును రాఘవాచార్యులవారును పతానుగుణవిశేషములను ప్రజెప్పినరీతి విమర్శించినట్లు అగుపడదు. గ్రంథమునందలి కథాసరళి ననుసరించి యొక్కొక్క కొక్కొక్కరసమున నభివయ సౌష్ఠవమును జూపియుండిరి.

బంకరులో కీర్తిశేషులైన ఈనవి లక్ష్మణస్వామిగారు నాటకసాంప్రదాయములందును, భావవిమర్శనమునందును బహురసాభినయప్రకటనాప్రీతియందును, విసర్గసూరియని చెప్పవచ్చును. వీరు ఈకథలోని యసందర్భములు గ్రహించియు, పతానుని యుద్దేశ్యములకు ఘనోదాగ్రస్వరూప్రము గల్పించుటకును, కథాంశమును మార్పివైచిరి. పతాను విజయ చగరమునకు వచ్చి రాచగొలువునజేరి జంగపుకథ వివరించే గల్గిన యసూయ ఆమాదీవిరాధవసందర్భమున రోషావేగ మహానలమై ప్రజ్వరిల్ల యామాదియు చెట్టిమోహవేశమును పొందకయే యామాదిమానభంగమున మహమ్మదీయులకు గల్గిన యవమానమునకు పగదీర్చ సమకట్టెను. రాచగొలువును విడిచెను. గూఢచారు డనునెఱమున నీతని ప్రైదులో జంకించిరి. యామాదీనహాయమున కారాగారవిముక్తుడై వీర

పురమునజేరి యొచ్చట మహమ్మదీయుల పురిగొల్పి సమర
సన్నుతులజేసి తల్లివలన తన జన్మవృత్తాంతముల నెఱింగియు
మహమ్మదీయులగులగారవప్రతిష్ఠానమునకై దా నొసర్చిన
మహాశివభమును విడనాడక, క్రీస్తుర విద్యానగరమునజేరి
యొచ్చట నాపాలిసహాయమున రిహస్యముగ కిపుర్యూహ
ప్రకాండియుల గుర్తించి మహమ్మదీయవిజయమును సమ
కూర్చి, రామరాజుశిరమును అపాలిమానభంగమునకు
విలువగ నర్పించి, ముద్గలనబాబునంతకు నామెను సురక్షితి
ముగ జేర్చి, విరప్రతిజ్ఞను నిర్వహించి, యావల తన పిప్పిసంబంధ
పాపచింతిలో భీభత్సరసాద్రోకపూరితుడై, పిర్మిఘాతుకమహా
పాపమునకు, విద్యానగరనిర్మాతన సంజనిత పరవేదనాపార
వశ్యమున తన కుచితిమైన యాత్మహత్యశిక్షను బొంది వీర
న్వహాసమును ప్రకటింపకొనియెను. లక్ష్మణస్వామిగారి ప్ర
తిభవే సంస్కరింపబడిన ఈ కథాసందర్భమునందలి భావగాం
భీర్యమునకును విస్తృతనటు లభినయించు నీచోన్మత్తపాశను
పిశాచమునకును గలభేదము చదువరులు అతిసులభముగ
నూహింపగలరు.

—• తిమ్మరసు —

(“మధ్యమ పాత్ర”లను వ్యాసము వ్రాయునపుడు నాటకమందలి
పాత్రము తిమ్మయ్యను సాగువ తిమ్మరసుగా పారవడి క్షుక్రిందిభాగమును
వ్రాసియుంటిని. ఇది తప్పు అయినను, ఎవరైనను అత్రుమనుని దోహదించి
గలవానిగా చలించుకుంటును, వ్యాసములోని మంచిపట్టును నిజపు
టను, దాని నుదాహరింప బూనితిని.)

కోలాచలము శ్రీనివాసరావుగారు తల్లికోటయధ్యక్షును “రామరాజ్య వినాశము”లో జేసిన మొదటితప్పు తిమ్మర్సు నెడ జరిగినది. తిమ్మర్సు కృష్ణరాయలనిర్వాణమునకు బూర్వమే గతించెనని కొందరి యభిప్రాయము. గతించునను, రాయల మృతికాలమునకు మహాప్రక్షాళన తిమ్మరసు కడు ముదుసలియై రాజ్యసంపాదకాంక్షల విడనాడి, పరవిభూతుల నరయుప్రాయం బొందియుండును. ఆ బాల్యము రాయల యాస్థానమున బ్రధానపూరుడై యుండి, కర్ణాటరాజ్యరమా ధురంధరుడై, సేనాసీక నేతయై, నీతివీత్తముడై, పరనాగరక ప్రవాహసంక్షుభితభారతభూములందు హిందూవిశాకసంస్థాపనమహాద్యమమును నిష్కళంకముగ నిర్వహించిన తిమ్మరసు జేతేంద్రియుడును, శమదమాదిగుణాంకితుడును కాక పిలువెడు. జేతేంద్రియుడుకాని ప్రజానాయకుడు కానేరడని మానవచరిత్ర తెలుపుచున్నది. బాల్య యావన వార్ధక్యము లందు సదాచారిపద్ధతు లలవడిన తిమ్మర్సు, ముక్కాళ్లముదిమిని రాజ్యకాంక్షచే నాశాపిశాచపీడితుడై యుండనోపునా? “ఫణిససూనుఁడాదబాదరాయణసూత్రోఘ్ని విద్వాంసులుపస్యసిం”చు విద్యానగర రాజనభలలో జీవితమంతయు వెల్లబుచ్చిన తిమ్మర్సునకు ముసలితనములో నూమముక్కలు వేదాంతమైన పట్టుపడకుండెనా? మఱియు, కృష్ణరాయని బెంచి నెద్దజేసి, వింధ్యోదధి సమాక్రాంత మహిషలయరాజ్యాభిషేకంబు జేయించి “అయ్యయని పిలువబడితివి, నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయస్వపవుంగవుచే” నని బ్రాహ్మణవిరోధి యగు

భట్టమూర్తిచే నభివందింపబడిన తిమ్మయ్య తుదకు రాయల వంశక్షయమునకు కారణమౌతుడగునా? మఱియు విజయనగర సామ్రాజ్యము తురకలదాడి నాపుటకై విద్యారణ్యులచే హిందూమతసంరక్షణమునకై నెలకొల్పబడినది. ఈవంశముదలి బుక్కరాయలు, నృసింహరాయలు, శృంగేరరాయలు మువ్వరును హిందూమతసంరక్షణమే ప్రధానాశయముగ నొందించి తురుష్కదోర్బలనవ్యర్థన గావించిరిగాని కేవల రాజ్యకాంక్షచే ద్వీపజయమునర్జిన ట్లగపడదు. అట్టివారల మంత్రీపుంగవులైన బ్రాహ్మణులు వృద్ధాప్యములో తన చిరాభ్యస్తములగు నాచారాదర్శనాంప్రదాయాభిమానముల విడనాడి, తన్ను బలుకీతుల పరిధమించిన నీజాతూరు నవాబుల నెయ్యము నపేక్షించుననట హాస్యాస్పదముకాదా? మఱియు సైన్యము లన్నియు లేనవశములైయుండగ కోశాధికత్వము లేనయందుండ, నుద్యోగిజాలమంతయు స్వనియ్యకులై విధములైయుండ నీతి కోవిడుడగు తిమ్మయ్య యొటిమై వచ్చిన రామరాజునకు దేవరి, సైన్యాంగముల విడిచి, ధనరాసుల దుమ్ముచేసి, కోటకు నిప్పుపెట్టి, కాలికి బుద్ధిచెప్పెనను వృత్తాంతము లేక మైనను నమ్మదగినదా! తా గల్పించిన మహాసాధాగ్యమును తానే నశింపజేయగలడా? ఇట్టి సంకల్పము రాగ ద్వేషపూరితమగు నిండు జవ్వనమున నుదయించిన నుదయింపవచ్చుచుగాని, వృద్ధాప్యమున జనించనేరదు. మఱియు కార్యలేననె, రాజా మానసిగు ముప్పగువారి నడలెలజూచినచో ఇట్టి మాతృద్రోహము అమానుషమని తెలియుచున్నది. ఈకారణము లన్నిటిచేతను

శ్రీనివాసరావుగారు తిమ్మర్ననకు లేనియవకీర్తి దెచ్చిపెట్టినది చింతింపవలసియున్నది. కాకతీయులవెనుక మిన్నలై నిలువబడి తురుష్కజయధ్వజముల దక్షిణప్రాంతములం జేరకుండగాచి, ప్రాచీన హిందూసంస్కారలేశములవైనను దక్కనునందు నిలువజేయుటలో నెంతయు పాటుపడిన విద్యానగర సామ్రాజ్యమునకు వెన్నెముకయైన తిమ్మర్నమంత్రీవయః పరిపాకమున కుచితమైన గురుదక్షిణయా ఇది? ఇంతకు మారు అరసుల కుట్రచేతనే మెకటాది మరణించెననియు సంస్థానమున నిందుచేగలిగిన కుటుంబకలహమును సహింపక శాలకయు కృష్ణరాయుని మరణశోకమునకుఁ గుందియు, తిమ్మర్న రాజ్య భారమును నీడి తుంగభద్రాతటంబుల తపంబున కేగెను, అని చెప్పట స్వభావముగను, మేలుగను నుండును. ఇంతకన్నను కృష్ణరాయలకు పూర్వమే తిమ్మర్న గతించెనను వాదము నంగీకరించి యీమహాప్రభానియాత్మకు శాశ్వతానందశాంతిల నమర్పించుట మంచిపని.

—♦ పతానురుప్తం ♦—

ఇక పతానుసంగతి విచారించెము. పతాను రామరాజు కొలువున జేర నుద్యుక్తుడై విజయనగరమునకు వచ్చి వీధుల దిరుగుచు కథకులు హిందూసంస్థానాధీశుల గొనియాడుటయు మహమ్మదీయప్రభువుల దూలనాడుటయు విని యుగ్మిడై విరోధిజననిర్మూలనము నచ్చటనే ప్రతిజ్ఞచేసి రామరాజుచేం తకుజేరెను. అచ్చట నిండుకొలువున నానాబీక జరిగిన పరాధ

నమును వీక్షించెను. కోపాద్యైకమును కాలానుకూలముగ నడచికొని సమయమునకై వేచియుండెను. ఆహవీపరాధవ సమయముననే ఈతని కానెయందు వానోభవవికారములు జనించినవి. ఆవల నుద్ధానరంగమున వీ రిరువురకును నమా వేశమేర్పడినది. అచ్చట పరస్పరానురాగప్రకటన మేర్పడుటయేగాక హిందూసంస్థాపవినాశన మేర్పడుటయు, రామ రాజును జంపుటయు, మహమ్మదీయమానసంరక్షణము గావించుటయు పఠానునిచే సంగీకరింపబడినవి. అందుల కామాచి విని పరిణయింప నియ్యకొనెను. ఎఱాను రామరాజు కొలువు ననుండి యతనికి తనపై విశ్వాసమొదవున ట్లభినయించుచు, దోహదంతలో నాతనినాశనము నపేక్షించుచు, హిందువుల ప్రవర్తనలకెల్ల ఉలుకుచు నుండెను. ఇంతలో బీజపురమున కేగు సందర్భ మేర్పడినపుడు అచ్చటి నవాబులతో విజయనగర వినాశనమునకు పన్నుగడజేసి తన యాధీనముననున్న హైదరాబాద్ సైన్యములతో మహమ్మదీయులకు పశ్చాదు మొనర్చెద ననియు, రామరాజుకు సమీపవర్తియై విశ్వసితసేనానియై దా నుంటజేసి వాని రణభూమిలో వంధించి చంపెదననియు వాగ్దాన మొనర్చెను. ఆవల తనతల్లిని దర్శింపబోయి యాపెవలన దాను రామరాజున కుదయించినవిధ మెఱింగి యంతటిమండియు దోలాయమానమానసాంతిరంగుడై చేయ నేమియు దోషక పితృపాతృల్యము, ప్రభుభక్తి, మాతృనిర్దేశము యీ మగాడు నొకవంకను, అమాచీకి బీజపూరుసుల్తానులకు తాను చేసిన వాగ్దానములును ఆహవీపరాధవసంజరితక్రొధానలు

బలను, మహాత్మాదీయ రాజ్యదైన్యవిచారమును యీ
మూడును మఱియొక ప్రక్కను నూగించుచుండ నిశ్చేదము
నబొంది వృత్తిరహితుడై యుండులెరి యామాబీ మఱల పో
త్సాహవేషచి వాని క్రూరద్రోహఘాతుకోద్యమమును బల
వఱచి పంపెను. పఠాను రామరాజుచే నర్వసైన్యాధిపత్యమును
నందికొని పృథ్విహక్రిమముల విరోధులకు తెలియజేసెను.
ఇదియునుంజాలక రణసీమలో విహితుడుగ చేరువనుండి యేమ
రుపాటును రామరాజుగొంతు తెగనరికెను. ఈ కృత్యమైన
వెనుక, హిందూ సైన్యములు చెల్లాచెదగులై పారిన వెనుక మహా
త్మాదీయచమూవిజయధేరులు మోగిన వెనుక, కామోద్యోగ
తత్పరుడై యామాబీకి రామరాజులను కన్యాశుల్కముగ
వర్షింపవచ్చి యామెను జూడుటతోడనే తనకృత్యము అంత
కును నామెయే కారణమని నిందించి పితృమరణమున కెం
తయు శోకించి విచారభీత్యభావార్థవగర్భవీచికలలో మును
గుచు, దేలుచు నున్మిత్తునివలె నటించి యామాబీని చంపి
తన్ను దా పొడిచికొని మరణించెను. ఇది శ్రీనివాసరావుగారు
రచించిన కథాకృమములో ఆమాబీపతానుల కళ్యాణశుభ
పరిణామమును వదిలి బళ్ళారి నాటకులును ననుస్మరణముగ
నందింతును అడుచున్న కథానరళియై యున్నది.

ఇందున శ్రీనివాసరావుగారును, నటులందఱును పతా
నుని ధీరోదాత్తనాయకునిగా జేసియున్నారు. నాటకాంతము
నను యుద్ధమునకు పూర్వమునను పతానునకు గలిగిన మహా
క్షోభము నభినయసౌకర్యమునకై, రసాద్యేగప్రద్యోగము

నృత్యములైనమాదర్శముల పరస్పరసంఘర్షణముగ బ్రదికఁచుచున్నారు. ఆమాటియెడలనున్న కామోద్యోగమును గణించుకొన్నను, పితృవాత్సల్యము, ప్రభుభక్తియు నొకచెంపను, స్వమతాభిమానము, వాక్పరిపాలనము మఱియొక చెంపను పతానుని మానసము కలవరపరచునట్లును మహాదారస్వభావ ప్రవృత్తిచే పతానుడు దురదృష్టవంతుడై తుదినొందెనని వీరలూహించి యట్లభినయించుచున్నారు. శేక్స్పియరు మహాకవి చిత్రించిన హ్యమ్లెటునకుగాని, భవభూతివిరచితశ్రీరామునకుగాని, చంద్రమతిని చంపునెడ హరిశ్చంద్రునకుగాని గలిగిన యుత్తమాదర్శసంక్షోభములు యీ మొండిపతానునకు ఆరోపించి యభినయించుట తప్పి. పతాను విజయనగరమును ప్రవేశించినది మొదలు హిందూరాజ్యవినాశసమునకే పూనియుండెను. అందుకే ప్రయత్నించుచుండెను. యుద్ధారంభ సమయమునఱకును రామరాజు తన లిండియని యెఱుంగడు. లిండియెడల పుత్రులకుండు ప్రేమసాంగత్యమువలనను పరస్పరసహాయానుభూతిచేతను సామాన్యస్నేహితుల కుండు తెరపుల నేర్పడుచుగాని, సృష్టిక్రమమున ప్రపంచోద్ధరణమునకై న పరమధర్మముల ననుసరించి యేర్పడినదిగాదని జీవశాస్త్రములు వక్కాణించుచున్నవి అపహయలైన, నిరాధారులైన పసిబిడ్డలు జీవింపజాలమిచే నెక్కువపాపణ వలసియున్న మానవజాతియందు పిల్లలపై ప్రేమ తల్లిదండ్రులకు అనివార్యమగు ప్రకృతిధర్మమై ప్రత్యేకముగ పరిణమించినది. అదియు “ప్రాప్తితు షోడశేవై పుత్రిం మిలోపదాచరేత్” అను న్యాయ

మున కొంతకాలము సామాన్యముంగల్పముగ మారుచున్నది. మహాకవులు కొందఱు యొకరి నొకరెరుగని లెండియు కొఱుకును ఒకచో జేరినప్పుడు అంతరికరణప్రవృత్తులచేతనే యొకరి నొకరెఱుంగగలరనియు “నద్యేష్టి పితిరం పుత్తి” యనియు నభిప్రాయపడుచున్నారు. వ్యాసునివాక్యమే యధార్థమైనచో, తొంటినుండియు పతానునకు రామరాజునందు ద్వేషమంకురించజాలదు. మఱియు పతానునిపై రామరాజు జూపిన ప్రేమాతిశయమువలననైన నీ తనూజసందర్భమగు అంతరికరణప్రవృత్తులు బలవడి రామరాజుపై గౌరవము లేకున్నను, వాని తప్పులకు బాలియైనను కలిగియుండును. అంతేగాని పతాను నిజముగ రామరాజవీర్యమునకు జనియించిన వాడయైన గాని, ఉత్తరుగుణసంపన్నుడైన గాని దాని తన సేవకుడైనను వినయపూర్వకముగ నాద్యోహృదయుడై రామరాజు తన యందు జూపెను నాదరణకయినను కృతజ్ఞుడై రామరాజుతో సతని దుర్మయమును మనవిచేసి యాహూని విడిపింప జూచునుగాని నాటకములో జూపిన దుర్మాత్సర్యమును పెంచుకొనజాలడు. ఇది కేవలము అమానుషముగ నున్నది. అట్లుగాక వ్యాసవచన మనృతమేని, పుత్రులకు తండ్రిలపై గలుగు ప్రేమ కేవలము వ్యావహారికమే యగుననియు, యధార్థమైన మాన తల్లివచ్చించిన సందర్భవిజ్ఞానమునమాత్రము నచింతలమునుండి రామరాజుపై పెరుగుచుంకిన మరి ద్వేషము అనాభ్యుభిలషితవస్తువందనానురక్తితో పెంపొంది తనతల్లిని చెరిపట్టి చెఱచిన యభిమానముతో నువ్వుంగుచున్న పతా

నుని కోధద్యేషములు ఒక్కనిమేషములో పితృప్రేమగ
మారుట యసంభవము. ఇట్లునివంటి మహిమాదారగుణసంప
న్నుడే కృష్ణునివలన తన జన్మవృత్తాంత మెరిగినప్పుడు సూతుని
చేతికి దొరికి “సూతకళిమముసాలు ద్రావి యా సూతుని
యన్నము గుడిచి సూతకలాంగనయందు వందనవారీతము
గాంచి నేటి కొకరాజకుమారుడ నంచు దెల్పు నాచేతము
సమ్మతించునె?” యని తనతల్లియగు కుంతిని అంగీకరింపదాయెను.
మఱియు “కూటకిగుడ్డకై పరులకొంపకుజేరి త్రోయోద
శాబ్దములే నేటికీమాట యటంచు దెల్పితివిమానిని!
యాత్రహితంబుగోరి నాపై ప్రేమిడి గల్లుపోలిక”
యని కుంతిలో జెప్పి పాండవబంధవ్య మంగీకరింపదాయెను.
ఇందుచేతనే ప్రకృతిధర్మానుసరము కాకుండుటచేతనే పుత్రునకు
తండ్రిపై సాంగత్యమార్తమున వ్యావహారికమైన ప్రేమ యుం
డునేగాని రామరాజు తనతండ్రియని విన్నంతమార్తమున వితా
నుని సుస్థిరమాత్సర్యము పితృవాగ్ధ్యముగ లెటాలున మార
నేరదు.

పతాను ఉత్తమభావములు గలవాడైనచో, బహువున
విన్నకథకు నలిగినచో, రామరాజుకొలుపును అపేక్షించి
యుండడు. వీరపురుషులైన మహాసేనానులు వీరప్రీతావముల
చేతను తమవానికి మతోద్యేకము కలిగించియు, సైన్యముల
గూర్చి శత్రువుల నోడింతురేగాని, గూఢచారులై విశ్వాసపూ
తుడై, కృతఘ్నులై, తిన్నయింటికి ముప్పచెప్పింప యత్నింపరు.
గూఢవృత్తి బహుసీచమయినది. పోనీ, బహువున విన్నకథవలన

పరానునకు హిందూరాజ్యవివాహసంకల్ప మంతటివ్రముగ నేర్పడకుండ ననుకొనినను నిండుకొలుపున నాపాబీకి జరిగిన మహా పరాభవమును వీక్షించినవెనుక, రామరాజుదుర్మయమును జూచిన వెనుక నుత్తముడైనచో తా నారాజవద్ద కొలువుండ నేరడు. రాజాంతఃపురమున చెలికత్తెయ్యి యెంటినున్న బాస బుద్ధిదయగు ఆపాచిమానసంక్షణిమిత్రమై దా నచ్చటనున్న మాటయు కనుపడదు. ఆపాచీమీది మోహవేశమున నచ్చట నుండియుండవచ్చును. రామరాజును జంప నుద్యోగించుట మహమ్మదీయమానిసిమానభంగమునకా? కామిసివిలాస వంతోషమునకా? లేక హైందవరాజ్యోన్నతమీది అనూయ చేతనా? 'All is fair in war and love' అను నీతి సూత్రమున నీతడు గూఢచారిగ వర్తించినను, ఉత్తముడే యనుకొందము. పరాను విద్యానగరము ప్రవేశించినది మొదలు హైందవరాజ్య వివాహమునకు బద్ధప్రతిజ్ఞ యుండెను. ఆపాచీకొఱకు బుద్ధి పూర్వకముగ రామరాజును జంప నమకట్టెను. రామరాజు తన తండ్రియని తుదివఱకు నెఱుగడు. ఎఱిగినను రామరాజు తన తల్లికొనర్చిన పరాభవమునకు వగచుచుండెను. పుట్టినదాది యుద్ధారంభనమయమునకును, కొద్దికాలము క్రిందటివరకును రామరాజునకు, పరానునకు నెట్టి సాంగత్యవాత్సల్యములును లేవు. రామరాజు యుద్ధారంభమున నిండుమనంబుతో దనీకరాళము నిచ్చి సేనాపాలన మొనర్చుమని యభిషేచించినప్పడునయితము నీకు మారకుడనై జనియింతునని తనమారకొద్యమము వెల్లడించెను. అప్పుడైనను నుత్తముడైన, సేనాపతిత్వ మంగీకరింపక

చల్లగ జారి పరశిబిరమును జేరియుండును. అటుగాక తనయాధీన
మయిన సైన్యముతో పరపక్షమును బూసిగాని, స్వాశీయుద్ధ
మున మేరకాశించలే లేటస్థముగ నుండి మహమ్మదీయ
సైన్యములచే హిందూచమూవిధారణము జేయించిగాని యుం
డును. ఇట్లమియుగాక తానే చేరువనండి తుదివఱకు రామ
రాజును విశ్వసింపజేయుచు, మహద్దోహియై, నీచుడై, యే
మరఫాటున రామరాజుకుత్తుక తెగవ్రేసెను. ఇదియంతయు
అమాబీమీది మోహాంధకారముచేతను, యామెకోరిన శుల్క
ము నన్నించుటకును జేసిన దొంగకూనీగాని, మహమ్మదీయ
మతాభిమానముచేతను, విరోధారభావములచేతను చేసిన మహా
కార్యముకాదు. అమాబీకొఱకు ఇట్టివిని తా కామమదనూ
త్సర్య ప్రేరితుడై చేసియు తుదకు యాపైపై నీపాపకార్య
కారయితత్వము మోపి యాపెను నిష్కారణముగ జంపివేసెను.
అమాబి తన పరాభవశోకావేశమున రామరాజులను వాంఛి
చియుండును. తొల్లిట మతాభిమానముచే రామరాజ్యవినా
శన మూహించుచున్న పతాను కామోద్యోగముచే యామాబి
కోర్కె దీర్చెదనని చెప్పియుండవచ్చును. కాని తనశిండి
యని తెలిసిన వెనుక దానుపడిన మనస్తాపము నిజమయినచో,
మహమ్మదీయవిజయమునకుమాత్రము తోడ్పడి, యామాబీని
చెఱవిముక్తచేసి, పరిణయోద్దేశము నుమాని, వీలైనచో, రామ
రాజు వెనుకొండకు జూపుననెను లేర్పఱచియుండును. అధి
మము తనచేతితోనైన రామరాజును చంపియుండకుండును.
ట్టివేవియు చేయనందున పతాను కేవలము కామోద్యోగుడై

బుద్ధిహీనుడై తండ్రినిజూచి నిరవరాధియగు ఆమాటని వధియించి యున్నట్లుడై యాత్మచాత్మ జేసికొనెను. ఆమాట ప్రేరేపింపక పూర్వమే పతాను రామరాజులు జూపు ప్రతిభగైకొనును. అందుచే ఆమాటదోష మేమియులేదు. సాహసించి కామారాధన మునకై తండ్రివైనను జంపినవాడు, నాటకవిశామమున నామాటని పరిణయించి కామనిప్రభావప్రబల్యముననైన నిలిపినవాడు గాకపోయెను.

పతానునుత్తర ఉదారస్వభావుడు కాడు. మాతాపితరులయం దాచరణగలవాడు కాడు. శృంగారవియముల నెఱింగినవాడు కాడు. నీచకార్యమున నెదిరించు సీతిగుఱో పేతుడు కాడు. తూత్రధర్మమున నెమర్చిని వృద్ధులైనను పోరాడువాడు కాడు. దోహి. కృతఘ్నుడు. విశ్వాసఘాతుకుడు. గూఢచారుడు. కుబ్జిమారి. దొంగపోబులవాడు. నీచుడు. ఇట్టి నీచనాయకునకు శ్రీరామహరిశ్చంద్రాదుల కుండిన భావ సంక్షోభమును గల్పించి పేస్పియగు విరచిత హ్యుమ్లేట్ పనుకరిత మనుయాశతో బుద్ధిమంతులుకూడ యీనాటకము పఠినయించుచున్నారు.

{ కంచెర్ల గోపరాజగారి }
{ భక్తిస్వభావము }

ముగ్గురురాజుల మహిమాప్రసాదమున నాంధ్రభారతి కాలసంచలన ముద్దగించి యాచంద్రతారార్కముగ నిలువనోపేక్షి సిద్ధప్రభావ ముండికొని యున్నది. తెలుగుసీమల నామహి

తువై విపులై శ్వర్యవిఖ్యాతయై వెలుగుచుండిన మూడురా
 శ్వమురిఁము మంటగలిసినది. శిరోచ్ఛి, కాళహస్తి చినాయా
 త్రిపుల వాతపాత్రములలో మూలుచున్నది. శ్రీనగరవిలాస
 ములు వేగోలముల వెట్టికూత లాశ్రయించినవి. భీమేశ్వర
 నివాసము కాకనాడ యెక్క “బుట్టు” తిట్టులతో మోగుచు
 న్నది. అంధ్రసామ్రాజ్యవిస్తరణసాధనములై పేరొందియుం
 డిన యమరావతి, రాజమండ్రి, యోరుగల్లు విద్యానగరముల
 కళాశిథిలములు తెలుగువారల శోకకారణములై కాలప్రవా
 హమున జక్కియున్నవి. సామ్రాజ్యము లంతరించినవి. పుర
 రాజములు బూద్యైనవి. శిల్పవైభవ మడుగంటినది. తీర్థ
 మహినులు వెక్కిరింపులైనవి. రాజాపురుషముల వింతరుచు
 లలో, రాజాపురాజుల కొత్తనడకలలో నేటివఱకు కొనయా
 పిఁతో ప్రాకులాడుచుండిన తెలుగువారి కల్పనలన్నియు కాల
 దూషితములై మరుగుపడవచ్చును. భూకంపములు రేగి, నిష్ఠా
 కొండలు విచ్చి, విద్యుద్విలయ మేర్పడి తెలుగుసీమల వనారామ
 నదీసాందర్యమెల్ల పల్లపుచవిటిపట్టలై, నీటిపట్టులై, భీకర
 భౌకారవముల కాలవాలమై కుంగవచ్చును. అంధ్రదేశపు
 పురాణవంశము నాగరకపరిశోధకుల విమర్శనాంశమై బరగు
 భావికాలములో నీ మువ్వరురాజుల భక్తిప్రభోజ్యలితకీర్తి
 పుంజములే దారిజూపెడి దివిటీలై వెలుగుచుండును. అమరా
 వతీచిత్రశిల్పము లస్తమించినవి. తాటివత్తిగోపురము లూగు
 చున్నవి. కవిత్రియపు కావ్యవిజయము, పెద్దనాదుల బంధవా
 తుర్యము, వన్నెగల తెలుగు వైభవములెన్ని యో పోవనున్నవి.

ఇక నిలచున నెవ్వ? పోతన భాగవతము, గోపన కీర్తనలు, త్యాగ
నక్కతులు—నిలుచువారెవరు? పోతరాజు, గోపరాజు, త్యాగ
రాజు—ఈ ముగ్గురు రాజుల మూపుపై యాంధ్రభారతి విలిచి
నిలయువీచికానోక్షోభమున ధ్రువప్రతిమానభాస్వరమై బ్రతు
కగలదు!.....

మగ్గురును భక్తులు. ఆంధ్రదేశపు యిలువేల్పులనదగు
సీతారాములపాదసేవకులు. మగ్గురును దరిమ్రులు. పోతన మమ
శిష్యరాధముల జీరి సొమ్ములు కొన్నిచుచ్చుకొని సొక్కి శరీర
మువాయ నిచ్చుగింపక గవానాంతరిసీమల కందమూలముల
నారిగించి నివసించినవాడు. త్యాగరాజు “నిధి చాలా సుఖమా
రామునిపన్నిధిసేవ సుఖమా” యని చింతించు మహావివేకి.
సర్వస్వమును రాముని కర్పించి, పెదయైచెలువొందు ఆత్మా
రాముడు గోపన్న పోతన యనుభవించిన దైన్యశార్పల్యములు
గజేంద్రుని దీనాలాపములం దిమిడిమున్నవేమో? సంసార
కష్టములా, ఆశాబంధములు కుచేలో సాఖ్యానమున రిసస్వరూప
మందినవేమో? భక్తిప్రబోధములు భ్రమరగీతిముల నన్నె
వెట్టినవేమో? రామనామైత్కారము మందారమకరందముల
తేనె లినినదేమో? కాని యీమహాభక్తుని మోక్షావేదనము
విడిగా కానరాదు. పోతన మనోమయకోశమున రాము నారా
ధించిన ట్లగునడును. “వలి కెడిది భాగవతముల, పలికించువిధుండు
రామభద్రుండట, నేపలికిన భవపారమగునట;” “నమ్మతి శ్రీ
హరికిచ్చి చెప్పె నీబమ్మెరపోతరా చొకడు;” “ఆమ్మ తోడుగ
నమ్ము భారతీ”—యీ మూడువాక్యములే పోతన భక్తిభావ

మొల వెల్లడించునవై యున్నవి. ఇందులో సిద్ధివలసనో, ధైర్యము
ననో, విశ్వాసముననో లేక అహంకారముననో కొంతకీ దృష్టి
చిర యగువడుచున్నది. పోలిన మహాధర్మజైననా, స్థిరచిత్తుడై
రాముని విశ్వసించి మనోబలమున భాగవతాత్మాయ మతి
మనోహరముగ చిత్రించిన కావ్యశిల్పి. సందేహము, అవేదన
ఈతనికి కలిగినట్లగువడడు. కావ్యరచనోద్యోగమును రామశ్రీ
పాదమున సంపాదించి, తుష్టుడై చీకు చింటెలులేక నిర్వహిం
చినపోడి. త్యాగరాజు తొల్లి విద్యాగరిష్ఠుల కహంకారము
దినవాడు. క్రమముగా “వెందలో మహామథావులు” టుండు
రని యనుభవించి, గర్వముడిగి, రామసేవానితుడై యుపా
సించి జరియుచున్నాడు. “ఎవ్రమకృపా గల్లునూ! ఎన్నడైన కీగంటూ
చూచితే చాలూనని” వేడి, యాశ్చర్యించి, పసిగి “ఇకదైననా
మొఱవినరాదా ఇకకులచంద్ర ఇదిసమయము” అని మొఱ
లెత్తినవాడు. పోలిన త్యాగన్నలయూహలో హరిభావములో
రాముడక్కడనో దూరమున నాకేతనగరమందో, చాలకదలి
పామువరువుమీదనో నేర్వసమస్థుడై, సకలైశ్వర్యసంభూతుడై
యుండి తమ్ముగారు యభిప్రాయ మగువడును. పోలినభక్తి
రాముని, రక్షణమందు విశ్వాసధైర్యముగ బరిణమించి స్థాయి
భావమై పోయినది. త్యాగరాజు మోక్షావేదన మొందినను రా
ముని సన్నిహితనిత్యప్రసన్నుల నుపాసలేకపోయెను. ఈము
గ్గురు తెలుగుభక్తులు విశేష్టాద్వైతులే. విజ్ఞానానుభవము అద్వైతి
మైనను వీరి యుపాసనము విశేష్టాద్వైతిమనియే చెప్పవచ్చును.
గోవన భద్రాద్రినిలయుని కొలిచినచ, రామునొక పెద్దదేవునిగ

నెంచలేదు. ఎక్కడనో దూరమున నుండువానిగ భావించలేదు. “అంత రామమయం జగమంతా రామమయం” అను వాక్యమును ఏదో వేదాంతార్థమునగాక, ఏదో తత్వముగా గాక నిజముగా, నిత్యానుభూతాంశముగ దలపోసిన ఆత్మారాముడు. తాను, రాముడు, మిగిలినవారందరును ఒక్కొక్కరిలో ఒకసంసారములో కలిసిమిలిసి మంచిచెడ్డలు, కష్టనిష్ఠురములు, చెప్పకొనుచు అడుగుచు, పలుకరించుచు, కోపగించుచు, ఢిక్కరించుచు చనువుతో, మరల గౌరవముతో అన్నయ్యతోనో, బాబాయితోనో మాటాడినట్లు రాముని నూహించి సంచరించినవాడు గోపన. భక్తలక్షణముగ నిర్వచింపబడిన బాలస్మృతప్రభావస్వరూపములలో శ్రీసుకుని వెనుక గోపనయందే బాలస్వభావ మెక్కువగ నుండెనని చెప్పవచ్చును. నిత్యానందము; పలుఱోహల పలవరించుట; పలుకడలేని చేష్టావాచకములు; సంసారవిచారము లేంత ధోరలి పడినను, తనయవస్థ లెట్టిదిక్కుల జిక్కినను జ్ఞానముచే గాక వయస్స్వభావముచే వానిసంటక ఎంతవఱకును ముందుకు నడచుచు, ఎదురుచెట్టల కినుకుచు వాని పైఠింపని సంతసముతో, క్రోధావిలాసముతో, నూచాల తొట్టుపాటుతో, విరంభసంతోషితో సంచరించుటయే బాలస్వభావము. రామానుజులవారు, శ్రీకృష్ణచైతన్యము, మహారాష్ట్రరామదాసు, కవీరుదాసు, రామకృష్ణపరమహంస మున్నగు మహాభక్తులు కొందరు పూర్వజన్మపరిపాకమున జ్ఞానసిద్ధులై లోకా, సుగ్రహకాంక్షచే నెదియో యొక తాకిక కార్యసాధన ముద్రే

శించి యావేశపూరితులై భగవత్సంకీర్తన మొనర్చిన భక్తు
ప్రకృతిలు. వాస్త్రానికి, వ్యాసులు, శ్రీహంకడు కూడ నిట్టివానే
కాని విరియందు తాకితధర్మసాధనమునకన్న భగవానుని య
మేయగుణవిభూతుల లెక్కించుటయే ప్రేరకమై బరగుచుం
డెను. పుండరీకుడు, బిల్వమంగళుడు, వేమన, తులసీదాసు
మున్నగు మహానుభావు లొకటో తొల్లి కవయలంకములై యిడు
మలజక్కి కామోద్యోగమున సంచరించి యావల “నాట్యన
భర నాభీదేశ”మెల్ల “మాంసమయాది వికారి”మని గుర్తించి
సంసారవిచర్యయముల తాకిడిపోటులచే జ్ఞానోదయ మేర్పడి
భగవన్నామపాసలో నిత్యతృప్తి నొందినవారలు. గోపనరామ
దాసు జననమునండియు నెదియో జీవితాకాయమును, మహా
దర్శమును కలిగి లోకము నుద్ధరింప తాఁబురబూని గంతు
లిడినవాడు కాడు. చురనిగురువు కని రట్టియుద్దేశ్యముల
పోగు. గోపన సంగారి కాకపోలేదు. పెండ్లామున్నది. విడ్డ
లున్నారు. తల్లిదండ్రులున్నారు. విధిపరిజ్ఞాన మున్నది. కాని
వీని దుర్మదముకాని, సంగతిగాని, కామకోపాదులుకాని అతని
కన్నకును కలిగినట్లగుపడదు. “అయుర్నశ్యతి వశ్యతాం ప్రీతి
దినం | యాతి క్షయం యావనం | ప్రత్యాయాంతి గతాః పున
ర్నదీవసాః కాలో జగద్భక్షకః | లక్ష్మీ స్తాయితరంగభంగ
చవలా విమ్యుచ్చిరం జీవనం,” అని యెఱింగి, గ్రంథసంపాదిత
విజ్ఞానసంపదలచే, జ్ఞానపథమును బట్టి జీవింపసెంచినవాడు
కాడు. సామాన్యముగా జీవన్ముక్తుల మనుకొనువారు నిత్యజీవి
తముతో నవలంబించెడి “చిత్తశుద్ధి” సాధనలు, నిత్యకర్మలు

మాడుమొగ్గులు, వ్రాలుచూపులు, విరాగివలుకులు, ఆచార
వ్యవహారముల విచ్చిబదాయిలు గోపరాజునకు దగుపడవు.
అతడు గంపారమెల్ల కల్లయను జ్ఞానవైరాగ్యముల నుూతి
ముడుపులతో రాముని నుపాసించినవాడు కాడు. పెద్ద దేవో
ద్ధరణసంకల్పముల నందికొని భక్తిసాధనచే ప్రపంచవ్యవహార
ముల జక్కపఱచి యత్నించినవాడు కాడు. లేన లోకసంప
దల సంపాదనము కొఱకు రాము నాశ్రయింపలేదు. అటు
నాశ్రమసకు ప్రాయశ్చిత్తముగ శ్రీవిభుని యంఘ్రినరోజము
లాశ్రయింపలేదు. జ్ఞానియై దేవుని కొలువలేదు. విరాగియై
జాతిమోగితిరటాలుబులపొంది నంటలేదు. మోక్షాపేక్ష లేదు.
త్యాగన పోతనలు సాధకులు: “పలికిన భవహరమగునట.” వ్యా
సుడు, శిశ్కున, తులసీదాసు, వాల్మీకి మున్నగువారింజను
భవబంధనిము క్తికొఱకు గురుప్రీతియై రామవామప్రసాదన
మారంభించిరి. గోపరాజున కిట్టి జ్ఞానవైరాగ్య, కార్యసాధక,
లోకసంగోహవర్జము లెవ్వయును లేవు. లేదగురుమావిగున్నవై
నేపవిప్రార్థు కోవిల యేల గూముచున్నదో? మింటిపై నెగయు
గర్జింపలేదుకు వింతవంపుల దిరుగుచున్నవో? గగనసీమల మేలు
రాజు లేకారణమున విచిత్రరత్నదీప్తు లొదవెడి యాపానేకసాధా
గ్య మందుచున్నవో? నూసిగ లేలయాచునో? భగ్గురము లేల
పరిభ్రమించునో? కడలికడుపున బుతిలేని నీటితెం లేవిధి పొరలి
పారుచుండునో?—అందుకే అటులనే నైజస్వభావమున గోప
రాజుండమున రామనామామృతోత్సుకత యెర్పడినది. చిన్ని
బిడ్డలు విధివిరామములులేక క్రీడానయై చెలరేగుచుది యు

దివ్యకొలది మోదకము లారగించెను. తి రామదాసు రామస్వ
రంబుభుక్తువై యుండెను. పెద్దవాండు బలాఠోగ్యముల నపే
క్షించి తీర్దావిహారముల నాసించును. దేవా మాపారించుటకు
నియమముతో నుచితపదార్థముల స్వీకరించును. బాలు రట్టి
యుద్దేశ్యములు లేకయే వైజస్వభావ నుపేరితులై నిరంతర
సంచలన మవలంబించి యాడుచుందురు. నిరంతరమోదుకా
న్వాదన మొనర్చుచుందురు. రామదాసుగోపన్న బాలస్వ
భావమొప్పెడి మహాభక్తుడు. ఈతని యుపాసక కీతులలోకూడ
చివరివఱకు రాముని నొక వేషకచెలికానిగా, అన్నగా, మా
మగా, బాబుగా, తనతో తిరుగు నిత్యజీవన్మునిగ భావించుట
ముఖ్యంశమై యున్నది. లీలాశుకుడు గోవర్ధనోద్ధారకుని చిన్ని
బాలునిగ, మురిపెవుపోగుగ నూహించి తనకన్న చాలచిన్ని
వానిగ తీరించుచున్నాడు. ముద్దుబూరెడి యుడిచి డింభకుడు
కన్నడమాటల హాస్యపాండిత్యమును జల్పింప మన మట్టి
నిర్మలానంద మొందుచుమో, అట్టిదే లీలాశుకుని కృష్ణకర్ణా
మృత మొలికించుచున్నది. కవీశు, తులసీదాసుల కృతులలో
పోతనరమేంద్రులలో పరతర్పణము అందరాని గూఢవ్రీకాళి
మొందుచున్నది. త్యాగరాజకృతులందు అరవదేశపు దేవార
తిరుప్పావీయలందు నిరాలజెందిన దీనాలాపనిర్విణ్ణుల గోచ
రించును.

తెలుగుదేశపు పరమభక్తుడు రామదాసుగోపన్నగా
నికరే. రామచంద్రుని తనతోడ నాడుకొను వయస్కు
నిగ నూహించి, తనతో నిత్యసాచార మొనర్చు మిత్రునిగ భా

వించి, నిరుద్దేశ్యముగ సనివార్యబాల్యచాపల్యలక్ష్మితోగల
నిర్మలభక్తి ప్రభావమున రామనామకందుకిముతో క్రింది
రామనామమోదుక మనుభవించిన భక్తబాలుడు. బాల్య
తత్వము వయసులో లేదు; మానసములో, ఆత్మలో నున్నది.
రామదాసు సీతారాములను సాకేతమునుండియో, పాలకడలి
సోట్టమరుగులనుండియో, వికుంతనగరీస్వర్ణపాదముల నుండి
యో పెకలించుకొనివచ్చి భద్రాద్రి హిమశ్యాద్వరుగా నేర్ప
జచి ఆ తెలుగుసీమల పల్లెపట్టులను, గుడిసెమేడలను వ్యాపింప
జేసెను. రామచంద్రుడు రాచబింకముల విడిచి యందఱతో
కలిసిమెలసి సంచరింపజేసినది కంచెల్ల గోపరాజుగారు. ఆం
ధ్రుల నిత్యజీవితములో సీతారాములకు నన్నిహిత మనెనా
న్నతిస్థాన మేర్పఱచిన దీభక్తపుంగవుఁ!

ఈ భక్తబాలుని రామకీడలు రామదాసుచరిత్రలో
వాసికెక్కి “పదము పదైముపట్టి” నెలిచియున్నది. ఎన్నో
హరికథలు, ఎన్నోకీర్తనలు, ఎన్నోగాథలు రామదాసు రామ
తత్వానుభవ ముగ్ధుడింప నిటీవల కొందఁ డీయాంధ్రభక్తుని
జీవితాంశముల రంగప్రయోగయోగ్యముగ రచించి
యున్నారు. ఈనాటకము నెల్లూరు సుగుణవిలాససభవా రభిన
యింపగ జూచితిని. అందు రాధాకృష్ణశ్యా కవిరుపాత్రీము
ధరించెను. దొడప్పామి తానేనా, రామచంద్రీయ్య సీతారా,
మరియొకరు రామదాసు. బెంగుళూరి యామచూరుకంచెసి
వారితో తాటిపత్రి రాఘవాచారి రామదాసుస్వభావమును
సంపూర్ణముగ విస్తరించి జూప జూచెడిభాగ్య మనుచినది.

ఇందు రామదాసచరిత్ర మధిసంబంధము తెలిపు రాఘవాచారి కీర్తికలో వివరింపబడి యున్నది (ప్రసిద్ధనటులు: బళ్ళారి రాఘవాచారి). మరియు ప్రదర్శనవిమర్శనములలో శివాజీ రామదాసునాటకములందుకూడ నుదహరింపబడియున్నది.

{ బళ్ళారి రాఘవాచారి :
{ శివాజీ, రామదాసాభినయములు }

రాఘవాచార్యులవారి నాట్యసేవ పలుతావుల ముచ్చటించి యున్నాము. వీరి నాట్యదర్శములు, నాట్యభిమానములు, సూత్రావాది లక్షణములు ప్రసిద్ధనటులలో వీరినొందిన తావున విస్తరించియున్నాము. కావ్య, శిల్ప, నాట్యాది శిల్పలో నారిజేరిన సిద్ధహస్తములకూడ తమ కల్పనలగుర్చి నవి మర్మక జెప్పనేరదు. కళాసిద్ధి ఆత్మప్రబోధమున తిలంతట తానే రసభావోచితమగు ప్రాచుర్య మొందుచుండును. కళలు రసానుభవశక్తిగల యాత్మప్రబోధములవలన నుద్భవించును కాని, కార్యకారణసంబంధమరయు శాస్త్రకోశము, విమర్శక శైలియి, మానసరంగమునండి నొడమబాలవు. శిల్పకులు తమ కళాదర్శములను, లక్షణములను గుర్తింపలేకపోవచ్చును. అభవా, అట్టి లక్షణాభిమానము లున్నను, అవి వారికళాఫలితమున ప్రకాశింపకపోవచ్చును. ఇప్పుడు తెలుగుదేశమునగాని, విజ్ఞానభారతమం దెచ్చటగాని, బుద్ధిమంతుల నాట్యాది కళాదర్శములన్నియు నొకేరీతిగ బరిణామించుచున్నవి. రూపకల్పన మార్గము అచ్చటచ్చటి పరిస్థితుల ననుసరించి భిన్నవేగము

లతో భిన్నసిద్ధులతో నేర్పడుచున్నది. రాఘవాచార్యులవారి నాట్యదర్శములు, వారి సిద్ధాంతవిశ్వాసముందుకన్న కళా ప్రకటనమందే మనకెక్కువ విశ్వయముగ లభించును. మిగిలిన విషయములలో నీకాలపు ప్రభాసవిమర్శకుల అభిప్రాయములతో నేర్పడించుచు, నాట్యము ఉపాసితానుభవమనియు, నటుకు పాత్రీయుయొక్క జీవితాంశముల నుపాసించి, జీవించి, తన యనుభవములనే ప్రకటింపవలెననియు వీరి యభిప్రాయమని తెలిపియున్నాము. నాట్యప్రయోగమండకూడ సిద్ధాంతములే గోచరించుచుండును. లక్ష్మణస్వామి, లక్ష్మీకాంతములవలెనే, రాఘవాచార్యకూడ తన యుపాసితాంశములకు తన నిజస్వభావమునకు సమీపించెడి పాత్రీస్వభావములనే నిరుపమానముగ చిత్రించుచున్నాడు. లక్ష్మణస్వామి కొప్పెడి చౌద్రవీరరసములు రాఘవాచారికి సిద్ధించకపోవచ్చును. వీరి దేశాభిమానము, అహంకారము, నీతిసంపాదనాపేక్ష, విద్యావిస్తారమున విశాలతొకకానుభవమున నాధుస్వరూపము దాల్చి యుండవచ్చును. కాని వీరిలో నీతడు లక్ష్మణస్వామితో సమానతేజస్సుగల అభిమానములు, స్వాతంత్ర్యము కలవాడే; కాని అంతకన్న సాధుస్వభావము. లక్ష్మణస్వామి, లక్ష్మీకాంతము, నగరాజరావు, గోవిందరాజుల సుబ్రహ్మణ్యులనంటం మొదలియారు మున్నగు రసప్రేక్షకుల విధములొక్కడై వీరిలో నే యొకరికన్నను సర్వతోముఖముగ నభినయింప నేర్చినవాడు. నగరాజరావు, లక్ష్మణస్వామి తమభావములను సంపూర్ణముగ ముఖముద్రలలో ప్రకటిం

చును, భావమునకు విస్ఫుటాభినయ మొనర్చు impressionist actors, భావనటులు. రాఘవాచారినాట్యాదర్శములు సం గీయకళోపాసకరీతు లంటినవి గాన వారి చిత్రములలో సగుపడు సాధుత్వము, కోరి యవలంబించినాడో లేక వారితో సమానమగు అభినయశక్తి లేదో చెప్పజాలము. నగరాజ రావు నల, హిరణ్యకశిప, దశరథ, పతాను వేషము లభినయింప జూచినాము; రామదాసు, చాణక్యుడు, శకూరుడు, ఘమేర్జింగు, యుగంధరుడు అభినయింప జూడవలసి యున్నది. రాఘవాచారినికూడ ఈపాత్రము లన్నియు నిర్వహింప జూచిన గాని నగరాజరావురాఘవాచార్యులలో మేమిన్నలో నిర్వచింపజాలము. ప్రస్తుతానుభవమునుబట్టి, నవీననాట్యాదర్శముల కనుకూలముగ నర్వతోముఖముగ నన్నిరసములు నన్ని సందర్భములు ప్రకాశింపజేయుగల నటప్రముఖులు రాఘవాచారి నగరాజరావులే. ఇందు నగరాజరావు విస్ఫుటముగు యథారూపభావప్రకటనవైఖరులలో రసభావము లొప్పింపగలవాడు. రాఘవాచారియభినయమందు రసము లొకింటి సాధుత్వము జెంది, నిజస్వభావమగు శాంతి భక్తిరసము లెక్కువ గోచరించును. నగరాజు పాత్రసారూప్య మొందును. రాఘవాచారి పాత్రస్వభావమునుగూర్చి తనవ్యాఖ్యానమును చిత్రించసెందును. సంగీతములో నగరాజుకన్న రాఘవాచారియే మిన్న. వీరిరువురి నటులను తెజవాడవంటి తావునకు రావించి, పది పసిగ్గపాత్రముల భిన్నవర్తముగల వాని నభినయింపజేసి, మన నటులు, విమర్శకులు, నాటక

శత్రులు వీరి నాట్యవైఖరుల బద్ధింపవలసిన యవసరము మాలే మున్నది.

రాఘవాచారి బాహుక, పటాను, శివాజీ, రామదాన, దశరథాదిపాలేములనేకముల నభినయించియున్నారు. వీనిలో పటానువేసాభినయమునుగూర్చి యాపొత్తికొనిన బలుమారు ప్రశంసించియున్నాను. బెంగుళూరు ఆమెచూరుకంపెనివారి ప్రదర్శనములలో రోషనారానాటకమందు శివాజీస్వభావ మభినయింప జూచితిని. రవివర్మ చిత్రించిన శివాజీముఖ సాదృశ్యమును పొందుటలో మాధవపెద్ది వెంకటరామయ్యకు కలిగిన సిద్ధి రాఘవాచారి కేర్పడలేదు. గాత్రేసుంతులు, నడక, వైఖరి వెంకటరామయ్యకన్న బలుతెరింగు లధికముగ శివాజీని స్మరియింపజేయుచుండెను. మొదటిమండి తుదివఱకు భవానీ పరధ్యానము, తనమానసమునకు సందేహ మొడమినపుడెల్ల విచారమాధ్యము గ్రమ్మినపుడెల్ల విశ్రాంతిచేస్పితై జగన్నాథుని లోలోన నొక్కనిమేషము స్మరియించిన పరధ్యాన మభినయించుట, అదియే యలవాటైన స్వభావప్రకటనము, రాఘవాచారి చక్కగ నభినయించుచుండెను. శివాజీ దిశాంతభూవలయ మాక్రమింపనెంచిన రాజు కాదు. రాజసూయాధ్వర మారంభించి దిగ్విజయ మొనర్పబయ వ్వెడలిన క్షత్రియుడు కాదు. శత్రుసమ్యుద్ధన మపేక్షించి రణరూపముల దిగ్విమేటిని రుడుకాదు. పవిత్రీజీవనుడై, సీతీసర్తముడై, దీక్షాపరతంతుడై, గర్వాహంకారరహితుడై, స్వార్థదూరుడై, పరమాసత్యశోధముల కాలవాలమై, శిమదమాది సద్గుణగర్వితుడై, ముసల్మాను

మండగముల నలుగురున్న హిందువుల సభిమానించి న్యాయ
మొకొకకును, సమత్వముకొకొకకును, మతభావస్వాతింత్యము
కొకొకకు, ఆ నేతృవారితుడై పాటుపడిన మహాభిమాని. లో
భము, కామము, కోపము, మాత్సర్యము వీనియందు దేశ
మునను లేవు. అలంగీరు తనకు తానే హిందువుల మతస్వారం
త్వముంగీకరించి, ప్రజలందఱు నొకేవిధముగ మన్నించియుండిన
చో, శివాజీ రేవాతీరమున తప మాచరించుచుండెడివాడె.
శివాజీమానసమున జగన్మాత భవానీ ప్రకమగౌరవమందును
గురురామదాసు, హిందూమతము, దేశభిమానము, ప్రభా
నాదరిణివిషయములై యొప్పుచుండెను. స్వధర్మనిర్వహణమే,
ఉత్తమాదర్శములే ఆతని నెల్లవేళల గదలించుచుండెను. తొత్త
మంతయు కార్యనిర్దేశమంతయు రామచానుగురూపే నడపుచుం
డెను. తెల్లిగారవము నిజపుట్టకై గురూపదేశమనునరించి నయ
మిమంతియా దేశమున లీన శూరప్రభావమును స్వార్థరహితు
డై శీలకృమమెఱింగి మెఱపించిన యసాధారణప్రతిభ శివాజీది.
కావున అధర్మమును ధిక్కరించుటయందు, శీలమును కాపా
డుటయందు తక్కు మతెచ్చటను ఈతని యహంకార మగుప
డదు. ఇందునను తప్పనిసరిగా నలంగీరుదుర్మయములవలన తన
నెత్తిమీదికివచ్చిన రణవ్యాపారములందును నిజస్వభావమును
మెఱయించుచు, అధికారమును రుఖిలించుచు, శూరత మించుచు
మిగిలిన సట్టులన్నిటిలో పరాధీనుడై భక్తిభావమున గుర్వాజ్ఞ
నతిక్రమింపని సాధుభక్తుడు శివాజీచక్రవర్తి. ఈతత్వమును
రాఘవాచారి విరుద్ధముగ జూపగలిగెను. డిహిలీకి పోవలసివచ్చును

వీరినికముల బడివిల్లక, నీతిసూత్రముల లింగవిషయక, శత్రు
నిలయమని జాగ్రత్త, మొగలాయిమెప్పుల కాశపడక నేత
హితమునని రామదాసు భావించిన కార్యమునకు స
దానభర్తృత్వభావముతో, విధ్యాచరణశాంతివృత్తులతో వెది
చొయెను. ఔరంగజేబుతో జరిగినసంభాషణముందు, అనవ
సరమగు వీరాడంబరము కాని, (martyr) సంగరాహిత్య
లక్షణములుగాని చూడక, నిశ్శృంకముగు స్వాభిమానమును,
నిశ్చలముగు సంకల్పమును మార్చిమే, మర్యాదదవ్వక, శాంత
స్వభావము, ధర్మచిరతి, యన్నతాదర్శములు నీపించునట్లు
రాఘవాచారి యభినయించి, శివాచార్యులను ధృవపఱచెను.
జీవన్ముక్తనైజముగు యదృచ్ఛోపవన్నశలస్వీకరణ మూలని
యం దగునడుమ గీతార్థముల నాట్యచిత్రిమై యుండును.
దోషనారాతో నేర్పడిన సందర్శములం దీతనివైఖరి పర
శ్రీవి మాతృసమానముగ జూచెడిచూపులను, భగవతో
ప్రకటించుచుండును. ఈసందర్శములో వెంకటరామయ్య వీర
శీలమును పట్టుదలతో గావడుకొనుభంగి, కోష్ఠారాతి
స్పంబుకొనునేమో యనుభయము చూపకగెను. రాఘవాచారి
చూపులలో, నడకలలో, వేరకంధచేతనురాలగు పతివ్రా
నిశ్శృంకమానసముతో నందఱబిడ్డలవలె భావించి, మూర్ఖు
పడియై లజ్జాభయములు లేక సంలేసమొప్పార నెట్టి వాడు
చచ్చిమొదలెను నవ్యాజనైర్మల్యశాంతియలతో సంచరిం
గలవో అట్టి నిర్భయశీలస్వభావమును చూపించెను. అనగా
దోషనారావేము వలలు తనయట్లు గ్రమ్మునపుడు, చతురో

పాయముల నాయము వాని పాణిగ్రహణ మొనర్ప యత్నించి
 నపుడు, పేయసియై వలచినపుడు, దీనయై వేడినపుడు, తుదకు
 మూతయై నన్నగిలినపుడు అన్ని వేళల నట్టి సుందరాంగి, కార్య
 సాధని, సంస్కారిణి, యభిజాతి తన శాంతనున్నదను ప్రత్యేక
 భావోచితసంభ్రమముల నేమాలియు ప్రకటింపలేదు. దుబ్బు
 తలమోటుమరాటిపేదరాలు తనప్రక్క భాషించుచుండిన
 నట్టి యుదాసీనమాల్యభావమును ప్రకటించునో, అట్టిదానినే
 చూపుచుండెను. రోషనారా మాల్యతత్వ మవలంబించినపు
 డాయమమిది గౌరవము అంతయు పార్వతీదేవి నాక్షాత్క
 రించినవేగిది సర్వసమర్పణార్హమగు ధర్మిగ బరిణమించినది.
 రోషనారా కదివజకుండినది—జగన్మోహనమగు రూపము,
 ప్రతివీరభయంకరమగు శౌర్యము—పండితమానసియమగు శా
 స్త్రపరిచయము—సకల కళాప్రవేశము—పుట్టుక—బలము.
 లాకికైశ్వర్యముల నగు సమస్తసౌభాగ్యము లెక్కడో దాపరి
 చిన కామినీస్వరూపము రోషనారాది, స్త్రీరూప మంకురింప
 జేయు మోహవేశముతో భూలోకసౌభాగ్యములన్నియు
 శివాజీనిజసత్త్వమున పరీక్షింపబెచ్చిన ఆధ్యాత్మికసంకేతమని
 కూడ రోషనారాను ఊహింపవచ్చును. మోహపరవశుడై
 శివాజీ వీనినెల్ల తన భోగ్యార్థములుగ నైకొనునా? కథాసంద
 ర్భమున నీర డవ్వాని స్వాపభోగమునకు తన దాసిగ సంగీకరింప
 లేదు. అనగా శివాజీ యైహికసంపదల భోగ్యవిషయములుగ
 సంగీకరింపలేదు. భోగ మాలనికెందమున చూచాయగానైన
 లేదు. కాని లాకికవిభూతులు తన్ను గాచుటకును, లోకము

నందరించుటకును, ధర్మమును, స్వాతంత్ర్యమును కాపాడుటకును సంకల్పించుకొని పోషకస్వభావ మొప్పెడి మాతృతత్వమున రాజ్యనిపుడు శివాజీ నిశ్చలముగ వాని గైకొనును. విభూతుల పోషకమార్గలక్షణము శివాజీని సంతృప్తిపరుచునేకాని, వాని భోగ్యమోహ మాలిని కలవరపెట్టదు. ఈతత్వ మేగ్గుడు నట్లు కథానందర్శమును మార్చియు, నాయాపట్టుల శివాజీ నామధర్మశీలమును ప్రకటించియు రాఘవాచారి నటమాన్యజ్ఞ విలసిల్లుచున్నాడు. కొన్నితావుల విరరస మభినయింప వలసివచ్చు డీతనినేతావలోకనము నగరాజరావున కందరాని లక్షణప్రతీతిమమున వెలుగుచుండెను.

రామదాసపాత్ర మభినయించుటలో రాఘవాచారి ప్రచురించిన భక్తిస్వభావవ్యాఖ్యానమును కథాకర్త మనున పేరెడి మంచిపట్టులలో నీదిగువ వివరించెదను. ఇందు విస్తరించిన పాత్రస్వభావ నిర్వచనముల రాఘవాచారి యభినయ వ్యాఖ్యానమునకు గద్యాభివర్ణనమేయని తలపవలెను. అనగా రాఘవాచారియభినయవైఖరులలో రామదాసు స్వభావమేర్పడినదీ వర్ణించుచున్నాను. రామదాసుగారి భక్తిస్వభావమును పైవ్యాసములో వివరించియున్నాను. రాఘవాచారి నామధర్మోపాసకజీవన మాలిని ప్రసిద్ధనటవ్యాసమున వివరించినాను. ఈనాడు రాముని తలపోయు మంచి బ్రాహ్మణుడు అనాడు రాముని మెప్పించి బంటుగా నంపగలిగిన మహాభక్తునికి స్వభావవ్యాఖ్యానమునర్ప జూచుభాగ్యము నాకవ్వినది.

(1) గుంపులుగా జరి భజనసేయుచు, తమ లాకికడవనా శయముల విడనాడబాలకభద్రగిరికేగుచుండిన యాత్రికులను గోపరాజు వీధిలో కలిసికొనెను. వారిని యూచిసంతసే యాతని స్వభావసిద్ధమగు రామభక్తి, సత్సంగత్యకతూహలము సత్కథాకీర్తనాపేక్ష, యుహ్యగి మంచి సంస్కారుల కను నగుచిత్తశాంతిలో మిక్కుటమగు సంతాపము, తత్పరత్వము, సందడి యగుపటచెను. యాత్రికుల పరూవేకమున రామభక్తి యుదయించలేదు. అదివఱకే భక్తలక్షణములన్నియు నాతనియొద్ద గనుపడుచుండెను. కాని, భక్తుల వేషదాళిక ములు, వీరవ్రతుః పిచ్చిపూనికలు వీరియందగుపడలేదు. భద్రగిరి బోవసెంచి యాత్మాసన్నాహమున రామదా సచ్చటికి రాలేదు. కీదాతురుడగు బాలుడ పదిమందిబాలకు లాడ బోవునపు డట్టి కుతూహలముతో, సిక్కింతతో, నిశ్చయంతో పముతో వానినిగూడి ప్రక్క వీధికి బోవదలచునో, అట్టిబాల్య చాపల్యముతోడనే, బాల్యోత్సాహముతోడనే రాఘవా చారి యాత్రికుల వెన్నంటి బోవసాగెను. ఇంటిలో చెప్పి రమ్మని యాత్రికు లాదేశించి “రామునిబాడ నేగునపు డి కరి నడుగనేల”యని జ్ఞానప్రకాశ మొనర్చినపుడుకూడ ఏదో నమ యస్సార్థివాక్యమువలె భావస్థిరమైన యభిమానాభిప్రాయ మాను వెలిబుచ్చినట్లవలీలగ వలికెను. రాఘవాచారి ప్రథమ ప్రవేశములో వీరవ్రతలక్షణములు జ్ఞానవైరాగ్యము లల వడిన ముదురు ముంగి చూపులేక నిరాశంబర బాల్యసత్వముతో గూడి యుండెను.

(2) భద్రాచలస్వామిసన్నిధానమున కధ్యాణముచూపి
 ర్తమెదురుచూచుచు గొలుచుచుండిన యాత్మికవర్గములో రా
 మదాసన్నితి తనమై తొట్టుపాటెఱుంగని సంబరముతో
 వెనుకముందు లెఱుగని నిత్యసంతోషముతో మెలగుచుండెను.
 ఈపట్టున రాఘవాచారి అభినయించిన పోలిక రామకథ్యాణ
 మీక్షింపవచ్చిన యాత్మికల సలూక్రిమణ సంగ్రామ వ్యాకు
 లత గాక మందువేసిని మధ్యండినబుద్ధిత్వాకాంక్షగాక, సం
 పన్నయజమాని యేకపుత్రీవివాహసమయమున నెట్టి సంబర
 ముల గొలుచుచున్నో అట్టి నిర్మలశాంతభావములను అంతట
 తానెఱుగిన కార్యనిర్వహణోత్సాహము నిరహంకారముగ
 ప్రకటించుచుండెను.

కబీరురాగానే వానిసర్వమెఱింగియో, లేకయో, అందఱు
 రాముని చూడవలెననిడి యాపేక్షచేరినో, ఎవరియం దెట్టిశక్తి
 యున్నదో యను సూహచేరినో, సర్వసమత్వముననో చవ్వన
 వాతని నాదరించి శ్రద్ధతో నాతని వినుచు ఖేరసీయని సంబి
 లోకమును ఎన్నోవిధముల మఃఖాభినయమున బ్రతిమాలుచు
 తాను కబీరును విడిచిపోవాలకయు, లోపలికిపోయెడి కుతూ
 హల ముత్పత్తిలను 'వాడు రానీకపోయిచే, ఇదియే రాకపోయెనే'
 యను కుఱిముచు అన్నిటిని రాఘవాచారి యేకవర్ణాయము
 చూపించెను. గోపరాజుకు అంతరామమయమేకాని ఆచార
 వ్యవహారములు, కట్టుబాటులు అతని విశ్వవ్యాప్తగుణాంత
 రంగమును భంగపఱచలేదు. కవికు ఉద్దేశ్యలూర్వకమగు
 భక్తిప్రచారకుడనియు, రామదాసు లేన అశ్వీను భవబంధముల

నుండి తప్పింపనెంచిన ముముక్షువనియు రాఘవాచారి యభి
ప్రాయము. కాని, అభినయములో రామదాసునకు మోక్షా
పేక్షకూడ లేదనియు, ఏమో రాముడనిన చెప్పబలని యుత్సా
హమునియు నేను విమర్శించిన పగిదినే ప్రకటించెను. దాశరథి
భరతమునకు, నిలరథరతములకు ఈభేదమే కనపడుచున్నది.
“అదుగో భద్రాద్రి!” అను కీర్తనలో నుండెడి నిరుద్దేశ్య
నిర్మలబ్రహ్మానంద మితరుల కీర్తనలం దెచ్చలైన గొనసగునా?
రామదాసు కేయాలోచనయు లేదు. ఎట్టి లాభాపేక్షయు లేదు.
ఏవిశ్వాసమును లేదు. ఏకోరికయు లేదు. రాముడు రాముడని సం
బరపడుట యొకటే యున్నది. ఇట్టి యనిర్వచనీయ భక్తిచో
నాహమను పిప్పిగంతులండును, గొంతులెంకలందును వ్యభిచ
రించుచుండు భక్తనటన నవలంబింపక ప్రళాంబనైజస్వభావముగ
జూపించి రాఘవాచారి వినుతుడైనాడు. కవిరును రానిమ్మని
వేడుటలో జసిబాలునివలె, చనువిచ్చు తల్లిదండ్రుల బ్రతి
మాలు దీంభకునివలె, మఱియు నయమెరింగిన సునారివలె
నభినయించెను. కవిరుమహిమ యెల్లరకు విదితమైన నెనుక రాఘ
వాచారి యామహాభక్తున కకుంతితపారవశ్యమున వినమున్నై
యందరతోబాలు భక్తిభావము లర్పించెనేకాని “ఇదుగో
చూచారా! నేను చెప్పలా! నామాట విన్నారా?” అనే అహం
కారావలోకనము లెంతమాలేము పనినింపజేయలేదు.

(2) తరువాత రామమంత్రోపదేశ మందిగొని భద్రా
గిరిలో స్వామి కైంకర్యమునకు వసూర్లు చేయనారంభించినపుడు
ఎంతో నిరాశంబరముగ, ఎంతో జాలిగ భక్తివరత్నమును

యెఱుగనివాని చందమున ప్రకటించుచు బ్రతిమాలుకొననే కాని తానొక జ్ఞానియైనట్లు ఇతరులెల్ల రజ్జానకూషములో జక్కి పాడగునట్లు ఈనాటి మతిబోధకుల, ఆచారసంపన్నుల, భక్తిని తిప్పారకుల నిజాంతరంగమాలిన్య సంరక్షకనాట్యపాయగాంభీర్యముతో ప్రజల సంబోధించలేదు. రామునికార్యము దాసంతటదే సిద్ధించునను ఆశాబంధము, ఫలవైముఖ్యము ఆపట్టునం దగుపడుచుండెను.

(4) రామదాసు తానెల్లప్పుడు రామసుధాప్రహృష్టుని సంతసించుటయేగాక, తనచుట్టును ఆవేశవశోప మెఱుగని శాంతప్రచారమున తన యనూనోత్సాహశక్తిని వ్యాపింప జేయుగల సత్వసంపన్నుడు. జ్ఞానము, వైరాగ్యము, వీనిని సూచించు బడాయిలు ఈతని విశ్వానందభక్తిజీవనములో నగుపడవు. రఘురామునకు రామభజన గఱపుటలో నామాన్య గృహస్థులు పిల్లకెద్రేని తినిపించునపుడును, దీపావళినాడు టపాకుల గాల్పించునపుడును, వ్వాఁముద్దు లాలించునపుడును ప్రకటించెడి సాధారణవ్యాపారవైఖరులనే చూపెనుగాని, ఏదో పూజాసమయనియమమును వెల్లడించలేదు. రామదాసునకు రామస్మరణము, రామభజన నిత్య (అనగా సహృదయములు జరుగుచుండు) స్వభావమైనది కాని, మడికట్టుకొని లౌకికవ్యాపారబాహుళ్యమున సందుచేసుకొని, నిర్జితకాలములలో “యదహ్నత్ కరుతేపాపం తదహ్నత్ ప్రతిముచ్యతే” అను ఆత్మవంచక, లోకవంచక విభ్రాంతినొందుట కేర్పడినదికాదు. కలికును అతిభయమంగీకరింపవేడినపుడు రాఘవాచారి ప్రకటించెను.

చిన యవ్యాజనిశ్వాసానుబంధము వర్ణనాతీతము. గురువుతో తనకుమారుడు పోనున్నది ఎక్కడికో వెళ్ళునట్లు హించ లేదు.

(5) కొడుకు చచ్చినవార్త వినినప్పుడుకూడ బాలు డేదు ర్గునుసీమల కరిగెనో యను భ్రాంతి నెఱిమాలిము చెంద లేదు. రామదాసుభావములో రాము డెక్కడనో లేదు. వైకుంఠ మే దూరదుర్గమవనరాశినకుమనో లేదు. తప్పిపోయిన పిల్లవాడు సిరిమిఠుడగు పెదతండ్రియిల్లు చేరెననువార్త తెలిపి నపుడు, కన్నతండ్రియెట్టిదూపుల “పోని” అక్కడ చదువుగొని బాగుపడుతాగురే” అని పెద్దన్నగారి యాదరణసామర్థ్యము లందు విశ్వాసమును, పుత్రుని భద్రస్థునిగ నెఱిపిన సంతసము వెలిబుచ్చునో సరిగా నట్టి యభినయమునచ్చెను. రామదాసు సంసారకష్టముల తప్పించుకొనుటకు మృణమెన్నడును ఆశించ లేదు. మానవశరీరము నొక బంధికానగను, జీవితము నొక కష్టసాగరముగను అత డెన్నడును ఊహించలేదు. ఈదేహములో, ఈదేశములో, ఇచ్చటి మంచిచెడ్డలలో సర్వవ్యాపకము గ, నిత్యప్రత్యక్షముగ రాముని నూహించి, గుర్తించి సంతసించు ధర్మరతునకు మరణమువలన విడువనోపేడి కష్టములునులేవు. మరణమువలన సిద్ధింపదగు సారథనవిశాసములులేవు. ఈస్వభావమున, నిజట్టున రాఘవాచారి వాక్యార్థ మొనర్చెను.

(6) ఈతని చెరబెట్టుటకు తలారులరుదొంచునప్పు డొక నిమేషము భార్యవంకజూచి యొకసారి రఘురాముని దాకి ఎత్తిమహాభక్తునికైనను దేహోపాధిలో నుండుతరి స్వభావ

మగు ప్రియమాయులను, వీ శ్రేష్ఠమగుమరణ భయమును, 'విడిచి పోతానే' అనేముఖమును విద్యుద్దీపము మిరిమిట్లుకొని సంత యల్పకాలములో కండకావరము బ్రకటించి, మరల లేన జ్ఞానవిరాగభక్తస్వరూపమును, నిస్సంగతను అందు కొనెను. ఇట్టి మనస్థితియే చెరసాలయం దగుపడును. కాని ఈవ్యామోహతిటిద్యౌపారము మెరపుమెరసినట్లుండును. దీపము గాలితాకున కొంచెమెగసి దిగబడి మరల యథారూపమున బ్రకాశించినట్లుండెను. అనగా, ఈభావము ఆవేశించినపుడు సైతము రామదాసుగారిభక్తి, కాంతి పోలేదు. కలడో లేడో అను మిఠామాంస కలుగలేదు. రాముని సదుద్దేశ్యములను పరమకర్తృత్వమందు ఎడతెగని యాశాబంధము రాఘవాచారి చూపుచుండెను. భక్తి, విశ్వాసము, ఆశానుబంధము.

(7) తానేపాయెదుట ఎంతో నిబ్బరము, స్వాభిమానము, నిశ్చయము, ధైర్యము, విశ్వాసము అవ్యాజస్వాభావిక శాంతరుచులతో నగుపఱచెను. ఇక్కడ ప్రాధభక్తుని ఆత్మవిశ్చయము, నిగ్రహము.

(8) రాఘవాచారి మిక్కిలి ప్రశంసనీయముగ నభినయించినపట్టు, రామదాసుగారి బంధికానాబ్రతుకు. రోజులు గడచిపోవుచున్నవి. రాము డగుపడి ధన మెట్లులైన నిచ్చునని నమ్మినాడే! ఇంకను 'పాడాయేనే? మరణ మొకచింత కాదు. మంచిచెడ్డ లెఱుగని కఱకుతురుకముగమున జావవలెనా? రాకే? వస్తాను. ఒకటిరెండుసార్లు ఆరుబిడ్డలు మతికెక్కిరి

గాని ఎట్టే! వారిసంగ తెలిత? రామునికే చెప్తాడా? భక్తావన ప్రతము పడలెనా? జగిదైకపాలకు డన్యవ్యాపారముల జక్కి యాలసించెనా? ఎన్నిసందేహములు! ఎన్ని ఆశాంకురోదయములు! రాముడే గొప్పవాడా? పిలిస్తే రాడేమి? ఇంత చిలిపితనమా? దశరథునితో చెప్పినా? ఆ, శపించుతా! ఆహా! రామదాసు రామునెంత చిన్నగా నొనర్చెను! ఎట్టేట్టే! రాముడేమి, ముప్పదిరెండు మహాగుణముల నడబాని, తన్నేల విడుచును? విడిచిననేమి, తన రాముడు కాకపోవునా? ముద్దులయొక్కూరి కాడా? లచ్చికి మగడుకాడా? దుర్వీరనిర్మధన మహాపరుడు కాడా? ఎట్టే! చేస్తాడు. వస్తాడు. చెరనుండి తప్పిస్తాడు. ఋణమెల్ల తీరుస్తాడు. నిజరూపసందర్శన మిచ్చి ప్రోచుతాడు. రాముడున్నాడు. అక్షగో! వాడే! రామా, నీవేనా! రామా! అనే అర్థము విహితభావసంక్షోభమున భక్తిస్నాదవైఖరులలో పరవశుడై న్యభావలాలిత్యమున మర్యాదవిభ్రంశ మేర్పడకుండ నభినయించుచు నల్లన, మూర్ఛావస్థ తెందినపగిది నెంతయో భక్తిదీపకంబుగ రాఘవాచారి యభినయించినాడు. చావు దగ్గఱకు వస్తున్నది. కాని బ్రతుకెందులకు? మహిమ్నస్తోత్రములో, పుష్పదంతుడు వెలిబుచ్చిన యూహలో భగవద్భావ మొనర్చుటకే జీవనాభివృద్ధి కావలెను కాని, మఱి యితర సాధనకు కాదు. మేల్కొని రామస్మరణలో ఉన్నాడై, నిశ్చేష్టితుడై, సమాధిగతుడై యుండెను.

(9) కవీరు వచ్చి బుద్ధిమరలింప జూచినప్పుడు మొదట గురువని భావించినవాడు “నీవు మాకవీరువు కావు పో” అని

పదలింది మీది కెగయిపోయినట్లు విచిత్రభక్తిస్వాదమును జూపించెను. తన ప్రాణమునైనను వదలునుకాని, భద్రాద్రి నొక ముసల్మానుమదరాసీగ నొనర్చి వహించెను. రామ దాసు సర్కారుసామును రామకైంకర్యమునకు వినియోగించి పాపమెఱుగక పోలేడు. సామ్యంతయు రామునిదే అనుకొన్నాడు. అర్పించవచ్చు ననుకొన్నాడు. కాని లౌకికవ్యాపార స్థానిత్యమునకు తగిన భౌతికశిక్ష ననుభవించుట వ్యాయమనియే తలంచెను. ఋణమైనను తీర్చవలెను. లేకుంటే రాజదండన ననుభవించవలెను. వేరేమార్గ మాశించలేదు.

(10) రాముడు వచ్చి పోయినవెనుక కబీరు, తానేమీ రామదాసున కీప్రత్యంతమును తెలుపవచ్చినపుడు రామదాసు “చూచావా రామునిప్రభావము! భక్తులమహిమ తెలిసికొంటివా?” అని తానేమీపై తన విజయాడంబరమును జూపలేదు! ఋణము తీర్చినాడా? విమక్తుడనా అని సంబరపడలేదు. నాభార్యయు బిడ్డలెట్లుండిరని యాత్మగుడ్డ యడుగలేదు. రాము డేమిచేసెను? ఏమిచేసెను? ఎందుపోయెను? అను కుశల ప్రశ్నలందు కాలగూఢన మొనర్చలేదు. “ఏడీ రాముడు, ఎక్కడున్నాడు? నాకు కనిపించకుండా దాచినా” నని “చూపు నారాముడిని చూపుమని బోలునివలె” ఎంచరాని, చూచి మన్నించదగిన రసావేశముతో తన కదివలకుండిన భక్తిస్వాదవైఖరులను, మూర్ఖాసమాధిని విడువక నేర్పుమై ప్రకటించెను. తానేమీ రాముడు తప్పించుకొనిపోయెననియు, తాను మహాపాతిక మొనర్చెననియు ఘోషించుచుండెను. తురకనబాబు హిందూ

భక్తుడు. ఇద్దఱుకలిసి పోసన్నుడైన రాఘవుని జూడకుంటిమని
 విలపించుపట్టున నిద్దఱికినిసాక్షిభూతుడై హిందూమహమ్మదీయ
 సమ్మేళన మహాద్యమపివర్తకుడై, భద్రాద్రికథాసూత్రీధా
 రియైనంకల్పప్రభావమున నిన్నివితసందర్భములేర్పఱచి కృతా
 ర్థుడై నిస్సంగుడై వెలుగుచుండిన యోగిసత్తముడు కబీరొకడే.
 ఆమతగమ్మేళనభక్తివ్యాసలలో నుదాసీనుడై, సాక్షియై నిలు
 చుండి “అదే నారాము డిట్లా పరుగెత్తగా చూచాను” అని చెప్పి
 గలిగినాడు. రాఘవాచారి అభినయవాధనచేసిన రామదాసు
 గారి నిర్మలబాల్యభక్తిని రామనామసంకీర్తనోత్సాహమును
 పొంది చరితార్థుడగుచున్నాడు. అంధు లాతని యసమాన
 నాట్యవైదుష్యమున అంధ్రలోకపు భక్తప్రభానుని జీవితాను
 భవముల జూచి యానందింపగలుగుచున్నారు!!

అఱవదళము

ఆంధ్రనాటకవిమర్శనము

విషయసూచిక

అటవడకము: అంధ్రనాటకవిమర్శనము

కోలాచలం శ్రీనివాసరావుగారి ప్రగా

లిక - శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారి అభిప్ర

యములు - ఇవటూరి సిద్ధేశ్వరశర్మగారు -

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి 'సాక్షి'

లోని నాటకాభిప్రాయములు - వింజమూరి

రంగాచారిగారు - ముత్తిరాజు సుబ్బారావు

గారు - శ్రీనివాసరావు గారికి నాజవాటు.

ఆటవదళము ఆంధ్రనాటకవిమర్శనము

—* ఆంధ్రనాటకములు *

కొన్ని సమయములు

(కోలాచలం శ్రీనివాసాచార్యగారు.)

నాటకాభివృద్ధిని ఉతించియు, ప్రదర్శనాభివృద్ధిని గుఱించియు నీవిగ్రహ
త్రాసిన వాక్యముల ననుసరించినచో గొంతవఱకు మార్గముగనని తలంచెద.

నాటకకవులకు నొకవిజ్ఞప్తి.

(1) పౌరాణికీతనములగు నితివృత్తములు మారనముగను, ప్రదర్శన
నీయుములుగను నుండనిండు. పాత్రములు రంగస్థానములు వదలిపోవుకను
తప్పిసిగకుండక భాషాచతుర్వృత్తివలనను విషయచతుర్వృత్తివలనను జనులకు
బాహ్యోదముగ లిగించియు యుదేయి జరుగునోయను కుతూహలము తృప్తియు
నటులజేసియో దివ్యవృత్తుల మానసములను నాటకాపేక్షాపాశమునబంధింపును.

(2) జనసామన్యమునకు నాటకాభిరుచి కలుగునంతవరకు మీ నాటక
కములు సంస్కృతనాటకంబులవలెగాక తెలంగాణముననుగు.

(3) చక్రతనాటకములదప్ప నాయకనాయకుల మరణము రంగ
స్థానమున జాపకయిండు తేరుము.

(4) దుక్కిరియింపుము, మొదట హాస్యము వదలండు మీరు.

(5) స్త్రీని ముద్దిడికొనుట, కాగలిండుకొనుట మొదలగు పాన్పుగది విషయములు రంగస్థానమున బ్రదర్శింపఁటల నుంచుడి.

ఇతిపృథ్విముఖ ముఖ్యవిషయమే యద్యదైవయోదల పథిలేదు.

(6) వినయగౌరవమునబట్టి భాషను మార్పుట మేలు.

(7) ఒక నాయకునిపై నొక నాయకపై నాటకమంతయు నాధారపడులాగున నొనర్పకుడు.

(8) ఆవిర్భావకపక్షమున నుండినతప్ప యుద్ధమును రంగస్థానమున లేకయుండుడి.

(9) నీ నాటకములందలి రంగముల యల్లక యెటులుండవలయుననిన, నొక వేళ గాలనంకోవలయున గొన్నిరంగముల వనలవలసివచ్చినప్పుడు కథకు లోపములేకుండఁజేయుట గొన్నిరంగములు దీసివేయులాగున నుండనిండు.

(10) మనలో నాటకములు వ్రాయుట విషయము లనేకముల్లునవి. కావున నొకకవి నాటకముల వ్రాసినవిషయమునే వేరొకకవి నాటకములు వ్రాయుట లేకదు.

(11) పథిలేక నచ్చినప్పుడుతప్ప భూతప్రేరికావములకు రంగస్థానమున నిల్వకుడి.

(12) క్షాయబడిన నాటకము లేట్లులేనను ముద్రింపించుట బాహ్యపుర్తికి గారణమగును.

—♦ పాత్రములుగా నుండువారికి విజ్ఞప్తి ♦—

(1) నాటకమంతయును చెండు మూడుతూరులు, చక్కగ జదువుడి. నదివి మీరు ధరించు భూమికవిషయమును విమర్శించుడి. ఇతరపాత్రులలో మీ భాగపెట్లు సంబంధపడినవో చూడుడి. అట్లు సంబంధపడియుండిన చల వాగగూడి యిరువదితూరులకంటెను చక్కవ కావటం పశించు

నుండుడి (Rehearsal). మీరు పఠించువాక్యములం దేదనముఁబ్రకాశింపఁజేయుచును నేయభినయరూపముం ప్రదర్శించిన బాగుగా నుండునని వానిని నభ్యసించుడి. ఇందున ముఖభావము ముఖ్యము. హస్తచలనము మాటికి మాటికిని జరుపుట వలెనగును. కంఠమాధుర్యము అయాపాత్రలకు దగినంతవరకు ముఖ్యము. ఇంతయును నేషములను ధరించువా రభ్యసించియెడల, కంగిసానమునందు నలుగు రసాదేశము మీకు సాహాయ్య పడును.

(2) కంగిసానము మీరు ప్రదేశించినపుడు, మీ కడకైనది మఱచి, మీ నేషమును ధరించినవాగ్గో, వారే నిజముగా మీరని తలంచుడి. Edmund Kean చరిత్రను చదువుడి.

(3) మానసమునందు రసభావమునకు భిన్నముగా ముఖభావ మగ పలుకుపదములు తలపెట్టెను. అట్టి విరుద్ధములగుభావములు ప్రదర్శించు కోశలము మీ రాజ్ఞింపవలెను. (వృత్తాంతము) ధృతరాష్ట్రునియొద్ద దుర్యోధను డాండుకాలమున, బాండ్ల లాగుహుంబున జచ్చిరనువాత్త వచ్చును. దుర్యోధనుడు మనమున సంతరించును. ముఖభావముచే నత్యంతభేదమును జూపును. దీనిని నభ్యసించవలెను.

(4) మాట తెచ్చట నెచ్చట నెంతకాలము నిలుపవలయునో, యేమాట తెచ్చుల యెత్తవలెనవలయునో, యేయక్షరము నెట్లు జుచ్చరింపవలయునో చక్కగ నేర్పవలయును.

(5) మీభావ నెమ్మదిగా నుచ్చరింపుడి. అత్రపడితిరినిం తెలుసుగు.

(a) వాకిలికి తాళమువేసి చెవిని కేబులో వేసికొని ననుటగా జనుటగా నాతురపడి ఒకపాత్రయు 'చెవికి తాళమువేసి వాకిలి కేబులో వేసికొని' నని హాస్యాస్పదురా లాయెను.

(b) తెలుగుబట్టుకొని మనస్సుడు వచ్చుచున్నా దనుటకు బదు

అగా 'మనస్సుని బట్టుకొని వెలుగు వచ్చుచున్న'దని పరికి హాస్యస్వరూపము.

(6) రంగస్థానమున మీరు మాటలు సూచించువారియొద్దకు పోవను గాని, వారిదిక్కి వీనులాగ్ని వినుటకుగాని యత్నింపకుడి. నగ బాటగును.

(7) మోడువడిన మొద్దులాగన నెలుచుండి నిద్రలో మాటలాడు వానివలె మాటలాడినచో, నెలకటి నాటకం దైనను తెడనకుటకు సరియము లేదు. చింతపలుకులంబలె నుచ్చరించుట తప్పు. కబ్బములు మ్రుంగుట దోషము.

(a) సంచుమున విద్యాపీఠీనులు పలువురుండిరని గొప్పవాడు శము లాడనిచ్చుగించుట యపయశమునకు గారణమగును. ఈవిషయమున కునం దనీపరిణయములోని ప్రాంధిపీఠిక జరుపగును.

(8) ఆత్మగతమున మాటలాడువిధము, ఇతరులతో మాటలాడువిధము, పశ్చిక్కుకుపోయి మాటలాడు విధము, పరాక్రమముజూపునపుడు మాటలాడు విధము, మోహించిన స్త్రీ సరసపు మాటలాడు విధము, పిచ్చియై తివ్రపుడు పిచ్చియై తివ్ర పిదప మాట్లాడువిధము, పశ్చాత్తప్తయై మాట్లాడువిధము, సర్వవి ధయత్యాగియై మాట్లాడువిధము, ప్రాణములపై నిరాశ చేసుకుని మాటలాడు విధము మారుచుండును. దీనివిషయమున నొకరికొక రొకవిధము నవలంబింతురు. దీనిని గమనించి యాయావిధము లధ్యసీంపవలెను.

(9) ధూమికలను ధరించువాడిని చప్పులుపట్టినచో దానికి మోగ్గు కొనియుంట గొప్పగుణము. పాత్ర యాత్మగౌరవమును గాపాడికొనుట మృయును గొప్పగుణము.

(10) గానరూపకముగ బాటలుపాడునట్టి పాత్ర తనకంట మేకటియే మాపక కబ్బోచ్చాస పుష్టముగ నుండుటా గొనర్పవలెను. పాడునపుడు చేతితోగాని కళ్లతోగాని తాళము వేసికొనగూడదు.

(11) పాత్ర యెప్పుడుగాని తనవీపు దిబ్బిక్కువులకు బాపగూడదు. ఎడటనుండుపాత్రతో మాటలాడుచుండినను నర్థము, మోము దిబ్బిక్కువుల

దిక్కున నుంచవలెను. పాత్ర తనమాటలతో రంగస్థానము వదలుచుండిన యెడల మాటలాడుచు గొనకుచుకొనియుండును. రంగస్థానము తిరిగి వెప్పటికి నుండగూడదు.

(12) విశేషము కోపమున నుండిపడినపాత్ర వెంటనే మానవ్యులు దగుట తప్ప. క్రమక్రమముగ కోపము తిగుచుండినవానికై ముఖభావము నూచింపవలెను.

(13) పాత్ర తనభాగము ముగిసెనని నిచ్చక్షులైనచో కొక్కడుగ మార్చుండరాదు.

(14) అన్నివిషయములకంటెను పాత్రను గట్టతీరదుగుడని వేషమును ధరించుటలో గలిగించుకొను ప్రావీణ్యము. ఒక్కడూ నయోచనముగ నుండవలయును. ఒక్కతరి శ్రీమంతుడుగ, మరియొక్కతరి బిచ్చగాడు కావలయును, ఒక్కతటి దొంగ కావలయును. ఇటుల వేషములు మార్చుట కష్టము.

(15) హిందూనాటకములు గద్యకావ్యములుగావు. పద్యగద్యములతో గూడినవి. నాటకప్రదర్శనములందు పద్యములు గానరీతియై గద్యరీతిగ చెప్పవలయుననియు నటుచెప్పట యస్వాభావికముగనుండుననియును గొంత రభిప్రాయపడుచున్నారు. ఒకపాత్రము తనకు సంధించిన పుట్టినియోగాది కోకమున గర్వించుకొనునపుడు పైతము గానయుక్తముగ చెప్పియులు చెప్పినటు చిత్రముని వాడుచుచున్నారు. అభిప్రాయము మా మాటనుటకుగల కారణములలో కొన్ని యీక్రిందివివరించినాను.

(a) స్వాభావికముగ నుండవలెననినచో పాత్రములు తమతమ గృహములలో మాటలాడుకొనుచున్నచో రంగస్థానమున నెవరూ మాటలాడవలసినదప్పును. అటు లొనరించినచో నాటకము పేలవమగును. రుచిరముగ నుండదు. అట్టిది ప్రమాదనానుగుణ్యమగు భాషగానుండును గాని నాటకభాషగా నుండదు.

(b) ఛందోబద్ధములు, పద్యముచెప్పట యస్వభావవిరుద్ధము. పద్యములు లేక గద్యతోనే నాటకములు వాయుపద్ధతులు ప్రారంభమనండి యును నేదేశంబునను లేవు. ఇప్పటివారు వ్రాసిని యెద్దియో యొకనాటక మట్టి గద్యరూపకముగ నుండినచో నది ప్రదర్శనమునందు రుచ్యముగ నుండదు.

(c) ఇక ఛందోబద్ధమగుపద్యమును మాటలరీతిగ తెప్పట ననుం బనుముకాదు. మాటలరీతిగ బద్ధములు చెప్పినచో ఛందస్సే? త్రోవారే? చరపశుడైనపుడును, నవసానిపమీపకాలమునను, పాత్రము గానమించుకొల్గించి గద్గదస్వరమున తెప్పించు తెప్పనగును.

(d) పాత్రము తోకకణంబున నేడుపుడు పద్యముచెప్పటయు దానిని గాగరూపకముగ తెప్పటయు స్వభావవిరుద్ధములనట లోకా మభవమును జట్టియుండదని నాతాత్పర్యము. పల్లవారుగాని యాడువారు గాని దీర్ఘములుటసి గాగములతో నేడుపుట స్వభావము.

(1) మనుచరిత్రములో నరూఢిని “విచ్చె గలస్వంబుతో” నని యున్నది.

(2) పారిజాత పహరిణములో సర్వభాను “బాంపల్లవగ్రాహి సాయ కంతకలకంతనధూకలకాకలిద్దనిక” ఏచ్చెనని యున్నది.

(3) మనుచరిత్రములో గిరీశ “కాఞ్చోతీమేళవిపంచికారవసుధా భారంబు తోరంబుగాక” ఏచ్చెనని యున్నది.

ఇటులనే యేడుపుడు దశకరాగము లుపయోగించుట స్వభావము. రజతగిరిలో హస్తములు చిక్కినపుడు రావణు దశకరాగముల నేచ్చెనని ప్రతీతికలదు. ఈగ్రహసాంబంధికభాషనను, నవన్యాసభాషనను, పురాణ భాషనను, ప్రహసనభాషనను, నాటకభాషనను విశేషతారతమ్య మున్నది. ఈభాషణముల యుచ్చారణవిధములు నేఱు, కొనవిరుపులు నేఱు.

(4) నాటకములందు పాటలుబాడుట పాఠ్యమునండి కలుచిన నూతి శాంకము. చక్కగ పాడువా డుండినయెడల పాటలు సంతోషకరముగ

మంతుడు. ఆనందనాయకములగునవి స్వాభావికవిరుద్ధములని వదలుట నామరేము గాదు. పాశ్చాత్యులలో "Italian operas" అని పాటలతో నాటకము లాడెదరు. నాటకములలో పైతము sonnets అని పాటలు పాడెదరు. నాటకములే స్వాభావికవిరుద్ధములనిచర్యలు. ఎవడో యొకడు శ్రీరామునంతటి ధూమికనుధరించుట విరుద్ధముకాదా? రాజు పదివేలేండ్లు తపం బొసర్చుట, పుత్రుడు గల్గులాగు పైవము వరంబొసగుట, భార్యగర్భిణియగుట, పుత్రునిగనట, పుత్రుడు పట్టాభిషిక్తుడగుట, యిచ్చి యిచ్చియును, రంగస్థానములలో పదినిమిషములలో జరిగిపోవును. ఇది సహజమేనా? నాలుగు చెట్లును, బిచ్చరి వర్ణమున వ్రాసిన యొక్క నేపథ్యమును జూచి యిది సింహాకారమాలాది. ప్రారమ్భములుగల ఘోరాటనియని యెన్నుచు నందన రాజులు వేటాడుట స్వాభావికవిరుద్ధముకాదా? పవిత్ర విషయములనుబట్టి దిద్దపువులు గొప్పవిషయములు తమమాతనమున భావించుకొనునంతటి శక్తిగలవారుగ నుండిరని నాటకప్రదర్శకులు నమ్ముదురు. పూర్వకాలమునందువ్రాయబడిన యక్షగాననాటకములలో పాటలుండెను.

(16) మీ భాగపుమాటలీ చక్కగ వర్ణింపక రంగస్థానమున నెరికి వచ్చిన మాటలాడితిరని మీరు హస్త్యాస్త్రదు లగుటయేగాక నాటకమును తెలుసురు. యెంతటి శక్తిగలపండితునకుగాని వ్రాసి నెరుకొనిన మాటలు వచ్చినటుల స్వేచ్ఛగా రావు. వచ్చినను సోపుగ నుండవు.

(17) రంగస్థానమున బాత్రములుమాటలాడునపు డా మాటలను పఠకునేయక మార్మొగముబెట్టుకొనట తప్పు. ఉదాసీనభావప్రదర్శనలైన వది యెట్లు. పాత్రములతో సంభాషణము జరుపునపు డుత్తరప్రత్యుత్తరముల నుండి కలుగు రసోచితభావములను ముఖమునందు నగుపడజేయవలయును.

(18) వేషమునకు జగినదస్త్రము లుంగవలెను. ఏమేచేకపురాణము

యోధులు, జనులు, సేయేవిధములగు వస్త్రములుధరించుచుండి రనునది శ్రోత్య చరిత్రలు చదువుటవలన జాగ్రత్తకొనవలెను.

(19) సేవమునకు దగినభాష యుండవలెనను సంకమ విచారణీయును గనున్నది. రాజసేవమునకు స్వచ్ఛమగుభాషయు, సేవకుని సేవమునకు నించుక గ్రామ్యముగనుండిన బాటసాని కిందరకాత్పర్యము. ఆయాజాతికి తగినభాష యుండవలెనని మనకిందర తాత్పర్యము. అది కాస్త్రముగనుండిన నుంప సగునగాని ప్రయోగానుగన్యుముగాదు. తురుష్కంగ్లేయాదిగాధ లితవృత్తములుగ గొని నాటకమురచించునపు డాయాజాతిపాతికి తగినటుల దురుష్కంగ్లేయాదిభాషలు వ్రాయవలసివిచ్చును. ఒకపాత్రముభాష మరయొకపాత్రమునకు నెలియకపోవును. జనులు 'నమోనాగ్రాయణాయ' యనుచు గూర్చుందురు. తెలుగుమాటలలో శబ్దజాతివారిమాటలు కేర్చి సంభాషణము సల్పినచో నెట్టి గాంభీర్యముగల సంభాషణముగాని పోస్టాస్పదమగును. కావున నట్టి నాటకములే వ్రాయగూడదని యర్థమగును. తురుష్కంగ్లేయవాతీయులు సంస్కృతమిక్రాండ్రభాషను స్వచ్ఛముగ మాటలాడుట యసంభవ మనువాదము లోకజ్ఞానములేనివారివాదము. రాయమారు, హైదరాబాదు పట్టణములలో గొందరు తురుష్కు లాంధ్రము స్వచ్ఛముగ మాటలాడుదురు. ఒక తురుష్కుడి పట్టణమునకు వచ్చి యోంధ్రమున కాలక్షేపము లొనర్చెను. ఆంగ్లేయముకెగురువు లసేకు లాంధ్రమున నుపన్యాసము లిచ్చుచున్నారట. కావున నన్యదేశీయులు రంగసానముకేసెనపుడు తమ జాతికిదగినభాషతో మాటలాడవలె ననునది విధికాదు. రామాయణ భారతాదుల వనకభాగములందు నాటకముఖ్యలక్షణములగు ప్రశస్తి త్తరములు నాత్మగతమున నున్నవి. రాక్షసులేమి, అడవిజనులేమి, నీచజాతివారేమి వచ్చి మాటలాడునపుడు స్వచ్ఛమగు సంస్కృత ముపయుక్తమైనదిగాని ప్రాకృతాదిభాష లుపయోగింపబడలేదు. అప్పటి కాభాష యుండలేదనిన అననిండు. ఆయంశము పరిశయముగనుండినను వాదమునకుగాని నేను సమ్మతించును. నీచపాత్రలకును,

స్త్రీలకును ముగ్ధులకు పాత్రభాషలు సంస్కృతనాటకములందు వయు
క్తులైనవి. కావున నాంధ్రనాటకములందునే స్త్రీల మావిధముననే గ్రాంథికతర
భాష నుపయోగింపవగునని తలంకుచు కాబోయి. పాత్రభాషభాషలు
సంస్కృతంపబడి యొకకట్టున బంధింపబడిన విధమున నాటకములందా భాష
లుపయుక్తులైనవి. ఆంధ్రమునందు గ్రాంథికభాష సంస్కృతంపబడినటుల
గ్రామ్యభాష సంస్కృతంపబడలేదు. పురాతనసంస్కృతనాటకముల
కాలమునందు దేశములు కొన్నియుండినందున ముఖ్యములగు గ్రామ్యభాషలు
కొన్నిమాత్రముండెను. అప్పటి కబ్బకాననులాభాపలకు నర్హమగురీతి సంస్కృ
తించి వ్యాకరణముల గొన్ని రచించిరి. మిగిలిన గ్రామ్యభాషలు వదలిరి.
సంస్కృతంపబడిన గ్రామ్యభాషలుమాత్రము చసప్రకర్మవార్తములని నాటక
కర్తలుపయోగించిరి. ఇట్లుండో, దేశము లసంఖ్యాకములై గ్రామ్యభాషలు
అక్కసు మిగిలినవి యున్నవి. వీనిని సంస్కృతంప పాద్యముకాదు. నుదకు
నొక దేశమువారు మరొక దేశమువారి మాటలు తెలిసికొనుట కష్టము.
నీచపాత్రములు వ్యాకరణదుష్టములగు తెలుగుమాట లాడినను దప్పలేదు.
అట్టిమాటలు స్త్రీల మగ్ధులములకు దూరముగ నుండవలెను.

(20) నాటకమునవచ్చు ముఖ్యపాత్రములు గుణవంతులై యుంటియే
గాక శారీరావయవపుష్టియు, సౌందర్యము గలిగియుండవలెను. అట్టిపాత్ర
ములకు నుండదగిన ముఖ్యగుణము లెవ్వయన:

- 1 శారీరావయవపుష్టి
- 2 స్వచ్ఛచ్ఛాందసశక్తి
- 3 జ్ఞానశక్తి
- 4 నేషమున ధరించు శక్తి
- 5 కార్యనిర్వాహకశక్తి
- 6 జవాకర్షణశక్తి
- 7 మధురమగు కంఠము
- 8 భాషాపరిజ్ఞానము

- 9 యశమార్జించు నపేక్ష
- 10 నాటకప్రదర్శనాపేక్ష
- 11 ప్రతిభ
- 12 భక్త్యము
- 13 జీతేంద్రియశక్తిము
- 14 సంవిదవశిక

ఈగుణములు కలవాడు శీర్షిమంతుడగును.

(21) ఇప్తుడుండు హైందవసాంఘికదృశ్యమును, జనసామాన్యము నకు గల విద్యావాహిత్యమును, గాలమానస్థితిని బట్టి, స్త్రీలను పౌత్రము లుగ గొనుట యాదరణీయముగాదు. పురుషులు స్త్రీపాత్రములను గొనుట వికారమని, స్వాభావికవిరుద్ధమని తోచినను నాటకములే స్వాభావికవిరుద్ధము లని యెన్ని యూహకముండవలయును. ఆంగ్లేయులలో పైతము 1660 నువ త్వరమువరకు స్త్రీపాత్రము పురుషుడే ధరించుచుండెను. ఆకాలమున హాస్య జన్మము స్త్రీ జెడ్డిమోనాపాత్రకు ధరించి రంగమున ప్రవేశించినపు యవస్థయు లయ్యెను.

—* దిద్దుత్తువుల కొక విజ్ఞప్తి *

ప్రేక్షకుల యాదరణ ముఖ్యము. వారి పాత్రలకు బాత్రములు చెప్ప వారు. పాత్రలపై నాక్షిణ్యాభిమానములు గలయట్టివారని, గాలయాపనము నకు గాను నాటకకాలము ప్రవేశించి ప్రదర్శనములు మాదక నలుదిక్కుల జూచువారిని నదలి మిగతవారివిషయము మనము విచారించవలయును. వీరు పాత్రయొక్క యేలాపమునుగాని యంతేస్వల్పముగ నుండినను పైచువారు కాదు. వీరు తిప్పుపట్టుట వైషమ్యమునగాదు. ప్రదర్శనకాలమందు వారి మానసమునందు హాత్యుగా గలిగిన బుద్ధివలననే యట్టివారు రంగపలమున పాత్ర భావరించుదుప్రదర్శన మాచి యోర్యు. పాత్రలయం దేకోప మున్నను ప్రేక్షకులు వానిం దెలుపదగివవిధముగా తెలిసిన మేలగునుగాని, నవ్వులతోను, కవతాభివ్యులతోను పాత్రను బహిషంతుట తప్ప.

— శ్రీపాద శామేశ్వరరావుగారు —

(ఆం॥ సం॥ 1922, ఆంధ్ర గద్యనాటకములు)

రాగవరుసతో జదువుట మన తెలుగుపద్యమలకు వ్యక్తి విశేషము. కవిత్వం. అభినయము, వాచకము, పంగీతము అను నాంశములు నాటకములందు ప్రత్యేకములు జెందుచున్నవి. అభినయము, వాచకము బాగుండి పంగీతము కొలు యైన నటులు పాగడ్డ గనుచున్నారు. కేవలము పంగీతమే కలవారు మెచ్చు కొనబడుటలేదు. పండితులచే కాదు జనసామాన్యమునకుగూడ నిట్టి యభిప్రాయము. పంగీతము పెచ్చుపెట్టిగి వాచకాభినయముల నదుగంటచేయుచున్నది. పాటలను పద్యములను బొత్తుగా వాడకుండుటయే ఉత్తమమని నాకుతోచు చున్నది. గద్యనాటకములు ప్రదర్శించిన గాని రంగస్థల మభివృద్ధికాశేరము. నటులు వాచకాభినయములందు నిపుణులై యుండుటకు విద్యాంశు లేకావలయును. పాశ్చాత్య పంగీతనాటకములన్నియు ప్రకృతియు గద్యములూ రచియింపబడుచు పాత్రవ్యభాషావోస్థిలనము, ఆఖ్యారవస్తునిర్మాణము లేస్పగ జేయుచున్నవి.

నాటకములలో జేరి కళగనిన్నియు నొండొరుల దిగ ద్రోక్కకుండ సమానముగ కలిసి భాషోన్మీలన మొనర్పవలయును. గద్యకావ్యములు ప్రబలుటచే వాచకము, అభినయము అభివృద్ధి నొందును. రంగస్థలము బాగుపడును. పాఠస్వరము గణనీయమగును.

కవిత్వ పరిపరముగను నాతికతనముగను నుండి భాషోన్మీలనమున కుపయోగించు గద్యపద్యములతో రాజిల్లవలెను. కథాభాగమున నైక్యముండవలెను. ప్రధానవిషయముండి దానిని బలపరచునల్లికయే వెలయువలెను. ఇట్టి యుపవిషయములు ప్రధానాంశమునకు అనుకూలముగను, ప్రతికూలముగను నుండవలయును. ప్రధానవిషయము నిరంతరాయముగ పొగూడుదు. కథాంశముల పూర్వప్రతిఫూలములచే నాటకము నడుచుచుండవలయును. అంతర్వ్యంధ్యము

అనిగా “చేతామా, వద్దా, యింకోకవిధముగా చేతామా” అనే సమస్యలు భావాంధోళనము కలిగించుచుండవలయును. దీనివలన రిసోదయమేర్పడును. నాటకవిషయములు స్వల్పావశిష్టముగ నుండవలెను. పంగీతము వాడునెడ కాస్త్రకట్టులో నుండవలెను. అది తెటస్కించకపోవునుగాన పంగీతమును, పద్యములను, మట్లను బహిష్కరించుట మంచిది. గద్యమును పరిష్కరించుట చెంది వలసియున్నది. పద్యములు గద్యమువలెనే చదువవచ్చును. పాటలు పంగీతముతో పాడవచ్చును. పాటలు రంగమునకు ముందో లేక అంతిముననూ నుండవలెను.

—(అం॥ సం॥ 1916-17, నాటక ప్రయోగపరీక్ష)—

దుస్తులు పాత్రోచితముగను “వెల నులభము, ఫల ముభయము” అను నట్లు నుండవలెను. నీవులు అపవర్ణముగ జేయుటకన్న మౌనమేయుట మంచిది. ఇదిరీతి సకరణములు ఉచితముగ నుండవలెను.

పాత్రములందు స్థూలార్థము నుండవలెనుగాని సూక్ష్మాభివ్యక్తియు నుండవలెను. అనగా భరతకాస్త్రప్రక్రియ రంగస్థలములందు వాడకూడదు. అంజయ నటులు కథాంశము జరుగునపుడు తమ భావములను మాతాభివ్యక్తియములలో వెల్లడించుచునే యుండవలయును. నాటక సమాజములకు రిస్కాలకు బోధకులుండవలెను. నటుడు భాషాజ్ఞానము, రసవివేకము, రిస్కపదర్యసిద్ధి యొప్పు నుండవలయును. విమర్శకులు నటులదోషములను ప్రకటించుచుండవలెను. నటులు విరియభిప్రాయముల నాడకండి “అపరతోమాత్ విదుషాం ససాధు మన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం” అను వాక్య మంగీకరింపవలయును.

—(ఆంధ్ర సం॥ 1914, ఆంధ్ర నాటక రంగస్థలము) —

రంజకల్యణుడు, హితబోధ, జీవమూపాధి నాటకమునకు కారణములై యున్నవి, ప్రదర్శనలు వృత్తిగాగలవారు, జైతన్యహితులు, ఇవి సెందుకల వాగు. జైతన్యహితులలో తగావాలి రావు, కట్టుగా పనిచేయుదురు. వృత్తికి కట్టుకొనినవారు అందరిని సమముగ తూచుచు నటుల మార్పుత్తగు అను పాత్రని నమముందు జూపవలెనేకాని పోషణయందు చూపగూడదు. రహస్యము చాలా ఉండవలెను. నటులు తమకిచ్చిన పాత్రములతో సంతుష్టి నొంది వానినే చక్కగ నిర్వహించవలెను. రంగాధికారి నిష్పక్షపాతముగ జైతన్యమెరింగి పాత్రధారుల నియమించవలెను. నటులు పోకిరీచేషముచే తిరుగక తమవృత్తికి గౌరవము తెచ్చుకొనవలెను. నటులు విశ్వాసము కలిగి యున్నతావును అతికి యుండవలెను. నాటకములందు కవిత, నాటకకళ, ప్రభా నాళములు, భాష స్వత్ర గ్రాంథికముగ కొందరు వాడుచున్నారు. విశాఖ పట్టణములో గ్రామ్యులందరికి ఉపయోగపడుచున్నది. కొందరు ప్రాలోచి తముగ గ్రామ్యగ్రాంథిక భాషలను వాడుచున్నారు. పద్యములు గీతములుగ నుండవలెనని పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి యభిప్రాయము. కొన్ని పట్ల పద్యములుండనే కూడదు. కొందరు పద్యములే యుండవలయునని చెప్పు చున్నారు. రసస్ఫురణకు పదరచన ముఖ్యవిషయముకాని గద్యపద్యాని మూలభేద మనావశ్యకము. కవులు ప్యాత్రుత్వవిచేకము నుపయోగించవచ్చు ను. సంగీతము రసనాహక మనువారిమాట విశ్వసనీయముకాదు. ప్రదర్శనల లోపము కళయం దాసోపింపగూడదు. కవితాసంగీతపరిపక్వతనము రసభావో చితముగ చేయుట మంచిది. రంగములు, పరికరములు అవసరములేదు. పీని లు ప్రేక్షకుల భావనాశక్తి తగ్గుచున్నది. సవద్యయ మేర్పడుచున్నది.

చాస్తుగా తెల్లగడ్డలుకాకి తగుపాటిధనము భర్తపెట్టి రంగపామగ్ని జేన్వవలయును. అభినయము ప్రధానముగ నుండవలయును. ధర్మవరం కృష్ణమాచార్యులు గారు సంగీతము లేకపోయినను పద్యములు సరసముగ జదువుచు అభినయకాళముచే మెప్పవలసివి. నాటకకళ వృత్తియు, రసము, పాత్రములు మొదలగు విషయములు చేరియున్నవి. శృంగారవీరరసములు ప్రధానము. నాటకకవులు ప్రాచీననాటకాలంకారనియమములలో చిక్కికొనిక స్వతంత్రించి గాథాకల్పనము, పాత్రరోపణము జరుపుట ఆవశ్యకము. పాత్రములందు విరుద్ధ ధర్మము లొక్కచోనే స్ఫురించకూడదు. అవసాభేదమున పాత్రధర్మములు మారునపుడు ప్రాత్రాదితి చెడకూడదు. స్వభావవిరుద్ధ ముండకూడదు. వాచకమువలన పాత్ర తివగుణదోషములను ప్రకటించవలయును. ఉచ్చారణలో పాత్రయొక్క కులస్థితులు, శుచి, స్వచ్ఛత, వడ, ధ్వని, ద్యోతకమై యుండవలెను. హాలులో అందరికి వినిపించుపాఠ్యంతో నెత్తుకొని రసాచితియుగ అంతకుపైన కథనదుపుచుండవలెను. అంద్రకేసరి, సువర్ణశేఖ, కృష్ణాపత్రిక మొదలైన పత్రికలలో నాటకవిమర్శనా మెక్కువగా జరిగియున్నది. పత్రము ప్రదర్శనమునకు, నాటకరచనమునకు గ్రోల్సేపా మొసంగవలెను.

(అం||సం|| 1917-18, అంధ్రనాటకప్రయోగ పరీక్షలు.)

పరీక్షాసంఘములు - పరీక్షలెట్లు జరుగవలెను?

పరీక్షాధికారులు కళాభిజ్ఞులై యుండవలెను. నీనులు రంగానుగుణి నుగ మన్నది జేసిది చూడవలెను. రంగప్రసాధన మొక ప్రధానాంశముగ బరిగణించవలెను. ఇది యతివృత్తకాలమున కనుకూలముగ నుండవలెను. అభినయమునకు భావవాశక్తి, నాగరికాభిరుచి, ప్రపంచజ్ఞానము ఆవశ్యకములు, వితరణుండవలయును. పాత్రానుగుణముగ వర్తనము మారవలెను. కవియుద్దేశ్యమునుపట్టి మాఖనైఖరి మారుచుండవలెను. పాత్రముల గుణము లనుసరించిన తీవిలో నానారసముల బ్రయోగింపవలెను. వాచకములో నిర్దుష్టత, స్పష్టత, ధార, విరామములు, ఊరము, కలధ్వని అరుభాగములు.

I	వేదము	5 మాత్రులు	15
	ఉపాసన	10	
II	ఉపాసన		
	విరుద్ధత	4	
	స్వప్రతి	4	
	భార	8	
	సూత్రము	10	
	అపులు	10	
	కంఠధ్వని	4	
III	సంగీతము		
	కంఠము	2	
	వాద్యము	3	
	సంగీత వాచక సమ్మేళన	5	
IV	అభివ్యయము	25	
	మూకాభివ్యయము	10	

నాటకములను విశుద్ధమైన సంగీతజ్ఞాన ములవలనవలయును, కొద్దిపంగతులతో చిన్నిపద్యముల జదువవలెను. పద్యముందలి రసమును, భావమును బట్టి విజ్ఞానకృత నైతికతల దెప్పించుటలనొ నిగ్గులుచుకోవలెను. పాదము మూలములకు రాగముందలి కథలు మారవలెను. అపుడలల అర్థయుక్తుగ నుండవలెను. అపుడలలలో రసోచితముగ గానవిన్యాసమువర్సవలెను. సంగీత స్వర పద్ధతుల విరుద్ధతతో పాటలను నాటకములందు విరచి యాపకూడదు. అర్థ ప్రభావముగా విధిజరము చేసికోవలెను. రాగములయు చివరకు నిజమక అక్కడక్కడ ప్రయోగింపవలెను. పాదాంతములందు రాగముతీయుట మంచిదికాదు. సంగీత విరామములు అగ్గవిరామముల నాశ్రయించియుండవలెను. సంగీతముఅవసరముగా పెంచకూడదు.

— శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారు —

(బండిరు దొనహాలులో యచ్చిన యుపన్యాససారము)

భావము, అభినయము, వాచకము-యీయూదు ఒకదానినొకటి విడిచి యుండవు. నీని నానుకూలతపలననే రసోద్భిత్తి గలుగుచున్నది. సంగీతము గీతములందు, పద్యములందు ఉపయోగింపబడును. గీతములందు తప్పదు. పద్యములందు దుండదగునూ లేనో చర్చనీయును. గద్యముం దుండగూడదు. రంగస్థలమున రాగాలాపన రూపుమాపుట అవశ్యక స్తవ్యము. జీవిత అభినయము సహజము. కాని జీవితావధి ననుసరింపక ఆనంది మైనపుడు రసావేశమును జేండుటయే నాట్యము. ఇది నాచకము, అంగికము, అహర్యము, పాత్రికము అని వాణుగువిధములు. రంగస్థలముందలి యభినయ మొకకళగాని శాస్త్రము కాదు. రంగాభినయమునకు అనుభవజ్ఞానమే ప్రధానముకాని భరితమందు ప్రవేశ మవసరములేదు. అభినయచంగీతశాస్త్రములు రంగస్థలమున నుపయోగించుట సమంజసముకాదు. అభినయకళ పాత్రకాలమును, కథయొక్క సంప్రదాయమును, పాత్రయొక్క నాకిన్దిరి పరిశీలించి యుండవలెను. హాసము, కోకము, క్రోధము యున్నగు నవగతములు పాత్రయొక్క నీతినిబట్టి యుండవలెను. భావము సరిగా నుండవలెను. ఇంతకు విచేత నువసరము. పామరులచులు పాటిజేయగూడదని ప్రదర్శనలు విశ్వసించి పండితులచే సంశ్లింపజేయ యత్నింపవలయును. పరిశీలనజేసియు ప్రసిద్ధనటుల జూచియు ప్రదర్శనలు వృద్ధిపొందవలెను. పాత్రగుణములవిషయమై భేదాభిప్రాయములుండవచ్చును. అభినయమంతయు స్వభావనిర్దయగ ప్రకృతి ప్రతిబింబముగ దోచునలెను. అభినయమందు అభివృద్ధి యుండవలెను. కథాంశము జరుగుచున్నది బోధపాత్రము నిర్దురు ముగ్ధుడచే ప్రదర్శింపగూడదు. సందర్భానుసారముగ కాలనిర్ణయము చేసికొని యాడవలెను.

—(ఆంధ్ర సం॥ 1919-నటులు, నాటకాభినయము)—

ఆంధ్ర నాటకములలో ఇవటూరి సిద్ధేశ్వరకన్యగారి యభిప్రాయములు నాలవరకు శ్రీపాద కామేశ్వరరావుగారి వానితో నేకీభవించుచున్నవి.

నాటకకవులు నటులై ప్రయోగవైదుష్య ముండినవాడైనచో నాటకమునందలి భావములు ప్రకృతిప్రతిబింబములుగా నుండును. నాటకము అదర్శపూర్వకముగను, రసపోషకముగను నుండి కవియొక్క చాతుర్యముతో విండియుండును. ప్రకృతికి సమముగా గాఢాకల్పన, పాత్రములు ఉండవలెను. అభినయము, దుస్తులు, అచారములు పాత్రాకాలమునకు అనుసరించి యుండవలయును. అభినయమునలన ప్రపంచము రంగస్థలముగ బ్రవర్తించువలెను. కేవలము లెంతిష్టభావనీధర్మముగనున్న నాటక మంటి రసవంతముగ నుండును. నటులు నాటకములనెను సవిమర్శజనవి స్వభావనీధర్మగు ధార్మిక నవలంబించి పరిచేయవలెను. భావవిషయములలో పాత్రోచితమైన రీతుల నుండవలెనందునగాని నాటకము అదర్శపూర్వకమై ప్రకృతియొక్క దేశకాల వికాలతను అనుకరింపలేక యున్నది. కావున ఇదియొక స్వభావానుసారియుగ కళ (రూపకల్పనమే) కాని ప్రకృతిగాదు. అందుచే పద్యములను, నాటకరణ యొక్కదుగు నిదనములను నుపయోగించవచ్చును. పద్యములకు రసపోషణ ముపకాశమిచ్చును. రసపోషణమందు పద్యములు భావము ననుసరించి విశిష్టముగ నుండవలెను. రసానుగుణ్యముగ రాగము మాతృప్రకృతి మందిన, సంగీతము రసభావోచితముగ నుండవలెను. వాచకవిషయములలో విరు కామేశ్వర రావుగారి యభిప్రాయములతో నేకీభవించుచున్నాను. నడకలు, అభినయము ప్రకృతియందు సామాన్యతీవ్రతలతో మన మవలంబించుకీతుల నుండవలెను. పాత్రలకు తగిన గమనవైఖరులుండవలెను. గతులు సమయమునుబట్టి యుండవలెను. భావముల ననుసరించి నూలభివములు చేయవలెను. కేవలము ముఖమందే రసభావముల ఘటింపవలయు. నటవిషయము నటుడు తన స్వాతంత్ర్య

మహాయోగించి నాటకకళయందలి వివిధాంగముల పరిశీలన బుద్ధితో మేళవించి నడుపవలెను. మునిబద్ధసూత్రముల నేర్పరచుకొనదు. పాత్రగుణములను సంప్రదాయములను చక్కగ నెఱింగి వర్తింపవలయును. అభ్యాసిత ప్రదర్శనములు సంపూర్ణముగను, శ్రద్ధగను చేయవలెను. శిక్షకుని యజ్ఞలో నుండవలెను. విద్య, శాకికజ్ఞానము, భావనాశక్తి, దీక్ష, సద్వర్తనము, పాత్ర వ్యభావనైపుణ్యము నటుల నేర్పడియొందవలయును.

—* పానుగంటి లక్ష్మీవరసింహారావుగారు *—
(నాటి)

సారంగధరనాటకప్రవర్ణనము.

నాటకసమాజములు అటకుకావలసిన వస్తుపావుగ్రాని ముందుగా జక్క పెట్టుకొనవలయునని, అటు తేళకు ప్రారంభింపవలెనని సూచించుచున్నాను. ఉద్యానవనములో రాజులరేండుడు రాజకార్యములను ప్రశంసించుట అజ్ఞేపించిరి. రాజు తన సేవకులయొద్ద తనకారల యంగుళివద్దన మొనర్చుకొనదు. శోభనపుగదిలో ప్రతివ్వల్పవిషయము అభినయించుట తెఱి యనిరి. సారంగధరుడు, చిత్రాంగి శృంగారసంభాషణములో విపరీతశృంగారముల యుద్ధపన్నాహసంభయము చూపిరట. శృంగారసంభాషణములో యిట్టి మైమూరి పజూబి పదవిన్యాసమును అజ్ఞేపించుచున్నారు. రాజులరేండుడు భార్యను సంబోధించునపుడు అంత్యప్రాసనియమములతో పాటలందు మట్లాడుట యసహజమనిరి. నీ సపవ్యయము మట్లునుండి సగ మొకరు, సో మొకరు అర్ధపాదార్థపాదామ్యావృతపాదాయ్యావృతలతో పాడుట అర్థమనకు రసమునకు భంగకరమనిరి. న్యాయసభలో మట్లును యిరికించుట యుక్తముకాదు. గీతాంగి శైలిలోనుండి మరణశిక్షను అనుభవించునపుడు మాయనితో సంభాషించునపుడు బ్యాండుస్వరములను, కాలికాళమును అవలంబించుట మిక్కిలి

అపహ్నముగ నున్నది. కావున మనము సారంగధరుడు అయ్యెనను మదమ నాడించుట మిక్కిలి దుర్బరముగ నుండెను.

ఇట్టి యనాదిత్యకనిత్యములైన మనదేశమున కెంత ప్రారబ్ధము పుట్టి! సాంసారిక రాజకీయ నామస్మికాది పకలవాచ్ఛారములలో నున ముపయోగించు సంభాషణకు, చేసిన చేతలకు, నడచిన నడతలకు, తలచిన తలపులకు క్రొత్త మైన వ్యవస్థ మైన అదర్శముగ నుండవలసిన నాటకములలో ఈ దురువులేమి? ఈ లాంఛనములేమి? ఈ పాటలేమి? ఈ అటలేమి? ప్రకృతిని నుటలెట్టిరే! ప్రళస్తకపుల నాటకాదర్శములు నీటగలిసిరే! ప్రకృతికిని ప్రళస్తకపులకు విశోధముగ నుండు కృపవలెల యల్లవలయు? నాటకకాక్షేయకమున ప్రకృతిని జరిపిన బ్రహ్మహత్య మనకెందులకు?

(నాటకపరిదర్శనము)

మన నాటకములు ప్రకృతివస్తువులనుండిపోవక భరత నాట్యమాంగళ్యము నకై ప్రాకులాదనెల? జీవితమంతయు కష్టభూయిష్ట మెయుండ ప్రపంచము ప్రారబ్ధభోగ్యనీనుగ నందరు నమ్ముచుండ నట్టి సాంసారికకష్టములను నుఖముఖముల చక్రనేమిక్రమమును యథానూపమున ప్రకృతి సిద్ధముగ జీర్ణింపక నాటకాంతమున నే ఋషిసో, నే శంకరుసో, నే యసంభావిత యసందగ్ధవి సయముసో ప్రళేశపెట్టి మంగళాంతము నేమార్పయత్నించుట మన నాటకములలో మిక్కిలి లోచనమునుగ నున్నది. కవివ్రాతయను, అతగా నుండివాడలకు నుఖాంత మేర్పరుచుటయు దుర్మార్గుల కపజయము నేర్పరచుటయు నుచితము? కొంచెం నిశ్చప్రాయపడుచున్నాడు.

కాని నుఖమున భౌతికైశ్వర్యములు, ఆయురారోగ్యములు అని భావించుట తప్పు. ప్రపంచములో దుర్మార్గులవారివడి పద్వర్తనముకై యిటు నులగుడిచి పరమేశ్వరుని నమ్ముకొని యారాధించినచానికి మోక్షమే నిత్యానందముగ సంపూర్ణముఖముగ నుగాని తిరిగి యాసంపాదపటలమున జిక్కికొనుట

సుఖమగునా? దుఃఖాంతనాటకములవలన కలుగు సర్వోధ సుఖాలేమయినవి
రకున్నది. కాని సుఖాలేమైన నుంచుకొనని నేను చెప్పను. ప్రకృతిలో
సుఖదుఃఖములు కలుగుచున్నవి. కావున మననాటకపులు ద్వియోధ
యగు ప్రకృతిని గొండుపైపుల పరామర్శింతురుగాక!

(నాటకీయ పద్యరచన)

నాటకములో వృత్తము లార్జములు. చం॥ ఉ॥ కా॥ మ॥ తరుచుగను
శ్రద్ధరా తుల్యాదివృత్తములు ఆరుదుగను వాడబడుచున్నవి. ఇప్పటికి లక్షణ
గ్రంథములలో బేర్కొనబడిన వృత్తము లన్నిటిని నాడియుండువుడు కొన్ని
మార్చ ప్రయత్నించుట పనికిమాలినపని. బింతవృత్తము లన్నియు తాత్కాలికము
ములు. వృత్తము లొకజాతి దరువులు. పల్లవి, యనుపల్లవి లేని పదములు
వృత్తములగానమందు రాగమమూర్తిమే గాయకుడు మార్చలదుగాని
వృత్తములో ఖట్టిట్టియు వృత్తవినూతు జీవప్రైట్టియు తాళమును మూర్తి
ము మార్చలేడు. తాళపుబిందుకుట్టులో పాటలకంటె వృత్తములే ప్రబలమై
నవి. పాటలు ప్రకృతివైఖరివిరోధములని నాటకకవు లెఱుంగుదురు. అందు
చేత పాటలను బహిష్కరించిరి. ప్రబలము నడిచివయ్యె యుండటకు యిట్లు
నర్పించి కాని తాత్కాలిక ప్రబాధిష్టనీతికిని ధర్మాధర్మమును లొంగి పాటలకేర్పు
చున్నారు. కొందరు స్థిరముకన్పించుటకును తాత్కాలిక ధవనామగోనము
లకును సుధయత్ర అనుకూలించుకీతిగ పద్యముల నిచ్చుచు అనుబంధములగా
అపద్యముల బదులు పాడదగిన పాటలను జేర్చియున్నారు. పాటల నాటక
కర్త కవిస్వారంభ్యమును నిర్ణయముగ నిలుపుకొన నెంచుచున్నాడు. ప్రస్తు
త్త సంగీతనాటకకర్త విశిష్టాడై గొడవొది పిల్లవలె నటించుచున్నాడు.
నటులు వీరువుని పూర్ణాధికారులు అనన్య పండుకారుకొని వృత్తములకు
మట్టుజేసి పాడుచున్నారు. వృత్తములను పాటలుగ మార్చునందనే నానికి
యిహోదితములగు నెడకల ననుసరించి రాగహీనముగ చదివినప్పుడునూడ ఈ

యాపదయే సిద్ధమగును. వృత్తములకు తాళము జన్మసిద్ధమై యున్నది. తాళమునో తాండవ ముద్భవించును. పాత్రైచిత్యము భిన్నమగును. రసముం ద్భూపమగును. సహజత్వము చచ్చును. పాటలవలెనే యపురూపవృత్తములు నాటకముల నుండదగవు. నాటకమున పాట పాడుటెట్లు సహజమో సదశీముల పాడుటగూడ వట్లే అసహజము. ఆపద్యములు సామాన్యవృత్తిములైనను వింతవృత్తిములైనను అన్నివృత్తిములు నాటకమునుండి బహిష్కరింపవలసివచ్చె. పూర్వకపులు పాత్రములనందఱోచితరసావస్థల నెరింగి వానిని ననువదలకతి ప్రదర్శించుటకు పద్యముల నెల్లరి. తాళసందర్భిరహితములగు వృత్తముల నిరాకరించి కేవల వచనమువలె నడచు వృత్తములను ఉపయోగించినట్లు కలబడుచున్నది. ప్రశస్తమైన అగ్నిప్రాయము యెడల దాని నుపయోగింపక రిన్యాపాలంకారములతో మేళవించి భారణాయోగ్యముగ జేయుటకై నడకయందు వచనముకంటె విశేషభేదములేని వృత్తములలో నియుద్బుచ్చుచుండిరి. ఆంగ్లేయుల బ్లాంకువర్సను సమానమైనవి సంస్కృతములో ఆర్యావృత్తియు అనుష్టుపు నున్నవి. వీరికి లెలుగులో లేటగీత సమానమైయున్నది. లేటగీతకు జన్మసిద్ధమైన యొక్క నడకలేదు. దీనికంటె ఛందస్సున వచనమును బోలిక పద్యములేదు. నాటకములోని గీతపద్యములను గీతములవలె చదువబోయిన అవి నడువకుండునట్లు వ్రాయవలెను. అవి విచారములని చదువుకొనినపుడే నడువవలయును. నీపము, అటవెలది కూడ నుపయోగపర్చవచ్చును. వీరినిందు వనలసి వచ్చినపుడు ఆయా రసభేదోచితకరరసపరిపాకముల జమనవలయును. గానభోరణిని పాడకూడదు. నాటకపుణాల ప్రపంచము. పాత్రములందరి కరులు. ప్రశలయగ్నిప్రాయము లెక్క చేయకూడదు.

— { అంధ్రీనాటకవిమర్శనము; వింజమూరి రంగాచారిగారు } —

నాటకములలో గానములయొక్క విశిష్టతగూర్చియు పాత్రికతగిన భావ యొందరాదనుటగూర్చియు చిత్రనాటకములదప్ప నాయికానాయకుల

మరియు రంగస్థలమున జాపకయందుటనుగూర్చియు శ్రీనివాసరావుగారి యభిప్రాయములకు భిన్నముగ నభిప్రాయపడియున్నారు. కృ.ప. 26-2-16 and 12-3-1916 లో ప్రచురింపబడిన వీరి వ్యాసవ్యయపు సారాంశమిది:

సామాన్యముగ మాట్లాడుభాష పేలవమనిలేలంచుట వాడుకభాష లోని తీవ్రత కని యెరుగకుండుటను బయలుపెట్టుచున్నది. పద్యములు యంద క్వాస్త్రమును అనగా వడకను అనునరించునుగాని పంగీరీప్రధానములుకావు. కేవలము స్వాభావికముగనుండవలసిన సామాన్యజీవితమును ప్రతిబింబింప జేయునాటకములు వచనములోనే వ్రాయబడవలెను. కవిబ్రదుడు తన భావ నాక కిచ్చే సావగృహప్రపంచమును పుష్కలమున నాటకములు, విషాదనాటకములు బొత్తుగా వచనములోనే యుండవలెను. పద్యములు అన్యప్రధానములు. పాట శబ్దప్రధానము. వాఙ్మయమున ఉన్నతీస్థానము వహింపదగిన నాటకమున పద్యములే ముఖ్యములుకాని పాటలుకావు. పాటలు కొన్ని సందర్భములలో కరుణ, దుఃఖము మొదలగు మమోభావములకును, పాత్ర లొంటరిగ సంతాపించుకొనునప్పుడును వాడవచ్చును.

1. పంతులుగారు నాటకములోని అన్ని పాత్రములకు గ్రాంథిక భాషయే యుండవలెననుట అసమంజసము. నాటకమున పాత్రలు యెవరిభావములు వారు విస్తరించుకొందురుగాన 'వారిస్వయోచ్ఛారణనైఖయలందే సంభాషణము ప్రదీపింపవలెను. నీచపాత్రలకు గ్రాంథ్యభాష పెట్టినది నాటకమే కాదని వేదము వెంటట్రాయకామృతిగాను సిద్ధాంతపరచియున్నారు. గొప్ప నాటకకర్తలు సామాన్యజీవనమునందుకుండ నుకొనాటకముల సారాంశమును పంపొందించుకొనుచున్నారు. సామాన్యజీవితపుభాష బూతులబట్ట కానేరదు. ఇట్టిభాషవలన నాటకములు పేలవము గానేరవు.

విషాదనాటకములు నిజముగ కవిత్వమున ముఖ్యాంగమైన రమణీయత వలన ఆవ్యాజ్యాంధము కలిగించుచున్నవి. విషాదనాటకములవలన ప్రయోజన మెక్కువయున్నది.

— { ఆంధ్రీవాటకములు: } —
ముత్తరాజు సుబ్బారావుగారు ఎమ్. ఏ.

ప్రస్తుత కాలమున ముద్రాకాలముండి వేసవేలాంధ్రవాటకములు వెలువడుచున్నవి. ఇందు కొన్ని సంస్కృతాంధ్రవాటకభాషాంతరీకరణములు. ఉ॥ కనులేలా, అశిలబింబము, గులేబకానిలి మున్నగునవి. కొన్ని స్వయంకల్పితములు, వీరిలో నొక కొన్ని పాండవవిజయములు సంస్కృతవాటకలక్షణము సారముగాను, వేటొకకొన్ని మగుణమణిత్రయములు నాంగ్లవాటకలక్షణము గుణ్యముగాను, మఱొకకొన్ని వీరభద్రవిజయప్రభృతులు వీధిభాగవతములవలెను, నింకొన్ని చిత్రనళీయములు వాటకకర్తల యుష్టుమసారముగాను విరచింపబడి యున్నవి. వీరిబట్టి చూడ మనవాటకములకు నిరూపమైన నియమములు గనుపింపవు. ఇది యెంతయు శోచనీయము. ఏలయున మనవాటకము లింకను కైకవానస్థలమున్నవి. ఇట్టియొక సర్వజనసమ్మతముగు కొన్నినియమముల నేర్పజుకొనినగాని పురోవృద్ధి కాటంకము గలుగును. ఈలోపమును దీర్చుటకే కాఁజూలు, బహువాటక గ్రంథకర్తలగు మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ కొలూచలము శ్రీనివాసరావుగారు కొన్నినియమములఁ బ్రకటింపిరి. అందుపై నెన్నియో వాదములు నెన్నియో చర్చలు జరుగుచున్నవి. కాని తుదకు నొక్క విషయమున నైన నిశ్చయింపమని నుడువుటకు నావంతియు వీలులేకున్నది. అట్టిచో నాచోటి యల్పజ్ఞుఁ డేవిషయమునుగుఱింపి వ్రాయఁబూనుట కిడు సామానకార్యము. అయిన నాంధ్రీవాటకాభిమానమును, జ్ఞానోపార్జనోత్సాహమును నన్నిందులకుఁ బురికొల్పినవి. కాన దక్షులు నవ్వు మన్నింతురుగాక!

వాటక స్వభావము

వాటకము లలితకళలో నొకభాగము. ఈలలితకళలు ద్వివిధములు: వ్యక్తములు (చిత్రలేఖనము), కావ్యములు (సంగీతము). వాటక మొకంటిలోను వేరవది గాన మిత్రమకళ (Complex art) యన బడగుచున్నది.

అయిన బ్రతికినవలె నిదియు బ్రకృతికి వ్యాఖ్యానము కాని ప్రకృతికాదు. కానేడు. ఇందు బ్రకృతియందుగన్పట్టు విషయములలోఁ గొన్నిటి నేర్పఱచి, వేర్పఱచి సమన్వయించుటయే ముఖ్యలక్షణము. వనమునకు, నుద్యాన వనమునకు నెంతభేదమున్నదో ప్రకృతికిని దదనుసారియగు గళనను నంత వ్యత్యాసమున్నది. అయిన నిట్లు ప్రకృతిభిన్నముగానున్నను బ్రకృతివిరుద్ధముగా నుండఁగూడదు. నాటకపు నిజమైకత న్నే గనుక నవలయుననిఁ బ్రకృతియే నికాపలము.

నాటకాంగములు

నాటకమునకు ముఖ్యాంగములు మూడు. అందు మొదటిది భావము, ఇది నాటకవ్యక్తికి జీవము. దీనిని సమర్థతతో నెలకొల్పటకు అన్వీక్షకీవిద్య (Psychology) తెలిసియుండవలయు. ఇందలిది యితీవృత్తియ. ఇది నాటక వ్యక్తి కస్థిపంజరము. దీనిని నేర్పుతో నెఱవేర్చవలయుననిన కథారచనాచాతుర్యము, కల్పనాశక్తియు నవసరములు. మూడవది భావ. ఇది నాటకవ్యక్తికి కరీరము. దీని వైదగ్ధ్యముతో విరచింపవలెననిన గవిర్వమత్యావశ్యకము. ఈమూడును క్షీరసీరన్యాయమున గలిసి మెలిసి యున్నఁగాని నాటకమునకు సంపూర్ణమైన శోభనియ్యవు. వీనిగురించి విమర్శనీయాంశము లున్నవి. వీని సాధుత్వాసాధుత్వముల గన్గొనుటకై సంస్కృతాంగ్లాంగ్రిముల లెం తెక్కిన నాటకములఁ గొన్నిటి పఠించి వానినుండి (by the use of deductive and inductive methods) కొన్ని నియమముల నేకరించితిని. అందు నాడు గోచరమైన నియమముల సిద్ధులైంతుటకు ముందుగా విమర్శనాపద్ధతులఁ గొన్నింటి నేర్పాటుకేసికొని వివాదాంశముల కొంతవఱకేని తీర్మానము జేయుటయే బాగని తోచుచున్నది. ఆ విమర్శనాపద్ధతులు (Canons of Criticism) తెల్వయిన నాటకమున బ్రతినీచయమును (1) అకళతమై (2) సహజమై (3) రసాచితమై (4) సులభగ్రాహ్యమై యుండవలయు. ఈధర్మముల మది యందురుచుకొని చర్చనీయాంశముల గొంతవఱకేని నిర్ణయింప ననునగు.

ఏకదశము లేవనియు, భావమును గుఱించిన విషయములు నాలుగు:

1. భావము లెట్లు నిర్వహింపబడతాయో? ఇవి పాత్రల ననుసరించి యుండును. గానఁ బాత్రము లాదర్శమాత్రములలో లేక వాస్తవికములలో ముందు విచారించవలసియున్నది. పాత్రము లాదర్శమాత్రములుగా బోధాణిక గాఢమున్న బాగుగాని నాటకమున కట్టి పాత్రము లుపయోగ్యములుకావు. పాత్రములు కొన్ని వేళల వాస్తవికములుగాక కాల्పనికములై నను సహజముగ నర్థించెడిచో వానిని వాస్తవికములవలె జేయవచ్చును. చేయవలయు. భావములు సహజములై పాత్రోచితములై పాత్రగుణోన్మీలనమునకు పరుగ్గములై యుండవలయు. నాటక కర్త స్వపాండిత్యప్రకర్షకై కాని స్వగర్వబోధనమునకుగాని ప్రాప్త్యాభిభావముల వృథా బొందుపలుపలనూడదు. ఇట్లు నిర్వహింపరావలసినది చేయరాదు.

2. భావములన్నియు నేకరసప్రభావములూ? లేక బహురసాభావములూ? అనిన నాటకమందంతయు నొక్కరసమునే నింపవలయునా? లేక నవరసములఁ బూరింపవచ్చునా? మానవజీవితములఁ దుదవలకు వివర్ణించిన నవరసముల కాప్యవములనితెలియవచ్చును. వివరము వేళలఁ గొన్నిరసములు గూర్చి మే మాట్లాడుచుండు. కావున నాటకమున నల్ల యొక్కరసమును ముఖ్యముగా నొనరించి మిగిలిన రసముల దానికంగములుగాఁ జేయుటయొగ్గు. ఈ యంగములగు రసము లెన్నిటికిని ముఖ్యరసమును గప్పిపూర్చునట్లుగా నుండఁ గూడదు కాన మితముగా మాత్రమే ప్రయోగార్హములు. హాస్యరసమును గొందఱు ప్రాహసనములఁ దక్కులాతిచో ననుపయుక్తమందును. దీని నెచ్చోటనైన సందర్భానుసారముగా మితముగా నుంచిన నట్టమేమియులేదు. శృంగారరసమును గూడ నిట్లే మితముగా బ్రయోగింపవలయును. పచ్చిపచ్చిగా నెన్నిటికి నర్థింపరాదు.

3. భావప్రకటనమునకు సమర్థమైనది గద్యయా లేక పద్యమా? లేక గీతమా? లేక యిందు కొన్నియూ? లేక అన్నియునా? సహజముగా మనము

గద్యనే మనభావముల ప్రకటించుటయందు వాడుచున్నాము. ఆట్టి గద్యయందే నాటకములు వ్రాయబడియున్నవి. ఇంకను వ్రాయబడవచ్చును. కాని గద్యము ప్రమాదనములకు దక్కి నన్యవిధములగు నాటకముల కుపయోగార్హముకాదని నాయుభిప్రాయము. పద్యములలో భావప్రకటన మొనర్చుట సహజముకాదు. కాకపోయినను నట్లొనర్చుటచే రసాభివృద్ధి కలుగకపోదు. గద్యము భావప్రధానము. పద్యము రసప్రధానము. ఇయ్యది ధర్మి కృంగార కరుణారసముల మధ్యముగా బ్రేమోగార్హము. లేనిచో రసస్పృహనునకుఁ గొంతలోపమగుచు నానంద్యుకము. ఇంక పాటలవిషయ మించుకఁ జచ్చిప వలసియున్నది. పాటలు మనపాటకముల మాత్మములుగావు. అయ్యవి పద్యములకంటె నున్నగా నీధిభాగవతములలో ఉపయోగింపబడుచుండెడివి. వానికిని బద్యములకును సామ్యమెక్కువ. అన్నిపద్యములకు భావరాగములు పాటలకువలె వలయు. కొన్నిపద్యములకు (ఉ॥ మత్తకోకిల, లయగ్రాహి) తాళముకూడ వలయు. ఆట్టి పద్యములకును పాటలకును భేద మావంతయును లేదు. కావున నెచ్చో పద్యము లుండవచ్చుచో ముచ్చోటనే పాటలుకూడ నుండవచ్చు. అయిన పాటలు రాగప్రధానములుగాన కొలదిగామాత్రేయప యోగ్యములు. సోస్యరసమున నిట్టిది యున్న జాగు. వీని వ్రాయుటయందు తాళము నేనువలసివచ్చో సంస్కృతివిరామమువలె బదవిచ్చితియున్న నర్థగ్రహణమునకు సాయమగు. ఇంక నీపాటలకు మెట్ల నెందుండి గ్రహించి నను భావప్రకటనమున కాటంక మొనర్చున ట్లుండరాదను.

4. భావములు నీతిదాయకములుగా నుండవలయునా? కొందఱు కుయుక్తులు, నీచోక్తులు నాటకమందు బనికిరావంగురు. నాటకమునకు, నీతి బోధనమునకు బదతీబాదరాముని సంబంధము. అట్లగుట పాత్రాచర్యములముగ సుదర్శనముపాఠముగ నుండవలయునుగాని నీతిబోధనమునకైమాత్రము నాటకమందు భావము లుండరాదు. ఇదియే సహజముగా దోచుచున్నది. నీతి బోధనమునకై నాటకమునువ్రాసిం నయ్యది రసవంతముగా నుండదు. నీచో

మూ, కయుడు అచిత్రస్థానముల బయోగార్హమైనను, వర్ణలముఖంగాని సాధానమునకుగాని చోటియ్యగుడు.

ఇతివృత్తమందలి చర్చనీయాంశములు.

1. ఇతివృత్త మెట్టిదిగా నుండవలయు? అయ్యది పురాణము నుండి, శేకవర్ణితమునుండి మాత్రము గ్రహింపబడివలయునా? లేక కల్పితముగానూన నుండవచ్చునా? లేక మిశ్రమముగా నుండవచ్చునా? మన నాటకముల నితి పూర్వ మిన్ని తెలుగుల నుపయోగింపఁబడియున్నది. ఇదివృత్తమండి గ్రహింప బడినను సహజముగా నుండవలయు. మానవలోకమున జరుగదగినదిగా నుండ వలయు, నాటక దీప్తువు లోకమున సహమాన్యమైనను దుస్సాధ్యముగా నుండ గూడదు. కొన్నియెవల నిజమే కల్లకంటె విచిత్రకరముగ నున్నను సహాధ్య మగు విషయముల నిందు బొందుపఱచుట లేకదు. ఇయ్యది పౌరాణిక గాథ అలాఁ జక్కగా నెఱింగింపదు. అందుగూడ దేవతలు, భూత ప్రేత వికావ ములు పాత్రములుగా నున్నను వాగలకు మఱి నాటక కారకులు మానవులకు సహజమైన గుణవిషయాలఁ గల్పించి చేతలయందు మాత్రము భేదముఁజూపిం ఇట్లనర్హమను నియ్యి నొకలాప మగుచున్నది. అయిన నియ్యది ప్రతిదేశనాట కమునకును బ్రథమావస్థ. మన నాటకము లీయవస్థదాటి రెండవయవస్థకు బొందు చున్నవి. ఇదియేయనకు గ్రామ్యము. ఏలయన మొన్న మొన్న నే యాంధ్రోద్యమదీప్తి ముమొలకఁజెల్లఁజొచ్చె. దానిని బెంచి కాఖోపకాఖుల సాంధ్రమండలంబులయొ విస్తరింపజేయుటకు సాంధ్రచారిత్రక పాంఘిక నాటకముల రచింపఁ బూనుకొం దురుగాక!

2. ఇతివృత్తమునకు గాలనిగ్గయు కలదా? గ్రీకు నాటకములలో నాటకప్రవర్తన కెంతకాలము పట్టునో కథాక్రమణమునకు నంతయి యుండె డిది. ఈవియమము సంస్కృతాంధ్రనాటకములఁ బాటించబడలేదు. నాటక కథాక్రమణము నెలమెదల నేకవర్ణములగాఁక ప్రాముఖ్యమున్నది.

అయిన నాయధిపాలుమున నయ్యది మనుజుని శిక్షతమున నొక్కదశకంఠై నెక్కుడుగా నుండఁగూడదు. అయిన నిది యంత ముఖ్యముగాదు. ఏలయున బ్రతికళయందును కొన్ని సాంకేతికములువలయు. నాటకమును నట్లే రంగస్థలము, పాత్రాభివ్యుత్తి, కాలాతిక్రమము, పద్యబాహుళ్యమున్నగునవి సాంకేతికములగు. కావున ముఖ్యంత మెద్దయున నాటకము ప్రదర్శనమున, 3, 4 గంటలకంటె నెక్కుడు కాలము పట్టఁగూడదు. ఇతివృత్త మెక్కుడున్న కంటె మూడు నాటకముల జేయవలెను.

3. రంగస్థలముల నెయ్యది ప్రదర్శనమును? సంస్కృతనాటకముల రిణమరణాదులఁ బరింతః బ్రదర్శించుట అక్షణవీర్తిల యిమ్రుసావయగ నెవరివేసిరి. అంగమున నట్టినియమును బాటింపలేక. ఇదియే సమంశసమగ నున్నది. ఏలయున మనము చూచినది విన్నదానికంటె నూరుకెల్లు హృదయంగ ముముగా నుండు. అట్టిచో నేవిషయ ప్రదర్శన మైననిపేధింపఁబడినచో నయ్యదిరొ దులపంభాపణమూలమున గ్రహింపఁబడవలసివచ్చును. అట్టిచో గపలాంశ మొక వును. అయిన మానవజీవితములలోఁ గొన్ని దర్శనములును కొన్ని గోప్యములు గలవు. దర్శనమును లన్నియుఁ బ్రదర్శనములు. గోప్యము లూహ్యములుగాని ప్రదర్శనములు కావు. కావున కెల్లు కలుపుదీసియే మానవజీవితముల రంగస్థలములఁ బ్రదర్శింపవలయు. మఱియు దుర్మతికి దురభ్యాసములకు నెవముగలుగఁజేయు సంశయలఁ జూపకుండుట శ్రేయోదాయకము.

4. ఇతివృత్తము ప్రమాదాంతముగా మాత్రమే యుండవలయునా? అక్కఱలేదు. ఏలయున లోకానుభవము, కొంచెమున్నను మనకు బ్రకృతి యందు ప్రమాదవిషాదములు కెందును దుష్టులకు శిష్టులకు సమముగా నెల్ల మనినని తెల్లమగు. కావున విషాదాంతినాటకముల వ్రాయుటయు సహజ మును. మఱియుఁ గొన్ని విషాదాంతినాటకములు దుష్టశిక్షణము శిష్టశిక్షణమును నిరూపించుటకై వ్రాయబడినవి. ఇయ్యది కవితాన్యాయమే (Poetic Justice) కాని పూర్తిగా లోకానుభవము కాదు. కావున విషాదాంతినాట

కములగూడ వ్రాయవచ్చును. అయిన నియ్యది కప్పతిరమా. దీనికి వ్రాథా న్యము భావగాంభీర్యమే.

5. కథను పుష్పప్రతితిలయము లుండవలయు. ప్రథమాంకముననే నాటక రీజము విత్తబడవలయు. తిర్వాతి నయ్య దండ్రించి, పిస్తరించి, పల్లవించి. పుష్పించి ఫలింపవలయు. ఇట్లు కథనల్లిన హృదయంగమముగా నుండును. పహజముగా నుండును. అట్లుగాక యాద్యంతయులులేక, కాగ్యకారణము నివృత్తముగాక కథ వ్రాయబడగూడదు.

6. ఇరివృత్తము నెట్లు భాగింపవలయు? అకవిభజన చాఱవా? రంగవిభజనగూడ వలయునా? ఒక పెద్దకథను నాలుగైదంకములనా? నియర్ప వచ్చునుగాని దానికై విష్కంభప్రవేశకములు గొన్నియేని యావశ్యకములు. కీనిలగ నెవనోవచ్చు కథాభాగమును చెప్పదురుగాన నసహించుమునకు భంగ మగు. ఈలోపము రంగముల నుంచుటవలన మాయమగుచున్నది. కావున రంగవిభజన మవసరము. ఇంక నాటకమున కిన్నియంకములనిగాని నిన్ని రంగములనికాని నిర్ణయించుట కష్టము. చెట్టున కెన్నికొమ్మలు, కొమ్ము చెన్నయాకు లుండవలయునో నిర్ణయించుట యెట్లు? అయిన నెన్నియొన్ని ను వమ్మని సజీవములై చిత్రాకర్షణములై నియమితకాలములలోల బ్రదర్శన యములై యుండవలయు. ఏరంగము వదలినను కథకు భంగమగునంత జగిదిగిగా రంగములు గలిసియుండవలయు. రంగములే యననెల! ప్రతివాక్యము కథ కవసరమై కథను బెంచును, పాత్రగుణముల బ్రకటింపించుచుండవలయు.

7. ఒకరు వ్రాసినకథను . కేటోకరు వ్రాయవచ్చునా? అందుల కధ్యంతిర మెవ్వరు చెప్పగలరు? కొంద తీతిరు లాకథను నాటకరూపమున వ్రాసిరిని యెఱుగక వ్రాసినను, కొందఱు మాత్రము మొదటిగ్రంథమును మించునట్లు వ్రాయబూనెదరు. అందుచే నునకు లాభముకాని శపథముకలు గదు. ఇయ్యది మాఖ్యముగా పౌరాణిక గాథలలో గన్పట్టుచున్నది. అయిన మంచి నాటకముల విషయమున నిట్లు పొడినదే పొడకుండుట మేలు.

8. పాఠానికి చాత్రీకగాఢలక్షణాని యొప్పు దెలిపవలయు మార్పుల నొనర్పవచ్చును. మూలమునందలి ముఖ్యాంశముల మార్పుకయించుట బాగు. ఇతరవిషయముల నెన్నియైన మార్పులుండవచ్చును. అయిన క్రితిమార్పును చాత్రగుణోన్మీలనమునైనను, గాఢామాధుర్యాకయమునైనను తోడ్పడవలయు. లేనిచో నామార్పు గ్రామ్యముకాదు. చరిత్రనాటకములలో గాలము మార్పుక కాలోచితములగు మతసాంఘిక గాత్యాంగవిషయముల నెఱిగి వ్రాయవలయు.

ఇత భాషలో జన్మనియాంశము లెవ్వియన:

1. భాష పాత్రోచితముగా నుండవలయునా? ఇందు రెండు విధానాంశములు జన్మవి. అందు మొదటిది ఏభాతిపాత్రమున కభాతిభాష వలయునా? ఇది స్వాభావికమయినను నిదృష్ట్యవులకు గ్రామ్యముగాదు. కావున దిసాభాషను. మఱియు నట్లు వ్రాసినచో నానాటకము నాంధ్రనాటకమని పిలువనక్కఱలేదు. ఆంధ్రనాటకమున నాంధ్రమేవలయు. అయిన నితరభాతివారు మనభాష నుచ్చరించినపుడు విచిత్రముగా మాటాడెదరు. మన కందఱుకు తురక తెలుగు, ఆరవ తెలుగు, దొరల తెలుగు, బంగాళీ తెలుగు విశదములే! కావున నన్యభాతీయుల భాషయు దీవిచిత్రముల నుంచును. నా, దా, నడము నేకటిరాయకాస్త్రీగారు ప్రతాపరుద్రమునకు తురక పాత్రములకు వ్రాసినట్లు వాగియుంటితిము. ఇందు పద్యము బుందగూరదు. రెండవది పాత్రలిందరు భాష నొక్క కైతెలిలో వ్యాకరణయుక్తముగా మాటాడవలయునా? నలుగురు మాటాడుచో కైలిభేదము గోచరమగు. కావున నించుక కైలిభేదము ప్రతిపాత్ర భావయందు నుండిన సహజముగా నుండును, వ్యాకరణయుక్తముగు భాష నాటకముల బ్రయోగార్హమాయు చచ్చ యెంతజరిగినను బ్రయోజనము గానరావచ్చుది. గ్రామ్య, గ్రాంథిక భాషావాదులు కాస్త్ర్యములు తిరువత్తుమున బలుకుచున్న పని నుడువునున్నారు. ఆ దెట్లున్నను సీచపాత్రయి యు సంస్కృతమునందువలె గాగ్నిము బ్రయోగించుట బాగుగా నున్నది.

మధ్యపాత్రములకుమాత్రము న్యాయకడబద్ధమగు భాషయే నుండది. ఏల యన విద్యాధికుని భాషకును విద్యాంధునిభాషకును భేదముమెందు. ఇటొనర్చిన వేషమునకుఁ దగినభాషయొప్పును. మధ్యపాత్రములన నాయక నాయకులు, వారిబంధువులు, నీనపాత్రములన తదనుచులు. ప్రహసనముల గ్రామ్యము ప్రయోగము.

2. భాషాశైలి యెట్లుండవలయు? కొందఱు ప్రబంధశైలిని వ్రాసియున్నారు. కొందఱు సహజముగా మనము మాటాడుకొని వ్రాసియున్నారు. ప్రబంధశైలి నాటకముల లక్షణముగా నంగ్రహింపవలయు. ఏలయన నయ్యది సంస్కృతపదబహుళమున నులభ్యమగును. అర్థగ్రహణముగాని చే నదగ్రహణముగూడ తూన్యమగు. మఱియు మనము మాటాడుకొని వ్రాసిని బ్రహ్మసహజముల నొప్పుగాని యితరత్రే నయ్యది నొంపునింపదు. కావున నీకంటెకి మధ్యస్థముగ నుండు ద్రాక్షాపాకమునచే బ్రహ్మశ్రీ తిరుపతి వెంకటేశ్వరకవులవలె వ్రాయుటయే సమంజసము. ప్రతిమాటయు నులభ్యమగునాక. సవరణముగూడ, యుక్తియుక్తముగాను నుండవలయు. మఱియు కొందఱు కొద్దిభిత్సోపముల సంస్కృతపదగూఢనము నలయునని దీక్ష పంస్కృతసమాసముల బ్రయోగించియున్నారు. ఇట్లొకప్పుడు స్వరము భాషమును ప్రతిఫలించునను (sound echoing the sense) భ్రమచే గావించు. దీనిచే రసపోషణ ములపడు. పాత్ర ఉచ్చారణచేతను నభినయము చేతను రసమొప్పువలయుఁగాని దీర్ఘ సంస్కృతసమాసములచేతఁ గాదు.

3. కవిత్వ మెట్లుండవలయు? ఇక్కలమునఁ గొంత ఘంధోజ్ఞానము లభ్యమైనదిమొదలు కవిత్వము నెల్లరు చెప్ప నాహసించుచున్నారు. అట్టిచో నయ్యది చాలవిలువ నీరసమైనదని యీకాలపు గొన్ని నాటకములఁ జదివిన తేటపడును. “పీఠపాపరతీగలఁ జేపలబుట్టినట్లు” గాక కవిత్వము సరిగ్గా ఛారాళముగా నుండవలయు, వృత్తములు నానావిధములై పాక్షా

మగఁ గన్నులఁజెట్టికట్లు భావములు బ్రకటింపవలయు. చిత్రికామునుకొన్ని గీతలచే నేవస్తువునైన దృగ్గోచరమువర్చుకట్లు కవి కొన్నిమాటలచే నెట్టి భావమునైన మనమునకు గోచరమొనర్పవలయు. ఇందులకు భావనాకక్షయే సమర్థము, ప్రాభావ్యము. ఇదియే మహాత్రల బ్రత్యక్షముగ నవితారమొత్తి జట్టినద్యుపది. ఇట్టిదియే కవిత్వము. మఱియు బ్రతిపద్యమును నుంచిత్రలిలా వ్రాయుబడవలయు. అట్లనిన నెట్లారంభింప బాగననో యెట్లంతమొందింప రచనంతమగునో, నులభిగాప్రయోగగునూ, యోజించియట్లే యొనర్పవలయు. అట్లుగాక యిట్లుపాఠముగవ్రాసి వ్యక్తపదములచే బూరించి వ్రాయుట రచనాభాషమున కాదికారణము. మఱియు నేరపము జెప్పఁబూనిన నారస మానించు వాని నలరింపవలయు. లేనిచో నీరసపు గవిత్వమగు. ఇంకను శ్లేష, దృష్టిర్థపద్యము, బంధకవిత్వముగూడ త్యాజ్యములు.

4. నాటకములం దలంకారము లెంతవఱు గ్రాహ్యములు? కొందఱు తమపాండిత్యప్రకర్షకై కాబోలు, నాటకముల నలంకారభూయిష్ఠముగ నొనర్చియున్నారు. అయలంకారములైన మాతనములు గాక పూర్వకవిప్రయోగములగుట వారిదృష్టి చర్చితచిహ్నముగనుచున్నది. కొందఱులంకారములే వలదండరు. ఇదియు నాచరణీయముగాదు. అలంకారములు నాటకలక్ష్మికి నిష్కవముగా నలంకారములై యుండవలయు. అందులకై యవికొలదిగాను భావముల జక్కగా విశదీకరించునవిగాను, క్రొత్తవిగాను నుండవలయు. అలంకారములలో నిందులకై ముఖ్యముగా నుపను, స్వభావోద్ధి, ఆధ్వానిక వ్యాసము, పటకరాంకురము బ్రయోగాగ్గములు. ప్రతియలంకారమును పుష్పమువలె తనతటతాను నులు మొనగూర్పవలయు. మఱియు నందఁడు పద ర్థానుసారముగ ట్లోకోప్తులఁ గొన్నింటి బొందుపరచుట యొక్కము.

నాటకముల జన్మనీయాంశములని నాకుదోచిన యంశము లెంతయు వానిగుఱించి కడుపాహసించి నాబుద్ధికి గోచరమగునట్లు లభిపాయ మొపంగితిని. పైన వ్రాసినయంశముల విదాహరణముల సుదృఢములనుండి

పరుకూర్చి పాగుగా నుడియించును. కాని యంత విప్రులముగా బ్రతికయం దు వ్రాసిన స్థలము చాలదనుభవించే నింకటితో విరమించుచున్నాడ.

గుణవోష బుద్ధోష్ణః | నిందుశ్చైత్యభావికేశ్వరః |

శిరసా భ్రాంశితే పూర్వం | పరంకం నియచ్ఛతి |

—* పురాణం సూరిశాస్త్రిగారు బి. ఏ. *—

గతసంచికలో ఆంధ్రనాటకం చనముగూర్చియు, ప్రదర్శనాకీతుల గూర్చియు బ్రహ్మక్రి కొలచలము శ్రీనివాసరావుగారు చేసిన యుపదేశ వాక్యములను బ్రచురించి జకోపకారము గావించియుంటిరి. శ్రీనివాసరావు గారు చిరకాలము నాటకసూత్రధారులుగ నుంటయేగాక, ఆంధ్రనాటకము లలో చరిత్రాంశముల గూర్చియు, పాత్రస్వభావప్రకటనము గూర్చియు నాటకకవులలో మార్గదర్శి “మహన్న” యన నొప్పియున్నారు. వీరు నాటక కవులను, పాత్రములుగా నుండువారికిని పంపిరి “విజ్ఞప్తి” వాస్తవమున ననుభవసారమైన స్ఫుటివాక్యముగ గారవింపవలయున్నది. నాటకకవులు (7) (11) నెంబరు ఉపదేశములను, నాటకులు 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 17, నెంబరు నియమములను కంఠగతముచేసి దినదినము యోదించుచు, వదలుచుండిన మేలు.

ఇంతచక్కని ఉపదేశములలోమాడ కొన్నివివాదాంశములున్నవి. నాటకములు స్వాభావికములా (natural, realistic)? లేక సాంకేతికములా (conventional and intellectual)? పాత్రములభావ స్వాభావికముగనుండవలయునా? లేక రావుగారు నాటకభావయా? ఛందోబద్ధమైన పద్యములు, కీర్తనలు భావప్రకటనమునకు అడ్డమునచ్చునా? రసాభాసమేదేయునా? లేక రావుగారు దలచునట్లు బహురాగముల నేర్పవచ్చునా? ఇత్యాది యంశములందును, ఇంకనుకొన్ని నియమములందును రావువారి యనుభవవిజ్ఞానములు కడు

గొప్పవయ్యను, వీరినిగూర్చి నిశ్చితార్థప్రాయము లున్నట్లు పొడగిట్టదు. వారి వాక్యములలో కొన్నిటికి పరిష్కరవిశోధము గావవచ్చునున్నది.

నాటకరచనాకళలులును, కోలాచలాస్వయ సాహిత్యశక్తవర్తలును, కవితామార్గదర్శకులునగు శ్రీనివాసరావుగారి వాక్యముల విమర్శించుటకు దగిన శాస్త్రజ్ఞానముగాని, నాటకప్రదర్శనానుభవముగాని నాకులేదు. వృథాదర్శనముని చెబాడనడవడి నాకులేదు. నాకు గలిగినది యొకటే. రసానుభవమునకు మూలకారణముగు ప్రపంచజ్ఞానమే. నేను వీధులలోనుగూడ పిల్లలయోధావులు, పెద్దల పోరాటములు మొదలు సమస్తమానవవా్యపారములను కడుబాగా రూకతితో చూచుచుందును. అనేక సంగతిసందర్భములలో మనుష్యుల కేరీతిగా ప్రవర్తించునది, దేశకాలభేదములవలన యొకిని మనోవృత్తియు, అంతఃకరణము నేర్చువిపర్యయముల బొందునదియు, నట్టిచేతల మనుజుల ముఖ విలాసము లేరికిగ మారునదియు జూచుచుందును. ఈరంగములన్నియు చక్కగ చిత్రితములై ధారణాశోభమున భావస్థిరములై యుండును. వీనిపోలిక నే పోత్తములయల్లక, చిత్తరువులతీరువు, నాటకులయాట మొదలగువాని విమర్శించును. ఇదియే కరియగుమార్గమని పెద్దలు చెప్పియున్నారు.

సాహితీవాక్యమునకు “రతియే” పరమావధి. నాటకములుః నేలలు, కథలు, పాటలు, ప్రబంధములు మొదలగు వాక్యములు, సుహృద్భావమున నాపదేశముల తేనినను, తేయకున్నగు చర్చనరులకును, చూపకులకు ను మిక్కిలిమగు సంకేతము. కలిగింపుచుండును. అనందము, “రతి” ఇదియే నాటకలక్షణములు. ఇదియే శిల్పచిత్రముల లక్షణములు. ఈయానందము స్వాభావికముగ నుంటవలన హృదయమునకును, సంకేతముగ నుంటుచే మానసమునకును గలుగుచున్నది. భాగవతములు, హిందూశిల్పములు, William morris చిత్రములును సాంకేతికములు. ఇవిభావముందు ప్రకృతి ననుసరించును కాని రూపముందును, బాహ్యవా్యపారములందును ననుగమించవు. నాటకములు కేవలము స్వాభావికములు. ఇందు ప్రకృతిలా మనుజులకు గలుగు

ముఖ్యములు, బాధనష్టములు, జమాపటములు హేతుయక్తముగా జూపబడును. కుక్కను చూచుటకన్న కుక్కబొమ్మను చూచిన నెక్కువ అనందము గలుగుటోల్కి, మనజీవితనాటకముల యల్పప్రతిమలను నేపథ్య జూచునపుడు ప్రకృతిలోని రాగ ద్వేషముల వదలి నిర్మలబుద్ధితో మానవచర్య విమర్శించుచు గతిని పొందుచుండుము. ఈ ఆనుభవమునకు ప్రపంచజ్ఞానమే కారణమగును, నాటకములలో దెప్పించి ప్రాపంచకవిషయములే.

నాటకముల జెప్పిన 15, 19 నెలలకు నియమములను శ్రీనివాసరావు గారు, నాటకములే స్వభావేతరములనియు, అందలి నేపథ్యములు, పాత్రములు, మాటలు, నడతలు ప్రకృతివిరుద్ధములనియు జెప్పియున్నారు. నేపథ్యమునుగూర్చి వీరికిగల యభిప్రాయమే షేక్స్పియర్ మహాకవిగోచరి "can this cockpit hold the mighty fields of France?" అని ప్రశ్నించి యున్నాడు. ప్రస్తుతము నాటకప్రదర్శనములందు బయస్కొపు, విన్యచ్చక్రీ, నేపథ్యయంత్రములు, వివిధగా నుపయోగించి చూపరుల భ్రమింపజేయుచు ఎంత వాన చులులచే గలుగు బాధలపైతము దివ్యక్షువు ననుభవించజేయుచున్నార. ఏమైనను నేపథ్య మేన్నటికి ప్రకృతిని బోలనేరదు. దేశపరిమితమే దీని ముఖ్యబాధకము.

కాని నేపథ్యము ప్రకృతికి భిన్నముగా నున్నదను విషయచే రంగమునవచ్చి నటించుపాత్రలను, నాటకములను స్వభావేతరముగ నొనర్చుట సముజ్జముగాదు. మనము ప్రకృతిని ఎన్నటికిని పూర్తిగా ప్రతిబింబింపజాలము. Shakespeare, Victor Hugo, భవభూతి, బుర్రుదాసు, వీరేశలింగం వంటి కవివర్యులూకూడ ప్రకృతిరూపములను సమీపింతులేకాని వాని నైక్యము కానేరరు. కాలేముగదాయని స్వభావేతరములయిన కల్పనల బోవుటకష్టము. యథార్థములేనిచో, నాటకాంతర్గతమైన యుపదేశములను అంతఃకర్ణపరకుద్ధి జనించదు. అది ఫలించి జనోపయోగములు కానేరవు. నాటకరచయందును, పాత్రాధిత్యముందును మనము నేయు పాపపాటులను

పొరపాటులుగ భావించక, నాటకలక్షణముగ నెంచుట ప్రమాదము. ఈలా
జలలా నాటకపాత్రములను తా మూహించుచు పురుషులవలె కేయకపా
యము లనేయు లేర్పడించి. శ్రీనివాసరావుగారి 20 వ నియమము ననుస
రించి రామడో, కృష్ణుడో, శివాజీయో, రుద్రమో యెవరిపతిమకు సరిపోవు
ఒడ్డును పొడుగును ఉన్న నాటకుల నేరవచ్చును. 16 వ నియమము ననుసరించి
యాయాదేశకాలపాత్రముల దుస్తులను విమర్శించి ఒట్టివానిని తయారు చేయు
వచ్చును. మనకువలయు పాత్రపు ఫాటీగ్రాఫుపంపి బిబ్బరు ముఖము (mask)
తెప్పించవచ్చును. ఆ మామూలు కొన్నిభరీనుకు వచ్చును. ఈజాగ్రత్తలతో జేచి
మధరించినచోడు తా విధియించుపాత్రలేమే అయియుండును. ఇదిగాక పాత్ర
గుణములను ఆనాటకమేకక ఇతర నాట్యయమునండి చక్కగ గ్రహించి
వానినడవడి, ఆచారములు, చేష్టలు, వాచితరీ, స్వభావము తెలిసికొనినచో
ఈనాటకపుండు చాడు సరిగిలదునట్లే సామాన్యమున ఆభివయమగును.
రూపము, దుస్తులు, ముఖము, ఆభిప్రాయభావములు వీనియందు మనము
కష్టించి సరికాకృతి ననుసరింపవచ్చును. ఇక రసము ప్రకృతిలోవలె ననుభవించి
ముచు రసప్రకటన చేయునునా? అను ప్రశ్నకు అంద్రదేశములో పెరువడిన
నాటకులెవ్వరే తగినవారు. విశ్వనాథరావు ప్రహ్లాదడు; కృష్ణస్వామి
వరూధిని; దొడ్లస్వామిలయ్యగారు దువ్యంతడు; శ్రీనివాసరావు హరిశ్చ
ంద్రుడు; అంకిరాజు గామారావు నలుడు; గోవిందకాశ్రీ శ్రీకృష్ణయోగీశ్వ
రుడు; ముంజులూరి కృష్ణారావు లోకీకృష్ణుడు; శెట్టి నరసింహం శృంగార
లీలాకృష్ణుడు; పెదన రామయ్య ఆశ్వత్థామ, కృష్ణునిస్వామి రుద్రుడు; సుమీ
రింగు విశ్వమిత్రుడు; పంజీవరావు మోహిని; జగ్గరాజు చంద్రమతి చతు
యంతలు. వీ కీహార్తులు అడునపుడు ప్రకృతిలో వారివారికి తగిన లక్షణము
లబ్బుటయే గాక, యాహుకథలగుర్చి ఇవివలకు తెలుగున వ్రాయబడిన
ప్రబంధములకును, నాటకములకును వీరియాట వ్యాఖ్యానమై తనరుతున్నది.
రావుగారు తలచినట్లు “ఎవడో” శ్రీరాముని ధూమిక ధరించెని యను

కొనవలసిన పనిలేదు. ఆదు నేర్పుగల నటులను, పాత్రముల సంప్రదాయములను చక్కగా నేర్చి, వారికి తగిన భూమిక లానగుర్చినచో నాటకములు తిప్పక స్వాభావికముగ నే యుండును.

నాటకములు స్వాభావికములుగ నుండి నెండవనటుల రావుగారు ముదియొక కాలము నుడివియున్నారు. నాటకమాదు కొలదికాలములో ఆ నేకయుగములకాలపరిమితి పైతము జాపబడుచున్నదని ఇక్కడ కూడ నాటకకవులు లక్షణముగ భావించివారు. ఇట్టి కాలప ప్రణామ పౌరాణిక నాటకములలో నున్నది. ప్రహ్లాదచరిత్రను బ్రదర్శించు నెడ నెల్లూరు కృష్ణగారు సభివారు జయవిజయులు కాపముబొందుటకు పూర్వము మొదలిడి నృసింహవరాధిమాన్వివించు పరుగుల యీవృత్తాంతము చూపియున్నారు. ఇది నాటకము కాదు. మొదటనుండి చివరవఱకును పాదగల తోలుబొమ్మలేకాని నాటకలక్షణము లిందులేవు. దీనిని pageantry అందురు. ఇంగ్లీషుచరిత్ర, ప్రాన్సుచరిత్ర (American Civil War; Balkan War) దీనిని pageantry రూపముగా అడినారు. సంప్రదానముగాయు, సంప్రదానభారతము అట్టివే. నాటకలక్షణము లందులేవు.

నాటకములలో ముఖ్యపాత్రముల అంతఃకరణప్రవృత్తులకును మనోగతులకును, ఆదర్శములకును విశోధము కల్గును. ఇట్టి మానససమరమందు కొందరు ఇంగ్లీషు ప్రేరితమైన మనోన్యాయపాఠముల నవలంబింతురు. కొందరు వీనిజంటి రూపముల రక్షించుకొందురు. కొంద షేనియు చేయజాలక భ్రష్టులై Hamlet వలె నకించెదరు. శ్రీరాముని పనుష్య ఇది. అగ్నిగుండమున పవిత్రురాలని నిశ్చయింపబడి తన్ను విడనాడని నిర్దోషి నీతిను ఆదర్శులకుపంపుట, ప్రజలకోరిక నెరవేర్చుకుండుట ఇక్కడనే రామనాటకపు రక్షిపట్టు. తాను ప్రేమించి పెండ్లాడవచ్చిన దమయంతిని స్వవాక్యపరిపాలనమునకై దేవతల ననుగ్రహింపుమని నేను తరుణమే నలనాటకపు ప్రాణస్థానము. హరి

శృంగారాః “జీవితాత్మానా మాయానాః విదంతి” అనేపద్యమునొకడు చంద్రమతిని అయ్యచేశను చెడు పర్యాయములు నాటకలక్షణము బయటకును, కాకుండాలోని రక్తి దొంగభవముగా అక్రమములోని పిల్లను ముద్దాడి పోవుటలో లేడు. ఏవ అంశమున కకుండా పచ్చిపప్పుడు దుష్టాంశునకు గల్గిన సమస్య: “కడుపుతోనున్న నాభార్యను విడచుట మంచిదా? ఇతరుని భార్యను గ్రహించుట మంచిదా?” ఇక్కడనుండియే కాకుండాలోని నాటక రక్తి ప్రారంభమగును. రక్తిసానము (climax) కథాంతమునకు (dissolution) చేరుకొని కథలోని చివరత్కృతి జరిగిన హేతువుచుండును. Victor Hugo నాటకములలోను రక్తిసానము, కథాంతము ఒకటిగ నే యుండును. అందు మరియొ సద్భుతము. ముద్రాదాక్షిణ్యములగుట ఇటులనే జరిగినది. నాటకములో ఇట్టి మానసపదురమును చూపుటను తమప్రేక్షకులము నందు నిర్దేశించినచో మననాటకములుగూడ సుస్ఫుటాంగ్లేయ నాటకముల వలె వచ్చెకట్టియుండును. ఇట్టిచునో సమర్థమునకు వలయుకాలము కొన్ని మాసములకన్న మించియుండదు. ఉండినను నివారితముగ దోచదు. ఎట్లులైన నాటకములు కాలవిషయములో ప్రకృతికి తగ్గిపోవును. దానిని చాలవలకు తగ్గించి దోషరహితముగ జేయవచ్చును.

నాటకకవుల నాయనములో నీవ దానియందు కొన్నిరంగముల తీసి జేసినను కథ తెగకుండునటుల వ్రాయుమని రావుగారు చెప్పుచున్నాడు. ప్రచుదాగ్రంథములయం దీపధతి గానరాదు. కాకుండాలోని నెది తీయవలయునూ కనుగొందదు. జూర్ని ఎలియటునావలలందు, షేక్స్పియరుందు యేనాలుగు జేజీలు తీయ వీలుకాదు. John Stuart Mill కావ్యలక్షణమును నిర్దేశించుచు, జేనిమండి యొకపదమునుగాని, వాక్యమునుగాని, రంగమునుగాని ప్రోసివైచినను, మరియొక దానిచే పూరించినను రిసభంగము, కథాసప్తము కలుగునూ అదే కావ్యమనియు, అదే నాటకమనియు దెప్పియున్నాడు. పెద్దనాటకముల వ్రాసి నానిని ప్రేక్షక పలువకుల విరచుటకన్న మూడు వాలుగు గంటలలో ప్రదర్శింపదగు నాటకములను వ్రాయుటయే మేలు.

పాత్రముల మాటలగుర్తు (8), (15), a, b, c, d, e, f, లలోను (18) లోను రావుగారు చర్చించినారు. ఇందువలన రావుగారు పెన్నానిలో జేసిన పొరపాటే పక్షి నాడు. ఎట్లాగో స్వాభావికమేకదా! ఇక పాటు పడలేనేమి? గంతులేస్తేనేమి? సాఫీగా పోవువదలము నావి ఛందోబద్ధమైన పద్యము జెప్పవచ్చుటకీ మనోవృత్తికి అటంకము కలుగును. అట్టి అటంకము (Abstraction) నైజముగ గలుగనియెడలనే పద్యములను పెట్టినయెడల స్వాభావికముగ నుండును. బహుకౌన్తి యటంకమున్నతావున నిర్వృత్తిపాస కవిత్వము జెప్పిన మేక. శృంగార చర్యలు, దైవభక్తి కవిత మిక్కిలి యటంకము కలుగ నేక కీర్తనలు పైతము వ్రాయవచ్చును. ఏమైనను అంధ్ర భాషావివాశకమగు పాశ్చిమాగముల నాటకములలో జేసినట్లు తప్పు. పాశ్చాత్యుల నాటకములలో సంగీతము ప్రభావమునుట పొరపాటు. వాళ్ళకు Drama నానాటికి గద్యమయ్యును మాకము (Pantomime) అగుచున్నది. Opera, musical comedy, dance—నీవిలోమాత్రమే సంగీతముతో మాడిన నాట్యము, అభినయము జరుగుచున్నది. ఇందు ప్రకృతి ననుసరించి యేదియు నుండిదు, ఒక స్త్రీ లేబలవలెను, లే నెట్టిగవలెను, మొదలవలెను అనేకరూపముల నగుపడుచు నాచుచుండును. ఇందలి ఇతివృత్తములు బహుసేవపువి. అంధ్రనాటకములను Opera లలోనికి దించి పాడుచేయవలెనన్న రావుగారి నియమమును స్వీకరింపవచ్చును.

జేషమునకు తగిన భాష యుండుట యుచితము. గ్రామ్య భాషావివరము చేయునాడు చెప్పెడియుక్తులన్నియు నాకు కంఠగతమే. అంధ్రదేశమున నొక్క విధమగు గ్రామీణ భాష యేర్పడుట ఆచర్యకమేకాని ప్రజాపరుడైనవాని సిన విద్యావాధునమును, ఖుశాభాషానుకూలము ఒకేగోతి, భాష యుండుట తప్పు తెలుగే, న్యాయబద్ధములు లేనిదే యుపయోగించుచు, పాత్రములకు తగిన భాషాసౌలభ్యముతోడను, బాలిష్టముతోడను, వారివారి భావముల ననుసరించి వాడుట యుచితము. వేలవముకాకుండ సహజముగ నుండును. కాని రావు

మందీ) కంపెనీవారు చెన్నపురికి విచ్చినప్పుడు గద్యము పలుకుచు ఇంటిలో మాట్లాడునట్లు పీలయినంతలో పలుకుచుండిరి. సంభాషణ బహురక్తిగనుండును. మట్నూరి ఆశీనారాయణయ్య, కంది కృష్ణస్వామిరావుగారు తామిట్టి తెనుగు ఎన్నడును వివరేదని యుపన్యసించినారు. మలఖోచ్చారణమే ఈస్తుతికి కారణమని నేను తలంచితిని. “నాటకపుభాష” ఉచ్చారణయు వినలేక విసిగి యున్నాము. పత్తమున కళభ్రంశము. పృక్కతిలో పరువుసీనము లేదు. Dickens మర్యాదను ప్రాకృతభాష లోటయినరా?

తురకము, విదేశీయులు ఆంధ్రము మాట్లాడుచు కొందరు భాగుగ మాట్లాడువారున్నారు, కవిత్వముచెప్పవారున్నారుకాని గొప్పవ్యవహారతలు అన్యభాషను నేర్చుకొనునప్పుడు గద్యయేమాట్లాడుదురు. ఎంతచదివినను సాహెబు తెలుగు మాట్లాడునప్పుడు ద్వితియార్థమున పక్షివిభక్తి ప్రయోగించుకొను నుండదు. గంగకలు తెలుగుపద్యములు పాడుట మరియొకైపరిత్యముగ నుండును. రక్తికట్టడు శ్రీనివాసరావుగారి నామనోరమసభవారు రామరాయయోగము ప్రదర్శించగా చూచినాను, అందలి రియూస్ పద్యములతో పాటు ఒప్పుచెప్పెను. ఆపార్శ్వులవైన లక్ష్మణస్వామిగారు పద్యములు లేకుండ గద్యకు కొంత తురకవాసన కలిగించి యీదను, ఈరెంటి తారతమ్యము నాను వెంటనే గోచరమైనది. విదేశీయులు మాట్లాడినను గద్యతక్కు పద్యము లుండకూడదు. పీలయినంతలో తెలుగుభాషకే తమ దేశీయోచ్చారణవలన వాసుకలిగించి మాట్లాడుట శ్రేయస్కరము. ఒకరంగమున అనేక భాషలుండుట నే నోప్పను.

ఈసంగతులతో క్షమార్పణార్థముగ వాచియున్న ముగించుచున్నాను.

పడవదళము

నా టికె సమస్యలు

విషయ సూచిక

ఏడివడశము : నాటక సమస్యలు

ఆంధ్రీనాటక విమర్శకులు - నవ్యభావ

దయము - ఆంధ్రుల సంస్థాపనములు - నాట

కవిశిరములు - రంగము - దుస్తులు - పాత్ర

సామాన్యము - నా డివడేశములు - నాటక

ములు ప్రశ్నానికి ప్రతిబింబములా? - స్వాభా

విక, అదర్శక, పాంక్షేతిక నాటకములు - ఈ

తరగతుల ప్రత్యేక నాటక రాజములు-ప్రశ్నాతి-

కళ - నిరంకుశాః కవయః - నాటకముల

గద్యరచన - పద్యముల యుపయోగము -

రాగములు, వృత్తములు - పాటలు - కథాం

శము, హాస్యసంగీత ప్రసంగములు - సారాం

శము.

పడవ దళము నాటక సమస్యలు

1916 వ సంవత్సరములో బందరులోని ఆంధ్రనాటక పరిషత్తువారి కార్యదర్శిగ పనిచేయుచు నాటకవిమర్శన ముక్తి బయలుపడలించితిమి. అందుకు కోలాచలం శ్రీనివాస రావుగారిచే నొక ప్రణాళికను సిద్ధపఱపించి దానిపై నితర విమర్శకుల యభిప్రాయము లారసి కృష్ణాపత్రికలో నవ్వడపై డు ప్రచురించియుంటిమి. ఇందు కొందరియభిప్రాయముల సంక్షేపముగ గూర్చియున్నాను. ఆచంట బాపిరాజుగారు, కేసాద్రిరమణకవులు, విజయూరి రంగాచారి, చల్లా సుబ్రహ్మణ్యం, ముత్తరాజు సుబ్బారావుగారు, వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు మొదలైనవార నేకులు తమ యభిప్రాయములను వెల్లడించియున్నారు. కందు ముత్తరాజు సుబ్బారావుగారి యందలి గౌరవముచే వారి వ్యాసమును సంపూర్ణముగ ముద్రించియున్నాము. ఈ వెనుక కృష్ణాపత్రికలోను, ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలలోను శ్రీపాదకామేశ్వరరావుగారు ఆంధ్రనాటకసంస్కరణముగూర్చి కొన్ని యభిప్రాయము లొనరించియున్నారు. వీనిని సంక్షేపముగ నిందు బొందుపఱచి యున్నాను. పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు తమ 'పాక్షి' మొదటి వాల్యూములో నాటకములగూర్చి నాలు

గుపన్యాసము లిచ్చియున్నాడు. వానిలోని సాహిత్యమును సేకరించి ముద్రించుచున్నాను. ప్రస్తుతము ఆంధ్రనాటకసంస్కర్తల గలవరకెట్టుచున్న నాట్యసమస్యలన్నియు శ్రీనివాసరావుగారు, కామేశ్వరరావుగారు, లక్ష్మీనరసింహారావుగారు పొందుపఱచిన వ్యాసములలో చాలవరకొడియున్నవని చెప్పవచ్చును. వీరుమువ్వురు నాట్యకళకు సంబంధించిన సమస్తవిషయములలో చిరానుభవ మేర్పడినవారు. అందుచే నాచిన్ని నాటకానుభవములందు వీరియభిప్రాయములకు ప్రధానగౌరవ మొసంగియున్నాను. ఈవిమర్శకులుకాక అనుదినము ఆంధ్రకృష్ణావతీకలలోను, మానవతీకలందును, ఆంధ్రనాటకముల కావ్యలక్షణముల గూర్చియు, అభినయవిశేషముల గూర్చియు, నాటకసంస్కరణ ముద్దేశించియు ననవరతము తమయభిప్రాయముల వెల్లడించుచున్నారు. బి. టి. నరసింహాచారి, దుగ్గిరాల రాఘవచంద్రచౌదరీ, బి. నరసింహారావు మొదలగు వారనేకులు వ్రాయుచున్నారు. ఒక చెంప బయస్కు పులమూలమునను, సాశ్వాత్యనటుల నాటకప్రదర్శనములచేతను పత్రికలందు, గ్రంథములందు విదేశీయుల నాటకకళాభివృద్ధిచే తెలిసికొనుటవలనను, వంగదేశీయుల నూతననాట్యనైపురుల నీవిధముగనే గుర్తెలుగుటవలనను మనదేశములో కొన్నిభావతరంగములుత్పన్నమగుచున్నవి. మరియొకవంక భరతశాస్త్రముల గూడర్శముల ననుసరింపవలయుననెడి జాతీయాభిమాన మేర్పడి నటులను, నాటకకవులను, విమర్శకులను గలవరకెట్టుచున్నది. ఈ భావసంక్షోభము హిందూదేశములో మిగిలినభాగములందుకన్న

మన ఆంధ్రదేశములో మిక్కిలి ప్రబలముగ నున్నది. ఇచ్చట నొకచోప సుప్రసిద్ధముగు పోచీరాభినయరీతు లలవడినభాగ వతు లింకను జనామోద మనుభవించుచున్నారు. హైందవకళల సాంకేతికాధ్యాత్మికతత్వములు నవ్యభావోదయముతో నాంధ్రుల కంటిమున్నవి. ఒకచోప నీదేశము కలకత్తా బొంబాయి పెట్టణములవలె భాగ్యవంతులుగాక, పెద్దపెట్టుబడులతో నేర్పడిన నాట్యమర్యాద లెఱుంగక, యాంధ్రస్వక్తి ననుసరించి బలు తావుల చిన్నినాటకసమాజము లస్వతంత్రపరిణామముల నందుచున్నవి. ఆంధ్రనాటకములు కడచిన ముప్పదినవత్సరములలో శతాబ్దముల కాలపరిణామ మనుభవించి వికసిచియున్నవి. అన్నితరహాలు రుచిచూచి దేనిలోను చిక్కుకొను నంతటి దురభిరావములేక వెలుగుచున్నవి. పెద్దపెట్టుబడులు కాని, చిగాభ్యస్తసామ్రాజ్యములుగాని, అందఱు దిగమింగు మహావ్యర్థులు (నటులు, నాటకకవులు) గాని జేసెందునను, మనదేశములోని నాటకసమాజములు అన్నియు వైచిత్ర్యములే యగునందునను, ఆంధ్రస్వక్తియస్వతంత్రభావ సాహారమునను, మననాటకపరిణామము చక్కగా కాలోచితముగా నేర్పడుచున్నది. అయినను ప్రస్తుతము కొన్నిసమస్యలు విమర్శకుల నేతృత్వ మపేక్షించియున్నవి. ఎందఱువారిని సను ఈసమస్యలే తోచుచున్నవి. కాన వానినిగూర్చి నాయభిప్రాయములు వెల్లడింప నమకట్టియున్నాను.

—* నాటక పరికరములు *

శౌర్యదేశమున పెద్ద వర్తకస్థానములు, రాజధానులు ప్రస్తుత మేర్పడియుండలేదు. ముందస్తుచైన మన మొక ప్రత్యేక రాష్ట్రముగ గూర్చబడి రాజ్యస్థాన మొక ప్రక్కదినను అవి బాంబాయి, కలకత్తా, మద్రాసులవలె రాజ్యస్థానము, వర్తక స్థానము, విద్యాలయము ఒక్కచోటనే గ్రీక్కిరిసియు నగరముగ నుండజాలదు. నవీనశిల్పకలయూహ లివికావు. ఆ ధృతి రాష్ట్రమునకు రాజ్యస్థానము బెడవాడ కావచ్చును. వర్తక నిలయము విశాఖపట్టణమై యుండవచ్చును. విద్యాలయములు హైదరాబాదు, అనంతపురము, రాజమండ్రిరము, నెల్లూరులలో నాలు గేర్పడవచ్చును. అందుచేరి ఇదివర కేర్పడిన రాజధానులవంటి వికముం దుదయించుననునాశ లేదు. లక్షలకొలది జనము కాపురముండి వర్తకాదివ్యవహారములకొరకు అను దినము కొన్ని వేల బయటియూరివా రకుదెంచు ప్రధాననగరములందుమాత్రమే నాటకములు వ్యాపారముగ లాభించుచున్నవి. స్వగ్రామవాసుల ప్రోత్సాహమునకన్న తాత్కాలికాగమనహాయమే పెద్ద పెట్టుబడు లవసరమైన నాటక సమాజములను నిలుపుచున్నవి. ఇట్టి పెద్దపట్టణము లాంధ్రదేశమున లేవు. ఇకముందుండబోవు. అందుచేత ఇక్కడ నాటక సమాజములు పెద్ద పెట్టుబడు లవసరమైన వాడులలో విస్తరింప నేరవు. ఆ పురముల ఆదర్శములమీద దేశస్వభావముగకయిచ్చట నట్టివాని నెలకొల్ప యత్నించిన గున్నేశ్వరరావు, మైలవరం శంకరాచార్యులు నానాటికి నమగలుదురును మన

మెజింగినదే. పెద్దసమాజములుకారి, చిన్నవికాని ఎంతవఱు
కును పాద్య, గుజరాతీ, బెంగాలీవైఖరుల విస్తరింపనెంచి,
విశేష ధనవ్యయముజేసి, పెద్దశాలలను, రంగవరికరములను,
దుస్తులను సంపాదించి తుద కట్టిపెద్దతిలో నాట్యకళను, తమ
విత్రమును పర్యయ కోరిపోయి నవ్వవడియున్నారు. పెట్టు
బడి పెట్టగానే, దానిని రాబట్టుకొనవలసియుండును. ఇందుకు
ద్రవ్యార్జనమే ప్రధానమై, నాటకకళ పామరజనానురాజక
ముగ బరిణమించి, నీచమార్గములంటి నడచును. ఇటులగూడ
తన్ను దా బోషించుకొనజాలకున్నది. అంతియేగాక, మిగిలిన
వానినన్నిటిని దిగదొక్కు నేవీతిస్థాపనమైనను దేశమున
కనరదాయకమే యగును. మన నాటకసమాజము లన్నియు
చిన్నవి పెద్దవికూడ దరిద్రములో తేలుచున్నవి. ఇందుకు మొ
దట రంగవరికరములమీద వారు పెట్టెసిసామ్రే కారణము.
తెరలు పాలిగిలి నిప్పుయోజనమగుచున్నవి. దుస్తులు చెమ
చున్నవి. గట్టులు జీతములను బహుమానములను సేకరించి
విశ్వాసహీనులై తిరుగుచున్నారు. ఇందుచే ప్రాతినమాజము
దుఃఖపరిణామ మొందుచు కాలక్రమమున సన్నగిలి చచ్చు
చున్నది. నాటకములలో బాగుపడినవా డొక్కఁడును మన
దేశములో లేడు. ఈబాధిక మవశ్యము దీర్పదగి యున్నది.
ఇందుకు రెండురీతులవలన నాకుదగిలి జరువరుల కెరింగింప
దగియున్నవి. పెద్దపట్టణములలో సైతము గ్రామమునకు రెండు
నాటకసమాజములకన్న నెక్కువ యుండకూడదు. ఒక
పేహాలు ఉండి అద్దెఎక్కువగ వుచ్చుకొనుచు (నాటకాదాయ

ములో నాల్గవంతు) అట్లు సేకరింపబడిన అద్దెను రంగపరికరముల గూర్పుటలో వినియోగింపవలయును. హాలువారి వ్యంతినాటకమైనను ఇతర సమాజముల నాటకములైనను వచ్చుబడిలోనూటికి రు 25-0-0 రంగపోషణ కువయోగింపబడవలెను. ఈ విని నిష్కర్షక జేసినయెడల రంగములను తగినస్థితిలోనుంచదగుదుము. ఇది దుర్లభమైనదో నాట్యరంగములు తొల్లి చక్కగా నియమింపబడినను, అసతికాలమున జీర్ణమై అసవ్యాకరమగుచున్నవి. ఇట్టి చింపిరిగుడ్డపేలికలసంఘన అభినయించుటకన్న అరుబయట నాడుటయే యుచితము. మాన సామాన్యనాటక సమాజముల సీనకేథాసందర్భ మెఱుగుటకు ప్రేక్షకులకెంతి తోడ్పడునో యూహింపజాలము. రాముడగువడిన మేడముందరే రావణుడగువడును. సాకేతరాజనభావిన్యాసమే లంకాపురమందగువడును. వనరంగములు కూడ నిటులనే యుండును. విని చిత్రీకరణము ప్రకృతిని దీపింపజేయుటకమాదు పటలే ఖకుని నామప్రకటనమునకను, చిత్రీకరణదుర్వాప్తికిని నిదర్శనములై భీభత్సయుగ నున్నవి. కలకత్తాలోని అల్ఫ్రెడు కారింటియన్ కంపెనీలు, బొంబాయిలోని ఇంపీరియల్ పాక్స్ మండలి మున్నగురంగములు పిసుగులుపడుట, రైట్లుదొడ్లుట, ఇంట్లు కాలుట మున్నగువింతలను జూపుచున్నవి. విని జూపినవారి నైపుణ్యమును నేను అభినందించనేరను. చూచువారి రసజ్ఞతను మెచ్చజాలను. ఎండలు మెఱిపుల జూడలేదు? ఎన్నిమార్లు వర్షపతనకీలేల మనుభవంపలేదు? మనస్సుని బుద్ధిహీనతను, క్రియాశూన్యమును ప్రకటించుట

కుపయోగపడునేకాని, ప్రకృతియొక్క నిరంతరసవోన్మేషం పారదర్శకప్రభావిస్తారమును మానవకృత్రిమము లేని యగు కరింపగలవు? ధనవ్యయము, రసభంగము, ఫలశూన్యం! రంగపరికరములకు ధనవ్యయ మొసర్చుటచే పెట్టుబడి యని సరమై, ధనార్జనము వెనకబడి, విరోధములు పుట్టి, నాటక సమాజము విద్విన్నముగుటయే సిద్ధించుచున్నది. కాని ఈరంగ పరికరము లధికముగ నుండుటచేత కంపెనీలకువచ్చు ఆదాయ మెక్కువ యేమియు లేదు. అందుచేతను, కనసంబంధ మెక్కువైనకొలది విరోధకారణము లధికముగును కావునను, ప్రేక్షకులభావన తగ్గించుగావునను, మనదేశములో నాటకము లైద్వికనమాజములుగనే యుండుగావునను, రంగపరికర మెల్ల వివర్జించి, తెల్లని పరజాయెముట సభినయించుటయే కర్తవ్యమని యూహించెదను. తెల్లపరదాయెముటగాని, కొంచెము శ్యామవర్ణ మొందినదానిముందరగాని నటులుప్రవేశించి యాడినచో వారిరూపము లెక్కువ స్ఫుటముగా నగుపడుట కావంతయేనియు సందేహములేదు. రంగపరికరముల దగ్గించినకొలది నటులు తమ నాట్యశిక్షయందే రక్షితలిగినవెంటును. ఆంధ్రీనాటకర్థులను బ్రస్తుత మవశ్యముగజేగు దగినచూర్పు రంగపరికరబహిష్కారమే. విజ్ఞానెల్లరీ యుపదేశమును మన్నించి యవలంబించినచో తెలుగుదేశమున వెందఱో నాటకాభిమానులగు భాగ్యవంతుల దరిజేర్చినవార మగుదుము.

దుస్తులకు వివరముగ ఖర్చుపెట్ట నవసరములేదు. చరిత్రనాటకములలో ఆకాలపుతరిహార ననుసరించి దుస్తులమర్చవలెను. తెరలకు ఖర్చుపెట్టునామ్మలో నొకపాలు దుస్తులపొడ వెచ్చించి, దేబీయుల కాయాకాలములనాటి రూపము లేకుగఁ జెలుపవచ్చును. కుట్టుమాదిరిలోను అలంకారములలోను ఆకాలపువిన్యాసము జూపదగునేకాని బట్టయొక్క విలువయు దేమియులేదు. పూసలచొక్కాలు, చంకీ ఫలందులు నలుని రామాదిగా మార్పుటలేదు. దుస్తులకన్న పేక్షకులభావమే పాత్రినాగూఢ్య మొందించుచున్నది. కావున ఆధరంగములో దుస్తులపై వెచ్చించు దుర్వ్యయమును తగ్గించి చక్కనిపరిశీలనతోగూడిన వైఖరుల నమర్చవలెను. మఱియు రామాయణకాలమునండి నేటివఱకు గల దుకూలవర్ణనమందును, పౌర్ణయుగమునుండి నేటివఱకుండు శిల్పములందును, విశేషమగుమార్పు లగుపడుట లేదు. శిల్పములు, చిత్రములు మనకు సాధనములై యున్నవి. వీనిలో సుత్తమపాత్రములు నగ్నముగ కొన్ని యాభరణములలో జూపబడియున్నవి. ఈ ఆభరణములను పూసలలో నేర్పఱచవచ్చును. చవుకగా ఎలెక్ట్రోప్లేటులో చేయించవచ్చును. సామాన్యపాత్రములదుస్తులు కట్టునో ఘనమేకాని ఇప్పటి విశ్వోపయోగమందలివస్తువులతో గూర్పవచ్చును. కాని దుస్తులందుకూడ విశేషధనవ్యయమొనర్పినవసరములేదు. ఇప్పటివఱకు ఖరీదునే ముఖ్యంశముగ మన్నించుచున్నామ. కాని, ఔచిత్యమును బరిగఁగెందుటలేదు. నాటక

కళ యభివృద్ధిపొందవలసినచో నాచిత్యమే, చారిత్రయాభా
ర్యమే ముఖ్యంశమై వెలయవలయును.

తరువాత మనమాడుకథలు హిందూదేశమునకు సం
బంధించినవి. ఇచ్చట ననేక వర్ణములవారున్నారు. మహారాజు
లందరు తెల్లగ, పచ్చగ నున్నజాడ దొరకకున్నది. అక్కరుచక్క
వర్తి చామనచాయవాడు; కృష్ణరాయ లట్టివాడే. అక్కరు
కోట్టలో తెల్లనివారు, నల్లనివారు, చామనచాయవారు, బొల్లి
వారు, పచ్చనివారు, అన్నిరంగుల అన్నిరూపములవారు నుండిరే
కాని భాగ్యవంతులు సామంతులుకదాయని యందఱును తెల్ల
వడలేదు. రాజులందఱు పచ్చగా నుండురని, నేడవాండ్రందఱును
నల్లగానుండురని భావించుట యొక కెట్టి. మననటులు స్త్రీవేష
ములలో నాచిత్రీ, దమయంతి, సీతాదేవుల పద్మినీలక్షణము
లొప్పించు సాముదిక! మేర్పఱచుకొనలేరుగదా! మగవేష
ములలో కృష్ణనిచక్కదనము, రామునిబలగాంభీర్యములు,
కన్యనియుదారగరిమ చూపగల యంగవిస్ఫూర్తి నొందజాల
కున్నారుగదా! పాట రవంతపాడనేర్చినయేమొగమో కృష్ణ
నామమున వర్తిల్లునపుడు, భగవంతుడిచ్చినరూపమును మార్చి
లేనప్పుడు నైజకారీరకవర్ణ మేల మార్చి యత్నించవలెను?
మనమొక యాంగ్లనాటకమోడి తెల్లనిపిడిమొగముల జూప
వలసినచో తెల్లరంగుపూసికొనుట యుచితమై యుండును. అట్లు
కాక మనదేశములోని ప్రాచీనచరిత్రపురుషుల రూపసాదృశ్య
మొందదలచితమేని వారిస్వరూప మెట్టిదియో ముందుగా
గ్రహించి కొంచె మిందుగా నాతనిబోలు నటుని సంపాదించి

వాని ముఖలక్షణములను రబ్బరు, బొచ్చు సామానులతో మైనముతో అమర్చి తగిన వర్ణము వేసికొనవచ్చును. ఇవియన్నీయు లభించనప్పుడు నటుడు శృష్టాడనుకొనుటకు పాత్రస్వీకరణమే తప్ప. వేరెట్టిపాధనయే లేనప్పుడు అనవసరముగా పాత్రలక్షణ మెఱుంగక చరిత్రకును హైందవనైజమునకును విరుద్ధముగ నందఱిని పిండిబొమ్మలవలె రంగుపొడరులతో నలంకరించుట శుద్ధ నెట్టి. చేతనాయెనా, సహజముగ న్వాభావికముగ నను ర్పించు. లేదేని నైజవర్తనములలో మెలంగుడు. ఇంతయేగాని అసహ్యమును వేక్కిరింపుభూమిక లమస్సుటయందు ద్రవ్య మన్యాయముగ వినియోగింపకుడు.

ఈకారణములబట్టి ఆంధ్రనాటకరంగమునకు నే నుపదేశించు ప్రధానాంశ మెద్దియన రంగపీఠికరములలో తెరలు మొదలగు ప్రకృతియనుకరణములను సంపూర్ణముగ విసర్జించి తెల్లతెరయెదుట నాటకాభినయమొనర్చి ప్రేక్షకుల భావన కా రంగరూపమును విడువవచ్చును. “అహహ! ప్రశాంత రమణీయతా, ఆశ్రమపరిసరస్య, “ఈపురవైభవమెన్న నద్భుతము, కాపురమును శ్రీకాంఠకు సతలేడు,” “అడుగో భద్రాద్రి గౌతమి యిదుగో చూడండి”—అను వాక్యముల విను నప్పుడుదయించు సంపూర్ణగిరివననగరవిన్యాసరసానుభవము, సంపూర్ణసర్వాంగసుందరభావచిత్రము, గుడ్డపేలిక యసంబద్ధ చిత్రములందమరునా? వాక్యార్థము ప్రేక్షకునకే జడవినపుడు, వాని భావానుభావములకొలది రంగవైభవ మేర్పడును. ఎవరికే మేడ రుచించునో, యెవరి కేవలసీమ ప్రశాంతముగదోచు

నో, దానినే భావించి సంతోషించుచుండును. తాలూకా కచ్చే
రీలో నాలుగుశాతములు కలమాడించు పెనగుమాస్తాను సకల
ద్వితీయ రాజస్వపూజితుడైన రాజసూయాశ్వరాధిపతిగ భావిం
చుశక్తిగల ప్రేక్షకులు, బక్కచిక్కిన యెండురొయ్యను రవి
దీప్తితులాలికించు కర్ణునిగ నొచగలిగిన సరసులు వాక్యసూచన
లందికొని వననగరరూపముల నూహింపజాలకుండురా? తెల్ల
తెలు నొకదానితో కాలముగడపి యభినయసౌష్ఠ్యమున
నాట్యకళాసర్వస్వమును బ్రకటించుటకుమారు కృత్రిమరంగ
విర్మాణకామాహలంబున భగవంతుని శిల్పినైపుణ్యమును
అనుకరింపజాలని తెలివితేట్కువనే బయట పెట్టుకొనుచున్నా
ము. ఈ రంగవర్తికరసంపాదనోన్మాదము వదలనిచో తెలుగుదేశ
మున నాటకము లెఱియు నభివృద్ధిచోనికి వచ్చును. తరువారె
దుస్తులయం దాచిత్య మెక్కువ పరిగణింపవలెను. ఇంచునగూడ
భసవ్యయ ముపారముగ జేయగూడదు. వీలై సంతకమును హైంవ
ననాటక మామనపుడు, నటులు నిజస్వరూపముతో వచ్చి అవి
సయించుటకు సిగ్గుపడికూడదు. శ్రీవాద కామేశ్వరరావుగారు
రంగవర్తికరములపట్ల నాయభిప్రాయమే గలిగియు తగుమా
త్రపుధనముతో నేర్పఱచవలయునని వ్రాసియున్నారు. 'తగు' అ
ర్థమునకు అద్యంతములు లేవు. అందుచేత ప్రస్తుతరంగప్రసాధ
నము సంపూర్ణముగ బహిష్కరించి తెల్లతెరలతో నాడుట
యే నామతము. రమీంద్రనాథుని శాంతినికేతనాశ్రమములో నా
రుబయటనే రసవత్తరములగు నాటకము లభివయించి జగద్వి
ఖ్యాతి నొందుచున్నారు. ఇది ప్రతిచోట నలవిగాతున్న శ్వేత

పటభావలంబనముతో నేలుగునాటకముల చార్వాగ్యదేవత వదిలి నూత్నసాంభవికాసము లేర్పడుననియే నా నిమగ్నము.

నాటకములు ప్రకృతిప్రతిబింబములా? లేక కవికల్పితమైన ఆదర్శప్రపంచమును జూపునవియా? నాటకపాత్రముల భావములు, నడిరేలు, రసావేశములు, సంభాషణానుబంధములు, సామాన్యజీవితాంశములు, నిత్యవ్యవహారపద్ధతుల ననుసరించి యుండవలయునా? లేక యతాశీకకావ్యసృష్టియందలి కవి కల్పిత, నటవ్యాఖ్యానిత మార్గములం దుండవలెనా? ఈ సంప్రదించు మన విమర్శకుల కందఱికి గిలిగింత లిడియున్నది. దీని పర్యాయాలోచనలో నాటకమున గ్రామ్యగ్రామ్యముల ప్రయోగము, పద్యములు, పాటలు మున్నగువాని యాచిత్యము, బరిపరి విమర్శింపబడియున్నది. విమర్శకులలో విశేషభాగము నాటకము జీవితాంశములప్రతిబింబమై యొప్పువలెననియు, స్వభావసహజముగ నుండవలెననియు, పాత్రస్వభావోచితమైన భావ, భావము, రసావేశము, చేష్టాభివ్యక్తియు, నాటకములందండవలెననియు, పాటలు, పద్యములు అనుచితమనియు దేలుచున్నది. ఇప్పటి విఖ్యాతనటులుకూడ నీ యాదేశములనే మన్నించి, గద్యాభివ్యక్తియుల కెక్కువగౌరవ మొసంగుచున్నారు.

నాటకములు దశవిధరూపకముల నామాంతరములై యున్నవి. నాటకములు స్వాభావికములు, ఆదర్శకములు, సాంకేతికములు, వీని సాంకర్ష్యమున నేర్పడుననియు నై యున్నవి. ప్రబాధచంద్రితయము సాంకేతికము, ఇది ప్రదర్శన

మున శననకూలము. ఏభావముగాని, రసముగాని, శుద్ధ
స్వరూపమున జూడ నలవికాదు. 'అన్నిటితో కూడియుండి
యవస్థభేదమున నొక్కొక్కభావము, రసము పొంగి తగ్గు
చుండుడి ప్రకృతిస్వభావమునే చింతింపగలముగాని శుద్ధ
సత్త్వముల నెఱుంగనేరము. అందుచేత సాంకేతికనాటకములు
నిరుపయోగములగుచున్నవి. స్వాభావికనాటకములలో మృచ్ఛ
కటిక ముఖ్యమైనది. ఇందువగూడ శకాగునాథి పిచ్చివాడు,
చారువత్తునంత మంచివాడు, వసంతసేనవంటి పెళ్ళి సామాన్య
స్వభావమున కితిమైన వృత్తులతో మెలంగుచు ప్రకృతిలో
గానరాకున్నారు. గీతీశమువంటివా రెందో యున్నను గీతీశ
మంతటి గడుగ్గాయని చప్పన జూగనేరము. స్వాభావికములైన
నాటకములు దుస్తులలోనేగాక, పాత్రములందేగాక భావ
ములందుకూడ స్వాభావికముగనే యున్నచో మనఃశాంతి
పెలవయిగ గోచరమానదు. ఇందువలన నితిగాని రసో
దయముగాని యేర్పడదు. మనవిమర్శకు లపేక్షించునంతటి
స్వాభావికముగా నాటకము లుండినచో నీనిది డబ్బుపెట్టి బాగ
రణచేసి చూడుటకుమారు మనయిండ్లలో, సంసారములలో,
వీధులలో నేర్పడు నవరసభరితమైన నిత్యనాటకముల నవలో
కించిన చాలదా? కేవలము . స్వాభావికములైనవి ప్రహసననా
మార్గములేకాని నాటకార్థములు కావు. ఆదర్శకములైనవి
హాస్యేంద్ర, సావిత్రీ మొదలగునవి మహాద్భుతగుణవిభూతుల
నేర్పఱచుచు సామాన్యమానవుల కందరాని యాదర్శప్రపంచ
మేర్పఱచి నీతిదాయకములుగాకున్నవి. రాముడు లోకసంగ్రహ

గార్థము నీతను బరిత్యజించుట జనులెల్ల ఆశ్చర్యముగ నభినందింతురు. భీష్మునివ్రతిజ్ఞ కచ్చెరువొంది గారవింతురు. కర్ణుని, మేని వొలుపున దానపరిణామమును జూచి నిర్విణ్ణులగుదురు. హరిశ్చంద్రుని సత్యశీలత మెచ్చుదురు. కాని రాము, హరిశ్చంద్రు, భీష్ము, కర్ణాదుల పద్ధతినూల కొలి సంలేసించినను, వాని ననుకరించెడి యభిలాష యొక్కనికేనియు బొడమజాలదు. వారి జన్మలలోకికములు. వారి జలపరాక్రమము లలోకికములు. వారిగుణపుంజము లలోకికములు. ఇట్టి యాదర్శకదివ్యమూర్తులను జూపు నాటకములు, ఏకాదశీవ్రతకాలనేషముల కర్తములేగాని, సామాన్యమానవుల నీతివర్తనము లేర్పఱచుటకును, కరుణానుకంపితులజేయటకును నుపయోగించువు. ఎవరో మహాత్ముగాంధి వంటివారు ప్రోద్బలించితో నువలంబించియుండలేదా? మన మేల యట్టి నాటకములజూచి నీతినిర్తములు గాకూడదు? అని ప్రశ్నింపవచ్చును. అట్టి యాత్మపరిపక్వ మేర్పడినవాడు నాటకములు చూడకయే మహాత్ముడు కాగలడు. ఆదర్శకపురుషులను జూపునాటకములు నిరుపయోగములనియే నా నమ్మకము. కాళిదాసుని అభిజ్ఞానశాకుంతలములో న్యాభావికమును, ఆదర్శమును జక్కగ మేళవించి గల్గించియున్నాడు. శాకుంతల వంటి ముగ్ధబాలికాస్వభావము కలవారే మనకూతు లందరు. ఎవరిపిల్ల అర్థవారింటికివెళ్ళినను శాకుంతలలోని నాల్గవ యంకమే యనుభవించుచుండుము. లేండులందఱు కన్యనివంటివారే. కాని లేండులందఱిలోలేని సూక్ష్మనిభేద మెద్దియో కన్యనియందగుచును. మన పిల్లలకు లేనిమద్దు లేవియో

శకుంతలయందు గాననగును. ఇట్టిస్వభావాదర్శనమొలితములగు నాటకముల జూచుటవలన మనమెఱింగిన ప్రకృతిరూపము లనుభవించుటయేగాక, మన మందొకని యవలంబించదగిన సదాదర్శములుకూడ నేర్పడును. ఇందుచే నిట్టి నాటకములే యెక్కువ స్వాభావికనిత్యజీవితమున, కొంచె మాదర్శస్వరూపమును జూపించుచు, కావ్యరంగామయైన నాటకమునకు కాంతానమ్మితధర్మదేశికత్వమును ఆపాదించుచున్నవి. అనగా నా సిద్ధాంతములో నాటకము కేవలము జీవితస్వభావప్రతిబింబమై యుండక, నిత్యజీవితమునకన్న కొంచెమెక్కువ భావము, రసము కలిగి ప్రకృతికి కవియైనట్లు స్వాదువ్యాఖ్యానమై యుండవలెను.

కావ్యము లందు, చిత్రములందు, నాటకములందు స్వభావానుకరణమే, ప్రకృతిప్రతిబింబనమే పరమోత్తమస్థితియని నాజీవితములో కొంతకాల మనుకొనుచుంటిని. కాని వీనిలోని విశేషము లనుభవించినకొలది, కావ్యరూపకచిత్రముల అర్థము “బ్రాతిగ పైకొనకవలెను,” అను పెద్దన్నగారి యాదేశముతో నేకీభవించుచున్నాము. స్వాభావికముగనుండి కరుణానుకంపముల నేర్పడుచు, సులభముగ నర్థమగుచు నెద్దియో యొక యలౌకికస్ఫురణచే నవిరూప్యముగు నిరంతరానందమును గల్పించుచుండవలెను. సముద్రోతరంగములను చూచునపు డేకీతిగ నంతులేని భావప్రవాహ మూరుచుండునో, అటులనే కళానామగౌరవాన్ని మగు కృతులన్నిటియందు ననంతముగు భావస్ఫురణ కలుగుమండవలెను. ప్రకృతి యంత

దురవగాహమో, కళాస్పష్టికూడ అంత సుబోధకముగను,
అంతదురవగాహముగను నుండవలెను. ఇట్టిస్థితి యేర్పడుటకు
నిశ్చయ ప్రకృతిలోని రూపరసభావసౌందర్యముల ప్రకృతిబింబించు
టయేగాక, తమంతటతామే యందమైన కల్పనలై యుండవ
లెను. కల్పన యనగానే కవిస్వాతంత్ర్య మూహింపబడుచున్నది.
మన ముదాహరించినవిమర్శకులు “నిరంకుశాః కవయః” అని
చెప్పుచు కవుల కాలుసేతుల నిర్బంధించుచున్నారు. నాటకము
జీవితావస్థల అనుకరణముగ నుపయోగించుటయే నామనము.
మనుష్యులు సుఖదుఃఖముల అనుభవమొందినపుడు తా మారస
ములందు మగ్నులై, మానసికయోగమొందక, ప్రపంచానుభవ
ముల నీతిపాఠములను, ఆత్మశిక్షను గంపాదింపజాలకున్నారు. అట్టి
జనసామాన్యమునకు నిర్జలమానససుభిక్షితితో జీవితానుభవ
ముల జూపించి సంతసించజేయుట యుచితమే. కాని యందు
కొంతకు నాటకములు కేవలము స్వభావోక్తి ననుసరించియుండ
కూడదు. అథవా స్వభావోక్తి ననుసరించినను అన్నియవస్థలలో
అన్నిరకములమానసము లో, దురసభావానుభవముల గుర్తించి
చిహ్నింపవలయును. సామాన్యసంస్కారముగల మనబాటి
వాంఛకూడ నుదారభావముల దగిలి మాటాడునపుడు, వై
రాగ్య మనుభవించునపుడు, భక్తిశరవకులమై యొప్పినపుడు,
భీకరరమణీయసౌందర్యమూర్తుల బ్రశంసించునపుడు ఆయా
సౌందర్యముల కనుకూలమైన భాషావిభేదము లొందునునే
యన్నము. గద్యరచయితులు రసభావానుగుణ్యముగ కావ్య
విన్యాసములో వృత్తబంధముల పాలిమేర జేకుచున్నారు. నిర్వ

జీవనములో మన మొక్కవిధముగ గ్రామ్యభావనే మాట
లాడిటలేదు. ఎంతటి యసంస్కారీయైనను, రసభావానుకూల
ముగ తన కందిన వాఙ్మయములో నుచ్చరించుచుండును. అందు
చేత స్వాభావికముగ వ్రాయదలచినను, గద్యమే యవలం
బించినను చిత్రివైఖరులుండక తప్పవు. అట్టియెడ నాటకరచ
నమే కావ్యసిద్ధిగ నెంచి, దాని నొక నిత్యసుందరమూర్తిగ
నుద్దేశించి వ్రాయవలెను, అందలి ఇతివృత్తము, పాత్రో
న్వభావము సామాన్యప్రదించమునకు కొంచెము భేదముగ
నొండవలసివచ్చును మన విమర్శకులు గోరునంతటి స్వభావాను
కరణము నాటకమున దుండకూడదనియే నాయభిప్రాయము.

నాటకమునందు మొదటనుండి తుదివఱకు హేయము
నివర్తములు మోగించుట నాకయిష్టము. గద్యములో
నెక్కువ రసవంతముగ, సభినయానుకూలముగ జెప్పవలసిన
పట్ల నుపయోగింపదగును. భావప్రవాహము విచ్ఛలవిడియై తో
చునపుడు, భావసంక్షోభ మేర్పడి మానన మల్లకల్లోలముగ నూ
గునపుడు తత్తదవస్థానుకూలముగ గద్యవైఖరు లేర్పడవలెను.
కథాంశము చాలవఱకు గద్యములో ననువవలయును. సరి
స్ఫూర్తిమహాకవులయాదర్శ మవలంబించి, నీచపాత్రములకు
అవస్థానుకూలముగ గ్రామ్యవైఖరులు హడవలయును. ఉత్తమ
పాత్రములుగూడ కొన్ని సందర్భములలో గ్రామ్యసామీప్య
తను భొందుచుండవలెను. గద్యోచ్ఛరణమందు విలెనంతవఱకు
నటులు రంగోపన్యాసవాచకక్రియమును, అనగా తెచ్చిపెట్టు
కొన్న నాటకపుయాసను పదలి సంభాషించుపడి వాక్యముల

స్వభావసహజముగ నుచ్చరించవలెను. నటుడు అర్థము తెలిసి వాక్యము నుచ్చరించినయెడల నెట్టి దీర్ఘసమాసము నైనను సుభువుగ నుచ్చరించవచ్చును. పీఠేశలింగము సుందరకుని వేష మభినయించుచు, వేణీసంహారములోని కురుక్షేత్ర సమరాభివర్ణనమందలి దీర్ఘసమాసముల నపశబ్దపదభ్రంశము లేర్పడకుండ జక్కగ నర్థమగునట్లు ప్రభాసన్నిధిని సేవకుడు నివేదించునట్లు విచ్చి సంభాషణస్వభావ మొప్పునట్లు చెప్పగలిగెను. నెల్లూరు సగరాజరావు, మైసూరు వరదాచారి ఈపద్ధతినే గద్యములు వ్రాయుచున్నారని గద్యరచనలో వీలైనంత వఱకు రసభావములకు ప్రాధాన్యమొసంగి, వాగాడంబరము లెగ్గించవలసియున్నది.

కథాసందర్భములో కొన్ని తావుల భావమునకు శాంత స్థితి యేర్పడి చేష్టాద్యైకము చల్లవడినపుడు చక్కనిపద్యముల జదువవచ్చును. ఈపద్యములసంఖ్య నాటకసమష్టిలో పది పంచొండుకన్న వెక్కువ ఉండవలసిన పనిలేదు. సంభాషణలో నిర్దణువలులు శమ యభిప్రాయముల చెలుపుకొనినపుడు పద్యములకన్న గద్యములే యెక్కువ భావవాహకముగ నుండును. కాని నటులు లేమలో తా మాలోచించుకొనినపుడుగాని, మొదలయితో నేదైన నుదాహరణ ముఘదేశించునపుడుగాని, ప్రకృతిని వర్ణించునపుడుగాని అథాంతరన్యాసమున భావభంగ మేర్పఱచునపుడుగాని పద్యములను వాడవచ్చును. ఈపద్యములు చదువుటలో నటులు అర్థప్రధానముగ శ్రావ్యముగ జదువవలెను. పద్యవృత్తియులు వీలైనంతవఱకు భావోచితముగ నుండవలెను.

వృత్తములోనైనను యేరాగములోనైనను అన్నిభావములు, గీతములు కప్పించగలమని కొండలు చెప్పచున్నారు. కాని నే నది విశ్వసించను. ఉదాహరణ భావముల వెల్లడించుటలో భైరవి, శంకరాభరణము మొదలైన రాగములు కొన్ని, శార్దూల మత్రేభవృత్తియు లుపయోగించినట్లు మిగిలినవి యుపయోగింపవు. సీసము చెప్పినభావమునే నాలుగు మార్లు తిరిగి యుచ్చరించుట కుపయోగపడుచు, తుదికు పద్యార్థమంతయు సంస్కృతీతమం దిముడుచున్నది. ఈ సమస్యముల వాడి కాలయాపనము, శంకశోష కలిగించుటకన్న, సీసార్థమంతను గీతములో చేర్చుటయే యుచితము. నాటకకవి వృత్తిముల నిర్ణయించుటలో సంపూర్ణస్వారంభ్యముగలిగి, వీలైనంతవఱకు రసరీతివత్సాహకముగు వృత్తిములనేరీ వ్రాయుట యుచితము. పద్యములను గద్యమువలె చదువుట నే నామోదింపను. ఇట్టి ప్రక్రియ పార్శ్వ కర్ణాటక నాటకములలో కొంత వఱకు చూచియున్నాను. వీరియరిమ్యముగాలేదు. పాత్రీమునకు పద్యములోనుండు లయగణయతివిశ్చింతిలనువదించు భావ విశ్చింతి యేర్పడినపుడే పద్యముల జదువునెడల మన విమర్శకు లూహించు బాధకము లేర్పడనేరవు. భావతరంగము లుప్పకల్గి “కర్తుం నకర్తు మన్యథాకర్తుం” అను సందేహములలో మూస సము ధోలాయితమై, త్వరప్రహరమున నల్లాడునట్లడును, గద్యములో చెప్పదగినభావములే దగిలినపుడును, పద్యముల వాడి వాని నిటు నటు పాడవలెను, చదువవలెను, అను శంకలొందుటకుబదులు, తగినతావులనే పద్యములు వాడిన

యెడల, నిన్ని విమర్శనల కవకాశమండమందుటయే గాక, నాటకమునకు రసము, సౌందర్యము చేకూరును. కట్టలు పద్దెమును వాడవలసిన తావులెఱుంగక నిచ్చవచ్చునట్లు పద్దెముల నెడజల్లి దుస్థితి కూర్చియున్నారు. నిరుపతి వెంకటేశ్వరులంతటి వాగుకూడ “ఎల్లి సూర్యోదయఃబున నేగువాడ, నిట వసించెద విదురునియింట మావు” అను పద్యమువంటివి అనేకములు తమ నాటకములలో గుప్పించియున్నారు. ఈమరభ్యాసమును, సంపూర్ణముగ మాని పద్యములను తగినతావుల వాడి నాటకమునకు కళకాంతుఁడ, అందచందము లేర్పఱుచుటయే నాయభిమతము. ఆ ధృభాషకు నైజమైన కళకాంతు లొలికించు వృత్తములన్నియు, పూర్వకపులచే వెదుకబడి స్థిరపఱుపబడినవనియే నా నమ్మకము. హిందువుల. మధాకర్త సూక్ష్మ గణితాంశప్రస్తరణమం దసమానసిద్ధి నొందియున్నది. సం గీతస్వరముల నెన్నివిధముల మేళవించి, మెన్ని రాగతాళ ప్రస్తరణవైఖరు లేర్పఱచియున్నారో; ఆవిధముగనే గణప్రస్తరణమందుకూడ నిరంతరమగు ప్రస్తరకీయముల నేర్పఱచి రుచిచూచి తెలుగుబాసకు నైజసౌందర్యమున నొప్పించుగు వృత్తములనే యాంధ్రకవితాధురంధరు లాదరించిరిని నా నమ్మకము. ప్రస్తుతము వామకలోనున్న వృత్తములు తెలుగు బాసకు సిద్ధములై నిలువగల సామర్థ్య మొప్పునవిగా నిగుఱచుచున్నవి. కొన్ని వృత్తములు లలితమైనభాష కుపయోగింఁగదగు జనసామాన్యమునకు రుచించునవి కలవు. వానిని సామాన్య పాఠ్యలయెడ బ్రయోగింపవచ్చును. గద్యవైఖరు లెల్లు పాఠ్య

చిత్రభావలో గూర్పవలెనో, అటులనే వృత్తములను, కళికలను పోల్చిచిత్రముగ నందుకు తగిన లలితగంభీరభావాప్రయోగమున గూర్పవచ్చును. కాని తెలుగుదేశపు గ్రామీణకావ్యములందుగాని జనసామాన్యపు గీతికాసారస్వతమందుగాని ప్రసిద్ధముగ నిలువని సూతనవద్దతు లవలంబించుట నా కిష్టములేదు.

పాటలు తెలుగుభాషకు సైజమును సంగీతక్రమములలో నుండవలయును. ఇవియు భక్తి మున్నగు మిక్కిలి మానస విశ్రాంతిగల తావుల వాడదగునేకాని కథాక్రమములో నిచ్చవచ్చినతావుల వాడకూడదు. నాటకమునకు నాలుగైదు పాటలుండిన చాలును. నాటకము రెండున్నర లేక మూడు గంటలలో ముగియు కథాంశమైయుండి ప్రభావకథలో నాటకాలంకారలక్షణములు చక్కగ నేర్పడి విశేషము గద్యముగను, నొద్దిపద్యములు, అంతకన్నకొద్ది పాటలు వందర్భోచి తముగ జేరియుండవలెను. సుమారేటిది పేజీల డిమియ్యైజా కథాంశమై, అందు 18 పద్యములు, 6 పాటలు నుండిన చాలును. కట్టి నాటకము రెండుగంటలకాలములో ప్రదర్శింపవచ్చును. అంతములమధ్య హాస్యప్రవాసన మొకటి గల్పించిగాని వారదాదిపాత్రప్రవేశమునగాని యొకగంట సంగీతకాలక్షేపము కల్పించి హామరజనమునకును సంగీతాభిలాషులకును హాస్యసంగీతప్రసంగముల సంతృప్తి యొసంగవచ్చును. ఇందువలన ప్రజలు హాస్యసంగీతముల నానందించి యెక్కువగ రాగలరు. సరసులు కథాంశమును అందలి రసభావ ప్రదీపనను సలక్షణముగజూచి నాటకకళయొక్క ప్రశ

మప్రిథానాదర్శమైన అభినయమును చూడగలుగుదురు. నాటకసమాజములు జనసమూహసంతోషముకొనుటకు రసికుల నలయుంకూడదు. పండితసంతుష్టికొనుటకు జనసామాన్యపు భిన్న రుచుల దెగటార్చకూడదు. అందుకు ఇందుకు చెడకుండి నుభయముల దనియింపుచు నాటకకళ కభివృద్ధిగూర్చుచు నాడవలసిన పద్ధతి యిది యొకటియే తోచుచున్నది. రసికులు, విద్వాంసులు, నుద్యోగులువచ్చి ప్రోత్సహించవలెన్న నాటకము లిప్పటికన్న చాల లెక్కవకాలములో నాడబడి యెక్కవ రసమతిముగ నుండక తీరదు.

కావున నాంధ్ర నాటక కవులకును, నటులకును, సమాజములకును, నే నొసంగెడి యుపదేశ సారాంశ మిదియే. ముందుగ రంగపరికరములన్నియు తగ్గించి శుభ్రమైన తెల్ల తెరలతో రంగ మమర్చవలయును. దుస్తులను, హిందూదేశపు వానాకాలముల చరిత్రోల్పచిత్రిములు చూచి తత్కాల చిత్రిముగ, ప్రధానపాత్రీలకు శుభ్రమైన చాకగుడ్డలలో నవర్చవలయును. పెట్టెడిసామునంతను నటులకు శిక్షయొనరి గుటయందు వినియోగించవలయును. నటులకు కొంచెము అర్థజ్ఞానము, కొంచెము గీతికావిశుద్ధత కలుగునట్లు రెట్టిదు చేయవలెను. నాటకములు చాలవలకు గద్యములో వ్రాయబడి, యుచితమైన తావుల పద్యములు, పాటలు కలిగియుండవలెను. నాటకములలో పెండు కథాగతములు జరుగుచుండిన భాగుండును. సామరజనులకు ప్రత్యేకసంతుష్టికలిగించుటకు, హాస్య సంగీత ప్రసంగములు విడిగానుండవలెను. నాటకము, హాస్య

విష్కంభములు, మొత్తముమీద మూడుగంటలకాలముకన్న
నెక్కివ పట్టకూడదు. ముందు నాటకములు వ్రాయువా
డలు ఈపద్ధతిని వ్రాయవలెను. ఇదివఱకున్న పరిస్థితులక
లను సంగ్రహించి, రెండుగంటల కథాంశము, ఒకగంట హాస్య
పరిష్కారసంగములు వీలగునట్లుగ గూర్చవలెను. నాటక
సమాజములలో పెట్టుబడిపెట్టువా రొకరు, నటులు వారివద్ద
జీతములు, బహుమతులు, అడ్వాన్సులు, ప్రచురణనట్లుండి
కుండునటులను, భాగస్వాములుగ వారి తెలివియే మూలధన
ముగనిచ్చు share-holders గ నియమించి కట్టుదిట్టములతో
పనిచేయించినయెడల మేలగునని నా నమ్మకము.

ఎనిమిదవ దశము
నాటక విమర్శనము

విషయసూచిక

ఎనిమిదవ దశము: నాటకవిమర్శనము

తెలుగు నాటకములలో శీకృష్ణుడు -
కర్ణుడు - నాటకనాయకులు - మౌద్రాహిని -
లోని నాయకనాయకులు - ప్రహ్లాదుడు -
చంద్రకాంత - సారంగధర - అవితర్కిత
దైవికములు - దేవతలు నాటకాంతమున
వచ్చుటకు కారణములు - గీరనాయకులు -
అనందము, కల్యాణాంతము - విషాదనాటక
ములు - మహమ్మదీయగాథలు - చింతా
మణి - వేశ్యాకులము - సంఘసంస్కరణము,
నాటకములు - నాటకకవుల ఆదర్శములు.

ఎనిమిదవ దశము నాటకవిమర్శనము

—*శ్రీకృష్ణుడు*

(పురాణం మాః శాస్త్రీ గారు. ౩౫1 పేజీల పుస్తకము.)

తెలుగునాటకములలో మిక్కిలి పేరొందినదియు, తెలుగునాటకములలో నెల్ల విక్రయబాహుళ్యమున మించినదియు లక్ష్మీనరసింహముగారి గయోపాఖ్యానమే! ఈనాటకము సుమారు రెండువందవత్సరములక్రిందట రచియింపబడినను, 1907 సంవత్సరమున ఆంధ్రదేశమునందు జాతీయోద్యమము అల్లిగొనిన వెనుకనే జనరంజకమై, కడుదప్పు పొకినది. ఈ యుద్యమములోని ముఖ్యంగము భారతవీరుల మహిమల నరికెత్తియుల దలపోసి వారిని పూజించుటయే గాన నట్టిచరిత్రముల బ్రకటింపు గయోపాఖ్యానము, పాండవవిజయము వన్నె కెక్కుట సంభవించినది. ఈరెండునాటకములు శ్రీకృష్ణుని ఉపనిషత్సారమునుగూర్చి ప్రజల కదివలయు గల్గిన యభిప్రాయములకు రిసయుక్తమగు వ్యాఖ్యానముగ వనరుచున్నది. షేక్స్పియర్ మహాకవి హాస్యాత్మపురాణములందలి గాథలను నాటకరూపమున రచించుచు, పౌరాణికులకు తెలియ నేరనియంశము లెట్లుప్రకటించెనో, అటులనే ఆంధ్రకవిప్రంగ ప్రబగు లక్ష్మీనరసింహము, తిరుపతి వేంకటేశ్వరులు శ్రీకృష్ణుని

దివ్యచరిత్రమును నైకొని నాటకరూపముగ వ్యాఖ్యానమును రచించి పేరువడిసిరి.

కృష్ణనిశూర్చి పృజలకు అభిప్రాయభేదము లున్నవా? భారతభాగవతములు వీని మానసప్రవృత్తి నేవిధముగ వర్ణించినవి? వీని నెట్లు సమన్వయముచేసి మనయాంధ్రీకపులు మన్ననతెందిరి?

భారతభాగవతముల రెంటియందును శ్రీకృష్ణని తాత్విక పారమార్థిక చిత్తములు వర్ణింపబడి యున్నవి. ఈతడు భారతమహాత్ములవలె తాను నివసించినకాలమందలి మంచి చెడ్డలను గనిపెట్టి, జనాదర్యముల గుర్తించి, క్రొత్తదారుల జూట్టటాలో తన శక్తియుక్తుల జక్కగ వినియోగించెను. వీరికి తేనిశక్తి మొకటిమాత్రము శ్రీకృష్ణునకు విశేషగౌరవము తెచ్చినది. ఆశక్తివలన నీతడు ద్వాపరాంతమున దుర్యోధన, జరాసంధ, శిశుపాలాది మహాశూరపాలితముగు ధరామండిలమున వన్నెకెక్కి జగన్నాటకసూత్రోధారిగ నాచరింపగలిగెను. ఈశక్తి ఆత్మానాల్మవివేకమే. ఆల్మవివేక మెవ్వనికుండునో, నాడే జగత్పాలకులకు వలయు మేధాశక్తియు, బలసంపత్తియు నొప్పుచుండును. దీనివలన కృష్ణుడు, యేసుక్రీస్తు, జూలియస్ సీజర్, మహమ్మద్, నెపోలియన్ బోనపార్టు మున్నగువారివలె పృజల కై హికసాధాగ్యముల గూర్చిపెట్టుటయేగాక తన యోగప్రభావమున అనేకుల కాత్మానాల్మవివేకము కలిగింపగలిగెను. ఇందువల్లనే కృష్ణుడు తన జీవితకాలమందు భగవంతుడుగ నారాధింపబడెను. ఈమహాయోగీశ్వరునకు జయాపజ

యములు, లాభాలాభములు, సుఖదుఃఖములు, మందిచెక్తలు ఒక్కటిగ తోచుచుండెను. అట్టివాడు పక్షివాది సిద్ధుల నలె సమభావమున వర్తింపక తాకికవ్యవహారములందు పాక్షిక భావ మేలయవలంబింపవలెను? ఏనినిగూర్చి సామాన్యమాన వులయొడ గర్వముగూఢ లేకతమున నేర్పడెను?

శిశుపాలాది విరోధులు కృష్ణుని సామాన్యమానవునిగ నెంచుచుండిరి. చిన్నతనములో నెన్నముద్దులు దొంగిలించుటయు, చీరల నెత్తుకొనిపోవుటయు, వలసినచో నబద్ధములు పలుకుటయు అదఱకును తెలిసిన విషయమే. కాళీయమర్దనము జరుగునెడ భోగిభోగపరివేష్టితుండైన కృష్ణుని గనుంగొని తిర్చిభావంబు లెఱుంగక గోపబాటకు లార్తరవంబుల బరితపించిరిని భాగవతియు తెల్పుచున్నది. సంగరహితుడైన శంసారి సుపారితోనడి విహించుచుండనట.

కం: వారిజగంధులు లేమలో

నారినపగరాని పీమ వాదము సేయక

వారిజనేత్రుడు నను దగ

వారిండ్లకు బనుపు నలుక వారింప నృపా॥

కం: నిచ్చులు లోపలికూతలు

మచ్చిక తనతోడి నాచుమాటలు నాకు

ముచ్చటలు సెప్పు మెల్లన

విచ్చలవిడి దొడలమోద విచ్చేసి నృపా॥

భాగవతియునందే కృష్ణునిగూర్చి యిట్టియభిప్రాయభేదము లగుపడుచున్నవి. లక్ష్మీనరసింహముకారి గయోపాఖ్యా

నము కృష్ణుడు సామాన్యజాతిమలో మనుష్యునివలె నాచరించుననియు, విషయసందర్భమున తన దివ్యప్రభావము చూపించుననియు చెప్పుచున్నది.

“శ్లో॥ యదాదిత్య గతిం తేజో జగద్భావయతేఖలం ।

యచ్చాంద్రీమసి యచ్చాగ్నీ తేజో విద్ధి మామకం॥”

అని కృష్ణుడు సూర్యున కర్ణవృద్ధానము గావించుచు భంగము కలుగునడ తపోనిష్ఠాగరిష్ఠుడగు మానిగతిగయునిపై నీర్వ్యవహించెను. ఎచ్చటనో, వైకుంఠపురప్రాసాదసాధంబులపై, కిడువేడ్క రమించుచు గజేంద్రుని కుయ్యాలించి, పరుగెత్తివచ్చిన విష్ణుతత్త్వమే కృష్ణునియం దుండినయెడల, “నీరు లెచ్చుకొలది నీవేవ జేయుటకాని మానసంబున నిన్ను మఱచి యెఱుగ”నని వేయివిధంబుల మొరలిడు గయుని యూర్తాలాపంబు లేల విసవేరడు? గజేంద్రాంబరీషుల కిచ్చిన యథయమేల సీగయున కొసంగడు? “కేవలం స్మరణేనైవ పునాతి పునః” అను పూర్వార్జితప్రకృష్ట నేలకొలుపోవును? నిశ్చయముగా కృష్ణుడు యీసందర్భమున సామాన్యమానవుల నతికల్పించియుండలేడు. దేవకిసుభద్రలు, తన యథాధిగతియు దుక్కిణియు వచ్చి బ్రతిమాలినను అర్జునునిపై కొవము వదలడాయెను. అర్జునునితోడ పోరాడ నిశ్చయించి రణరంగమున మార్కొనుతరి షుమేర్సింగవలె బహువిధములగు శోకతాపముల ననుభవించుచు సామాన్యునివలె నాచరించెను. అర్జునుని చంపవలసినదృఢయు, ప్రతిజ్ఞాభంగమున మానహాని కలుగుటయు వీని యంతరాత్మకు జంటబల్లములై

వీడింపుచుండెను. చతురోపాయములచే నర్జునుని మరలించి జూని విఫలుడై యావేశముజెంది 'తన యోగప్రభావమున నాతని చంపజూచెను. కాని మరల కృష్ణునిమానవనై జమే వెలువడెను.

తిరువతిపేక పేశ్వరకవుల పాండవవిజయములో కృష్ణుడు శ్రీకరణశుద్ధిగా సగణితముకే పాలుపడినట్లు కనుపించును. భాగవతములో నీదివ్యపురుషుడు రాజన్యల కన్యోన్యవైరంబులు కల్పించి భూబారమును దొలగింప నుద్వేగమునై యుండెననియు, 'రాయబారిని వేదనము కపటకృత్యమునియు సూచింపబడియున్నది. ఇట్లనుకొనుట కృష్ణునియందు సాధుత్వము లేదనుటయే గాని వేరుగాదు. పాండవవిజయములో నీతడు సభావరాధవము గల్గునని పూర్తిగ గుర్తెరిగియు హస్తినకే. లోభాంధుడగు ధృతరాష్ట్రునితోడను, మదోన్మత్తుడైన సుయోధనుని తోడను దీనునిభంగి సంధిమాటలు చెప్పి యెట్లులైనను తురు పాండవసంగ్రామము హూత్పాలంబు వారింపజూచెను. ఇచ్చట నీతడు మహాసమర్థుడగు రాయబారివలె చతురోపాయంబుల బ్రకటించి లాకితునివలె గానుపించెనుగాని, వాస్తవమున నీతని యంతరాత్మ సమరపరాజ్యులుమై యుండెనుట కావలయు సందియములేదు. మొదటినుండి తుదివఱకు నీతడు మహా యోధువలె "యేమైతే నాకేమి?" అనునట్లు చరింపుచుండెను. మేనల్లుడు చచ్చినప్పుడుకూడ నీతడు ఎట్టివిచారమును పొం

దలేదు. కాని యవసరమైనప్పుడు,

మ॥ తననేవారతించితగాని పరచింతలేశమున్ లేవి న॥

జ్జులన్ బొందుభినుజులన్ మనుడు వాత్సల్యంబుతో
నోణసం

దనుబ్రహ్మత్రము నడ్డపెట్టబనిచె దైత్యారి సర్వారిసా

ధననిర్వక్రము రక్షితాఖలనుధాంధశ్చక్రముఁ జక్రముఁ

కొన్నిసమయములందు ప్రతిజ్ఞాభంగమున కొన్ని
యధ్యక్షులలో జోత్యముకలుగజేసికొనెను. ఇట్లుల సందర్భాను
సారముగ వర్తించుచు, తాళనాధనము లేడనప్పుడుమూర్తి
మే తనయోగప్రభావమును చాటించుచు హృదయచారిత్రము
యొక్క పూర్వరంగమున సూత్రీభారితై; విలసిల్లి జ్ఞానోపదే
శముగావించి, శాశ్వతకీర్తి గణించి, యానుహసీయుడు గాఁచె
ననియు, నీతడు పరమహంసలవలె నెన్నడు సంకల్పకూన్మ్యజై
యండలేదనియు మన యాంధ్రకేవలములలో మిన్నగు
లక్ష్మీచరసింహ, తిరువతి వేదకవిశ్రుతు నిశ్చయించిరి.

—* కర్ణుడు *—

తెనుగునాటకకవులలో పెక్కులు కర్ణుని యొకమహా
గర్విగను, మదాంధునిగను, విషయకూన్మ్యనిగను, వాచాప్రగ
ల్భునిగను నూహించియున్నారు డ్రామదీప్తయంపరము, హం
డవాక్యారవాసచరిత్రము, వేదసంహారము మున్నగునాటక
ములలో కర్ణుడు, శకునిదుశ్శాసనాది పరమనీతులతో తుల్యు
డుగ చిత్రింపబడియున్నాడు. భారతకథాసారము విమర్శగ
విచారింపనికతన నీమహాయోధునకు, నీమహావీరగునా

సంపన్నునకు దుష్టత్రియంబున జేసె నదృష్టము సంభవించినది. భారతసుధాపీసానాతులయి భారతవీరుల దివ్యచారిత్రముల నాటకరూపమున జెనించిన తిరుపతిపాక లేశకవచీకులకే కర్ణుని యాత్మచ్రష్టత్తి సంపూర్ణముగ గోచరించినది. ఏరి నాటకములలో కర్ణుని యనోవికారములకు గల మూలకారణములు కథాసంకర్షమున సూచింపబడుటయేగాక వాని యుదారభావములు చక్కగ వెలిపుచ్చబడినవి.

కర్ణునకు నెదుటివానియభిప్రాయములం దసహిష్ణుత తరుచుగ గోచరించును. దీనికి వాని యనమానపరాక్రమమే మూలకారణము. 'కణ్వుండేమి భుజశక్తింజూడ నామాన్యుడే' అని శ్రీకృష్ణునకే భయము జనించెను. ఎటులైనను దేవాసంరక్షణమే సేయవలయునను జనసామాన్యవాంఛ కణ్వున కెంతమాత్రము లేదు. ఇంద్రోష్ఠరాజ్యరమాసాంగత్యము దీతని కెట్టియాశయు లేకుండెను. సుప్రసిద్ధభుగు క్షత్రియధర్మములే కణ్వునిమనోహేధి నలంకరించుచుండెను. ఇట్టిసందర్భమున పిరికిమాటల వలుకు వృద్ధవచనంబు లీతనిమనంబున కెంతయు హాస్యాస్పదముగ దోచుచుండెను. వాని నతడు ధిక్కరించుటలో నిష్కవలముగను, నిర్భయముగను వాదించుకతన నీతడు పారుబోతని కొంద రభిప్రాయపడక తప్పదు.

కణ్వుని చెడవహరపాటు బ్రాహ్మణులయం దసూయత, తిరస్కారభావము నైయున్నది. "సూతునిచేలికిం దొరకి, సూతకళిత్రమువలుద్రావి, యాసూతునియన్నముం గుడిచి, సూతునిగా" పరిగణింపబడియున్నను, కణ్వుని నైజ

భూపాలభావము లున్నంగి వానినడలేను దిగివచ్చుచుండెను. సూర్యుడు చక్రవర్తిమగువలెను తన జన్మవృత్తాంతముకల్గునకు దెలియదుగాని, యాతనియాదర్శములు అభిలాషలుగ మార్చిము మహాత్మాత్వసంపత్తిచే వెలుగుచుండెను. తిన్నవరకు రాముడు శపించుటయు, ద్విజాశ్వత్థామలేగాక సర్వసముద్రగు భీష్మాచార్యులుగూడ సీచునిగ భావించుటయు జూచి కల్గునియంతిరాల్చి యోషజాలక దిట్టుచు గారులు గ్రక్కుచుండెను. ఇదియుంగాక, బ్రాహ్మణుల స్వార్థపరాయణత్వమును, అధికారాభిలాషయు భారతకాలముననే యంతురించినట్లుగు పడుచున్నది. ఈకాలమున బ్రాహ్మణులు యితరజాతుల సజ్జానాంధికారమున బడద్రోసి వారి పూర్వజీవలనను, తమ విజ్ఞాన మహిమంబునను తామే దేశప్రముఖులుగను, దేశాధికారులుగను వర్తించు బ్రయత్నించుచుండిరి. ఇట్టితగుణములో నితర జాతులయం దొడిమిన సమంతులును పరాక్రమశాలురును బ్రాహ్మణుల స్వార్థపరాయణత్వముచు నీర్పించి తమహక్కుల గాచాడికొనవలయునను పూనికతో పనిచేయుచుండిరి. అట్టివారిలో నగ్గిగణ్యుడగు కల్లుడు తన మహాప్రతాపముల బ్రాహ్మణులపై జూపనెంచుట యొకవింతకాదు.

కల్లుని మూడవలోపము శాస్త్రపదీస్వయంవరమున తనకు గల్గినపరాభావము మఱువకుండుటయే. శాస్త్రపదీ తన భార్య కాలేదనుచిచార మీతనికి నుండినట్లుగాని, అందునకై పాండవాదులతోడి పోరునల్పినట్లుగాని యగుపడదు. శిశుపా

అట్లు కృష్ణునిపై పూనినవగవంటి యింద్రియమాత్సర్యముగానరాదు.

తిరుపతి సెంకటేశ్వరుల భారతనాటకములలో పైజెప్పిన దుర్గుణాగ్రియము హేతుయుక్తముగ సూచించబడుటయే కాక, ఇవియు వాని నిర్వక్తమిరాజభక్తిచే జనించినవిగ చెప్పబడి యున్నవి. “చిన్నతనంబుచుండి దయచేసి రక్షావిభవంబొసంగి నాయున్నతిగోరి నాపయి నుపహాన్నతి పూనినరాజున” కెట్టి పరాధవముగలిగినను, యనిష్టము వాటిల్లినను తనకే గల్గినరీతి భావించుచు ప్రభుచిత్రానుసరణమే పరిమావధిగ యోచించు చుండెను. ధర్మమార్గావర్తుల కియ్యది యనావశ్యకమను దోగ్రాశ్వత్థామల నుడువుల నీతడు విశ్వసించెను. ప్రభువే తన దైవము. ప్రభువాశ్వత్థమే తనకుగ్రాహ్యమై యున్నది. ప్రభుసేవయే మహామోక్షదాయకమగు పరిమయజ్ఞము. ఇందుల కడ్డముగ కలుకవచ్చిన కృష్ణుడు నహిత మెవనో సామాన్యనివలె నిరసింపబడెను. కర్ణు ధూరకుండిన దుర్యోధనుడు కదనప్రియుత్సములు మానునని యనేకు లభిప్రాయపడి రాజ్యకార్యధుర్యుండగు శ్రీకృష్ణుని సమభయోదులచే స్వాధీనపఱచి కచ్చియ మాన్పయత్నించెనుకాని, దుర్యోధనుడు మదలోభకార్యాది దుర్గుణవిదగ్ధుడై యాశ్రివాశేముకయిన భీతిజెందక పాండవుల నాశనమే పరిమావధిగ పనితేముచుండ కర్ణునిమాట యొక లెక్కయో? ఏమైనను దుర్యోధనుడు పోరాడుననుచుట కర్ణున కెఱుకయే. కృష్ణుని కార్యనిర్వాహ శక్తియు, పాండవులే ఇయింతురనుమాటయుగూడ నతనికి విశదమే. తనకొన్న ధర్మరాజే

భూకరిపాలనమునకు తగినవాడను నంశముగూడ తెలిసియుండును. ఇవియున్నియుం దెలిసి క్షత్రియవీర్యసంపన్నుడగుకలన స్వామియుణంబు దీర్చినచియు, నాత్మచరాక్రమమును నాటింపదలచియు, నిరవ్వగమును బొందదలచియు “సంధిపాపగింపవచ్చినశోభోడ, నడ్డదిడ్డంబులాడించి యంపివెనె.”

కర్ణునకు కృష్ణునిమాహాత్మ్యము దెలియకపోలేదు. దుర్యోధనానులవలె నీతడు కృష్ణుని వెట్టిగొల్లపిల్లడుగ నెంచలేదు. కాని యీతనివిజ్ఞానము కేవలము మనస్సాక్షిగ నర్థించుచు నాత్మవివేకమును గలిగింపకుండెను. కర్ణుడు ప్రాప్తించుచు; లోకవ్యవహారి. ఇట్టివా కీర్వరశత్రుయును నమ్మువారైనను “అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ టితి మన్యతే” యనునట్లు తామే ప్రబలస్పృష్టికారణములుగ భావించుచు నహంకారపూరితులై మోహంధులయి ప్రవర్తించును. వీరికి ధర్మాధర్మవిచక్షణ లేదు. ఇహపరాది వృత్త్యాసములు గోచరించెను. తమ యాదర్శములే తారకమంత్రములని తలచి యితర మతముల నిరసించి లోకకయశోభిలాషచే పారమార్థికమును విడనాడి యథోగతినిజెందు మహానీయులలో కర్ణుడు మొదటివాడు.

వీనిసౌందర్యవిగ్రహము, నిర్భయధీరత్వము, మహిమచార భావములు అభినయించుట కెంతయు కష్టతరము. కర్ణ వేషధారి చక్కగను, దార్ధ్యముగను, గాంభీర్యముగను, అత్మవిగ్రహము, అత్మగౌరవము, స్వాతంత్ర్యము గలవాడుగను నుండవలయును.

—*నాటకనాయకులు*—

నాటకములలో నెక్కువపాఠ్యకలవారు నాయకులని భూమికాధారులు భ్రమపడుచుందురు. లేక నాటకాంశమును జరిపించు ప్రధానస్త్రీపురుషులే నాయకులనియు భ్రాంశమురు. ఇట్టిపాత్రములను నాటకసమాజములోని తెలివినల చక్కదనములచే నభినయింపజేసి నాటకకథాఫలితముందు నాయకభూమికను చక్కదనము, సంగీతము, అభినయకౌశలము, పాత్రోచిత్యములేని చిల్లరనటులచే నభినయింపజేతురు. ఇది నాటకాలంకారసూత్రములకు భిన్నము. నాటకకథాఫలిత మెవ్వనిగూర్చి పరిణమించునో, యెవ్వనిచరిత్ర నాటకాంశమై నదో, వారే నాయకులు. కాని కథాంశమును జరిపించిన పాత్రోపాధనము, పాఠ్య ఎంత పెద్దదైనను, నాయకనామమున కర్హముకాదు.

నే నీమధ్య చూచిన పాదుకాపట్టాభిషేకములో సీతకు పాఠ్యలేదుగదాయని యేదో ముడిచీరెట్టి లక్షణవిహీనుడగు నటులచే నభినయింపజేసిరి. పాఠ్యుడన్నను లేకున్నను సీతవేషము ఎప్పుడును, సీతాదేవియొక్క జగన్మోహనసౌందర్యము, పోశీల్యము ఒప్పుచుండవలెను.

ముద్రారాక్షసములో చాణక్యజే కథానాయకుడని కొందఱి జభిప్రాయపడుచున్నారు. కథాంశమును జరిపించినది చాణక్యరాక్షసమంత్రులే కావచ్చును. కాని ముద్రారాక్షస నాటకకథాఫలము చంద్రగుప్తనకు చెందుచున్నదిగా నాయక్

పర్వదాశ్రీగ నందననరము లేదు. నాయకునితో నెవ్వరు సంయోగమందుదుకో, నాయకుని పొందుఫల మెద్దియో అదియే నాయిక. ఈనాటకములో రాక్షసమాతృకు నాయిక. దురాణాత్మకు నాయికకు విరోధముగ వసిచేసినను, నాయికా నాయకులను సమావేశపరచినదూత లేక సంభాత. ముద్రి, సాధన. చంద్రగుప్తుకు నిఖిలభారతభూభారభరణు డగు చక్రవర్తిగా పరిణమించినవాడగుటచే, నీతనికి పెద్దవార్లు లేకున్నను, ఈవేషముధరించు నటుడు రాజలక్షణము లొప్పుచుండవలెను.

ప్రహేళికానాటకములో హిరణ్యకశిపునకు శాపవిమోచన ముర్పడినది. ప్రహేళికుడు వాంఛించు విష్ణుసాయుజ్యము కలుగలేదు. ఫలప్రాప్తి హిరణ్యకశిపునిదేగనుక అతడే కథానాయకుడు. రాక్షసరాజు, బ్రహ్మహృదయనాపరుడై నారాయణోపాసకుడగు ప్రహేళికునకు విరోధిగవర్తించుట వేదవిరుద్ధము. హిరణ్యకశిపుకు రజోవికారములగు కామక్రోధముల నుపాసించి యెహి శ్వర్గముల బొంది మదోన్మత్తుడై యుండెను. ఇదియే బ్రహ్మహృదయన. ప్రహేళికుడు విష్ణుభక్తింజేసి “విద్యా బలై శ్వర్గ జన్మకర్మంబుల గర్వముడిగి” నిదుడై యున్నతజమని చందమున సంచరించుచుండెను.

తెలుగుదేశపు నాటకరంగములో కొన్ని యనందరృపు నాటకము లాడబడుచున్నవి. వెనుక నిదివఱకు చంద్రకాంత యను నాటకము ఒకటి ప్రదర్శింపబడుచున్నది. ఇందు నవ గ్రూపనాటకముగు చంద్రకాంతకు అప్పడేవుట్టినబాలకు నొకని

బరిగయించి యాతడు పెద్దవాడగువఱకు నా బాలిక మాత్యం.
నేవ యొనర్చునట్లుచు, ఆవల వానితోగూడి వైవాహికసౌఖ్య
ఘొందునట్లును చూపబడినది. ఇది చంక్రికాతయుక్త వాని
ప్రేత్యలక్షణమును ప్రకటించినను మిక్కిలి యనమంజనముగ
ననవ్యముగ నుండెను. ఇట్టి బాల్యవివాహములు కొన్నివట్లు
బాలికలయెడ జరుగుచున్నట్లు ప్రతికలలో జూచుచు చినుగొందు
చున్నాము. అట్టియెక సభ్యనిరూపకంబగు నాటకములో
బహిరంగముగ గనుగొందు పెండ్లిండ్ల పరమాన్యాయమును
చూపించుట యెంతమాత్రము తగదు. నాటకకవులు ప్రహ-
సనమున కెట్టి యితివృత్త మవలంబనీయమో, నాటకమున
కేది పనికివచ్చునో, విచారించి న్యాయవలయును.

సారంగధరసాటకము తెలుగురంగమునుండి బహిష్క-
రింపక తప్పదు. చాళుక్యచక్రవర్తికి, సకలసద్గుణభాగధేయు-
వకుడు స్కార్యపరణిష్ఠానిత్యము నాపాదించుటయే తప్ప,
నాంధ్రగౌరవమును చెడగొట్టుటయే తప్ప నీనాటకము చేయ-
గల యుపకార మెద్దియు లేదు. వాపియగు చిత్రాంగి కథాంత-
మున శిక్షనకుటయు, సారంగధరుడు సుకృతియై మరల జీవించు-
చుటయు నీతిబోధకములని కొందఱునుకొనవచ్చును.

ఇది యెంతమాత్రము నీతిదాయకమైన గాథకాదు.
చిత్రాంగి సారంగధరుని మొదటిపండియు వలించి వానిని
పెండ్లిండ్లదలచి తీసికొనిరాబడినది. తన హృదయేశ్వరుని
యందు తొల్లిటినుండియు ప్రణయావేశమాన దెప్పరిల్లుచు
తాను భర్తయని నమ్మినవాని జేరయన్నించినది ఇందులో.

నామచేసిన పాపమేమియు కనబడదు. కోడలుగ నేర్పఱచిన దాని వలచుటయు, ముక్కాళ్ళముదిమిలో తనకు గట్టికొనుటయు రాజనరేంద్రునిపాలిటి మహాపాపమే. ఇట్టి మహాపాతకము భారతాంధ్రీకరణవియోజకు హాడికట్టుకొనునని నమ్మజాలము. అథవా అట్లుచేసినను రాజే శిక్షనీయదుకాని, చిత్రాంగి సారంగధరు లెంతమాత్రము శిక్షాస్థులు కారు. ఇట్టిఅన్యాయపు అసత్యపుచరిత్ర, విరోధపునాలకమునా తేది నొకరికిదుని నాకృత్యముల అంత్యనీతికొఱకై రంగస్థలమున నభివయించుట సమంజసము కాకున్నది.

సంఘసీతకి చిత్రాంగి కట్టువడి యండలేదని అట్లుండ వలయునని కొందఱు హింపవచ్చును. కాని చైవసంకల్పవోది తరంగు ప్రణయోజనబంధములను మ్రోచి యచ్చనచ్చిన వెట్టి వియ్యములగూర్చి నెట్టి స్వాతంత్ర్యము, న్యాయము సాధుము నకు కలదో నిర్ణయించజాలము. సంగధర్మ మన్యాయముగ నున్నప్పుడు వ్యక్తులందులకు భిన్నముగ నాచరించిన దోషమేమో తెలియజాలదు.

సారంగధరునికథలో సిద్ధుడు తెగబడిన కాలసేతుల సతి కించుచున్నాడు. హరిశ్చంద్రలో విశ్వామిత్రుడు, బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు వచ్చి లోహితుని బ్రతీకించి హరిశ్చంద్రునకు పూర్వచక్రాధిపత్యము నిచ్చుచున్నాడు. గయోపాఖ్యానములో శివుడడ్డపడి నరనారాయణుల సమరసంరంభనన్నాహ మపనయించుచున్నాడు. ఈవిధముగ మనదేశములోని నాటకము లనేకములందు పాత్రములు నిజస్వభావవర్జితామానుష్యాపములగు సుఖ

మఖముల పరిసౌన్నత్యములమంచిచెడ్డలనుభవించక తుద కెట్టి
 యోగ్యులయనంభావిత యచింతిత దైవికముచే సత్ఫలమొందు
 ఘన్నాకు. మద్రాస్ రాక్షసములో మంత్రీరాక్షసుడు చంద్ర
 గుప్తునివినాశ మపేక్షించి వాటుపడియు తుదకు తనవ్యభావనిరూ
 ధముకు మిత్రసేవాపరత్వమున చావుకన్నను హిసమైన మంగలి
 నొకరికియ్యకొనెను. ఇండలిక భాఫలప్రాప్తి స్వభావపరిణామ
 మున ఏర్పడినది. మృచ్ఛకటికలో రాజు మారి నూతనపరిపాల
 నము వచ్చినందున గుణరాశియుగు చారుదత్తునకు, నలౌకికశీల
 సంపన్నయుగు వసంతసేనకు కష్టకాలము గడతేరినది. శాకుంత
 లలోకూడ నుంగరము మంత్రీకంఠము తెచ్చి పెట్టి హిందువుల
 సమ్మకముల కనురూపముగ కథాంశ మేర్పఱచినను కాలిదాస
 మఃశంకవి నాయకాసాయకుల నిజసత్యవిస్తారమున కథాంత
 మును చేరలేకుండెను. ఈవిధముగు దైవికయంత్రము (Divine
 Machine), అనంభావితాంశసంభవము మననాటకముల ప్ర
 కృతివిరుద్ధముగను, అస్వాభావికముగను, నీతిబోధయందు అను
 పయోగముగను చేయుచున్నది. ఇట్టి పద్ధతులు మానవలసియు
 న్నవి. సకలజగములనిండి విపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల
 బ్రహ్మాండమంతయు నాక్రమించి జగత్సంసారకార్యధురీణుడగు
 పరమేశ్వరు డొకమానవుని నిర్వచితాంశములలో కర్తృత్వ
 మవలంబించుననుట హాస్యాస్పదముగ నున్నది.

• నాయకులను ధీరగుణవంతులుగ జేసి వారి సంకల్పచారి
 త్రమున కెట్టిధంగపాటులు కలుగకుండ హితవోసిన యుక్తు-
 బొమ్మలవలె వంగకుండ జేసి తుదకు వారిగుణములను ప్రతిబింబ

నేను భావములను చెప్పుకొండ నొక యవిలేర్చితదైవికమృత
 కథను తేల్చుచున్నారు. ఇట్టి వంగని మానవస్వభావనైజము
 గుణవాంకర్యమొదలని ధీరనాయకుల వివర్జించి, స్వాభావికమగు
 మంచికెడ్డలు కలిసిన మానవచూర్తులను కథానాయకులగ
 నంగీకరించుటచే నీయిబ్బంది దాటగలము. కథానాయకులకు
 మనకు సామనస్య మేర్పడును. వాటిభంగపాటున నీతివైరాగ్య
 ము లబ్ధును. వాటివిజయమున కార్యోత్సాహ ముదయించును.
 నాటకము స్వభావసిద్ధమై నీతివాహకమై మానవజీవితములోని
 నిత్యధర్మములగు సుఖదుఃఖములఁజెల్పిని యథార్థముగ జూపు
 ను. ఆనందసిద్ధియే కావ్యధర్మమనియు, కల్యాణఫలప్రాప్తిచే
 థాని యానందముదయించదనియు, నందుచే కథాంశ మేవిధి
 జరిగెనను తుద కెట్లులో సుఖసమాప్తి జేయవలెననియు, నందు
 చే కథాకర్తమునకు లోపము వాటిల్లకుండ దైవికసమాగమన
 మూహింపబడినదనియు కొండలు నెప్పేచున్నారు. పూర్వ
 సంస్కృతనాటకకవులు, పోస్తుకపు నాటకరచయితలు ఆనంద
 సంపాదనములో పెద్దపొరపాటు చేసియున్నారు. పెద్దకలకల
 వలగ, చచ్చినవాని బ్రతికించుటవలన నానంద మెంతమాత్రము
 వీర్పడదు. ఆనందమనగ జయోపజయములు, లాభాలాభములు,
 సుఖదుఃఖములు సమముగ చూచుకొనగల మానసనిర్వాణ
 వారనిష్ఠింపలేనిట్లే కేరు. ఆనందమొందునపుడు మనిషి చప్పపడి
 నిస్సారముగ, నిర్జీవముగ, నిర్విణ్ణముగ రసభావానభూతులన్ని
 యు నగుచి నిరామయముగ నుండునేకాని, లాకిక కళ్యాణావ
 శాకన సంతోషమున చంకి లెగురవేయదు. కథాంశమందలి

సుఖదుఃఖములవలన ప్రేక్షకులందు మానసప్రబోధములు వారితత్వమునుబట్టియే యుండుచుకాని, కథయందు నిరూపింపబడనేరవు. కళ్యాణముచూచి యొకడు విచారపడవచ్చును. మరణమునుచూచి యొకడు సంతసింపవచ్చును. అందుచేత కళ్యాణాంతముగ నాటకముల నమర్చినందున సరుకూరెడి ప్రజాసంతోష మేమియులేదు. ఆనంద మంతకంటెను సిద్ధించదు. జీవితస్వభావమా చెబుచున్నది. పాత్రగుణపోషణమెల్ల భగ్నమగుచున్నది. సిద్ధించు సత్ఫలమేమియులేదు. నాటకకళ నశించుచున్నది. అందుచేత నవితర్కితసంధానముల నెల్లను బహిష్కరింపవలెననియే నాయభిప్రాయము.

ఒకజాతినగాని కులమునుగాని ఆక్షేపించు నాటకములు సంఘమున కనర్థకములై యున్నవి. హిందూమహమ్మదీయుల పోరాటముల విధివర్ణించుగాథలు “అల్లవీరాదికోపము బిడ్డ మీద చూపించినట్లు” అంగే మహాప్రభుత్వముతోడి యనంతపిరి, మనదేశములో శాశ్వతనివాస మేర్పఱచుకొని మనదేశము నిచ్చటి కళావిస్ఫూర్తి కుపయోగించి, మనదేశపుల కొలిచి, మన పండితుల పోషించి. పల్లెపల్లెకు వ్యాపించి మనతో నొక్క సంఘమై మెలగుచున్న మహమ్మదీయులయొక వెళ్ళబుచ్చు కొను టెంతయు నీచముగ, నన్యాయముగ నున్నది. మహమ్మదీయరాజ్యకాలములో విస్తరించిన రసపుత్రీవికళాలాపములవశరమైనచో, నాటకములు దుదారగుణాంకితులైన మహమ్మదీయు పాత్రముల గొన్నిటి ప్రవేశపెట్టియు, నుత్తమపాదుషాగుణముల విశదీకరించియు నెవరో యొక ఘరకతురక

మానవనైజవగు దుర్వర్తనములో జరించినట్లు చూపవచ్చును. రసపుల్లీవిజయములో నలంగీరుపాడుమాను పిరికివానిగను, వెకిలివానిగను, దయాశత్యశౌచము లొదవనివానివలెను కొందఱు జభినయించుచున్నారు. దుర్గాదాస, రాజసింహుల దేశాభిమానప్రకాశముల పోషించుటకు అలంగీరున కిట్టి సన్యాసి గుణము లొప్పించ నవసరములేదు. అప్పటి కారుతరముల భారతసామ్రాజ్యసంప్రదాయపు లలితసద్గుణము అలంగీరున కుండకపోవు. ఇదివఱకు వ్రాయబడిన యిస్లాముద్వేషకగాథలను బాదునాథసర్కారు మొదలగువారి సవినచరిత్రలతో పరిశోధించి నాటకముల గూర్పువఱకు హిందూమహమ్మదీయ సందర్భములయొట లాడకుండుటయే మంచిది.

చింతామణినాటక మొకటి ఈదుర్భ చాల ప్రబలమైనది. లీలాశకునిచరిత్రేవిషయమై పలువురు సంగదేవాపడుచున్నారు. వ్యభిచారములో సంచరించుమువకుల తల్లిదండ్రులకును, బంధుమిత్రానుబంధులు వేషన, లీలాశకుడు, పుండరీకుడు మొదలగువారి బాల్యచరిత్ర కొన్ని యాశాంకురములు గల్పింపవచ్చును. కాని మనకు నిశ్చితమైన చరిత్రాధారములు లేనిదిట్లుల మహామహుల జీవితాంశములో దుస్కర్తి చేర్చుటక గౌరవమైనది కాదు. లీలాశకుని బాల్యచరిత్రమును, తరువాతి గోవిందపదానురక్తిని చిత్రించుట కీనాటకము రచింపబడినట్లగపడదు. వెలయాండ్రు దిట్టుటకును, వారిలోషముల వెలిబుచ్చుటకును, ఈనాటకము ముఖ్యముగ గూర్చబడినది. వెలయాండ్రుగొడవెనా? లేదా? యనుసమస్య ప్రవంచము

లోని సమస్తనాగరికరాష్ట్రములందు, మహామహులగు నీతి
 చిత్తములచే, నాయుర్వేదధురీనులచే, ప్రభుసంఘములచే
 జర్పింపబడుచున్నది. తాకికాధ్యాత్మికతారణములవలన నేక
 వీర్తిసమాలంబనమే వైవాహికధర్మమై వెలయునపుడు పురు
 షులు 20-40 వయస్సులో నిశ్చలమగు యౌవనబలనమే
 తుల్యుండి శ్రీలు ప్రసవముతుమరణబాధల కెక్కువ గురి
 యైయుండునపుడు, సాంఘికదైవిక కారణములచే నాంపత్తి
 సానుకూలత దుర్లభమైనప్పుడు, దారిద్ర్య వ్యావహారిక హే
 తువులచే నవివాహితులగు పురుషులను నకాలవీర్తివియో
 గమున నొంటరిగ నున్నవారును పెక్కురుంక, వీరి శారీరకధర్మ
 నిర్వహణార్థము కొంతయెర్పాటు లవసరమనియే, వెలయా
 దుగ్గుండుట తప్పదనియే ప్రాచీనాధునికధీమాతులెల్ల రభిప్రాయే
 పడియున్నారు. అదికాక శ్రీలు మాతృమూర్తులై భార్యగను
 తల్లిగను వ్యవహరింపవలసిన వ్యవస్థ మానవసంఘపు సుస్థితి
 కిది, పురోభివృద్ధికిని మూలకారణమై యున్నది. ఇట్టియెడ మను
 ష్యుని కళాతూహలయు నిర్విఘ్నముగ బండుటకు కళావంతు
 లవసరమై యున్నారు. మన సంఘసంస్కర్తలు వేద్యుల జీవ
 నము తప్పింపగలిగిరేగాని, మానవుల వ్యభిచారనైజమును
 మార్చలేకున్నారు. వెలయాంద్రీ పరిఃముతో వ్యభిచరణ
 మానలేదుగాని, కులభ్రంశము సిద్ధించుచున్నది. సంఘమున
 కును, కులసంప్రదాయప్రతిష్ఠకును ఆధారమైన వెలయాంద్రీ
 నిష్కారణముగ నిండించి వారిపై ప్రజాద్వేషమును బోరలించి
 వేద్యకులమును చంప యత్నించుచున్న సంఘసంస్కర్తలు నిజ

మొగా సంఘమున కపకారమే చేయుచున్నారు. వేశ్యలకష్టములు, వారిశరీరబాధలు లోకవిదితమే. కాని మానవశృంఖలలోకెల్ల కరోపకారధురీణులు మగ్గురనియే చెప్పవచ్చును. సాక్షాత్తు దేవతాసమానుడైన పాకీవాడు నగరములందు మానవసంఘము నివసించుటకు ప్రథమకారణమై యున్నాడు. వీని నిరుపమస్వార్థత్యాగమే నాగరికతకు మూలమగుచున్నది. చాకలివాడు మనఃస్ఫుల బాహ్యపరిశుద్ధతకు హేతువై జనుల చెమటను, చీమును, మలమూత్రాదిదోషములను తనయొంటిపై జటిలించుకొనుచు పరిజల పరిశుభ్రమునకై తన శుభ్రతను ఆరోగ్యమును ధారపోయు సమబుద్ధియై యున్నాడు. వెల యూడ్యు పైజెప్పిన కారణములవలన మదోద్యోగపూరితులై సంచరించు పురుషుల మదమాలిన్యమును సంగ్రహించి మనుష్యుల నీతిదూరుల చేయుటకన్న సాత్వికులుగను, శాంతస్వభావులుగను, మదరహితులుగను జేయు జగదుపకారకులై యున్నారు. ఇట్టి గుప్తసంరక్షణము సంఘమునకే లేనియెడల నెన్ని సంసారములు విచ్చిన్నమగునో, యెన్ని కులములు గుంటపూవుల దొడగునో, యెంతి ప్రజాసంక్షోభ మేర్పడునో, యెట్టి దుశ్శీలత ప్రబలునో అవంతయేనియు యోచింపక వేశ్యకులనిర్మూల నోపదేశముల వెదజల్లు సంఘసంస్కర్తల నేమని యభినందింపగలము?

వేశ్యలు పురుషుడమును అడగించి సంఘసుస్థితికితోడ్పడ నేర్పడినజాతి. వారు తమయిండ్లకు వెళ్ళినవారినే గవయగలరుగాని పురుషులను బలవంత నెట్టి యీడ్చుకొనిపోవరు. పురుషుడు

వారి కందించుధనాదులనందగలరేగాని యిండ్లను స్వాధీనము చేసుకొని, పోలముల నాక్రమించి, ధనాగారముల వశపఱచుకొని, పురుషునిమోది, తన్ని, భార్యరీలుచేసి, న్యాజ్యములు వేసి వానిసంపదలపహరించువారలు కారు.

అంతుబొంతునులేని వన్నులువిధించి దేశశిల్పములు పెట్టి చేయు నాగరికప్రభుత్వముల దోపిడికన్న, వాది ప్రతివాదుల దీపములారువఱకు, కక్షచల్లారకుండ పెంచెడి న్యాయవాదుల ధనాకర్షణముకన్న, జూదరుల మాయలకన్న, గొంగుల మోసములకన్న, వేశ్యకాంతల దుండగము లెక్కువ హానికరమైనవి కావు. పురుషుడు మదోన్మత్తుడై యొడలు తెలియక, నలనుడై తన యంతులందించి, తెలివితిక్కువచే, మోహమాద్యముచే, తన సంసారమును పాడుచేసికొని, ఇల్లాలిని విడలించి, సంపదల నున్న శని, వారకాంతలపాదారవిందముల బూజించునంతటి దుశ్శీలుడై, బుద్ధిహీనుడై, శ్రావణియై తిరిగి తెచ్చుకొనినకష్టములకు వేశ్యలను, కడుపువృత్తిని నిందించిన న్యాయ మేమున్నది! నిష్కవలముగ, నిష్పక్షపాతముగ, సంఘసంస్కరణ దురూహలతవలనుంచి, యోచించినయెడల చింతామణిదాతెప్ప? లేక దానివెంట వెట్టికుక్కలైతిరిగిన సుబ్బిసెట్టి, భవానీశంకరిము, బిల్వమంగళులదా? వేశ్య వలలో వేసికొని మోసంచేసినదట! మగవారు విధవలై యాడుదానివలలో నేల చిక్కుకొనవలెను బడలేఱుంగక నేల వర్తింపవలెన? భాగములే మగవారిదా? పూజ్యతలంతయు బిల్వమంగళునిదా? దూషణతిరస్కారము, అల్లరి చింతామణికిని ఆపెకులమునకును జిందవలసినవా?

ఇది చాల అన్యాయముగ, దుస్సహముగ, జాతిద్వేష సోభనకముగ నున్నది. చింతామణివాటకములోని మేహవ్రాణములకట్లుచూచి సీతపర్తులగువారు ఎవరులేరు! బిల్వమంగళుని భక్తిపరిణామ మూహించి మరియొక కృష్ణకర్ణామృతము తెలుగుదేశములో రచియింపదగిన తపస్సంపన్నులెవరీ నాటకములను చూడబోవుట లేదు! ఏకాదశీ మహాత్మ్యములో రుక్మాంగదుని వ్రతనిష్ఠ సరయబోవువా రరుదు. మోహినీయొక్క చాపలాపాంగవిలాససూచకల సవలోకించి మోహంబుతావుల నాన్వాదింప నరగువారనేకులు. అటులనే చింతామణిజూడబోవువారు ఆనాటకములో మొదటనుండి తుదిఁకు పరిధానకథాంశ మైయున్న వేశ్యవిట్రుసంయోగశృంగార సంరంభమును బోగపుకులమునుతిట్టుటను జూడ నేగుచున్నారే కాని బిల్వమంగళుని, లీలాశుకోత్తమగార్థవమును జూచుటకు వెళ్ళుటలేదు. లక్షప్రేక్షకులతో నొకడు అదివలకె తనచెనటి నడతకు సిగ్గుపడి ఖిన్నుడై తస్తాంతరంగుడై జనదూషితుడై పరగతు లెఱుంగ నాయాసపడువాడు, ఏలీలాశుకునిచరిత్రము, ఏ వేమన, ఏ తులసీదాసు, ఏ పుండరీకుని ప్రాయశ్చిత్తభాగ్యదయమో విని చూచి మార్పొంది సన్మార్గముల జూడ ఎఱుగ గలడు. అంతేకాని మిగిలినప్రేక్షక బాహుశ్యమంతయు భోగముదాని నడతల చూచుటయే కలుగుచున్నది. చీరందఱు 'అవకాశము చిక్కినయెడల నుబ్బితెట్టినలె "ఒక ఎలుగు ఎలిగిస్తానే!" అనువారే!

ఒక కులమునకు నిష్కారణమైన నిందనారోపించుచు, సంఘోసకారకమైన పడుపువృత్తియం దనూయగలిగించుచు, లీలాశుకుని దివ్యచరిత్రకు కళంకమాదేశించుచు, విసీతికీ కుదురై నీతిప్రదానముకన్న నీతిభ్రంశమే ఫలముగ వర్తిల్లు నీచింతామణీనాటకమును ఆంధ్రులు సత్వరముగ బహిష్కరింప నేమిచున్నాను. ఇదేకాదు, ఏజాతినికాని వ్యక్తినికాని నిర్దయతో దూషించి కథాంశమెద్దియు సత్కావ్యముల మూలమై యుండదు. కవి జగమంతను సమదృష్టితో కరుణాంతరంగముతో నూహించి వారి మంచిచెడ్డలు జగత్సంసారపరివర్తనమునకు భగవంతు డేర్పఱచిన లక్షణములుగ, సాధనములుగ భావించి నిర్మాతస్వర్యమున నాటక కావ్యప్రబంధముల సల్పవలెను. మన జీవితచరిత్రలో నుండిగాని, మన మిత్రవిరోధివర్తముల అనుభవములనుండిగాని యెక్కుని వింతకథల వ్రాయవచ్చును. కావ్యప్రపంచము కేవలత్వమునకు, లోకారాధనమునకు అనువేగు నాటవట్టుగాని మనవిరోధములు, రాగద్వేషములు, భంగపాటులు వెడలగొక్కుకొనుట కుచితమైన ప్రోదేశముకాదు. కవి తనలనుభవములను సమయోగమున నిర్మాతస్వర్యముగ జూడగల మనశ్శాంతి యులవడునట్లుకు మనుష్యుల మంచిచెడ్డల జూపు నాటకములను, కథలను వ్రాయగూడదు.

శివ

IMPERIAL